

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta
Ústav světových dějin

Diplomová práce

Věra Žemličková

Znovusjednocení Německa jako cíl politiky SRN, 1989-90

Reunification of Germany as Aim of the FRG's Policy, 1989-90

Praha 2010

vedoucí práce: doc. PhDr. Václav Horčíčka, Ph.D.

Poděkování

„Děkuji za cenné rady a připomínky vedoucímu mé diplomové práce doc. PhDr. Václavu Horčíčkovi, Ph.D.“

Prohlášení

„Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.“

V Praze dne

.....

Anotace

Předmětem diplomové práce „Znovusjednocení Německa jako politický cíl SRN, 1989-90“ je popis a analýza klíčových událostí sjednocovacího procesu a postoje Kohlovy vlády a opozičních stran v Bundestagu k německé otázce v 80. letech a k znovusjednocení obou německých států po pádu berlínské zdi. Celý proces ovlivnila politika supervelmocí, jejichž přístup k německé otázce představoval rozhodující faktor středoevropského vývoje ve sledovaném období. Vzhledem k právům a odpovědnosti čtyř vítězných mocností bývalé antihitlerovské koalice (USA, Sovětský svaz, Velká Británie, Francie) za Berlín a celé Německo, měl proces také zahraničněpolitický rozměr. Kromě tohoto aspektu bylo nutné zohlednit evropský kontext sjednocovacího procesu.

Práce také popisuje vývoj německé politiky (Deutschlandpolitik) spolkových vlád od roku 1949. Neměnným cílem vládních kabinetů zůstávalo sjednocení obou německých států, ale lišily se v metodách, jak toho dosáhnout. Příčiny dramatického dění v NDR v letech 1989-1990, měly své hluboké kořeny v minulosti. Proto je připojen stručný vývoj druhého německého státu v sedmdesátých a osmdesátých letech.

Klíčová slova: znovusjednocení, Německo, Spolková republika Německo, Německá demokratická republika, spolková vláda, sociální demokracie, Zelení, německá politika (Deutschlandpolitik), Ostpolitik, německá otázka, 1949-1990

Annotation

The subject of Diploma thesis „Reunification of Germany as Aim of the FRG's Policy, 1989-90“ is a description and an analysis of the key's events of unification process and attitude of Kohl's government and opposition parties in the German parliament towards German question in the 1980s and reunification of both German states after the fall of the Berlin Wall. The whole process was influenced by the policy of superpowers whose approach to the German question presented a decisive factor of the Central European development in the period in view. Regarding rights and responsibilities of the four victorious powers in Germany (USA, Soviet Union, Great Britain, France), the process had foreign policy dimension. Except this impact it is also necessary to take account of European context of unification process.

The thesis also describe to development of Germany policy (Deutschlandpolitik) of the federal governments since 1949. The unchangeable aim of government cabinet was staying unification of both German states, but their methods how achieve the objective were different. The Reasons of the dramatic events in East Germany in 1989-90, had deep roots in the past. Therefore is connected a brief development of second German state in the 1970s and 1980s.

Key words: reunification, Germany, West Germany, East Germany, federal government, Social democracy, Greens, German policy (Deutschlandpolitik), Ostpolitik, German question, 1949-1990

Obsah

Seznam zkratek

Úvod.....	10
1. Východní politika (1949-1982).....	14
1.1 politika síly (1949-1963).....	14
1.2 předstupeň „nové“ východní politiky - vláda L. Erharda (1963 - 66) a Kiesingerova vláda velké koalice (1966 - 69).....	20
1.3 „nová“ východní politika (Ostpolitik) - vlády W. Brandta (1969-74) a H. Schmidta (1974 - 82).....	22
2. Stát bez legitimacy.....	33
2.1 deficit národní identity – umělý stát.....	33
2.2 ekonomická situace – strukturální problémy v NDR.....	35
2.3 Gorbačovova politika reform a NDR.....	40
2. 4 Stasi.....	42
2.5 opozice v NDR.....	43
3. Kohlova vláda a německo-německé vztahy (1982-1989).....	49
4. Postoj opozičních stran v Bundestagu k německé otázce v 80. letech.....	61
4.1 SPD a německá otázka před pádem zdi.....	61
4.2 Zelení a německá otázka před pádem zdi.....	82
5. Demonstrující republika	87
5.1 situace v NDR do pádu berlínské zdi.....	87
5.2 pád zdi – jeden velký omyl.....	102
6. Reakce spolkové vlády na 9. listopad 1989.....	106
7. Postoj čtyř vítězných velmocí a Evropských společenství k znovusjednocení Německa.....	112
7.1 Francie.....	113
7.2 Velká Británie.....	114
7.3 Evropská společenství	115
7.4 Sovětský svaz.....	116
7.5 USA.....	118
8. Německo-německá jednání I. (listopad 1989–březen 1990).....	120
8.1 proměna SED.....	122

8.2 stabilizace nebo „vykrvácení“ ?	123
8.3 stranický systém NDR, volby do Lidové sněmovny a komunální volby	126
9. Mezinárodněpolitické aspekty znovusjednocení I. (prosinec 1989 - duben 1990)	131
10. Mezinárodněpolitické aspekty znovusjednocení II. (květen - září 1990)	135
10.1 jednání „2+4“	135
10.2 závěrečná smlouva	137
10.3 německo-polská hranice	138
11. Cesta k západoněmecké marce - německo-německá jednání II. (duben - červen 1990)	140
12. Smlouva o sjednocení - německo-německá jednání III. (červenec - září 1990)	144
13. Postoj opozičních stran v Bundestagu k procesu sjednocení	149
13.1 SPD a proces sjednocení	149
13.2 Zelení a proces sjednocení	166
14. Konec roku v novém státě	173
Závěr	174
Seznam použité literatury	181

Seznam zkratek

AL	Alternative Liste
APO	mimoparlamentní opozice v SRN (ausserparlamentarische)
BFD	Svaz svobodných demokratů (Bund Freier Demokraten-Liberale)
BStU	Spolkový zmocněnec pro podklady státní bezpečnosti bývalé Německé demokratické republiky (Die Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik)
CDU	Křesťansko-demokratická unie (Christlich Demokratische Union)
CSU	Křesťansko-sociální unie (Christlich Soziale Union)
DA	Demokratický přelom (Demokratischer Aufbruch)
DBD	Demokratická rolnická strana Německa (Demokratische Bauernpartei Deutschlands)
DGB	Německý odborový svaz (Deutscher Gewerkschaftsbund)
DJ	Demokracie nyní (Demokratie Jetzt)
DKP	Německá komunistická strana (Deutsche Kommunistische Partei)
DM	západoněmecká marka (Deutsche Mark)
DSU	Německá sociální unie (Deutsche Soziale Union)
EOS	Evropské obranné společenství
ES	Evropská společenství (EG – Europäische Gemeinschaft)
ESUO	Evroské sdružení uhlí a oceli
FDP	Svobodná demokratická strana (Freie Demokratische Partei)
IFM	Iniciativa za mír a lidská práva (Initiative für Frieden und Menschenrechte)
IM	neoficiální spolupracovník Ministerstva státní bezpečnosti (inoffizieller Mitarbeiter)
KoKo	oddělení „komerční koordinace“ na ministerstvu zahraničního obchodu (Bereich „Kommerzielle Koordinierung“)
LDP	Liberálně-demokratická strana (Liberal-Demokratische Partei)
LDPD	Liberálně-demokratická strana Německa (Liberal-Demokratische Partei Deutschlands)
MBFR	Oboustranné a vyrovnané omezení vojenské síly (Mutual Balanced Forces Reductions)

MfS	Ministerstvo státní bezpečnosti (Ministerium für Staatssicherheit)
NATO	Severoatlantická Aliance (North Atlantic Treaty Organization)
NDPD	Národně demokratická strana Německa (Nationaldemokratische Partei Deutschlands)
NF	Nové fórum (Neues Forum)
NFp	Strana Nového fóra (<i>Neues Forumpartei</i>)
NDR	Německá demokratická republika
NVA	Národní lidová armáda (Nationale Volksarmee)
PDS	Strana demokratického socialismu (Partei des Demokratischen Sozialismus)
SDP	Sociálně demokratická strana v NDR (Sozialdemokratische Partei)
SED	Jednotaná socialistická strana Německa (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands)
SED-PDS	Jednotná socialistická strana Německa – Strana demokratického socialismu (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands – Partei des demokratischen Sozialismus)
SDP	Sociálně demokratická strana v NDR (Sozialdemokratische Partei der DDR)
SPD	Sociálně demokratická strana Německa (Sozialdemokratische Partei Deutschlands)
SRN	Spolková republika Německo
Stasi	východoněmecká Státní bezpečnost (Staatssicherheitsdienst)
THA	Treuhandanstalt
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
ÚV	ústřední výbor

Úvod

Dvacáté století bývá označováno za století „krátké“, vymezené dvěma událostmi - začátkem první světové války v roce 1914 a zánikem Sovětského svazu v roce 1991.¹ Více jak polovinu z tohoto období prožila Evropa v důsledku studené války, jež přišla po válce „horké“, v rozpolcení na dvě části – Západ a Východ.

Dramatické události poválečné Evropy se snad nikde neodrážely takovým způsobem jako v případě území německého státu. Němce, kteří byli ještě v polovině 19. století roztrženi do několika teritoriálních celků, čekal po druhé světové válce pro jejich morální provinění podobný, ale nedobrovolný osud. Na území Třetí říše se vytvořily čtyři okupační zóny – americká, sovětská, britská, francouzská, a Berlín, který ležel podle tvrzení Moskvy uvnitř sovětské zóny, potkal stejný osud. Následným vytvořením dvou německých států – prozápadní Spolkové republiky Německé (SRN) a provýchodní Německé demokratické republiky (NDR) - v roce 1949 bylo stvrzeno bipolární rozdělení světa. Německá půda se stala nejpravděpodobnějším evropským místem sváru mezi oběma supervelmocemi – USA a Sovětským svazem. Přestože čtyři vítězné velmoci z druhé světové války nezamýšlely rozdělení Německa jako trvalý stav, vlivem událostí se existence obou německých států stala realitou. Otázka znovusjednocení Německa přestala být aktuálním tématem mezinárodních debat nejpozději od stavby Berlínské zdi v roce 1961. Nicméně „Německá otázka“ představovala nejproblematictější bod studenovělečného období, který se nepodařilo vyřešit, dokud se jeden ze společensko-politických systémů nezhroutil.

Cílem této práce je nastínit klíčové události procesu německého sjednocení v letech 1989-1990 a nalézt odpověď na otázku, proč došlo tak k rychlému znovusjednocení obou německých států, resp. co nebo kdo byl tím nejsilnějším impulzem. Další otázkou čekající na zodpovězení je to, jaké byly reakce na pád berlínské zdi a následný sjednocovací proces na mezinárodní scéně, Kohlovy vlády a opozičních stran zastoupených v Bundestagu. Kromě toho se práce zabývá také tím, zda v souvislosti s událostmi v NDR, resp. ve východním bloku v roce 1989 spolková vláda a opozice ve Spolkovém sněmu předvíдалy otevření německo-německé hranice, příp. měly připravené koncepce sjednocení nebo se požadavek na znovusjednocení Německa ve skutečnosti stal „životní lží“ Spolkové republiky, jak poznamenal jeden sociálnědemokratický poslanec.² Jakým způsobem reagovaly obě opoziční

¹ Hobsbawm, Eric: *Věk extrémů. Krátké dějiny 20. století 1914-1991*, Praha: Argo, 1998.

² V roce 1987 Gerhard Schröder, pozdější kancléř SRN (1998-2005), řekl: „Znovusjednocení je životní lež!“ (*Die Wiedervereinigung ist eine Lebenslüge!*) . Cit. podle Taylor, Frederick: *Berlínská zeď 13.srpen 1961 - 9. listopad 1989*, Praha: BB/art, 2006, s. 383

strany v Bundestagu – sociální demokracie a Zelení – na průběh sjednocovacího procesu? Souhlasili se zvoleným postupem Kohlovy vlády? Pro vysvětlení a zodpovězení uvedených bodů je nutné nejdříve podat stručný popis vývoje německo-německý vztahů, situace v NDR v 70. a 80. letech, politiky spolkových vlád a postojů opozičních stran zastoupených v Bundestagu (sociální demokracie a Zelených) k německé otázce v 80. letech.

Ve Spolkové republice Německo vyšlo nespočet odborných publikací, sborníků, článků analyzující a popisující události staré dvacet let. Pro dění ve Spolkové republice byly pro mne zásadní první a třetí svazek ze čtyřsvazkové edice *Geschichte der deutschen Einheit*. Třetí svazek, který popisuje vnitroněmecký proces sjednocení, se jmenuje *Die Überwindung der Teilung. Der innerdeutsche Prozeß der Vereinigung 1989/90* od Wofganga Jägera ve spolupráci s Michaellem Walterem. První svazek nazvaný *Deutschlandpolitik in Helmut Kohls Kanzlerschaft* od Karla-Rudolfa Korte se věnuje období let 1982-1989. Další informace k vnitřnímu dění v obou německých státech podává klasické dílo Timothy Gartona Ashe *Im Namen Europas. Deutschland und der geteilte Kontinent* nebo kniha Konrada H. Jarausche *Die unverhoffte Einheit 1989-1990*, která popisuje hlavně dění v NDR. Velmi dobrým pomocníkem ke studiu problematiky znovusjednocení se ukázala příručka dvojice autorů Weidenfeld-Korte *Handwörterbuch zur deutschen Einheit a Kurze Chronik der Deutschen Frage*, v níž autoři Diemer a Kuhrt k chronologickému popisu den po dni připojily dvacet tři dokumentů a tři smlouvy ke sjednocení Německa. Zároveň bych doporučila dva sborníky *Die Gestaltung der deutschen Einheit. Geschichte – Politik – Gesellschaft* sestavený Eckhardem Jessem spolu s Arminem Mitterem, a sborník o vývoji politických stran v SRN *Parteien in der Bundesrepublik Deutschland* vydanou Alfem Mintzelem a Heinrichem Oberreuterem.

Zatímco východoněmecké dokumenty byly zveřejněny na odtajnění dokumentů ze strany Spolkové republiky pro období osmdesátých let si musí badatelé ještě počkat. Dosud ještě neuplynula potřebná třicetiletá lhůta. Přesto už došlo k odtajnění a vydání některých pramenů. Důležitou edicí je bezesporu *Dokumente zur Deutschlandpolitik: Deutsche Einheit Sonderedition aus den Akten des Bundeskanzleramtes 1989/90*, ve které H. J. Küsters a D. Hofmann shromáždili přes 400 dokumentů z úřadu spolkového kancléře a kde lze nalézt i komunikaci mezi úřadem spolkového kancléře a Stálým zastoupením SRN ve Východním Berlíně. Dokumenty k zahraniční politice Spolkové republiky od jejího založení až do léta 1989 přináší kniha *40 Jahre Aussenpolitik Der Bundesrepublik Deutschland*. Řada prohlášení, komuniké je zveřejněna v časopise *Europa-Archiv*.

V případě německé politiky opozičních stran v Bundestagu je poměrně málo literatury, která navíc není v českých knihovnách téměř k dispozici. Problémem zůstává také skutečnost, že stranická akta k německé politice jsou pod 30-letou ochranou lhůtou. Volební programy a tisková prohlášení sociálních demokratů lze najít v digitální knihovně na stránkách *Nadace Friedricha Eberta*. O německé politice strany podává informace Georgias Chatzoudis ve své práci *Die Deutschlandpolitik der SPD in der zweite Hälfte des Jahres 1989*. Dále to je sborník *Die Ost- und Deutschlandpolitik der SPD in der Opposition 1982-1989* z kongresu Nadace Friedricha Eberta konaného v Bonnu v roce 1993, který sestavil Dieter Dowe nebo kniha *The Social Democratic Party of Germany 1848-2005* od dvojice autorů Heinricha Potthoffa a Susanne Miller nebo již výše uvedený Timothy Garton Ash v díle *Im Europa Namen*.

Ještě větší těžkosti vyvstaly v případě zdrojů o německé politice Zelených. Volební výzvy, programy, jakož i historie strany Zelený jsou přístupné na webových stránkách Nadace Heinricha Bölla. Další informace jsem čerpala ze syntéz věnujících se vnitropolitické situaci ve Spolkové republice v osmdesátých letech. Pouze již zmiňovaná Jägerova kniha *Die Überwindung Teilung* se věnuje této problematice v jedné podkapitole. Dále jsem čerpala ze sborníku *Die Parteien der Bundesrepublik Deutschland a Handwörterbuch zur deutschen Einheit*.

Skoro každý z klíčových aktérů procesu znovusjednocení dříve nebo později napsal své memoáry. Především se jedná o paměti tehdejší spolkového kancléře Helmuta Kohla *Chtěl jsem sjednocení Německa*, které vznikly za spolupráce dvou novinářů. Tehdejší blízký spolupracovník Kohla šéf úřadu spolkového kancléře Horst Teltschick si psal paměti deníkovou formou. V knize *329 Tage. Innenansichten der Einigung* tak podává svůj subjektivní pohled na události. V neposlední řadě vydal paměti s příznačným názvem *Erinnerungen* tehdejší spolkový ministr zahraničí Hans-Dietrich Genscher.

Česká odborná veřejnost zatím nevěnovala tématu znovusjednocení Německa příliš velkou pozornost, přestože od klíčové události novodobých německých dějin uběhlo již dvacet let. V podstatě žádné dílo z české provenience se nevěnuje samotnému sjednocení Německa z pohledu Spolkové republiky. Téma je většinou zpracováno jako souhrn delšího časového období a pouze z určité perspektivy. Velmi kvalitní zpracování přístupu Sovětského svazu a dění v NDR podává Karel Durman v knize *Útěk od praporů*. Rozsáhlé dílo *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989* tří autorů Vykoukal, Litera a Tejhman popisuje v příslušných kapitolách celou historii východního Německa. Sjednocení Německa z pohledu jedné vítězné mocnosti líčí Tomáš Ehler v práci *USA a znovusjednocení Německa*.

Diplomatický proces v letech 1989-1990. Právě posledně zmiňované dílo je snad jediné publikace z pera českého autora, která má za své jediné téma sjednocení Německa, i když z pohledu Spojených států amerických, které sehrály v jednáních na mezinárodní úrovni zásadní úlohu. Krátkou kapitolku se stručným popisem diplomatického procesu sjednocení lze najít v *Evropské politice sjednoceného Německa 1990-1999* od Dagmar Moravcové.

Dále jsem čerpala z cizojazyčných knih, které byly přeloženy do češtiny. Nepočítáme-li již zmíněné Kohlovy paměti *Chtěl jsem sjednocení Německa*, které nelze brát za odbornou a neutrální publikaci, jedná se např. o *Dějiny Německa* od Helmuta Müllera nebo *Dějiny NDR* Hermanna Webera, nedávno vyšel překlad Wolfrumovy *Zdařilé demokracie* popisující dějiny Spolkové republiky od roku 1945 až do počátku jednadvacátého století. Zajímavou publikací jsou dějiny *Berlínské zdi* od britského historika Friedericka Taylora. Nicméně samotnému tématu sjednocení se opět věnují pouze jen v některých kapitolách. Dosud tak chybí český překlad některého zahraničního díla, které by se věnovalo samotnému tématu znovusjednocení z důrazem na pohled Spolkové republiky.

1. Východní politika (1949 - 1982)

1.1 politika síly (1949 - 1963)

Po druhé světové válce ležela před spojenci antihitlerovské koalice otázka, jak naložit s poraženým Německem. Čtyři vítězné mocnosti - USA, Sovětský svaz, Velká Británie a Francie- si rozdělily německé území včetně Berlína, kde vznikly čtyři sektory. Mělo se jednat pouze o dočasné řešení, které by urychlilo ona známá „čtyři D“ (denacifikace, demilitarizace, demokratizace, dekartelizace) a které by Němcům dalo šanci začít úplně znova, „od nuly“.³

Narůstající neshody mezi bývalými spojenci problematizovaly situaci v okupovaném Německu. Zostřující se mezinárodní situace začala přerůstat ve válku studenou. Bipolární rozdělení světa předurčilo vývoj německého národa na dalších čtyřicet let. Americká vláda, resp. západní spojenci na straně jedné a Sovětský svaz na straně druhé posuzovali akce těch druhých jako snahu získat převahu nad celým územím, i když většinou šlo jen o stabilizační opatření. Za této situace se USA raději smířily s rozdělením Německa, než aby připustily jeho sjednocení v rámci Stalinova východního bloku. Politika vítězných mocností ve svém důsledku vedla v roce 1949 ke vzniku – západní, demokratické Spolkové republiky Německo (SRN) na straně jedné a východní, socialistické Německé demokratické republiky (NDR) na straně druhé. Tzv. německá otázka zneklidňující mysl řady státníků evropských zemí již od druhé poloviny 19. století nabyla zcela nové podoby a stala se jednou z klíčových otázek dvacátého století.⁴

Od počátku nebyli politici západních zón nadšeni, že by ze tří zón měl vzniknout západoněmecký stát. Avšak zároveň odmítli návrhy představitelů Sovětského svazu a Jednotné socialistické strany Německa (SED - *Sozialistische Einheitspartei Deutschlands*)⁵, že by mělo dojít ke sjednocení Německa prostřednictvím hnutí Lidového kongresu v duchu komunismu. Konrad Adenauer, jako první poválečný německý kancléř, udával směr západoněmecké zahraniční politiky celých čtrnáct let. Přestože sjednocení Němců v rámci jednoho státu zůstalo Adenauerovým konečným cílem. V krátkodobém horizontu chtěl nejprve dosáhnout politického národní uznání a zrovnoprávnění mladého státu západními

³ O tomto stavu se mluví jako o tzv. „nulté hodině“. Vítězové z druhé světové války, USA,SSSR,VB.FR., vykonávali v zemi nejvyšší státní moc a celou zemi, včetně Berlína, si rozdělili na čtyři zóny.

⁴ Pojem „německá otázka“ používaný v poválečné době byl výraz, který podtrhoval rozhodovací pravomoci čtyř vítězných velmocí. Moravcová, Dagmar: Evropská politika sjednoceného Německa 1990-1999, Praha: ISE, 2000, s. 7

⁵ *Jednotná socialistická strana (SED)* vznikla v roce 1946, kdy se v sovětské okupační zóně sloučili komunisté a sociální demokraté.

mocnostmi, tedy suverenity, a zajištění jeho vnější bezpečnosti.⁶ Adenauer zahájil a praktikoval tzv. „západní politiku“ (*Westpolitik*). Zahraniční politika SRN se měla zaměřit na integraci státu do západní Evropy a na spolupráci se Spojenými státy. Západní vazba nového státu získala prioritu před znovusjednocením rozděleného národa. Vůči Sovětskému svazu a jeho bloku se mělo postupovat podle strategie „politiky síly“ (*Politik der Stärke*), jejíž pozdější formulace zněla: „Znovusjednocení v rámci evropského řešení“.⁷ Strategie „zevropštění“ plně odpovídala dlouhodobému cíli SRN – sjednocení SRN s „východní částí“, jak se NDR označovala ve Spolkové republice. Sjednocený Západ měl tlačit na Sovětský svaz, aby připustil sjednocení Německa, nicméně sjednocený stát měl být zakotven v západoevropských strukturách. Variantu „třetí cesty“ (*Dritter Weg*) v podobě neutrálního státu, kterou prosazoval Sovětský svaz a také západoněmečtí sociální demokraté, spolkový kancléř v součinnosti s americkou diplomacií důrazně odmítal.

Adenauerova vládní kabinet a opoziční SPD se v padesátých letech dostávaly do hlubokých sporů v otázce zahraniční politiky. První léta ve funkci se kancléř Adenauer věnoval tomu, aby Spolková republika Německo opět nabyla ztracené suverenity, kterou omezoval tzv. *Okupační statut* (platný od 21.září.1949). Statut přikl SRN plnou zákonodárnou, výkonnou a soudní moc, ale okupační mocnosti si podržely kompetence v některých oblastech (kontrola zahraničního obchodu, otázka obrany, kontrola Porúří atd.). První revize okupačního statutu přišla za nedlouho v podobě *Petersberské dohody* (22.listopadu 1949)⁸. Podle ní mohla Spolková republika navázat obchodní a konzulární styky s jinými zeměmi a také vstoupit do mezinárodních organizací (Rady Evropy). Zároveň byl snížen počet podniků, které měly být podle předchozích dohod o demilitarizaci Německa demontovány.⁹ Spolková republika a USA měly podepsat dvoustrannou dohodu o účasti západoněmeckého státu na Marshallově plánu.

Na pozadí probíhající korejské války a rostoucího napětí mezi Východem a Západem se z popudu USA začalo diskutovat o německém příspěvku k obraně Západu. Kancléř Adenauer souhlasil, ale na oplátku požadoval suverenitu pro svou zemi, kterou omezoval okupačního statut. Na počátku padesátých let tak začala jednání tří západních mocností o jeho zrušení a nahrazení *Generální (bonnskou) smlouvou*, označovanou též za

⁶ Schöllgen, Gregor: Die Aussenpolitik der Bundesrepublik Deutschland. Von Anfängen bis zur Gegenwart, München: Beck, 1999, s. 21

⁷ Weidenfeld, Werner – Korte, Karl-Rudolf: *Handwörterbuch zur deutschen Einheit*, 2. dg. Auf., Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 1992, s. 173

⁸ Název dohody je odvozen od sídla spojenecké vysoké komise, hotelu na Petersbergu u Königswinteru blízko Bonnu.

⁹ Schöllgen, Gregor: Die Aussenpolitik der Bundesrepublik Deutschland. Von Anfängen bis zur Gegenwart, München: Beck, 1999, s. 23

Německou smlouvu (Deutschland-Verträge).¹⁰ Smlouvu podepsaly 26. května 1952 v Bonnu Spolková republika spolu s třemi západními mocnostmi (USA, Velkou Británií, Francií). Dohoda zrušila okupační statut i spojeneckou vysokou komisi. Spolková republika sice získala suverenitu, avšak tři mocnosti měly nadále práva a odpovědnost za Berlín, mírové uspořádání, včetně práva na umístění ozbrojených sil a rozhodnutí o nouzovém stavu k jejich ochraně.¹¹ Dále smlouva zavazovala signatářské státy prosazovat jako společný cíl sjednocení svobodného Německa a uzavření svobodně dohodnuté mírové smlouvy pro celé Německo.

Paralelně s těmito konzultacemi probíhala jednání o vytvoření německé armády. Znovuvyzbrojení Němců však vzbuzovalo řadu špatných vzpomínek a pro některé státy nebylo přijatelné, i když zostřující se vztahy mezi Východem a Západem tuto nutnost vytvářely. Po dlouhých diskusích nakonec se dospělo k výsledku. Dne 23. října 1954 došlo na konferenci v Paříži, kam se sjelo devět států, ke schválení souboru dokumentů. V rámci tzv. *Pařížských dohod* (s platností od 5. května 1955)¹² byla spolkové republice přiznána suverenita¹³ a došlo k podepsání protokolu o přistoupení SRN k Severoatlantické Alianci (NATO - *North Atlantic Treaty Organization*).

Po dlouhých průtazích okolo německého příspěvku k obraně západu a z toho vyplývající otázka suverenity, se došlo k hmatatelnému výsledku. V Pařížských dohodách docílili svého Američané, resp. Britové, kteří požadovali vytvoření evropské armády v rámci NATO, sestavené z národních kontingentů včetně západoněmeckého.¹⁴ Mezitím se Spolková

¹⁰ Sjednaná Německá smlouva mohla začít platit (tak to stanovil článek 11) až se vznikem *Evropského obranného společenství (EOS)*, v jehož rámci měla vzniknout evropská armáda zahrnující také nově vzniklou západoněmeckou armádou (*Bundeswehr*). Mezi Německou smlouvou a smlouvou o EOS existoval tzv. junktim (vazba). Dne 30. srpna 1954 však smlouvu o EOS odmítli ratifikovat francouzští poslanci, protože se nechtěli vzdát své suverenity. Konference v Paříži konaná 23. října 1954 upravila Německou smlouvu a upustila od podmínky, že její platnost závisí na ratifikaci smlouvy o EOS. *Pariser-Verträge vom 23. Oktober 1954, Deutschland-Vertrag bzw. Generalvertrag*, in: *Dokumentation zur Deutschlandfrage, Annexband*, Bonn: Siegler, 1970, s. 117-128

¹¹ Zrušen zákony pro případ nouzového stavu z roku 1968. Müller: *Dějiny Německa*, s. 355.

¹² K dalším nejdůležitějším dokumentům patřil: 1. Protokol o ukončení okupačního režimu ve Spolkové republice Německo, 2. Smlouva o pobytu cizích vojsk na území SRN, 3. Bilaterální dohoda mezi Francií a SRN o Sársku, 4. Protokol o začlenění SRN a Itálie do Bruselského paktu, který se tak přeměnil v Západoevropskou unii (WEU). Tento vojenský pakt západoevropských států byl náhradou za odmítnuté Evropské obranné společenství. In: *Pariser-Verträge vom 23. Oktober 1954*, in: *Dokumentation zur Deutschlandfrage, Annexband*, Bonn: Siegler, 1970, s. 115-295

¹³ Ve skutečnosti se stále jednalo o omezenou suverenitu. Čtyři vítězné velmoci z druhé světové války si stále podržely práva a odpovědnost za rozdělený Berlín a ve vztahu k sjednocení Německa. Plnou suverenitu získá SRN až podpisem „*Smlouvy o konečném uspořádání ve vztahu k Německu*“ (Vertrag über die abschließende Regelung in Bezug auf Deutschland)¹³, označovanou též jako „*Smlouva 2+4*“ (*Zwei-plus-Vier-Vertrag*) dne 12. září 1990 v Moskvě.

¹⁴ Návrh francouzského ministerského předsedy René Plevena o vytvoření Evropského obranného společenství, které by tvořilo společnou evropskou armádu na nadnárodní bázi s účastí západoněmeckých jednotek, aniž by došlo k vytvoření vlastní západoněmecké národní armády, byl negativně přijat jak Konrádem Adenauem, tak USA. Německému kancléři vadila „nerovnost“ a americká administrativa již měla připravený jiný projekt.

republika stala zakládacím členem Evropského společenství uhlí a oceli (ESUO) v roce 1951 a Evropského hospodářského společenství (EHS) v roce 1957.

Prvotní cíl Adenaurovy diplomacie – získat zpět suverenitu- se stal skutečností. Cesta k němu ale nebyla jednoduchá. SSSR, NDR ale i západoněmecká opozice se snažily zabránit přijetí smlouvy o EOS a Německé smlouvy.¹⁵ Sovětský svaz okamžitě začal navrhopvat cesty ke sjednocení Německa na neutrálním základě, avšak schůzky vyzněly do ztracena. Když 5. května 1955 vstoupily Pařížské dohody v platnost, odpověděl Sovětský svaz vypovězením spojeneckých smluv s Velkou Británií a Francií. Následně 14. května 1955 vytvořil vojenské uskupení Varšavská smlouva („Smlouva o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci“), jehož členem bylo také východní Německo.¹⁶

V polovině padesátých let došly oba zneprátelené bloky ke zjištění, že ostrý konflikt o střední Evropu probíhající na německém území, dosáhl patového stavu. Obě velmoci se držely v jaderné šachu a řešení svých problém přesouvaly do jiných částí světa. Zmírnění napětí tak umožnilo, aby USA i Sovětský svaz odsunuly německou otázku trochu do pozadí. Relativní stabilizace mezi Východem a Západem se promítla i do meziněmeckých styků. Jejich konfrontační vztahy se stále více stávaly jejich vlastní záležitostí.

Přestože západní spojenci uznali v Pařížských dohodách SRN za jediného legitimního představitele německého národa, musela bonnská vláda zpochybňovat svébytnost NDR. Sovětský svaz uznal suverenitu východního Německa ve smlouvě o vztazích, kterou oba státy podepsaly v září 1955.¹⁷ Smlouva rušila okupační režim na území NDR, dále stanovovala rovnoprávnost obou států a nevměšování do vnitřních záležitostí, a navíc východoněmecké vedení mohlo alespoň formálně řešit zahraničně-politické otázky, včetně vztahů se SRN. Ve stejném roce tak došlo k navázání diplomatických vztahů i mezi Sovětským svazem a Spolkovou republikou Německo.

Po nabytí suverenity se spolková vláda začala v zahraniční politice řídit tzv. Hallsteinovou doktrínou, nazvanou podle Adenaurova zahraničněpolitického poradce z 50. let Waltera Hallsteina. Její ústřední myšlenkou byla teze, že pokud některý stát naváže diplomatické styky s NDR, potom s ním Spolková republika přeruší diplomatické styky, příp. je s ním vůbec nenaváže. Výjimku představoval Sovětský svaz, neboť patřil ke čtyřem

¹⁵ Ve Spolkové republice ostře kritizovali Pařížské dohody komunisté a sociální demokraté. V lednu 1955 připravila SPD „Týden boje proti vyzbrojování“. Od konce 40 let požadovala SPD znovusjednocení své země a byla ochotna přijmout statut neutrálního státu. Vládní politiku integrace se západem označovala za ukvapenou, která jen podtrhuje realitu dvou německých států. Vzhledem k tomu, že na počátku 60. let její koncepci odmítl i Sovětský svaz, nezbývalo SPD než svůj plán zcela změnit.

¹⁶ Vytvoření vojenského paktu nebylo jen reakcí na přijetí Pařížských dohod, ale zapadalo do celkové mezinárodní situace.

¹⁷ Vertrag über die Beziehungen zwischen der „DDR“ und der UdSSR, unterzeichnet am 20. September 1955, in: *Dokumentation zur Deutschlandfrage, Annexband*, Bonn: Sieglar, 1970, s. 330-332

mocnostem odpovědných za Německo jako celek.¹⁸ Myšlenka na sjednocení se v této situaci stále více vzdalovala realitě, což respektovala i východoněmecká vláda. NDR předkládala vlastní varianty řešení vztahů mezi oběma německými státy, čímž se snažila prezentovat jako suverénní země a posilovat svou teorii dvou suverénních německých států. První tajemník SED Walter Ulbricht přednesl u příležitosti desátého výročí NDR 7. října 1959 návrh, podle kterého by Západní Berlín mohl získat podobný statut jako má Vatikánský stát ve vztahu k Itálii (např. nezávislé cestovní spojení). Kompromisní návrh vznikl v součinnosti se Sovětským svazem.¹⁹

Konfrontační linie ve věci německé otázky se na konci padesátých let opět promítla do vztahů mezi Sovětským svazem a západními spojenci. Prosperující Západní Berlín, který obklopovala NDR, byl trnem v oku východoněmeckému a sovětskému vedení.²⁰ Cílem tzv. Chruščovova ultimáta²¹ z roku 1958 bylo vytlačit západní mocnosti ze Západního Berlína a dosáhnout jeho neutrality. Obě strany sporu si vzájemně předaly několik nót. Tzv. druhá berlínská krize (1958-1961) nakonec skončila postavením zářezů z noci 12. na 13. srpna 1961 a následně vybudováním „zdi hanby“.²²

V Adenauerově prohlášení z 13. srpna zazněla slova síly: „*Spolu s našimi spojenci podnikneme nutná protiopatření.*“ Zároveň vyjádřil podporu Němcům za zdi: „*Oni jsou a zůstanou našimi německými braty a sestrami. Spolková vláda pevně trvá na cíli německé jednoty ve svobodě.*“ Po zvláštním zasedání senátu v Západním Berlíně (*Abgeordnetenhaus von Berlin (West)*) poskytl prohlášení také Willy Brandt, vrchní starosta města. Brandt vyjádřil solidaritu se „*spoluobčany ve Východním Berlíně a našimi krajany v zóně*“ a naději, že je čeká společná budoucnost ve znovusjednoceném Německu.²³

¹⁸ Přestože Hallsteinova doktrína byla formulována z preventivních důvodů, byla použita i v praxi např. při rozvázání diplomatických vztahů s Jugoslávií, Kubou či Zanzibarem.

¹⁹ Srov. Ulbricht schlägt am 7. Oktober 1959 Vatikan-Statut für West-Berlin vor, in: *Dokumentation zur Deutschlandfrage*, von der Atlantik-Charta 1941 bis zur Berlin-Sperre 1961, II., Von der Aufkündigung des Berlin-Status durch die UdSSR 1958 bis zur Berlin-Sperre 1961, Bonn: Siegler, 1970, dokument č. 394, s. 314

²⁰ Možnost svobodného pohybu osob mezi Západním a Východním Berlínem vedla ve 2. pol. 50. let k hromadnému odchodu vysoce kvalifikovaných východoněmeckých obyvatel do SRN. Ulbricht naléhal na Chruščova, aby začlenil celý Berlín do NDR.

²¹ V listopadu 1958 obdrželi západní spojenci tzv. Chruščovo memorandum, ve kterém Moskva sdělovala, že s NDR uzavře jednostrannou smlouvu o předání správy všech záležitostí týkajících se Berlína východoněmeckému režimu. V praxi by to znamenalo začlenění Berlína do NDR. Srov. Note der Sowjetregierung vom 27. November 1958 an die drei Westmächte, Aufkündigung des Vier-Mächte-Status Berlins, Aufforderung, binnen 6 Monaten einen neuen „Freie-Stadt-Status“ für West-Berlin zu vereinbaren, andernfalls würden die Berlin-Rechte der UdSSR an die „DDR“ übertragen, in: *Dokumentation zur Deutschlandfrage*, II., dokument č. 9, s. 8-23

²² Spolkový kancléř Adenaur přišel o část politického kreditu, když se po zahájení stavby zdi okamžitě neodebral do Západního Berlína. Kohl, Helmut: *Chtěl jsem sjednocení Německa*, s. 94

²³ Cit. podle Erklärung Adenauers, Brands, Rusks und Lemmers vom 13. August 1961 zu den Sperrmassnahmen in Berlin, in: *Dokumentation zur Deutschlandfrage*, II., dokument č. 600, s. 686-689

Druhá Berlínská krize přivedla Západ i Východ na pokraj vojenské konfrontace. Stavba Berlínské schladila horkou půdu rozděleného Berlína na dalších skoro třicet let. Zájem USA a Velké Británie o dění kolem Spolkové republiky začal upadat. Kancléře Adenauera znepokojovala představa, že by se oba státy mohly domluvit se Sovětským svazem na úkor zájmů jeho státu. Proto uvítal navázání intenzivnějších kontaktů s Francií. Na rozdíl od francouzského prezidenta generála de Gaulla, který chtěl obnovit velmocenské postavení Francie, sledoval Adenauer jiné cíle: získat partnera pro podporu se začleňováním SRN do západoevropského společenství, v jehož rámci by později došlo ke sjednocení Německa. Dne 22. ledna 1963 byla mezi oběma státy podepsána Smlouva o spolupráci mezi Francií a Spolkovou republikou Německo, která je známější pod názvem Elysejská smlouva.²⁴ Avšak oba státy smlouvu vykládaly rozdílně. SRN nechtěla přílišným prohloubením spolupráce na nejšířším základě zproblematizovat vztahy s USA. V květnu 1963 spolkový sněm smlouvu ratifikoval s dodatkem, že západoněmecká zahraniční politika preferuje orientaci na USA, je loajální k Severoatlantickému paktu.²⁵ Na podzim tohoto roku kancléř Adenauer podal demisi na nátlak koaličního partnera FDP a vlastní strany. Předsedou CDU zůstal až do roku 1966. O rok později umírá ve věku 89 let.

SRN vděčí prvnímu kancléři za hodně. Svým důrazem nepřipustit sjednocení Německa na neutrální bázi a snahou nejdříve ukotvit zemi v západoevropských strukturách, dokázal významně pozvednout zahraničněpolitický kapitál i hospodářskou a sociální úroveň své země. Jen ve vztahu k zemím východního bloku nedosáhl svého. Vybudování zdi bylo posledním hřebíčkem do rakve dosavadní německé politiky spolkové vlády. NDR se začala vnitřně stabilizovat a postupně docházelo k jejímu mezinárodnímu uznání jako druhého německého státu. Adenauera taktika zapadala do mezinárodního kontextu v době, kdy se vůči státům druhého bloku postupovalo silově. Jakmile se během druhé pol. 50. let a výrazněji na poč. 60. let začala konstelace mezi Západem a Východem proměňovat kancléřova německá koncepce „politiky síly“ se na počátku 60. let vyžila. Na nátlak své strany pak odešel z křesla kancléře v říjnu 1963.

²⁴ Název je odvozen od místa podpisu smlouvy - Elysejského paláce v Paříži.

²⁵ Politici orientovaní na francouzské spojenectví (K. Adenauer, F.J. Strauss) ztráceli vliv na úkor skupiny hlásící se k atlantické a proamerické zahraniční politice (L. Erhard, K. Schröder). Šauer, Jaroslav. *Německá otázka v evropské politice*, Praha: Oeconomica 2005, s. 100.

1. 2 předstupen „nové“ východní politiky - vláda L. Erharda (1963 - 66) a Kiesingerova vláda velké koalice (1966 - 69)

Po čtrnácti letech stanula v čele koaliční vlády CDU/CSU (Křesťansko-demokratická unie – *Christlich Demokratische Union* / Křesťansko-sociální unie – *Christlich Soziale Union*) a FDP (Svobodná demokratická strana - *Freie Demokratische Partei*) nová tvář, ekonom a tvůrce hospodářského zázraku padesátých let Ludwig Erhard (1963-1966). Nový kancléř, který byl pro svou trpělivost až pasivitu od svých politických odpůrců nazýván „gumovým lvem“ (*Gummilöwe*)²⁶, dával větší důraz na atlantickou vazbu a na rozdíl od Adenaura se nesnažil proamerickou orientaci doplňovat spoluprací s Francií. V německé otázce postupoval téměř shodně s dosavadní linií. Nadále platila (až do poloviny 60. let) Hallsteinova doktrína a východoevropské socialistické země byly přehlíženy.

Když 25. března 1966 nabídla spolková vláda východoevropským socialistickým státům dohodu o zřeknutí se síly v tzv. (*Erhardově*) *mírové nótě* (*Erhards Friedensnote*)²⁷, bylo jasně stanoveno, že se nabídka netýká NDR. Vzhledem k solidaritě ke svému socialistickému bratrovi ostatní země dohodu odmítly. NDR zareagovala vyhlášením tzv. *Ulbrichtovy doktríny* (*Ulbricht-Doktrin*), tzn. východoněmecký stát uzavřel nové smlouvy s jednotlivými zeměmi východního bloku, které slíbily nenavázat se Spolkovou republikou bližší vztahy bez NDR.²⁸ Ke státnímu svátku dne 17. června 1966 kancléř znovu zopakoval, že spolková vláda nadále odmítá uznat režim SED. Svoji řeč zakončil větou: „*Není pravda, že se na německém území vytvořily dva státy. Existuje jen jeden německý národ. Právo na sebeurčení je nedělitelné.*“²⁹

Pozitivní odpověď na západoněmeckou mírovou nótu přišla z Washingtonu, který ji uvítal jako sdělení jako příslib do budoucnosti, které „*obsahuje konstruktivnější podněty*“.³⁰ Americká administrativa totiž naléhala na spolkovou republiku, aby usilovala o uvolnění napětí s NDR, neboť docházelo k mezinárodnímu oteplování ve vztazích mezi oběma supervelmocemi a spolková politika nezapadala do tohoto kontextu a dostávala se do izolace. Erhardova vláda (stejně jako Adenaurova) odmítala vstřícný postoj k „*východní části*“

²⁶ Luňák, Petr. Západ. Spojené státy a západní Evropa ve studené válce, Praha: Libri 1997, s. 194.

²⁷ Nóta byla sice poslána vládám všech států, nicméně byla směřována především státům sovětského bloku. Znění textu in: Friedensnote der Bundesregierung an alle Regierungen der Welt; regierungserklärung Ludwig Erhards, Zustimmung Herbert Wehners, *Dokumentation zur Deutschlandfrage*, IV., Bonn: Siegler, 1975, dokument č. 1388, s. 125 -130

²⁸ Schöllgen, Gregor: Die Aussenpolitik der Bundesrepublik Deutschland. Von den Anfängen bis zur Gegenwart, München: Beck, 1999, s. 88

²⁹ Cit. podle *Dokumentation zur Deutschlandfrage*, IV., č.1465, s. 274

³⁰ Cit. podle *Dokumentation zur Deutschlandfrage*, IV., dokument č. 1400, s. 146

Německa a trvala na přesné interpretaci Pařížských dohod, které uváděly jako jednu z priorit Západu znovusjednocení Německa.

Přesto se Erhardova vláda na rozdíl od přecházejícího kabinetu přece jen pokoušela o konstruktivnější přístup vůči Východu. Nicméně jak řekl v jednom interview ministr zahraničí Gerhard Schröder (CDU) vztahy k socialistickým zemí sovětského bloku se neměly rozšiřovat na úkor základní pozice v německé politice.³¹ Spolková vláda podepsala s východoněmeckým vedením dohodu o propustkách, která umožnila návštěvu příbuzných ve Východním Berlíně a v NDR o Vánocích a na Nový rok 1963-1964. O tři roky později byla podepsána stejná dohoda vyjednána mezi Západním Berlínem a vládou NDR.³² Jednalo se o první úspěch „*politiky malých kroků*“³³, který měl ulehčit soužití lidí mezi oběma německými státy.³⁴ Zároveň Bonn otevřel v některých východoevropských městech (v roce 1963 ve Varšavě, Bukurešti, Budapešti a o rok později v Sofii) obchodní zastupitelství SRN (zatím bez konzulárního zastoupení).³⁵

V souvislosti s hospodářskými problémy země musel Ludwig Erhard po třech letech uvolnit křeslo kancléře.³⁶ Novou vládu velké koalice (1966-69)³⁷ složenou z obou velkých stran (CDU/CSU, SPD) vedl kancléř Kurt Kiesinger (CDU). Poprvé od roku 1930 ve spolkové vládě zasedla SPD. Kabinet přinesl náznak posunu v zahraniční politice SRN oproti předchozí vládě. Sociální demokrat Willy Brandt, vícekancléř a nový ministr zahraničí, sice měl nepopíratelný vliv na utváření zahraniční politiky, ale nemohl ignorovat názory svého křesťanskodemokratického kancléře. V prohlášení vlády se kancléř Kiesinger zmínil, že jeho kabinet bude pokračovat ve snaze dosáhnout větší vzájemné důvěry se SSSR, Polskem a

³¹ Rozhovor ministra zahraničí Gerharda Schödera pro Nürnberg Zeitung z 13. srpna 1966, in: *Dokumentation zur Deutschlandfrage*, IV., dokument č. 1509, s. 354 - 355

³² Dohodu podepsal 6. října 1966 senátní rada Západního Berlína Erich Korber a státní sekretář NDR Michael Kohl. Propustky se měly udělovat jen v naléhavých rodinných záležitostech a to v období od 10. října 1966 do 31. ledna 1967. *Dokumentation zur Deutschlandfrage*, IV., dokument č. 1527, s. 384-385

³³ „*Politika malých kroků*“ (*Politik der kleinen Schritte*) je termín, který se používá v souvislosti s „novou“ východní politikou (*Ostpolitik*) pozdějšího kancléře Willyho Brandta. Hlavní tezí *Ostpolitik* bylo vědomí, že současná poválečná realita se v nejbližší době nezmění, proto je nutné změnit taktiku, která v konečném důsledku stejně povede ke sjednocení rozděleného Německa. Namísto politiky síly, která zamítala možnost jednat s NDR přišla spolková vláda s novou strategií navázat s NDR kontakt, jednat s ní, snažit se jí „ovlivňovat“ cestou kompromisů, a těmito malými krůčky se přibližovat ke konečnému cíli znovusjednocení. Kořeny *Ostpolitik* a tedy „politiky malých kroků“ se začínají formovat již poč. 60. let.

³⁴ Weidenfeld, Werner – Korte, Karl-Rudolf (Hrsg.): *Handwörterbuch zur deutschen Einheit*, s. 174

³⁵ Spolkové obchodní zastoupení v Praze bylo otevřeno až v roce 1967.

³⁶ Hospodářská recese vedla k nárůstu nezaměstnanosti a ke koaličním sporům ohledně vyrovnaného rozpočtu. Odchod ministrů FDP z vlády, prohra CDU v zemských volbách v nejlidnatější zemi Severním Porýní-Vestfálsku v červenci 1966 a nárůst preferencí pravicově radikální NPĐ v listopadových volbách do zemských parlamentů v Hesensku a Bavorsku vedly následně představitele CDU k jednání se sociálními demokraty o novém kabinetu.

³⁷ Úkolem nové koalice mělo být odstranění rozpočtového deficitu a zvládnutí hospodářské recese s nebezpečně narůstající nezaměstnaností. Koaliční vláda přijala zákon o stabilitě a dohodovací řízení. Na zvládnutí vnitropolitické situace měl velký podíl ministr hospodářství Karel Schiller (SPD) a ministr financí Franz Josef Strauss (CSU).

Československem, avšak nadále trval na Hallsteinově doktríně a na výhradním právu Spolkové republiky zastupovat všechny Němce na mezinárodní scéně.³⁸

Willy Brandt proto musel volit obezřetný kurz. Tento přátelský politik, ovlivněn potlačením povstání v NDR 17. června 1953 a následně coby starosta Západního Berlína musel přihlížet stavbě Berlínské zdi 13. srpna 1961, došel k závěru, že mírové řešení německé otázky lze dosáhnout pozvolnou normalizací vztahů mezi oběma státy. V první řadě šlo o uvolnění napětí ve vzájemných stycích. Proto už v létě 1967 deklarovala západoněmecká vláda, že si nečiní nárok na jednostrannou reprezentaci německého národa. O rok později se Brandt nechal veřejně slyšet, že existuje možnost uznání hranic Odra-Nisa ještě před podepsáním mírové smlouvy s Německem. Zde lze vysledovat reálný počátek uplatňování „nové“ východní politiky, tzv. „*Ostpolitik*“.

Pokud bychom měli celou situaci shrnout, pak léta 1949-56/57 byla dobou Adenauerovy západní politiky, která usilovala o vytvoření rámce pro národní suverenitu Spolkové republiky. V dalším období 1956/57-1963, které můžeme nazvat „*politikou pohybu*“ (*Politik der Bewegung*), došlo v německé politice k malým změnám. Erhardova a Kiesingerova vláda byla obdobím ořukávání a realizace prvků nového směřování a to v době začínajícího mezinárodního uvolňování, které narušila invaze vojsk varšavské smlouvy do Československa v srpnu 1968.³⁹

1. 3 „nová“ východní politika (Ostpolitik) - vlády W. Brandta (1969-74) a H. Schmidta (1974 - 82)

V padesátých a v první polovině let šedesátých se snažily spolkové vlády společně se západními mocnostmi přinutit Sovětský svaz z pozice síly, aby vrátil druhou polovinu německého státu. Tato „*politika síly*“ (*Politik der Stärke*) selhala, resp. se postupně vyžila v souvislosti s proměnou mezinárodního dění.⁴⁰ Uvolnění mezi Východem a Západem na konci 60. let a v 70. letech vycházelo z nového uspořádání diplomatických priorit a domácích hospodářských potřeb jak v SSSR, tak i v USA. Obě supervelmoci se snažily zvládnout nové problémy jako byla otázka kontroly zbrojení, hospodářská recese, ropná krize a další, namísto problémů vytvořených studenou válkou. USA i Sovětský svaz preferovaly v dané situaci zlepšení vztahů s druhou supervelmocí. Naproti tomu Spolková republika dogmaticky lpěla

³⁸ Regierungserklärung Kurt Georg Kiesinger von 13.12. 1966 zur Frage der Wiedervereinigung und der Grenzen sowie zum Rechtsstandpunkt in der Deutschlandfrage, in: *Dokumentation zur Deutschlandfrage*, IV., dokument č. 1558, s. 424 - 426

³⁹ Weidenfeld, Werner – Korte, Karl-Rudolf: *Handwörterbuch zur deutschen Einheit*, s. 174-175

⁴⁰ Američané nepřispěchali na pomoc dělnickému povstání v NDR v 1953 ani maďarskému povstání o tři roky později, a na počátku šedesátých let jen přihlíželi stavbě berlínské zdi.

na politice síly ve vztahu k východnímu bloku, neuznávala NDR za cizinu a primárně se snažila najít cestu ke znovusjednocení, přestože se do centra mezinárodně politického dění dostávala jiná témata.

Skutečnost, že německá otázka není tím nejpálčivějším problémem evropského kontinentu, a že sjednocení Německa je bezprostředně nemožné, musela vést k přehodnocení politického smýšlení ve Spolkové republice. Protagonistou změny se stal nový kancléř Willy Brandt. Právě s jeho osobou je spojována „nová“ východní politika (Ostpolitik) spolkové vlády, tedy politika uvolnění vůči zemím východního bloku, přičemž SRN zachovává pevnou vazbu se Západem. Jakési zárodky Ostpolitik lze vysledovat už na počátku šedesátých let⁴¹, někteří autoři je dokonce spatřují již v padesátých letech.⁴²

Podstatou nové zahraničněpolitické koncepce spolkové vlády byla nutnost respektovat daný stav vytvořený po druhé světové válce, tedy i existenci dvou německých států a činit všechny kroky, které umožní sjednocení Německa ve vzdálené budoucnosti. Nejvyšším cílem SRN zůstávalo znovusjednocení, ale změnila se politická strategie jak toho dosáhnout. Nová taktika se měla odehrávat v souladu s procesem uvolňování napětí v mezinárodních vztazích a posilováním evropské bezpečnosti.

Nicméně každé uvolnění vztahů mezi Východem a Západem nemuselo zvyšovat šanci na dosažení jednoty Němců ve svobodě, ba naopak spíše narůstaly obavy západoněmeckých politiků, že se o tzv. německé politice dohodnou mocnosti bez německé účasti. V této souvislosti se tak nová aktivní východní politika „*jeví jako snaha nejen*

⁴¹ V červenci 1963 vystoupil v Tutzingeru s řečí sociálnědemokratický politik Egon Bahr. V projevu požadoval navázat kontakt se státy sovětského bloku a zahájit obrat v německé politice tzv. „změnu skrze přiblížení“ (Wandel durch Annäherung). Bahr implicitně stanovil pět premis: 1. Klíč ke změnám v Německu včetně ke sjednocení má v rukou Sovětský svaz. Z toho důvodu je nutné se hlavně zabývat sovětskými zájmy. 2. Udržet si dobrý vztah k západním spojencům nevyžaduje velkou snahu, neboť Spolková republika je členem NATO. 3. Východoněmecké socialistické státy nejednají samostatně, ale pouze podle pokynů Moskvy, proto lze jejich jednání ovlivnit prostřednictvím Sovětského svazu. 4. Opoziční hnutí v zemích sovětského bloku působí během úsilí o pokrok v německé záležitosti rušivě a mohou bránit nebo i zlikvidovat vyjednávání s východní stranou. Stabilizace komunistického režimu je základním premisou dosažení úspěchu v německé otázce. 5. Pokud se dostane sovětskému vedení v oblasti bezpečnosti uznání stávajícího stavu a bude dosaženo uspokojivého odzbrojení, přestane Sovětský svaz přikládat zásadní důležitost otázce systému. „*Odideologizování“ vlastního politického postupu odpovídá neideologická orientace východního protějšku, která je ovšem zakryta kouřovou clonou ideologických pseudovyznání.*“ Cit. podle Wetting, Gerhard: Omyly Egonu Bahra, in: *Střední Evropa*, 72-73/1997, s. 28

⁴² Východní politika byla vlastně započata cestou spolkového kancléře Adenaura do Moskvy v září 1955 a následným navázáním diplomatických styků se SSSR. viz Müller, Dějiny Německa, s. 397. Další náznak přišel v souvislosti s druhou Berlínskou krizí, kdy SPD zveřejnila vlastní návrh řešení dané situace. Tzv. *Německý plán* souhlasil s Rapackého plánem bezatomového pásma ve střední Evropě rozšířeného i o maďarské území. Zároveň požadoval vlastní německou iniciativu v řešení německé otázky. Západoněmecký stát měl jednat nejen se Západem, ale i se socialistickými východoevropskými zeměmi. Německý plán však nezbudil větší zájem ani v rámci vlastní SPD.

*prohloubit proces uvolňování mezinárodního napětí, ale také jako snaha zajistit si účast na spolurozhodování o „německé otázce“.*⁴³

Dalším prvkem Brandtovy koncepce Ostpolitik byl odlišný přístup k jednotlivým státům východního bloku. Spolková republika považovala za nejdůležitější urovnat vztahy s SSSR a NDR. Následně měly přijít na řadu státy, s kterými se musely vyřešit některé spory (Polsko, Československo). U zbývajících států se předpokládalo bezproblémové normalizování vztahů.⁴⁴

V říjnu 1969 došlo k výměně vlády. Na místo stávající velké koalice nastoupila Brandtova vláda složená z SPD a liberální FDP.⁴⁵ Brandt přepustil ministerstvo zahraničí vicekancléři a předsedovi FDP Walteru Scheelovi. Nová vláda měla v Bundestagu těsnou většinu 12 křesel a ve Spolkové radě, kde zasedají zástupci jednotlivých spolkových zemí, měla menšinu. Nevelkou sílu nového kabinetu navíc později podkopal odchod řady koaličních poslanců do opozice. Od této chvíle mohl kancléř důsledněji představovat a prosazovat své zahraničněpolitické vize, což také vyjádřil v jednom rozhovoru se zahraničními novináři: „*Pokládám sám sebe za kancléře Německa osvobozeného, ne poraženého. Naši partneři ve světě budou mít co dočinění s loajální, ale ne se „snadnou vládou“.*“⁴⁶ Kancléř odkazoval na skutečnost, že během druhé světové války pobýval jako emigrant v zahraničí a nemůže být spojován s nacistickým běsněním ani z pozice civilisty.⁴⁷ Zároveň kancléř naznačil, že Bonn začne praktikovat aktivnější zahraniční politiku, ale v součinnosti se západními spojenci. SRN byla připravena převzít větší iniciativu a definovat své vlastní zahraničněpolitické zájmy.

Ostpolitik vzbudila obavy u západoevropských spojenců, ale především u USA. Ve Washingtonu se obávali, aby se Spolková republika nepokusila vystupovat v roli zprostředkovatele mezi Východem a Západem a tím neoslabila americkou pozici v západní Evropě. Dalším důvodem k obavě byla možnost narušení soudržnosti Západu. Washington

⁴³ Cit. podle Moravcová, Dagmar: *Evropská politika sjednoceného Německa 1990-1999*, s. 7

⁴⁴ Šauer, Jaroslav. *Německá otázka v evropské politice*, Praha: Oeconomica 2005, s. 105

⁴⁵ Volby do Bundestagu konané 28. září 1969 ve skutečnosti vyhrála CDU/CSU se ziskem 46,1% (242 křesel). Nicméně vládu nakonec po vyjednávání sestavila SPD v čele s Brandtem (42,7% a 224 křesel) a malá strana FDP (5,8% a 30 křesel). Možnost pokračování velké koalice z let 1966-1969 byla nereálna pro kardinální rozdíly v zahraniční politice, neboť sociální demokracie byla připravena se vzdát Hallsteinovy doktríny, což rozhodně odmítala učinit CDU/CSU. Proč nešla FDP do vlády s vítězem voleb? Vysvětlení se nabízí v persóně předsedy liberální strany Waltera Scheeleho. Jeho názory na zahraniční politiku a nutnost její změny se postupně přibližovaly postojům Brandta a Bahra, který už od roku 1963 hlásal „změnu skrze přiblížení“ (Wandel durch Annäherung). Navíc se SPD a FDP shodly na kandidátovi do funkce spolkového prezidenta. Dne 5. března 1969 přispěly ke zvolení sociálního demokrata Gustava Heinemanna (SPD). Protikandidátem CDU/CSU byl Gerhard Schröder, bývalý ministr zahraničí v Erhardově vládě a ministr obrany vlády velké koalice. Plísková, Jaroslava: *Východní politika Brandtovy vlády 1969-1974*, Praha: ÚMV, 1999, s. 11-12

⁴⁶ Cit. podle Plísková, Jaroslava: *Východní politika Brandtovy vlády 1969-1974*, Praha: ÚMV, 1999, s. 11-12 cituje z knihy Brandt, Willy: *Begnungen und Einsichten – Die Jahre 1960-1975*. Hamburg: Hofmann und Campe Verlag, 1976, s. 296

⁴⁷ Už po nástupu Hitlera k moci v roce 1933 emigroval do Norska a během druhé světové války do Švédska.

podpořil Brandtovu východní politiku⁴⁸, ale zároveň usiloval o její začlenění do rámce mezinárodního uvolňování. K tomu americká diplomacie využili tajných jednání, ve kterých prosadili, že „uznání východoněmeckého režimu ze strany Západního Německa bude vázáno na garanci volného přístupu k Berlínu.“⁴⁹ V souvislosti s touto linií byla ratifikace moskevské a varšavské smlouvy v Bundestagu, na kterých záleželo Sovětskému svazu, podmíněna ratifikací čtyřstranné dohody o Berlíně, o kterou usilovaly především USA.

Brandt postavil ve své zahraničněpolitické koncepci Ostpolitik každodenní zájmy Němců rozdělených do dvou států nad dogmatické závazky vůči německému sjednocení. Ve svém prohlášení z 28. října 1969 spolková vláda poprvé oficiálně uznala existenci dvou německých států.⁵⁰ Definitivně tím odmítla Hallsteinovu doktrínu, čímž proti sobě ještě více popudila domácí opoziční poslance CDU/CSU.⁵¹ Jejich ostrou kritiku kancléř velmi pocítil při debatách ve spolkovém sněmu během ratifikace tzv. *východních smluv (Ostverträge)*.⁵²

Nová spolková vláda usilovala o zlepšení vztahů s východoněmeckými socialistickými státy při současném západním zakotvení Spolkové republiky. Zpočátku narazila na negativní odezvu ze sousední NDR, kterou vedl zatvrzelý stalinista Walter Ulbricht. Dosažení pokroku v německo-německých vztazích znemožnil v dané chvíli předseda Rady ministrů NDR (východoněmecká vláda) Willi Stoph. Ten na schůzce s Brandtem požadoval, aby západní Německo přiznalo NDR „reparace“ za pracovní sílu, o kterou východoněmecký režim přišel útekem svých občanů do Spolkové republiky.⁵³

S větším úspěchem se setkala bonnská vláda v Moskvě. Sověti potřebovali zlepšit svojí pošramocenou reputaci v důsledku okupace Československa v srpnu 1968. Zároveň velmi usilovali o rozšíření obchodních styků s vyspělou Spolkovou republikou a především se snažili dosáhnout uznání poválečných hranic. Dne 12. srpna 1970 byla podepsána „*Smlouvu mezi Svazem sovětských socialistických republik a Spolkovou republikou Německo*“ (*Vertrag zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Union der Sozialistischen*

⁴⁸ Americký ministr zahraničí William P. Rogers řekl během rozhovorů se spolkovou vládou v Bonnu: „*Jsem si jist, že vaše vláda a naše vláda sledují paralelní kurz.*“ USA unterstützen vom 6. 12. 1969 die Ostpolitik der Bundesregierung, in: *Dokumentation zur Deutschlandfrage*, VI., dokument č. 2139, Bonn: Siegler, 1975, s. 31

⁴⁹ Cit. podle Henry Kissinger: *Roky obnovy*, Praha: BB/artm 2002, s. 87

⁵⁰ Auszüge aus der Regierungsklärung von Willy Brandt zur Deutschland-, Aussen- und Sicherheitspolitik zur europäischen Zusammenarbeit und Verständigung und zur kurzfristig treffenden politischen Entscheidungen, 28. 10. 1969, in: *Dokumentation zur Deutschlandfrage*, V., dokument č. 2114, Bonn: Siegler, 1970, s. 713-717

⁵¹ Srov. Debatte im Bundestag über die Regierungserklärung Willy Brandts vom 28. 10. 1969, in: *Dokumentation zur Deutschlandfrage*, VI., dokument č. 2116, s. 1-17

⁵² Východními smlouvami se označují bilaterální smlouvy uzavřené mezi Spolkovou republikou Německo a SSSR, Polskem a Československem v letech 1970-1973. Někdy se k nim počítá i smlouva o základech vztahů mezi SRN a NDR z roku 1972, čtyřmocenská dohoda o Berlíně z roku 1971. Weidenfeld, Werner- Korte, Rudolf-Karl: *Handwörterbuch zur deutschen Einheit*, s. 539

⁵³ Gilbert, Felix – Lorge, David Clay: *Konec evropské éry. Dějiny Evropy 1890-1990*, s. 512

Sowjetrepubliken), označovanou též jako *moskevská smlouva (Moskauer Vertrag)*.⁵⁴ V ní se obě země zřekly použití síly a jakýkoli nároků na území druhého nebo jiného státu. Spolková republika formálně uznala „neporušitelnost“ poválečných hranic včetně východoněmecko-polské hranice Odra-Nisa⁵⁵ a vnitroněmecké státní hranice (článek 3). Na druhou stranu se západní Německo vyhnulo úplnému uznání NDR jako samostatného státu a Sovětský svaz odmítl jakoukoli zmínku o znovusjednocení Německa. Nicméně v tzv. *Dopise k německé jednotě*, který byl uveden v příloze ke smlouvě, trvala spolková vláda na cíli dosáhnout mírovou cestou sjednocení Německa.

Mezitím už probíhala přípravná fáze normalizace vztahů s Polskou socialistickou republikou. Skutečnost, že Bonn začal jednat o navázání normálních diplomatických vztahů se zemí, která udržovala diplomatické vztahy s NDR (Sovětský svaz byl výjimkou), jen potvrdila, že spolková vláda definitivně opustila tzv. Hallsteinovu doktrínu. Dne 8. prosince 1970 byla linie Odra-Nisa znovu formálně uznána také ve „*Smlouvě mezi Polskou lidovou republikou a Spolkovou republikou Německo o základech normalizace vztahů*“ (*Vertrag zwischen Bundesrepublik Deutschland und der Volksrepublik Polen über die Grundlagen der Normalisierung ihrer gegenseitigen Beziehungen*), zkráceně nazývané *varšavská smlouva (Warschauer Vertrag)*.⁵⁶ Poláci souhlasili, že v rámci slučování rodin dovolí etnickým Němcům žijícím na území Polska vycestovat do Spolkové republiky.⁵⁷ Bonn poskytl Polské lidové republice půjčku jedné miliardy. K podpisu dohody odjel kancléř do Polska. Při té příležitosti navštívil varšavské ghetto, kde bylo během povstání v roce 1943 zmasakrováno asi 70 tisíc Židů. Na místě kancléř neočekávaně poklekl a rozplakal se. Tímto gestem smíření se pokusil o „*most k dějinám*“ mezi německým národem a jeho oběťmi.⁵⁸ Konzervativní Němci za to Brandta ostře kritizovali a jeho gesto označili za nepatřičné.

Cesta ke zlepšení německo-německých vztahů byla mnohem komplikovanější. Už na jaře 1970 došlo mezi kancléřem W.Brandtem a předsedou vlády NDR Willi Stophem ke dvěma významným setkáním – v březnu ve východoněmeckém Erfurtu a v květnu v západoněmeckém Kasselu. Od června 1947, kdy zkrachovala konference ministerských

⁵⁴ Celé znění smlouvy, včetně příloh in: Unterzeichnung des Vertrages zwischen der BRD und der UdSSR in Moskau, Communiqué, Reden, Wortlaut des Vertragswerkes, in: Dokumentation zur Deutschlandfrage, VI., dokument č. 2287, s. 436-460

⁵⁵ Spolková republika Německo nazývala západní polskou hranici *linií Odra-Nisa*.

⁵⁶ Smlouvu parafovaly 18. listopadu téhož roku spolkový ministr zahraničí Walter Scheel a jeho polský kolega Stefan Jedrychowski. Celé znění smlouvy, včetně příloh in: Paraphierung de deutsche-polnischen Vertragswerks und veroffentlichung seines Wortlauts, in: *Dokumentation zur Deutschlandfrage*, VI., dokument č. 2344, s. 538-545

⁵⁷ Mělo se to týkat zhruba 125 000 Němců (později se ukázalo, že jich je mnohem více) žijící na bývalém německé území Pomorán a východního Pruska, které po druhé světové válce dostalo Polsko. By mu tak kompenzována ztráta východního území, jenž zabral Sovětský svaz už v roce 1939.

⁵⁸ Gilbert, Felix-Large, David Clay. *Konec evropské éry. Dějiny Evropy 1890-1990*, s. 513.

předsedů v Mnichově, se jednalo vůbec o první oficiální setkání mezi vedoucími politiky obou německých států. Nicméně k žádnému pokroku ve vzájemných vztazích nebylo dosaženo. K podpisu „*Smlouvy o základech vztahů mezi Spolkovou republikou Německo a Německou demokratickou republikou*“ (*Vertrag über die Grundlagen der Beziehungen zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Deutschen Demokratischen Republik*, zkráceně *Grundlagenvertrag*) došlo až 21. prosince 1972.⁵⁹ Po smlouvě o dopravě platné od 17. října 1972⁶⁰ šlo o druhou mezistátní smlouvu obou německých států, k jejímuž uzavření došlo z vlastní kompetence SRN a NDR (dosud smlouvy uzavíraly jen v rámci spojeneckých dohod).⁶¹ Obě země vzájemně uznaly suverénní existenci toho druhého, nicméně mezi oběma státy nedošlo k úplnému vzájemnému diplomatickému uznání. Spolková republika prosadila, aby smlouva vyjadřovala jejich specifický vztah, že si oba státy „nejsou cizinou“. Proto namísto velvyslanectví došlo ke zřízení jen „stálého zastoupení“. Na druhou stranu představovala dohoda obrovský úspěch pro NDR, neboť po 23 letech Bonn konečně uznal existenci druhého německého státu. Berlín (východní) udělal ústupek v cestování svých občanů NDR. V případě nepředvídatelných událostí v rodině mohli východní Němci navštívit své příbuzné ve Spolkové republice.⁶² Součástí smlouvy podobně jako v případě sovětské a polské smlouvy byly další náležitosti: Dopis k německé jednotě, smlouvy o dohodách v otázkách tranzitu civilních osob a nákladů a o úlevách a zlepšení cestovního styku a návštěv.

Posledně dvě jmenované smlouvy byly podmínkou pro platnost tzv. „*Čtyřstranné dohody o Berlíně*“ (*Viermächte-Abkommen über Berlin*) uzavřené již 3. září 1971,⁶³ ale platné od 3. června následujícího roku.⁶⁴ Dohoda upravovala status Západního Berlína, který měl být do budoucna posuzován jako zvláštní jednotka bez příslušnosti k SRN či NDR. Kromě toho zajišťovala civilním osobám a zboží do Západního Berlína nerušený tranzit. A také

⁵⁹ Smlouva byla parafována 8. listopadu 1972 státním sekretářem Rady ministrů NDR Michaelem Kohlem a státním sekretářem v úřadě spolkového kancléře Egonem Bahrem. Celé znění smlouvy, včetně příloh in: Paraphierung des Vertrages über die Grundlagen der Beziehung zwischen der BRD und der DDR, Wortlaut des gesamten Vertragskomplexes, in: *Dokumentation zur Deutschlandfrage*, VIII., dokument č. 2761, Bonn: Siegler, 1975, s. 95-115

⁶⁰ Celé znění smlouvy in: Verkehrsvertrag der BRD mit der DDR in Kraft getreten, Inhalt der Regelungen und vereinbarte Mitteilung der Regierungenn der beiden deutschen Staaten über das Inkrafttreten 17.10. 1972, in: *Dokumentation zur Deutschlandfrage*, VIII., dokument č. 2756, s. 87-93

⁶¹ Müller, Dějiny Německa, s. 405.

⁶² Později režim NDR dovolil také zestárlým důchodcům, aby se trvale vystěhovali do Spolkové republiky Německo. Od komunistického vedení se jednalo o čistě pragmatický tah. Neproduktivní občané zbytečně zatěžovali východoněmeckou ekonomiku, jejich přestěhování se ekonomické břemeno přeneslo na Bonn.

⁶³ Unterzeichnung des Vier-Mächte Abkommens über Berlin (Wortlaut) und Paraphierung eines Schlussprotokolls am 3.9. 1971, in: *Dokumentation zur Deutschlandfrage*, VII., dokument č. 2507, s. 169-182

⁶⁴ Čtyřstranná dohoda začala platit až po podpisu Závěrečného protokolu k čtyřstranné dohodě dne 3.6. 1972. in: Unterzeichnung des Schlussprotokolls zum Vier-Mächte-Abkommen über Berlin am 3.6.1972, in: *Dokumentation zur Deutschlandfrage*, VII., dokument č. 2668, s. 696-698

usnadňovala cestování a návštěvy západních Berličanů ve východní části města a NDR. Sovětský svaz si mohl v Západním Berlíně zřídit generální konzulát.

Ratifikace bilaterálních smluv uzavřených mezi SRN a Sovětským svazem, resp. Polskem se ukázalo jako velmi problematická. Opoziční strana CDU/CSU zavrhovala nové experimenty vládní koalice a to jak v oblasti zahraniční orientace, tak reformy ve vnitřní politice (zvýšení sociálních výdajů, liberalizace zastaralých zákonů atd.). S novým kurzem vlády nesouhlasila dokonce i část vládní strany FDP. Na jaře 1972 se křesťanští demokraté neúspěšně pokusili o svržení Brandtova kabinetu konstruktivním hlasováním o důvěře. Vládní koalici opustili někteří poslanci, čímž v Bundestagu nastal pat. Přesto se podařilo uzavřenou moskevské a varšavskou smlouvu v květnu 1972 ratifikovat jak v Bundestagu⁶⁵ tak ve Spolkové radě (Bundesrat).⁶⁶ Určitou roli sehrála provázanost německého průmyslového a obchodního světa s opoziční CDU. Představitelé průmyslu viděli ve smlouvách rozšíření hospodářských kontaktů a otevření trhů na východě. Díky křesťanskodemokratickým zástupcům spolkových zemí tak mohly být východní smlouvy ratifikovány ve Spolkové radě. Postoj k Brandtově Ostpolitik ve Spolkové republice byl dvojitý: starší a střední generace prosazovala vůči státům sovětského bloku tvrdý postup, ale mládež zradikalizovaná na konci šedesátých let spolu s průmyslníky a obchodníky podporovaly kancléřovu východní politiku.⁶⁷

Kancléř viděl jako možné řešení nechat si potvrdit politickou linii občany. Proto požádal spolkový sněm o konstruktivní hlasování o důvěře, ve kterém se většina poslanců vyslovila proti Brandtovi. Předčasné volby konané v listopadu téhož roku vyhrála (na rozdíl od minulých voleb v roce 1969) sociální demokracie se ziskem 45,8 % (242 křesel). Druhá CDU/CSU obdržela 44,9 % hlasů (234 mandátů) a poslední strana, která se do parlamentu probíjela, získala 8,4 % (42 křesel).⁶⁸ Brandtovi se dostalo silného mandátu, s nímž mohl pokračovat ve své východní politice.

⁶⁵ V Bundestagu hlasovalo pro moskevskou smlouvu 248 poslanců, proti 10 a 238 se zdrželo hlasování (poslanci ze Západního Berlína – 12 pro, 10 se zdrželo). Podobě dopadlo hlasování o varšavské smlouvě – 248 poslanců hlasovalo ano, 17 bylo proti a 231 se zdrželo hlasování (berlínští poslanci – 12 pro, 10 proti) in: Ratifizierung der Verträge zwischen der BRD und der Sowjetunion sowie zwischen der BRD und Polen und Annahme des Entschließungsantrages der 3 Fraktionen durch den Bundestag, in: *Dokumentation zur Deutschlandfrage*, VII., dokument č. 2658, s. 668-686

⁶⁶ Spolková rada bývá někdy mylně označována za druhou komoru německého parlamentu. Spolkový parlament se skládá pouze ze spolkového sněmu tzv. Bundestagu. Ve spolkové radě zasedají zástupci jednotlivých spolkových zemí a hájí jejich zájmy. Podrobnosti k hlasování ve spolkové radě in: Zustimmung des Deutschen Bundesrats zu den Ratifizierungsgesetzen der Ostverträge und zur gemeinsamen Entschließung des Bundestags, Reden von Klaus Schütz und Helmut Kohl, 19. 5. 1972, in: *Dokumentation zur Deutschlandfrage*, VII., dokument č. 2661, s. 688-690

⁶⁷ Boldt, Frank: *Základy a důsledky německé „Ostpolitik“*, in: *Dějiny a současnost*, č. 2, 1991, s. 42

⁶⁸ Wolfrum, Egar: *Zdařilá demokracie*, s. 504. Při těchto volbách propadlo min. hlasů. Ostatním stranám dalo svůj hlas pouze 0,9% voličů. NPD získala jen 0,6 % hlasů a Německá komunistická strana (DKP) 0,3 %.

Nejvíce problematickou smlouvou (alespoň co se týká právní stránky) byla „*Smlouva o vzájemných vztazích mezi Československou socialistickou republikou a Spolkovou republikou Německo*“ (*Vertrag über die gegenseitigen Beziehungen zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Tschechoslovakischen Socialistischen Republik*), zkráceně nazývaná *pražskou smlouvou* (*Prager Vertrag*) podepsána 11. prosince 1973.⁶⁹ Spor se týkal neplatnosti mnichovské dohody. Zatímco československá delegace vedená Jiřím Götzem trvala na „*neplatnosti od začátku*“ (*Ungültigkeit von Anfang an*), západoněmecká strana považovala dohodu uzavřenou podle tehdejšího práva také za neplatnou, ale nikoli od podpisu nýbrž až od 15. března 1939, kdy Hitler začal vojensky okupovat Druhou československou republiku. Spolková vláda tak zastávala stejný názor jako Velká Británie. Nakonec se ve smlouvě hovořilo pouze o „*neplatnosti*“ (*Nichtigkeit*) mnichovské dohody, aniž by bylo určeno od kdy. Byl to těžko vyjednaný kompromis, pro něj smlouva bývá označována za umělecké dílko v oblasti mezinárodního práva (*völkerrechtliches Kunststück*).⁷⁰

Jedním z důsledků východní politiky bylo posílení mezinárodního postavení obou německých republik. Dne 18. září 1973 se Spolková republika Německo a Německá demokratická republika staly členy Spojených národů. O rok později (v září) navázal Washington s NDR diplomatické vztahy.⁷¹ Spolkové vládě se podařilo normalizovat vztahy s východní Evropou a dostat SRN z izolace, do níž se dostala po uvolnění konfrontačního vztahu mezi oběma supervelmocemi.

Na jaře 1974 došlo k diskreditaci Willyho Brandta v důsledku špionážní akce ze strany NDR. Jeden z jeho nejbližších poradců, osobní referent Günter Guillaume byl odhalen jako agent NDR, který už dlouho předával informace východoněmeckému režimu. Rozsudek ve špionážním procesu vyřkl 15. prosince 1975 soud v Düsseldorfu. Günter Guillaume byl odsouzen k 13 letům vězení a jeho manželka Christel k osmi letům odnětí svobody.⁷²

Mintzel, Alf- Oberreuter, Heinrich (Hrsg.): *Parteien in der Bundesrepublik Deutschland*, Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 1990, s. 382

⁶⁹ Celé znění smlouvy in: *Besuch Willy Brandts in Prag, Unterzeichnung des Vertrags über die gegenseitigen Beziehungen nebst Briefwechsel zu Berlin (West) sowie über humanitäre Fragen 11./12. 12. 1973*, in: *Dokumentation zur Deutschlandfrage*, IX., dokument č. 3002, Bonn: Siegler, 1975, s. 41-54

⁷⁰ První článek Smlouvy zněl: „*Československá socialistická republika a Spolková republika Německo považují mnichovskou dohodu z 29. září 1938 vzhledem ke svým vzájemným vztahům podle Smlouvy za nutlitní.*“ Plšková, Jaroslava: *Východní politika Brandtovy vlády v letech 1969-1974*, s. 129

⁷¹ Do roku 1978 NDR mezinárodně uznalo 123 států. V roce 1980 se dokonce NDR stala na dva roky nestálým členem Rady bezpečnosti OSN.

⁷² V roce 1956 se oba manželé přestěhovali do Frankfurtu nad Mohanem v SRN. Günter Guillaume postupně stoupal ve stranické hierarchii sociálnědemokratické strany. V roce 1969 nastoupil do úřadu spolkového kancléře, přestože ministr v úřadě spolkového ministra Horst Ehmke měl pochybnosti. Nejvyššího pracovního postu dosáhl na podzim 1972, kdy se stal samostatným referentem spolkového kancléře Brandta. Verurteilung

Spolkový kancléř a jeden z hlavních tvůrců Ostpolitik Willy Brandt ze skandálu vyvodil osobní odpovědnost a odstoupil.⁷³ Na jeho místo přišel Helmut Schmidt, který reprezentoval konzervativnější frakci SPD.

Jestliže se Brandtova vláda soustředila především na podepsání dvoustranných smluv o normalizaci vztahů a navázání kontaktů s východoevropskými státy, pak následné období Helmuta Schmidta bylo charakterizováno snahou o znovuvytváření multilaterálních vztahů v rámci existujících mezinárodních institucí.⁷⁴ Proto se první léta „nové“ východní politiky (1969-1974) označují za tzv. bilaterální fázi, zatímco následné období představuje tzv. multilaterální fázi (1975-1982).

Na rozdíl od dělnického původu Willy Brandta pocházel Helmut Schmidt ze středostavovské vrstvy. Tento intelektuálně založený politik si získal renomé jako bezpečnostní expert. Řídil se pragmatismem, který spojoval s ironií a blahosklonnou arogancí.⁷⁵ Od roku 1969 vykonával funkci ministra obrany a o tři roky později se stal ministrem pro hospodářství a finance. Sociálně liberální vláda pod Schmidtovým vedením se musela potýkat s hlubokou hospodářskou krizí. Pragmatický kancléř přijal opatření na omezení veřejných výdajů a zvýšil daně. S tvrdostí a vytrvalostí se mu podařilo vyřešit teroristické akce Frakce Rudé armády (Rote Armee Fraktion - RAF). V zahraniční politice sledoval společně se svým ministrem zahraničí Hansem-Dietrichem Genscherem (FDP)⁷⁶ linii Ostpolitik, což jasně vyjádřil heslem nové vlády „*kontinuita a koncentrace*“.⁷⁷

Díky zlepšení mezinárodní situace a Brandtově Ostpolitik mohlo dojít k nastartování jednání v Helsinkách. V rámci východní politiky pobíhala od roku 1973 Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (KBSE).⁷⁸ Schůzku o evropské bezpečnosti poprvé navrhly státy Varšavské smlouvy již v roce 1967, o dva roky později 17. března 1969 opakovaly svůj návrh (tzv. *budapeštská výzva*) a členské země Severoatlantické aliance s projektem

des Agenten-Ehepaars Guillaume in der Bundesrepublik Deutschland, in: *Dokumentation zur Deutschlandfrage*, X., dokument č. 3326, s. 509-510

⁷³ Z toho měli radost jak pravicoví konzervativci, kteří se v důsledku zamýšlených reforem obávali o svá privilegia, tak radikální mladí socialisté, kteří obviňovali Brandta z opuštění marxistické tradice SPD.

⁷⁴ Šauer, Jaroslav. *Německá otázka v evropské politice*, Praha: Oeconomica 2005, s. 106.

⁷⁵ Gilbert, Felix-Large, David Clay. *Konec evropské éry. Dějiny Evropy 1890-1990*, s. 517.

⁷⁶ Hans-Dietrich Genscher (FDP) vystřídal v květnu 1974 dosavadního ministra zahraničí Waltera Scheela (FDP), který byl zvolen spolkovým prezidentem. Scheelovým nástupcem se také stal ve funkci předsedy liberální strany na podzim 1974.

⁷⁷ Srov. Helmut Schmidt am 17.5. 1974 in seiner Regierungserklärung zur Deutschland- und Ostpolitik, in: *Dokumentation zur Deutschlandfrage*, X., dokument č. 3084, s. 141-142

⁷⁸ Schůzku o evropské bezpečnosti poprvé navrhly státy Varšavské smlouvy již v roce 1967, o dva roky později 17. března 1969 opakovaly svůj návrh (tzv. *budapeštská výzva* – „*Budapester Appell*“) a členské země Severoatlantické aliance s projektem souhlasily. Sovětský svaz počítal s krátkodobou konferencí v horizontu dní, týdnů, od níž si sliboval, že docílí potvrzení poválečných hranic v Evropě.

souhlasily. Sovětský svaz počítal s krátkodobou konferencí v horizontu dní, týdnů, od níž si sliboval, že dojde k potvrzení poválečných hranic v Evropě.

Na vrcholné schůzce konané v Helsinkách ve dnech 30. července-1.srpna 1975 podepsalo 35 států tzv. *závěrečný akt*, který ale nebyl právně vymahatelný. Účastnické státy se zavázaly, že se budou řídit deseti principy, včetně principem dodržování lidských práv a rovnoprávnosti národů a právem na sebeurčení.⁷⁹ Z krátkodobého hlediska byl helsinský proces velkým vítězstvím Sovětského svazu, který docílil definitivního uznání poválečných hranic, o něž usiloval od konce druhé světové války. Na druhou stranu se Sovětský svaz a jeho satelity zavázaly dodržovat lidská práva. Dění a situace kolem pronásledovaných lidí ve východním bloku se stalo předmět mezinárodních jednání. Nově se formující opozice ve východoevropských socialistických státech spatřovala v závěrečném aktu podporu ze strany Západu. Ve skutečnosti západoevropské státy nepovažovaly disidentské hnutí ve státech východního bloku za relevantní sílu a dokonce na vznik takovýchto opozičních skupin zpočátku hleděly s nelibostí.⁸⁰ Státy sovětského bloku dbaly o svojí dobrou pověst a nebylo jim příjemné, že se v následujících letech dostávala lidsko-právní otázka častěji na jednací stůl.

Spolková vláda se nadále snažila udržovat dobré vztahy s NDR, aby tak zajistila kontakt německých obyvatel na obou stranách hranice a trochu ulehčila život východním Němcům.⁸¹ Přestože režim NDR kladně přijímal německo-německou spolupráci (především pak hospodářské styky), byl stále více puzen dokazováním svébytnosti svého státu. V říjnu 1974 došlo k revizi ústavy, z níž byly vyškrtuty jakékoli zmínky o německví. NDR se stala socialistickým státem dělníků a rolníků. IX. sjezd SED konaný v květnu 1976 pak se vzhledem ke vztahům ke Spolkové republice vyslovil pro proces mezinárodního vymezování NDR (*Abgrenzung*) a intenzivnější integraci východního Německa do socialistického tábora. Honeckerův režim zdůrazňoval, že existují nejen dva německé státy, ale i dva odlišné německé národy.

⁷⁹ Dokument tvořily tzv. tři koše. První se týkal bezpečnosti v Evropě. Druhý koš se zabýval spoluprací v oblasti hospodářství, vědy a techniky a životního prostředí. Poslední koš byl věnován humanitárním otázkám. Tzv. *helsinské desatero* nebo-li *Deklarace zásad řídicích vztahy mezi zúčastněnými státy* patřilo do prvního koše a obsahovalo následující body: „1. Svrchovaná rovnost a respektování práv a z toho plynoucí 2. zdržení se hrozby silou nebo nepoužití síly, 3. neporušitelnost hranic, 4. územní celistvost států, 5. pokojné urovnávání sporů, 6. nevměšování do vnitřních záležitostí, 7. respektování lidských práv a základních svobod včetně svobody smýšlení, svědomí, náboženství nebo přesvědčení, 8. rovná práva a sebeurčení národů, 9. spolupráce mezi státy a 10. poctivé plnění závazků mezinárodního práva.“ Cit podle Veselý, Zdeněk: *Dějiny mezinárodních vztahů*, Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 440

⁸⁰ Bold, Frank: *Základy a důsledky německé „Ostpolitik“*. In: *Dějiny a současnost*, 13, 1991, č. 2, s. 41-46

⁸¹ *Erklärung der Bundesregierung zur Lage der Nation*, 29. 1. 1976, in: *Dokumentation zur Deutschlandfrage*, X., dokument č. 3334, s. 525-534

Desetiletí uvolnění napětí v mezinárodních vztazích výrazně pošramotila událost z přelomu let 1976/1977. Tehdy Sovětský svaz začal na území svých východoevropských satelitů (včetně NDR) nahrazovat starší jaderné střely středního doletu modernějšími raketami typu SS-20. Vláda Helmuta Schmidta to považovala za porušení strategické rovnováhy v Evropě. Dne 12. prosince 1979 přijalo NATO tzv. „dvojí rozhodnutí“ o dozbrojení.⁸² To stanovovalo, že pokud Sovětský svaz nebude jednat s Washingtonem o zbraních středního doletu, rozmístí USA v západní Evropě své rakety Pershing II a střely s plochou dráhou doletu Lance. Západoevropské vlády souhlasily s unesením Severoatlantické aliance, ale veřejnost zareagovala negativně (především ve Spolkové republice) a uspořádala několik demonstrací. Politiku détente definitivně ukončil vpád sovětských vojsk do Afganistanu na konci roku 1979. Přes ochlazení atmosféry mezi Západem a Východem se oba německé státy snažily zabránit, aby se nová realita promítla do jejich vzájemných vztahů. Výsledek Schmidtovy návštěvy v NDR v prosinci 1981, při níž bylo dosaženo úlevy pro cestování do Spolkové republiky (s platností od února 1982), to jen potvrzoval.

Ve volbách do spolkového sněmu v roce 1980 sociálně-liberální koalice získala většinu hlasů, ale její sestup se nezadržitelně blížil. Ve vládním kabinetu docházelo ke sporům ohledně rozdílných názorů na řešení hospodářské recese a nezaměstnanosti způsobené především druhou ropnou krizí a s kterou se potýkaly všechny státy Západní Evropy. FDP chtěla více omezit statní zadlužení a provést škrty v oblasti sociálních výdajů, což samozřejmě neodpovídalo sociálnědemokratickému programu. Navíc si kancléř už dříve odcizil levé křídlo vlastní strany, když v roce 1979 podpořil rozmístění nových amerických raket středního doletu na území Spolkové republiky v rámci „dvojího rozhodnutí“ NATO a nesplnil svůj předvolební slib zvýšit důchody.

Poté co, kancléř Schmidt odmítl řešit hospodářský propad země omezením sociálních výdajů, inicioval v Bundestagu v září 1982 předseda koaliční FDP a ministr zahraničí Hans-Dietrich Genscher konstruktivní hlasování o důvěře vlády. K tomuto kroku vedla Genschera také obava, že FDP ztratí v příštích volbách podstatné množství voličů. Svou roli sehrálo i dobré přátelství s předsedou strany CDU Helmutem Kohlem. Kohl na rozdíl od předešlého kandidáta na kancléře nominovaného za CDU/CSU Franze Josefa Strausse neodmítal vytvoření koaliční vlády s FDP, protože si byl dobře vědom nemožnosti dosáhnout ve volbách absolutní většiny.

⁸² Kommuniké über eine Sondersitzung der Aussen- und Verteidigungensminister der Mitgliedstaaten des Nordatlantikpakts in Brüssel am 12. Dezember 1979, in: *Europa-Archiv*, č. 2, 1980, D 35

2. Stát bez legitimacy

Od poloviny 70. let 20. stol. se hospodářská situace ve východním bloku zhoršovala. Právě v této době se začaly projevovat strukturální problémy direktivně řízeného socialistického systému. Negativní důsledky, které ještě umocnila první a druhá ropná krize v roce 1973, resp. 1979, lidé pociťovali především v následující dekádě.

Německá demokratická republika, tzv. „výkladní skříň“ Východu, si nadále udržovala své prvenství nejnávštěvnější východoevropské socialistická země, ale v porovnání se západoevropskými státy výrazně zaostávala. V osmdesátých letech se na Západě bouřlivě rozvíjely nové technologie (elektrotechnologie, čipy, počítače) a tamější společnost se stále více computarizovala.

2.1 deficit národní identity – umělý stát

Krise socialistického zřízení se projevovala ve všech státech východního bloku, i když diferencovaně podle místních podmínek. Nicméně NDR se od ostatních bratrských zemí lišila v jednom zásadním aspektu. Zatímco ostatní státy měly svou historii a vznikly z národní vůle svých obyvatel, NDR byla umělým tvůrcem Sovětského svazu, resp. poválečného vývoje. Byla dítkem bipolárního světa. Pokud existovalo blokové uspořádání světa, nemuseli se východoněmečtí komunisté obávat o svůj stát.

Deficit národní identity byl neustále přítomný a jeho vyjádřením byla hanlivá označení NDR jako „sezónního státu“ nebo východoněmeckého režimu za režim „*ideologie hledající národ*“⁸³. Vzhledem k tomu, že se na konci 60. let změnil přístup bonnské vlády k zemím východního bloku – z pozice síly přešla k taktice spolupráce a přibližování – „zintenzivněly“ se kontakty mezi obyvateli obou německých států.⁸⁴ Komunistické vedení navíc dráždilo tvrdošíjně trvání Spolkové republiky na požadavku jednoty německého národa. Jakmile Berlín (východní) dosáhl na začátku sedmdesátých let mezinárodního uznání NDR a zrušení Hallsteinovy doktríny, snažil se neustále vymezovat vůči Spolkové republice a zdůrazňovat svou „jinakost“. Mnoho organizací a institucí v NDR muselo ve svých názvech škrtnout slova „německý“ či „Německo“. V souvislosti s novelou ústavy z roku 1974 bylo

⁸³ Hýbnerová, Stanislava: Mezinárodní vztahy po roce 1945, Praha: Karolinum, 1997, s. 93

⁸⁴ Častější kontakt mezi oběma německými státy vedl k masivní personální a strukturální výstavbě Ministerstva státní bezpečnosti (*Ministerium für Staatssicherheit – MfS*). Zatímco v roce 1968 měla státní bezpečnost tzv. Stasi pro sledování občanů k dispozici 100 000 neoficiálních pracovníků (IM). V polovině let sedmdesátých narostl jejich počet na 180 000. Heydemann, Günther: *Die Innenpolitik der DDR*, München: R. Oldenbourg Verlag, 2003, s. 30

z ústavy Německé demokratické republiky vypuštěno sousloví „německý národ“.⁸⁵ Tím byl změněn již 1. článek ústavy NDR z 9. dubna 1968, kde se uvádělo: „*Německá demokratická republika je socialistickým státem německého národa.*“⁸⁶ V nové ústavě ze 7. října 1974 se psalo: „*Německá demokratická republika je socialistickým státem dělníků a rolníků.*“⁸⁷ Dokonce došlo i ke změně textu národní hymny. Kromě toho se východoněmeckým obyvatelům zásadním způsobem zamezovalo v kontaktu se Spolkovou republikou a západním světem vůbec (především v cestování). K nové východoněmecké identitě přispívali i prorežimní historici, když vytvářeli nové dějiny státu. Podle nich NDR už nenavazovala jen na revoluční hnutí 19. století, ale její kořeny dokonce sahaly k tradici pruského státu. „Stát rolníků a dělníků“ měl přijmout pozitivní prvky německých dějin, zatímco Spolková republika byla očerňována jako pokračovatelka nacistů, fašistů a imperialistů.

Do konce šedesátých let vycházel Berlín (východní) z existence jednoho národa ve dvou státech s rozdílným společenským zřízením. Tato pozice se začala měnit na začátku sedmdesátých let. Sám první tajemník NDR Walter Ulbricht vysvětloval Gromykovovi, že společenské uspořádání má vždy prioritu před otázkou národní a socialismus stojí nad jakoukoli otázkou týkající se národních vztahů. Také Ulbrichtův nástupce Erich Honecker v této době tvrdil, že historie už rozhodla o národní otázce a tím vyřešila německou otázku. Vedení SED přišlo s tezí, že existují dva německé státy s rozdílným společenským systémem, ale i s dvěma rozdílnými národy.⁸⁸

Nedostatečné sebevědomí NDR jako plnohodnotného státu se projevovalo v denních proklamacích. Komunističtí funkcionáři se snažili legitimizovat režim nejen bohubíými slovy marxisticko-leninské ideologie, ale především zajištěním určitého konzumního způsobu života občanů. Ve většině obyvatelstva se pocit „národního vědomí“ nepodařilo probudit, ale pokud se měli dobře, byli ochotni se navenek tvářit, že tomu tak je.

Dvě desetiletí Ostpolitik lze interpretovat různě. Kritické stanovisko bude poukazovat, že západní úvěry prodloužily existenci režimu potlačujícího základní lidská práva (právo svobodně se shromažďovat a vyjádřit svůj názor, svobodně cestovat atd.). Naproti tomu zastánci Ostpolitik budou připomínat, že na počátku osmdesátých let nebyla příznivá doba k řešení „německé otázky“. V té době neseděl v Kremlu proreformně zaměřený

⁸⁵ Změněn byl již 1. článek ústavy NDR z 9. dubna 1968: „*Německá demokratická republika je socialistickým státem německého národa.*“ V nové ústavě ze 7. října 1974 se psalo o : *Německá demokratická republika je socialistickým státem dělníků a rolníků.*“

⁸⁶ Cit. podle *Verfassung der Deutschen Demokratischen Republik vom 6. April 1968*, in: <www.documentarchiv.de/ddr.html> [online 14.12. 2009]

⁸⁷ Cit. podle *Verfassung der Deutschen Demokratischen Republik vom 7. Oktober 1974*, in: <www.documentarchiv.de/ddr.html> [online 14.12. 2009]

⁸⁸ Bock, Siegfried – Muth, Ingrid – Schwiesau, Hermann (Hg.): *DDR-Aussenpolitik im Rückspiegel. Diplomaten im Gespräch*, s.169

Gorbačov a mezinárodní ovzduší se nacházelo pod bodem mrazu. Proto budou vyzdvihovat pozitivní efekt nové východní politiky. Především konfrontační Adenauerovu politiku, která zavedla Spolkovou republiku do izolace, vystřídala pozitivní politika - „*změna skrze přiblížení*“ (*Wandel durch Annäherung*), která se snažila ulehčit životní situaci krajanům a umožnila zvýšit vzájemný kontakt Němců na obou stranách zdi. Stále více obyvatel NDR se podívalo na Západ a mohli porovnat životní úroveň vlastní a s životními podmínkami svých příbuzných. Právě taková setkání s kapitalistickým blahobytem přispívalo u občanů NDR k narůstající nespokojenosti s režimem SED, jež vyústil v „*mírovou revoluci*“ (*Friedliche Revolution*) na podzim 1989. Ať už zaujme jakýkoli postoj, samotná Ostpolitik nezpůsobila pád berlínské zdi.

2. 2 ekonomická situace – strukturální problémy v NDR

Hospodářská situace NDR se na konci osmdesátých let se změnila v důsledku působení několika faktorů - Gorbačova politika reform, strukturální problémy komunistických režimů, mezinárodní situace, Honeckerův odpor k reformám. Právě ekonomická vyspělost Spolkové republiky byla tou hlavní skutečností, jež motivovala občany východního Německa k úprku na Západ. Dalším impulzem byla touha žít ve svobodné vlasti, kde by se porušování základních lidských práv a neustále všudypřítomná STASI stalo pouze nepříjemnou vzpomínkou na minulost.

Pokud chceme vysvětlit špatnou hospodářskou situaci NDR v 80. letech, musíme se podívat do předcházející dekády. Na VIII. stranickém sjezdu SED v červnu 1971 byl stanoven nový kurz v hospodářské politice. Dosavadní reformní pokusy Ulbrichta⁸⁹ už dlouho kritizoval jeho nástupce ve funkci šéfa strany Erich Honecker.⁹⁰ Ten oznámil, že je na čase vytvořit rozvinutou socialistickou společnost. Poprvé tak formuloval nový kurz: „*Hlavní úkol spočívá v dalším zvyšování materiální a kulturní životní úrovně národa na základě vysokého tempa rozvoje socialistické produkce a růstu pracovní produktivity.*“⁹¹ Tato věta bude později označena za počátek vzniku Honeckerovy strategie prosazené na IX. sjezdu strany. Nyní se počítalo s tím, že sociální politika odstraní naléhající nedostatky. Jejím jádrem byla bytová

⁸⁹ Po stavbě zdi v roce 1961 šly vysoké investice od elektrotechnického a elektronického průmyslu a technologických oborů. To vše na úkor nevýrobních oblastí a bytové výstavby. Disproporce mezi dodavatelským průmyslem a finální produkcí způsobila špatné zásobování občanů. Hospodářství se dostalo do krize.

⁹⁰ V únoru 1971 odstoupil dosavadní první tajemník Walter Ulbricht. Jeho pád způsobilo několik okolností. Především snaha o relativně samostatný kurz v zahraniční politice na rozdíl od Sovětského svazu, Walter se stavěl na odpor jednání se Spolkovou republikou o narovnání vztahů. V uvnitř samotné SED narůstal vůči jeho německé politice odpor.

⁹¹ Cit. podle Roesler, Jörg: *Ostdeutsche Wirtschaft im Umbruch 1970-2000*, s. 15

výstavba, úlevy pro pracující matky s dětmi a pracovníky na směny, zvýšení základních mezd a důchodů, zajištěné ceny pro základní potřebu.

IX. sjezd SED v roce 1976 potvrdil nastavenou linii předcházejícím sjezdem a přijal formuli neoddělitelné „Jednoty hospodářské a sociální politiky“ (*Einheit von Wirtschafts und Sozialpolitik*) za nový stranický program.⁹² Honecker se na rozdíl od promoskevské kliky v SED (člen politbyra Werner Krolikowski, předseda Rady ministrů Willi Stoph domníval, že občané NDR mají nárok začít si užívat dosažených plodů socialismu již nyní a ne až někdy v budoucnosti. Ono vzájemné propojení ekonomického a sociálního programu představovalo systém sociálních výhod, např. státem dotované ceny potravin, nízké nájemné. Místo investic se značná část západních úvěrů projídala a východoněmecké výrobky nebyly schopné konkurence na trhu Evropského společenství.

S příchodem surovinové a hospodářské krize na konci 70. let se východoněmecká ekonomika dostala do krize. Už v roce 1977 varovali předseda plánovací komise Gerhard Schürer, Werner Krolikowski ale i Günther Mittag, že zadluženost NDR nezdravě narůstá. Na konci roku 1978 byla hora dluhů tak vysoká, že východoněmecký stát musel uzavírat stále nové úvěry, aby mohl vůbec splácet úroky. V roce 1980 činila zadluženost na Západě již 25,3 mld. západoněmeckých marek, o čtyři roky později 30 mld a v roce 1987 již 34,7 mld.⁹³ Jak vyšlo najevo po pádu zdi, na počátku osmdesátých let stála NDR před finančním krachem. Miliardové úvěry ze Spolkové republiky ho pouze oddálily.⁹⁴

Moskva s nelibostí sledovala půjčky NDR a varovala před její přílišnou finanční závislostí na Spolkové republice.⁹⁵ Také Brežněv musel řešit problémy domácího hospodářství. Proto Sověti omezili dodávky ropy do bratrských zemí ve prospěch jejího exportu na Západ, za níž dostávali tolik ceněnou valutovou měnu. Dodávky do NDR se snížily z 19 na 17 mil tun.⁹⁶ Pro NDR to byl další zásah. Východoněmecký stát čistil sovětskou surovou ropu a dále ji prodával na Západ, z čehož mu plynul nemalý zisk. Zároveň musela NDR přehodnotit energetickou koncepci a začít nahrazovat ropu nekvalitním hnědým uhlím bez ohledu na ekologické dopady.

⁹² P16: Am Ende der Utopie: Die „Einheit von Wirtschafts- und Sozialpolitik“ im „real existierenden Sozialismus“ 22. Mai 1976, in: Judt, Matthias (Hrsg.): *DDR – Geschichte in Dokumenten*, s. 57-58

⁹³ Heydemann, Günther: *Die Innenpolitik der DDR*, München: R. Oldenbourg Verlag, 2003, s. 33

⁹⁴ Weber, Hermann: *Dějiny NDR*. Praha 2003, s. 285

⁹⁵ Bock, Siegfried – Muth, Ingrid – Schwiesau, Hermann (Hg.): *DDR- Außenpolitik im Rückspiegel. Diplomaten im Gespräch*, s. 173

⁹⁶ Heydemann, Günther: *Die Innenpolitik der DDR*, s. 33

Honecker neměl jinou možnost než si kupovat loajalitu svých občanů. „*Efektivní hospodářství mělo posloužit neutralizaci obyvatelstva a upevnování vlády SED.*“⁹⁷ Osmdesátá léta nezačala pro NDR nejlépe. Hospodářské problémy, které byly strukturální povahy, způsobené především direktivně centralistickým systémem, nemohla odstranit připravovaná ekonomická reforma, jejímž cílem bylo nastartovat hospodářství, zvýšit životní úroveň lidí. Podle nové reformy se koncipovaly cíle další pětiletky (1981-1985). Na 10. sjezdu SED v roce 1981 se vyhlásil nerealistický pětiletý plán s předpokládaným růstem hrubého domácího produktu o 5,1 až 5,4 %. Zatímco i ČSSR a Maďarsko a Sovětský svaz snížily své plány na 3%, resp. 3,5 % ročního růstu HDP.⁹⁸ Tato čísla nebylo možné splnit, neboť již od roku 1976 se východní Berlín potýkal s nedostatkem zdrojů a investic. Přes veškeré hospodářské problémy Honecker odmítal jakákoli mimořádná opatření. Vzhledem k finančním potížím Polska a Rumunska, stejně tak narůstající pochybnosti o bonitě Sovětského svazu, ztratily mezinárodní banky důvěru v platební schopnost států východního bloku. Postupovaly tak v duchu tzv. *teorie deštníku (Regenschirm-Theorie)*. Podle ní byly státy východního bloku také hospodářsky pod ochranou SSSR, ten za ně také finančně ručil.⁹⁹ Od léta 1982 přestaly být poskytovány mezinárodní úvěry NDR. Ve východní Berlíně se tento stav označoval za úvěrový bojkot.¹⁰⁰

Nedostatek rozmanitosti základního spotřebního zboží, nemožnost cestovat, změna v mentalitě mládeže, omezené možnosti společenského vzestupu (mezitím se vytvořila nová „dělnická“ elita, a ve společnosti existovala síť kontaktů, konexí a známostí, bez kterých nebylo možné dostat se na příslušný post), více se rozevírající nůžky mezi pracujícími a důchodci měly za následek slábnoucí oddanost občanů režimu, rozmrzelost a častější žádosti o vystěhování do Spolkové republiky. V první polovině 80. let se režim musel potýkat s řadou demonstrací, které nabyly mnohem odvážnější podoby v porovnání s předcházející dekádou.

Od roku 1985 se situace v zemi radikálně zhoršovala. Přesto se 11. sjezd SED na jaře 1986 ještě konal v tradičním neostalinistickém duchu a generální tajemník Honecker oslavoval úspěchy, jichž bylo údajně dosaženo od posledního sjezdu. Zcela tak ignoroval realitu. Miliardové úvěry ze Spolkové republiky se již projedly a hospodářství kolabovalo.

⁹⁷ Na 10. sjezdu SED v roce 1986 uvedl Honecker tři oblasti, na které se má strana zaměřit: 1. důraz na vnitrostraničný centralismus a upevnění vedoucí role SED, 2. rozhodující zůstává ekonomika, 3. aktivně pracovat a působit na masy. Cit. podle Weber, Hermann: *Dějiny NDR*, Praha: NLN 2003, s. 268.

⁹⁸ NDR nedosáhla ani ambiciózních cílů předchozí pětiletky (1976-1980) a průměrný roční růst činil pouhých 3,9 %. Weber, Hermann: *Dějiny NDR*, Praha: NLN 2003, s. 269.

⁹⁹ Staritz, Dietrich: *Geschichte der DDR*, erweiterte Neuausgabe, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1996, s. 314

¹⁰⁰ Suckut, Siegfried - Vollnhals, Clemens – Süß, Walter – Englmann, Roger (Hrsg.): *Anatomie der Staatssicherheit. Geschichte, Struktur, Methoden. MfS-Handbuch*, kap. Hauptabteilung XVIII. Volkswirtschaft, s. 76, in: < http://www.bstu.bund.de/cln_028/nn_712566/DE/Publikationen/Anatomie-der-Staatssicherheit/Download/pdf_volkswirtschaft.templateId=raw.property=publicationFile.pdf/pdf_volkswirtschaft.pdf > [online 22.10. 2009].

Vedení strany ztrácelo poslední zbytky legitimacy, když odmítalo provést tak potřebné reformy. Přítomný Michail Gorbačov, nový generální tajemník KSSS ve své zdravici opatrně upozornil, že Moskva považuje sebekritiku za nezbytně nutnou pro úspěch socialismu. Nadále se však mluvilo o nadřazenosti socialismu nad kapitalismem. Ve skutečnosti ekonomika NDR stagnovala, nedostávalo se základní spotřební zboží a oblečení, výrazně se zhoršovalo životní prostředí, vybavení podniků bylo zastaralé a na nové technologie nebyly investice. Pokus tajemníka ÚV pro hospodářské otázky Günthera Mittaga modernizovat hospodářství zkrachoval a přitom pohltil obrovské finanční investice do výroby paměťových čipů v letech 1987-88. Východoněmecké výrobky se vyvážely do socialistických zemí, neboť na Západě dávno pozbyly konkurenceschopnosti. Zatímco v roce 1970 musela NDR dát asi 1,86 východoněmecké marky, aby získala jednu valutovou marku, která sloužila jako platební jednotka NDR v zahraničním obchodu, o deset let později to byly již 2,20, 1985 3,64, 1988 4,06 a v roce 1989 4,40 marky.¹⁰¹ Honecker si však nic nepřipouštěl. Když se ho v roce 1987 zeptali finští novináři, zda jeho stát nezaostává za mezinárodním technologickým vývojem, kategoricky odpověděl: „*Nemůžeme zaostávat, když se na něm podílíme.*“ O rok později na 7. plénu ÚV SED dokonce prohlásil, že v podstatě je životní úroveň v NDR vyšší než ve Spolkové republice.¹⁰²

V politbyru se nacházelo mnoho kritiků Honeckera a nešlo jen o nové, mladší členy. V jejich očích představoval 11. sjezd strany v roce 1986 poslední možnost, kdy se dal režim zachránit změnou kurzu k realističtější politice. Nesmyslné investice do mikroelektroniky nepřinesly kýžený výsledek a NDR v této oblasti dál zaostávala za Spolkovou republikou o 10-15 let. Zhoršovalo se vybavení vozového parku, namísto opravy starých domů se dávala priorita nové zástavbě, čímž se zvyšoval nedostatek bytů a zvyšovala se roztrpčenost občanů. Produktivita práce byla o 40 % nižší než ve Spolkové republice. Napůjčované úvěry ze začátku 80. let se musely nyní splácet, což představovalo ohromný problém. Značný objem peněz - 2/3 exportních příjmů - šlo na umořování dluhů. V této době SRN poskytovala NDR již kolem 6 miliard DM ročně, tedy více než 15% východoněmeckého HDP.¹⁰³

O špatné finanční situaci v NDR moc lidí nevědělo, v samotném východním Německu to bylo asi jen 10-15 lidí.¹⁰⁴ Jeden z nejvíce obeznámených funkcionářů s ekonomickou situací země byl Gerhard Schürer, předseda plánovací komise. V dubnu 1988

¹⁰¹ Staritz, Dietrich: *Geschichte der DDR*, erweiterte Neuauflage, Frankfurt am Main: Suhrkamp: 1996, s. 321

¹⁰² Weber, Hermann: *Dějiny NDR*, Praha: NLN 2003, s. 286, Neues Deutschland, č. 285, 2.12. 1988

¹⁰³ Durman, Karel: *Útěk od praporů. Kreml a krize impéria 1964-1991*. Praha: Karolinum 1998, s. 409

¹⁰⁴ Pouze málo východoněmeckých funkcionářů vědělo, že NDR je zadlužena „*jako pruský major.*“ Cit. podle Hertle, Hans-Hermann: Gespräch mit Gerhardt Schürer: Es wäre besser gewesen, wir wären früher pleite gegangen, in: *Deutschland Archiv*, č.2, 1992, s. 137

„osobně“ předložil Honeckerovi třináctistránkový návrh úsporných opatření nazvaný „*Úvahy o další práci na národohospodářském plánu*“ a čekal na rozhovor mezi čtyřma očima. Předseda plánovací komise upozorňoval, že stát už nemá z čeho splácet dluhy a že hrozí státní bankrot. V dokumentu se navrhovalo, aby: 1) „*namísto dalších investic do elektroniky byly finanční prostředky soustředěny do zpracovatelského průmyslu a energetiky*. 2) *nastal „princiální obrat“ ve prospěch obchodu se Západem*, 3) *byla především opuštěna politika stabilních cen spotřebního zboží a zkráceny subvence (nájemné, spotřeba energie, atd.)*.“¹⁰⁵ Honecker se Schürerovým textem nezabýval a ten putoval dále k tajemníkovi ÚV pro hospodářské otázky Mittagovi, který nechal vypracovat 24 stránkový komentář (a k tomu ještě sedmistránkovou přílohu). Podle něho předseda plánovací komise zpochybnil usnesení z posledního stranického sjezdu a tím „*jednotu hospodářské a sociální politiky*“. Politbyro souhlasilo s kritikou Mittaga a odmítlo Schürerův návrh.¹⁰⁶

Východoněmecké vedení nechtělo opustit dosavadní linii jednoty hospodářské a sociální politiky. Oprávněně se obávalo, že by tím spustilo vlnu odporu a demonstrací již tak dost nespokojených lidí. Generální tajemník SED byl nadále přesvědčen, že režim nepotřebuje žádné reformy, ba ani kosmetické úpravy. Na konci roku 1988 přišel s heslem „*socialismus v barvách NDR*“. Chtěl se tím vymezit vůči Sovětskému svazu, kde Gorbačov prováděl vnitřní reformy, které odmítal provést ve východním Německu.

Sovětský generální tajemník ani netušil, že východoněmecký satelit je takovým způsobem zadlužen. Gorbačov příliš nevěřil informacím o hrozivých číslech.¹⁰⁷ Domníval se, že je nutné provést generační výměnu a, že po příchodu mladší generace funkcionářů (Krenze, Lorenze, šéfa bezpečnosti Wolfa, Modrowa, Schabowského) se NDR vydá na cestu reformních změn.

¹⁰⁵ Durman, Karel: *Útěk od praporů. Kreml a krize impéria 1964-1991*. Praha: Karolinum 1998, s. 410

¹⁰⁶ Staritz, Dietrich: *Geschichte der DDR*, erweiterte Neuauflage, Frankfurt am Main: Suhrkamp, s. 322 - 323

¹⁰⁷ V květnu 1986 odevzdal Stoph sovětské KGB ve východním Berlíně materiály o napětí ve vedení SED, Honeckerově „sabatáži“ sovětsko-východoněmeckým vztahům a analýzy o tom, že NDR hrozí finanční bankrot, pokud bude pokračovat stávající politická linie. Další materiál předal Krolikowski sovětskému velvyslanci v NDR Kočemasovovi. V prosinci 1987 při návštěvě Moskvy informoval o situaci východoněmeckého státu Mielke.

2. 3 Gorbačovova politika reforem a NDR

Strukturální problémy direktivně řízeného hospodářství se nevyhýbaly ani Sovětskému svazu. Bezprostředním podnětem k zahájení reforem byla v 80. letech stále narůstající převaha Západu. Sovětský svaz zaostával nejen v ekonomice, vědě a výzkumu, kultuře, ale i v oblasti zbrojení. Po rychlé výměně kremelských vládců (Andropov, Černěnko) usedl do křesla generálního tajemníka KSSS poměrně mladý Michail Gorbačov.

Na rozdíl od NDR neměl Sovětský svaz donátora v podobě Spolkové republiky. Východoněmecký režim se mohl téměř najisto spolehnout, že mu Bonn vždy přijde na pomoc s otevřenou peněženkou. Spolková republika tak činila, aby NDR nepřišel na „pomoc“ sovětský voják tak, jako se to stalo v jiných sovětských republikách, když bylo třeba. Markantní opoždění Východu za Západem přimělo Gorbačova ke změně politiky.

Nový generální tajemník patřil k reformním komunistům. Gorbačova politika glasnosti (informovanosti) a perestrojky (přestavby) znejistila komunistické špičky v socialistických zemích středovýchodní Evropy, zda vůbec mohou počítat s pomocí v rámci Brežněvovy doktríny. Navíc v souvislosti s novou sovětskou politikou začaly narůstat hospodářské obtíže. Otevřený nesouhlas s Gorbačovovou politikou dávaly najevo NDR, Československo a Rumunsko. Dokonce promoskevská opozice vůči Honeckerovi a Mittagovi s novou linií Sovětského svazu většinou nesouhlasila.

Zpočátku Honecker uvítal Gorbačova coby nového generálního tajemníka KSSS.¹⁰⁸ Brzo se ale ukázalo, jak moc rozdílné představy o socialismu mají. Deklarovaná zásada spolupráce těsně „*bok po boku*“ (*Schulterschluss*) se nezakládala na shodných představách.¹⁰⁹ První rozladění přišlo v roce 1986 kvůli plánované návštěvě Honeckera v Spolkové republice. Gorbačov mu oznámil, že do SRN musí jet jako první on a dodal, že se mu nelíbí samostatná iniciativa NDR. Napětí mezi Východním Berlínem a Moskvou postupně narůstalo. Příští rok se Honecker už Gorbačova neptal, rovnou jel navštívit Kohla a do Moskvy poslal Hermanna Axena člena politbyra ÚV SED, aby o tom Gorbačova jen informoval. V čem spočívaly rozdíly a kde se naopak Honecker s Gorbačovem shodovali?

Obecně se dá říci, že šéfovi SED vadila ta část nové politiky Moskvy, která se týkala reformování vnitřních záležitostí. Naopak se zahraniční politikou Gorbačova (rozhovory o odzbrojení, mírové iniciativy) neměl Honecker větší problémy. Honecker trval na tom, že NDR je natolik vyspělou socialistickou zemí, že žádné vnitřní reformy na rozdíl od

¹⁰⁸ Honecker pohrdal Brežněvem. Naopak k jeho nástupci Andropovovi cítil respekt. Andropov vyšel východoněmeckému šéfu SED vstříc a odvolal sovětského velvyslance Abrasimova a na jeho místo jmenoval Honeckerova přítele Vjačeslava Kočemasova.

¹⁰⁹ Durman, Karel: *Útěk od praporů*, Praha 1998, s. 331

Sovětského svazu, nepotřebuje. V jednom rozhovoru pro německý deník Stern v 1987 vysvětloval východoněmecký ideolog Kurt Hager postoj NDR k sovětské perestrojce: „*Jestliže soused klade ve svém bytě nové tapety, cítíte byste se povinni udělat totéž ve svém vlastním bytě?*“¹¹⁰ Komunističtí funkcionáři v NDR viděli důsledky odhalování Stalinových zločinů a nechtěli dopustit, aby i v jejich zemi došlo k revizi dějin. Reformní úsilí v Sovětském svazu způsobovalo řadu obtíží. Honecker to považoval za důkaz toho, že jeho socialismus je ten správný a měly by ho následovat ostatní země východního obloku včetně Sovětského svazu.

Zatímco východoněmecký tisk se striktně držel staré linie, v sovětských novinách se objevovaly odvážnější články a kritika NDR za odmítání reform. Východoněmecký šéf nařídil vytvořit speciální poradní skupinu, která měla sledovat „protisocialistické výpady“ sovětského tisku a výsledky předkládat na každé schůzi politbyra. Vedením útvaru byla pověřena bývalá rektorka Vysoké školy stranické Hanna Wolfová. V listopadu 1988 bylo zakázáno zasílat poštou německé vydávání sovětského časopisu *Sputnik*.¹¹¹ Tento krok překvapil řadu funkcionářů SED. Sovětský velvyslanec ve východním Berlíně Julij Kvicinskij píše ve svých pamětech, že Honecker vyhlášoval již nyní zcela otevřeně svůj názor, že „*centrum tvůrčího marxismu se přesunulo z Moskvy do Berlína*.“¹¹²

NDR se bála destabilizace svého režimu, hospodářských těžkostí, ale i přehodnocování své minulosti. Věděla, že loajalitu svých občanů si může jen koupit, proto nechtěla reformami ohrozit dosavadní i když zhoršující se situaci. Navíc se bála, že reformy a otevřená diskuse zpochybní její základní ideologickou tezi „strana má vždy pravdu“.

Oproti první polovině 80.let, kdy druhá studná válka eskalovala, se mezinárodní klima oteplilo. Schůzka Reagana s Gorbačovem v Rejkjavíku (1986) a vídeňské rozhovory o odzbrojení svědčily o zmírnění napětí Východ-Západ. Honecker uvítal takovou mezinárodní konstelaci, neboť konfrontace obou bloků, nejspolehlivější záruka existence NDR, pokračovala, ale zároveň se mezi Východem a Západem snížilo napětí, čímž se NDR ulehčila komunikace se Spolkovou republikou.

Východoněmecké vedení se obávalo, že se Moskva pokouší o separátní dohody se Západem na úkor NDR. Honeckerovi se vůbec nezamlouvala Gorbačova idea „*společného evropského domu*“ a teze o preferenci všelidských hodnot před třídními hledisky, přestože

¹¹⁰ Cit. podle Durman, Karel: *Útěk od praporů*, Praha 1998, s. 333. Též Staritz, Dietrich: *Geschichte der DDR*, erweiterte Neuausgabe, Frankfurt am Main: Suhrkamp, s. 341 - 342

¹¹¹ ADN-Meldung zum Verbot der sowjetischen Zeitschrift Sputnik in der DDR, 19. November 1988, in: Judt, Matthias (Hrsg.): *DDR-Geschichte in Dokumenten*, dokument K/M44, s. 355

¹¹² Cit. podle Durman, Karel: *Útěk od praporů*, Praha 1998, s. 332

Gorbačov řekl, že základní podmínku evropské stability vidí v existenci dvou německých států.

Zaváděním reformy Gorbačov sledoval jediný cíl, a to zachování socialismu v sovětském impériu. Při rozhovoru s Brandtem v roce 1988 překvapil německého hosta zarputilým trváním na starých principech, že v Sovětském svazu se nebude hledat řešení problémů mimo rámec socialismu. Bohužel pro Gorbačova bylo již příliš pozdě. Svým reformním úsilím jen urychlil pád sovětského svazu, resp. celého východního bloku a socialistického zřízení. Paradoxně Gorbačov přispěl novou politikou perestrojky a glasnosti k situaci, jíž chtěl zabránit.

2. 4 Stasi

Východoněmecká státní bezpečnostní služba (*Staatsicherheitsdienst*), zkráceně Stasi, disponovala dokonalou sítí kontroly, špiclování a terorizování svých občanů ve všech oblastech jejich života. Ministerstvo státní bezpečnosti (*Ministerium für Staatssicherheit* – MfS) vzniklo v únoru 1950, kdy se Hlavní správa ochrany národního hospodářství, která dosud byla podřízena Ministerstvu vnitra, přeměnila na samostatné Ministerstvo státní bezpečnosti.¹¹³ Od roku 1957 až do konce roku 1989 stál v jeho čele Erich Mielke.

Stasi, která vznikla za vydatné pomoci pracovníků sovětské KGB, plnila tři základní funkce: tajné policie, tajné zpravodajské služby a oficiálního vyšetřovacího orgánu v politických a dalších trestných záležitostech důležitých pro bezpečnost. Tato základní struktura přetrvala po celou existenci NDR.¹¹⁴

Hlavní náplní ministerstva Státní bezpečnosti jakožto orgánu trestního stíhání byly v osmdesátých letech represe vůči žadatelům o emigraci a vycestování. V souvislosti s podpisem Helsinského Závěrečného aktu Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě v roce 1975 se NDR zavázala dodržovat lidská práva mimo jiné i právo na svobodu cestování. Východní Němci se na něj stále více odkazovali. Jen během let 1978-1984 se roční počet prvožadatelů zdesateronásobil na 57 600. „*Zájemci o vycestování („Ausreisewilligen“) se tak – nejpozději v osmdesátých letech – stali pro Stasi prvořadým problémem.*“¹¹⁵

Vlivem mezinárodního uvolňování a snahy NDR nepošpinit svojí pověst se změnila strategie Státní bezpečnosti používané v boji s opozicí. Stasi se snažila vyhybat zatýkání a

¹¹³ Schell, Manfred – Kalinka, Werner: Stasi – nekonečný příběh. Osoby a fakta. Praha: Naše Vojsko, 2005, s. 15

¹¹⁴ Engelmann, Roger: Funkční proměna Státní bezpečnosti, in: *Soudobé dějiny* VII, č.1-2, 2000, s. 122

¹¹⁵ Cit. podle Engelmann, Roger: Funkční proměna Státní bezpečnosti, in: *Soudobé dějiny* VII, č.1-2, 2000, s. 133

soudním procesům a od počátku sedmdesátých let stále častěji uplatňovala „*konzpirativní prostředky*“. Jejich posledním a nejvyšším stupněm byl psychický teror, v jazyce Stasi tzv. „*rozkladné opatření*“ (*Zersetzungsmaßnahme*).¹¹⁶ K takové tiché formě teroru patřilo: „*systematická diskreditace veřejné pověsti, vážnosti a prestiže*“, „*systematické organizování profesionálních a společenských neúspěchů, zaměřené k podryvání sebedůvěry jednotlivých osob*“, „*vytváření popřípadě využívání a posilování rivality v rámci skupin, seskupení a organizací*“.¹¹⁷ Metody rozkladu měl pomáhat zlepšovat obor operativní psychologie, který byl pěstován uvnitř Státní bezpečnosti.

Státní bezpečnost se mohla opřít o 85 000 stálých zaměstnanců a statisíce tzv. „neoficiálních spolupracovníků“ (*inoffizielle Mitarbeiter - IM*). Právě neoficiální pracovníky nasazovala Stasi jako tajné agenty na pracovní místa, do škol, armády, veřejná místa, opozičních skupin. Rozsáhlá síť zasahovala do každé sféry veřejného ale i soukromého života lidí. Po pádu zdi bylo odhaleno mnoho politiků, kteří pracovali jako neoficiální spolupracovníci Stasi (předseda východoněmecké SPD Ibrahim Böhme nebo předseda Demokratického přelomu Wolfgang Schnur).

2. 5 opozice v NDR

Život ve východním Německu nebyl snadný a lidé vyjadřovali svůj nesouhlas různě. Někteří volili emigraci do SRN (pokud jim to bylo umožněno), ti druzí dávali přednost tzv. emigraci vnitřní. Navenek se tvářili jako loajální občané státu, ale jak jen to bylo možné unikali do soukromého světa – prožívali radost, smutek se svými rodinami, měli přátele, zájmy. „*Tento druh dvojí existence převládal ve všech zemích východního bloku, ale nikde to nebylo tak výrazné jako ve východním Německu, kde luteránská tradice „niternosti“ považovala vnitřní „duchovní“ svobodu za důležitější než výkon politických a sociálních práv.*“¹¹⁸ Aktivní odpor byl pak omezen jen na malou skupinu disidentů.

Příčiny slabého opozičního hnutí lze vysvětlit dvěma skutečnostmi - určitým blahobytem východoněmeckých občanů a „prodejem“ disidentů do Spolkové republiky. Jednalo se o to, že Bonn se snažil ulehčit situaci východoněmeckým občanům a proto platil vysoké částky za ty, kterým NDR dovolila natrvalo opustit východoněmecký stát.

NDR si po celou dobu své existence udržovala pozici ekonomicky i sociálně nejsilnější socialistické země východního bloku. Obyvatelé si zvykli mít zajištěný určitý

¹¹⁶ Heydemann, Günther: Die Innenpolitik der DDR, München: R. Oldenbourg Verlag, 2003, s. 30

¹¹⁷ Cit. podle Engelman, Roger: Funkční proměna Státní bezpečnosti, in: *Soudobé dějiny* VII, č. 1-2, 2000, s. 134

¹¹⁸ Cit. podle Gilbert-Large: *Konec evropské éry. Dějiny Evropy 1890-1990*, s. 586

hmotný dostatek. Sice ho nebylo mnoho, ale v rámci východního bloku jim socialističtí bratři a sestry z jiných socialistických států mohli jen závidět, že nestrádají tak jako oni.¹¹⁹ Na počátku 80. let se však hospodářská situace NDR výrazně zhoršila. Přispěly k tomu dosud nevyřešené problémy vlastní ekonomiky a hospodářské potíže světa, které byly způsobené enormním nárůstem cen ropy. Vláda se všemožně snažila zajistit lidem určitou míru blahobytu, neboť si byla vědoma jeho stabilizační funkce.

Na druhé straně konzum nedokázal obrousit nespokojenost s nedostatky v rovině lidských práv, neustálou represí, pronásledováním všude přítomnou tajnou policií, nemožností volně cestovat na Západ, censurou v tisku i umělecké činnosti, nespokojenost se svými životními podmínkami v porovnání s úrovní ve Spolkové republice. Kritické hlasy zaznívaly, ale SED se je snažila všemožně umlčet.

Disidenti se formovali stejně jako v ostatních východoevropských socialistických zemích především z řad socialisticky orientovaných intelektuálů, spisovatelů, umělců. Taktika režimu byla dvojitá, ale vždy se stejným cílem – zbavit se nežádoucích „živlů“. Buď se nepohodlný člověk i se svojí rodinou (neustále vytavení represím) „dobrovolně“ vystěhoval na Západ, nebo se mu odňalo státní občanství. K nedobrovolné emigraci byl donucen např. písničkář Wolfgang Biermann, který v době svého přednáškového turné v Západním Německu v listopadu 1976 přišel o státní občanství NDR.¹²⁰ Podobný osud vyhoštění z vlasti potkal spisovatele Reinera Kunzeho v roce 1977. Biermannovo vyhoštění z NDR vyvolalo mezi jeho kolegy a umělci a spisovateli vůbec obrovskou vlnu nesouhlasu a shromažďování podpisů.¹²¹ Mnoho prominentních umělců a spisovatelů byla v následujících letech vystavena tvrdým represím (Robert Havemann, Stefan Heym) nebo vyhoštění (např. herec Manfred Krug, spisovatelé Sarah Kirschová, Jurek Becker, Jürgen Fuchs, písničkáři Christian Kunert, Gerulf Panach).

Druhou příčinou slabé východoněmecké opozice lze spatřovat v jejím „prodeji na západ“. Stát nabízel spíše kritiky režimu, ale i rozdělené rodiny na „odkup“ Spolkové republice, která jejich nákupem de facto jen naplňovala svojí humanitární politiku. Během let 1964-1989 Spolková republika zaplatila NDR za 31 755 vězňů 3 436 900 755 DM a 12 feniků.¹²² Každý rok tak Spolková vláda kupovala od 1000 do 2500 lidí.¹²³ Cena za jednu

¹¹⁹ Polákům sice nescházelo hezké oblečení, ale měli velmi málo potravin.

¹²⁰ Tehdy se proti tomu zvedla velká vlna odporu mezi mladými lidmi v NDR.

¹²¹ Offener Brief vom 17. November 1976, in: Judt, Martin (Hrsg.): *DDR-Geschichte in Dokumenten*, Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 1998, dokument K/M16, s. 329

¹²² Bundestag Drucksache 12/7600 vom 27. Mai 1994, s. 314, in: <
<http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/12/076/1207600.pdf>> [online 22.10. 2009].

¹²³ Jesse, Eckhard: Der innenpolitische Weg zur deutschen Einheit. Zäsuren einer atemberaubenden Entwicklung, in: Jesse, Eckhard - Mitter, Armin (Hrsg.): *Die Gestaltung der deutschen Einheit*, s. 119

osobu se pohybovala různě. Nejdříve se vyjednala individuální cena za každého vězně podle délky trestu odnětí svobody, zbývající délky trestu a na základě jeho vzdělání. Ludwig A. Rehlinger, důležitý partner při vyjednávání prodeje vězňů s NDR, později uvedl před parlamentním výborem, že pro velký počet lidí nebylo možné určit za každého jednotlivce konkrétní cenu. Proto byla stanovena - na základě prodeje prvních 8 vězňů za 320 000 DM - paušální cena 40 000 DM za osobu.¹²⁴ Nicméně nadále hrála roli profese. Východoberlínský advokát Wolfgang Vogel, který zprostředkoval prodej vězňů na straně NDR, uvedl, že doktoři byli prodáváni za vyšší sumu než jiný běžný pracovník.¹²⁵

V roce 1977 se cena zvýšila na 95,847 DM za osobu. Proč k tomu došlo? Právník Vogel to vysvětlil vyšetřovacímu parlamentnímu výboru tím, že nová cena byla nezávislá na míře trestu nebo na vzdělání.¹²⁶ NDR se tímto způsobem zbavovala i nebezpečných vrahů nebo do SRN úmyslně prodávala agenty státní bezpečnosti. V roce 1973 bylo mezi transportovanými vězni 30 procent zločinců.¹²⁷ Ještě v tom samém roce se v SRN dopustili série zločinů. Nejtragičtějším z nich byla událost v Hanau, kde dva koupení vězni pouhý jeden měsíc po propuštění zastřelili taxikáře pro 137 DM.¹²⁸

Na rozdíl od předcházející dekády byla doba osmdesátých let permanentní krizí východoněmeckého státu. Kritika režimu ze strany obyvatel sílila, především u mladých lidí, kteří odmítali autoritativní Honeckerův režim. Mladá lidé se více bouřili proti zkorumpovaným pravidlům a přikláněli se k alternativní kultuře. Chtěli mít možnost poslouchat západní hudbu a nosit hezké oblečení jako mladí Němci ve Spolkové republice. Kromě těchto materiálních věcí požadovali omezení závodů ve zbrojení, které vnímali jako ohrožení míru. Proto byli proti rozmístění sovětských raket SS-20 ve své zemi.

Osmdesátá léta se stala dobou, kdy se zakládala různá mírová uskupení, např. Mírový kruh Vipperow. V roce 1982 založily přední disidentka Bärbel Bohleyová a Ulrike Poppeová občanskou iniciativu „Ženy za mír“. O rok později byly obě zatčeny. Iniciativy kritizující porušování lidských práv na straně jedné a formující se skupinky hájících mír a

¹²⁴ Bundestag Drucksache 12/7600 vom 27. Mai 1994, s. 309, in: <
<http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/12/076/1207600.pdf>> [online 22.10. 2009].

¹²⁵ Bundestag Drucksache 12/7600 vom 27. Mai 1994, s. 309, in: <
<http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/12/076/1207600.pdf>> [online 22.10. 2009].

¹²⁶ Bundestag Drucksache 12/7600 vom 27. Mai 1994, s. 309, in: <
<http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/12/076/1207600.pdf>> [online 22.10. 2009].

¹²⁷ Horster, Maximilian: The Trade in Political Prisoners between the Two Germanies, 1962-1989, in: *Journal of Contemporary History*, č. 3, 2004, roč. 39, s. 411

¹²⁸ Horster, Maximilian: The Trade in Political Prisoners between the Two Germanies, 1962-1989, in: *Journal of Contemporary History*, č. 3, 2004, roč. 39, s. 411 - 412

životní prostředí na straně druhé vytvořily základy opozice. Zvláštní bylo, že tato nová seskupení neměla prakticky žádnou spojitost se starou opozicí ze čtyřicátých a padesátých let.

Zatímco opozice sedmdesátých let se vytvářela z řad umělců a spisovatelů a byla zdecimována výprodejem do Spolkové republiky nebo násilným odnětím státního občanství, představovala spíše „*opozici kulturní*“, pak konec dekády a především první polovina let osmdesátých přinesl opozici v podobě občanských iniciativ. Tato druhá fáze formování „*opozice občansko-kulturní*“ se na konci osmdesátých let přetransformovala v „*opozici kvazi-politickou*“. Podzim roku 1989 je již ve znamení opozice ryze politické. Vznikající občansko-kulturní opozice snášela velmi tvrdé represe státní bezpečnosti, včetně vražd. Dne 10. dubna 1981 policie zatkla mladého disidenta Matthiase Dommaschka z Jeny, který cestoval vlakem do Berlína na oslavu narozenin. O dva dny později, po několika hodinovém výslechu zemřel za nevyjasněných okolností ve vyšetřovací vazbě Stasi v Geře. Podle oficiální verze Stasi spáchal Dommaschk sebevraždu. To silně zpochybňovali a dodnes zpochybňují jeho přátelé.¹²⁹ Tajná policie prováděla zastrašování, vydírání, zatýkání, věznění nepohodlných občanů. Celková nespokojenost s režimem dynamicky narůstala.

Nová opozice a podhoubí nespokojenosti obyvatel, která vytryskne na povrch v krizovém roce 1989, dávaly o sobě vědět v osmdesátých let tichými demonstracemi, minutami k uctění míru a dalšími nenásilnými akcemi. Během léta 1983 se v Jeně konala série demonstrací a 1. září téhož roku policie násilně rozehnala demonstraci mlčením mírového hnutí. Ve srovnání s ostatními socialistickými zeměmi sovětského bloku byl pacifismus u východoněmeckých obyvatel velmi silný. NDR byla jediným komunistickým státem, ve které existovaly zárodky autonomního mírového hnutí paralelně s oficiálními mírovými aktivitami, namířenými výlučně proti zbrojení na Západě.¹³⁰ Jednalo se především o křesťansky zaměřené mírové skupiny jako *Meče v pluhy* (*Swerter zu Plugscharren*), které se dovolávaly odzbrojení nejen na Západě ale i na Východě.

Samotné církve získaly mezi kritiky režimu specifické postavení. Třebaže úloha východoněmeckých církví (především evangelické, luteránské) nesehrála takovou úlohu jako katolická církev v Polsku, její přínos pro formující se opoziční skupinky je neoddiskutovatelný. V NDR existovalo sice více církví, ale největší význam měla církev evangelická (luteránská). V 70. letech našla s režimem jakýsi modus vivendi. Režim jí

¹²⁹ Matthias Domaschk - "Es blieb eine offene Wunde", Symposium und Gedenkveranstaltungen zum 25. Todestag, BStU Pressemitteilung 30.3. 2006, in: <
http://www.bstu.bund.de/cln_028/nn_712118/DE/Presse/Pressemitteilungen/Pressemitteilungen-2006/maerz_30_2006.html_nnn=true> [online 22.10. 2009]

¹³⁰ Müller, Helmut: *Dějiny Německa*, Praha: NLN, 2003, s. 435

například svěřil dohled nad mírovými skupinami, jejichž vznik formálně iniciovala sama strana, ale které se nakonec vymkly její kontrole.

Pod ochranný plášť církve se uchýlovaly různé opoziční mírové iniciativy, ekologické a občanské skupiny. Luteránská církev podporovala požadavek alternativní vojenské služby, byla proti zavádění vojenské výchovy do škol. Její výzva k odchodu cizích armád z obou částí Německa z ledna 1982 našla mezi lidmi silnou odezvu. Na konci osmdesátých let představovala hlavní středisko různorodých opozičních skupin, které se radikalizovaly. Na konci roku 1987 se zostřila situace mezi státem a opozičními skupinami. Mnozí členové skupin *Církev zdola* (*Kirche von unten*) a *Iniciativa za mír a lidská práva* (IFM - *Initiative für Frieden und Menschenrechte*) zatkla státní bezpečnost. Díky kontaktům mezi církví a státem byly zatčení propuštěni a trestní stíhání zastaveno.

Neustále deklarovaná stabilita NDR se v důsledku narůstajících projevů nespokojenosti otřásala v samotných základech. Oficiální vzpomínková manifestace konaná u příležitosti výročí zavraždění Rosy Luxemburgové a Karla Liebknechta 17. ledna 1988 se změnila v demonstraci opoziční mládeže, která nesla plakáty s citátem Rosy Luxemburgové: „*Svoboda je vždy svobodou jinak smýšlejícího.*“¹³¹ Následoval brutální zásah pořádkových sil, při němž bylo zatčeno 150 demonstrantů. Stasi byla zaskočena nejen formou protestu, ale také sebevědomým vystupováním mladých lidí.

Zajímavé je, že režim podceňoval opozici a nebral na vědomí velikou nespokojenost obyvatel. V červnu 1989 informovalo ministerstvo bezpečnosti Honeckera, že v NDR je asi 2500 opozičních sil, ale pouze 60 z nich označilo za „*nepoučitelné nepřátele socialismu*“.¹³² Mezi východoněmeckými funkcionáři byl rozšířen názor, že téměř všichni aktivní odpůrci byli, na rozdíl třeba od Československa, prodáni do Spolkové republiky. Jednalo se o 31 755 osob (viz výše), jejichž „odchod“ byl zprostředkován pomocí oddělení „*komerční koordinace*“ na ministerstvu zahraničního obchodu (KoKo - Bereich „*Kommerzielle Koordinierung*“), které od roku 1966 vedl Alexander („Schalck“) Schalck-Golodkowski.¹³³

Občanská Iniciativa pro mír a lidská práva, která vznikla v roce 1985, vydávala vlastní informační leták *Grenzfall* (*Mezní případ*). Dne 15. června 1989 v něm otiskla otevřený dopis s 57 podpisy. Signatáři požadovali, aby se východoněmecký režim vyrovnal se stalinismem, tzn. aby se zahájila veřejná diskuse o zločinech Stalina a jeho spolupracovníků a

¹³¹ „*Freiheit ist immer die Freiheit des Andersdenkenden.*“ <<http://www.ddr89.de>> [on-line 27.7.2009]

¹³² Durman, Karel: *Útěky od praporů*, Praha: Karolinum, 1998, s. 407

¹³³ Agentura KoKo byla zřízena v roce 1964. Jejím prostřednictvím získával režim SED z prodeje svých politických vězňů, starozitností potřebné valuty.

zveřejnily se zločiny za Ulbrichtovy vlády. V dopisu se uvádělo, že se NDR „nalézá ve stavu, který je dnes v Sovětském svazu označován jako stagnace.“¹³⁴

¹³⁴ Cit. podle Weber, Hermann: *Dějiny NDR*, Praha: NLN, 2003, s. 295

3. Kohlova vláda a německo-německé vztahy (1982-1989)

Na začátku října 1982 zvolil spolkový sněm novým kancléřem lídra opoziční CDU Helmuta Kohla. Díky dalšímu (tentokrát předstíranému) konstruktivnímu hlasování o důvěře kancléře Kohl dosáhl předčasných voleb (jaro 1983), jimiž si zajistil širší mandát. Tyto volby zásadním způsobem proměnily stranický systém Spolkové republiky, neboť Zelení poprvé překonali pětiprocentní volební klausuli. Stali se tak první netradiční stranou od dob pravicové Německé strany (*Deutsche Partei – DP*), která v roce 1957 získala zastoupení ve Spolkovém sněmu. Od šedesátých let zasedali v lavicích Bundestagu už jen zástupci tří politických stran (CDU/CSU, SPD a FDP). Kohlův protivník nominovaný na úřad kancléře za sociální demokracii Hans-Jochen Vogel¹³⁵ přísahal, že v žádném případě nevytvoří koalici se Zelenými, čímž se defacto vzdal jediného koaličního partnera, kterého měl.¹³⁶ Právě jen tato strana mu mohla zajistit většinu, neboť liberální strana jasně deklarovala vytvoření vlády s Kohlovou stranou.

Schopnosti nového kancléře byly zpočátku podceňovány. Kritici mu vytýkali, že nestačí na zahraniční politiku (neovládal žádný cizí jazyk) a zesměšňovali ho jako „venkovského balíka“.¹³⁷ Přestože přívětivý a žoviální kancléř nebyl intelektuálem typu Schmidta, měl nesporně politický talent dosáhnout svého, např. prosadil rozmístění amerických raket středního doletu na území Spolkové republiky v roce 1983.

Nová koalice zareagovala na hospodářské problémy ve stylu Margaret Thatcher. V duchu svého volebního programu vláda podpořila soukromý sektor snížením daní a omezením vládních výdajů. Nezaměstnanost se sice nesnížila, ale na druhou stranu došlo k ekonomickému oživení a výraznému nárůstu životní úrovně západoněmeckých občanů. Jestliže se Kohlova vláda ve vnitřních záležitostech jednoznačně rozešla s předchozí politikou sociálně-liberálního koalice, pak v zahraničních záležitostech se přidržovala tradiční východní politiky. Kontinuita mezi oběma vládami byla značná. CDU akceptovala kdysi tak

¹³⁵ Hans-Jochen Vogel (*1926-) se narodil v roce 1926 v Göttingenu v Dolním Sasku. Po maturitě v roce 1943 byl povolán do Wehrmachtu. Po válce studoval práva v Mnichově a Magdeburku. Zatímco od roku 1950 budoval svojí politickou kariéru v SPD, jeho mladší bratr Bernhard se stal úspěšným politikem za stranu CDU. Ve svých 34 letech byl Hans-Jochen Vogel zvolen primátorem Mnichova a funkci vykonával 12 let až do roku 1972. Zasadil se o to, aby se v Mnichově v roce 1972 konaly letní Olympijské hry. Ve stejném roce ho Willy Brandt povolal do svého kabinetu, kde zastával ministerstvo územního plánování, urbanismu a výstavby (*Das Bundesministerium für Verkehr, Bau- und Wohnungswesen (BMVBW)*). Za kancléře Schmidta stál v čele resortu spravedlnosti (1974-81). V první polovině roku 1981 vykonával úřad starosty v Západním Berlíně. Po odstoupení Willyho Brandta v roce 1987 zastával až do r. 1991 funkci spolkového předsedy SPD. V letech 1983-1991 byl předsedou spolkové frakce SPD. V roce 1991 ho Socialistická internacionála zvolila svým místopředsedou. V roce 1993 spoluzaložil spolek „Gegen Vergessen-Für Demokratie, jehož předsedou byl až do 2001 a který bojoval proti antisemitismu a společenský extrémismus ohrožující demokratický stát.

¹³⁶ Gilbert, Felix-Large, David Clay. *Konec evropské éry. Dějiny Evropy 1890-1990*, Praha: Mladá fronta, 2003, s. 538

¹³⁷ Gilbert, Felix-Large, David Clay. *Konec evropské éry*, s. 538

kritizovanou Ostpolitik a nyní sama podnikala zahraničněpolitické kroky, za něž by sociální demokracie ještě před pár lety pranýřovala.¹³⁸

Nový kabinet se hlásil k příkazu uvedeném v preambuli *Základního zákona (Grundgesetz)*¹³⁹, který „veškerý německý lid“ vyzýval, „aby svobodným sebeurčením dokončil jednotu a svobodu Německa“.¹⁴⁰ Podle názoru kabinetu měla preambule Základního zákona za cíl sjednocenou Evropu a německá otázka se mohla vyřešit jen ve shodě s vůlí a hodnotami Evropy.¹⁴¹ Primárně tak nemělo jít o národní stát jako takový, to by neodpovídalo ani příkazu Základního zákona ani vědomí občanů. Nejdříve se musela uskutečnit jednotu národa ve svobodě jeho lidí. Svoboda byla podmínkou jednoty, nikoli cenou za ní.¹⁴² I když spolková vláda chtěla sjednocení obou německých států, daná realita to neumožňovala.¹⁴³ Nejlepším prostředkem jak tohoto cíle v budoucnosti dosáhnout, bylo úsilí zachovat soudržnost celého německého národa prostřednictvím zlepšování německo-německých vztahů.

Ve srovnání s předchozím kabinetem se Kohlova vláda vyznačovala silnějším zdůrazňováním západní vazby, protikladů mezi oběma systémy a otevřenosti v německé otázce. Současně pokračovala a zintenzivňovala se praktická spolupráce mezi oběma německými státy. Protože otázka znovusjednocení Německa postupně vybledla v politických kruzích a následně i v myslích občanů, usiloval kancléř Kohl o prvek, jímž by podepřel onu soudržnost, sounáležitost, ba jakýsi pocit hrdosti a pevné národní identity. Onen jednotící nacionální prvek nepojímal v nacionalistických intencích, ale zamýšlel ho jako čisté vlastenectví, příslušnost ke svým občanům. Proto krátce po převzetí úřadu deklaroval jeho kabinet ochotu k pokračování spolupráce a uzavírání dohod mezi oběma německými státy ve prospěch Němců žijících na opačné straně zdi. Stěžejním úkolem spolkové vlády tak nadále zůstávala starost o život východních krajanů, snaha zlepšit jejich tamější situaci a usnadnit

¹³⁸ Srov. Debaty v bundestagu a prohlášení představitelů CDU a CSU na konci v sedmdesátých a sedmdesátých letech, in: *Dokumentation zur Deutschlandfrage* in Verbindung mit der Ostpolitik, VI-X., Bonn: Siegler 1975.

¹³⁹ Základní zákon Spolkové republiky Německo byl přijat 23. května 1949. Přestože byl zamýšlen jen jako dočasná ústava, stal se základem ústavního pořádku SRN na dalších 40 let.

¹⁴⁰ Cit. podle Základní zákon SRN z 23. května 1949 in: Mates, Pavel – Schell, Karel – Vlček, Eduard – Kadlecová, Marta: *Moderní dějiny státu a práva v dokumentech*, II. díl (státy západní Evropy a USA), Brno: Masarykova univerzita, 1993, s. 109-145

¹⁴¹ Weidenfeld, Werner – Korte, Karl-Rudolf (Hrsg.): *Handwörterbuch zur deutschen Einheit*, s. 183

¹⁴² Weidenfeld, Werner – Korte, Karl-Rudolf (Hrsg.): *Handwörterbuch zur deutschen Einheit*, s. 183

¹⁴³ „...my všichni si nemůžeme vynutit jednotu národa; ale pro nás všechny platí preambule Základního zákona.“ Cit. podle Regierungserklärung von Bundeskanzler Kohl (Auszug betreffend Prinzipien der Deutschlandpolitik) 13.10.1982, in: < http://www.helmut-kohl.de/index.php?menu_sel=17&menu_sel2=29&menu_sel3=&menu_sel4=&msg=601 > [online 14.12.2009]

setkávání příbuzných z Východu a Západu (především pak z obou částí Berlína), jejichž kontakty byly násilně přerušeny zdi.¹⁴⁴

Spolková republika měla zájem na pokroku v détente mezi supervelmocemi. Díky ní mohla snadněji prosazovat svojí Ostpolitik, aniž by u spojenců v západní Evropě či USA vzbudila pochybnosti o své loajalitě k západoevropským a transatlantickým strukturám. V tomto směru nepřálo Kohlově vládě štěstí. Nastupovala v době, kdy vztahy mezi Východem a Západem byly výrazně napjaté. Mezinárodní scéna se prudce ochladila na přelomu 70. a 80. let. Zhoršené klima, označované jako „druhá studená válka“, souviselo především s bezpečnostně-politickými otázkami. V roce 1979 vtrhl Sovětský svaz do Afghánistánu a vyděsil USA, které se mylně domnívaly, že to je pouze záminka pro další pronikání k zásobám nafty v Perském zálivu.

Dalším faktorem, který se negativně odrazil na vzájemných vztazích mezi USA a Sovětským svazem, byl agresivní politický styl amerického prezidenta Ronalda Reagana.¹⁴⁵ Kromě toho na konci sedmdesátých let začal Sovětský svaz vyměňovat své starší jaderné rakety středního doletu za novější typ SS-20. Proti tomu se postavila Severoatlantická aliance tzv. dvojitým rozhodnutím. Následkem celé situace došlo k rozmístění raket Pershing II na území SRN.

Napětí na mezinárodní scéně negativně ovlivňovalo vztahy mezi Spolkovou republikou Německo a Německou demokratickou republikou. Proto západoněmecké vlády pod vedením kancléře Schmidta a jeho nástupce Kohla usilovaly o to, aby německo-německé détente nebylo podmíněno uvolněním na mezinárodní scéně. V lednu 1983 vedl spolkový kancléř Kohl první telefonát s východoněmeckým generálním tajemníkem Honeckerem. Kohl mluvil o tom, že je třeba „*dál rozvíjet a využívat možnosti vyplývající ze Smlouvy o zásadách vztahů, aby umožnily pozitivní impuls ve spolupráci.*“¹⁴⁶

Nicméně německá politika spolkové vlády začala vážnout již na začátku svého funkčního období v souvislosti s plánovaným dozbrojením NATO. V Bundestagu se vedl spor o rozmístění raket středního doletu na západoněmeckém území. Zásadně proti byli sociální demokraté, vyjma svého předsedy Helmuta Schmidta, a také západoněmecká veřejnost.¹⁴⁷ Nicméně kancléř Kohl prosadil rozmístění raket. Tím přispěl nejen k zachování soudružnosti

¹⁴⁴ Koalition der Mitte. Regierungserklärung von Bundeskanzler Kohl vor dem Bundestag am 13. Oktober 1982 (Auszüge zur Aussen- und Deutschlandpolitik), in: *40 Jahre der Bundesrepublik Deutschland. Eine Dokumentation*, herausgegeben vom Auswärtigen Amt, Stuttgart: Bonn Aktuell, 1989, dokument č. 219 s. 439

¹⁴⁵ Ronald Reagan byl prezidentem USA v letech 1981-1989.

¹⁴⁶ Cit. podle Schöllgen, Gregor: *Die Aussenpolitik der Bundesrepublik Deutschland. Von den Anfängen bis zur Gegenwart*, München: Beck, 1999, s. 166

¹⁴⁷ Mírové hnutí ve Spolkové republice Německo patřilo k největšímu v Evropě.

v NATO, ale současně získal politickou oporu a kredit u západních spojenců, především u USA, „základní předběžné podmínky pro možnost pozdějšího znovusjednocení“.¹⁴⁸

V prvním vládním prohlášení zdůraznil spolkový kancléř bezpečnostní vazbu na USA, jejíž pojistkou (nikoli náhražkou) měla být francouzsko-německá spolupráce. Zároveň však potvrdil platné ujednání mezi SRN a NDR z počátku 80. let, které zaručilo NDR západoněmecký úvěr jedné miliardy marek. Ve „Zprávě o stavu národa v rozděleném Německu“ ze dne 23.6.1983 si ale kancléř Kohl stěžoval na „vyobcování“ (*Ausbürgerungen*) a „vyhoštění“ (*Abschiebungen*) východoněmeckých občanů do Spolkové republiky, čímž došlo k poklesu v cestování a nárůstu podezřelých kontrol a šikany v dopravě na hranicích.¹⁴⁹

Ke zlepšení vztahů mezi oběma státy došlo krátce poté. Bonn chtěl ukázat východoněmeckému vedení zájem na pokračující spolupráci a zabránit tomu, aby usnesení spolkového sněmu o rozmístění nukleárních raket středního doletu zapříčinilo zamrznutí vztahů mezi oběma zeměmi. Především díky bavorskému předsedovi vlády Franzu Josefu Straussovi, který byl v NDR zatracován, se podařilo v roce 1983 vyjednat se soukromým bankovním konzorciem úvěr pro NDR ve výši jedné miliardy marek. Veškeré garance za úvěr převzala spolková vláda. Strauss vždy velmi důrazně odmítal Ostpolitik předešlé sociálně-liberální koalice a v šedesátých letech označil znovusjednocení Německa jako za nepravděpodobné.¹⁵⁰ Když při své soukromé cestě k Honeckerovi zprostředkoval zmíněnou záležitost, vyvolal tím vážnou krizi ve své straně CSU. Někteří politici obvinili Strausse ze zrady, následně vystoupili z CSU a založili novou pravicově radikální Republikánskou stranu. Strauss navázal na rozhovory, které už vedla Schmidtova vláda. Jeho partnerem pro vyjednávání na východoněmecké straně byl Alexander Schalck-Golodkowski, který také později připravoval Honeckerovu návštěvu Spolkové republiky. Vzhledem k obrovským hospodářským problémům NDR existoval také na její straně zájem oddělit napětí na mezinárodní scéně od německo-německých vztahů. Tři dny po usnesení Bundestagu o rozmístění raket mluvil východoněmecký šéf Erich Honecker o nutnosti nyní „omezit škody“ (*Schadensbegrenzung*). Kohlova vláda ocenila jeho postoj a mluvila o „odpovědném společenství“ (*Verantwortungsgemeinschaft*) mezi oběma německými státy, které se právě v těžkých dobách osvědčilo.¹⁵¹

¹⁴⁸ Cit. podle Wettig, Gerhard: Omyly Egona Bahra, in: *Střední Evropa*, č. 72-73, 1997, s. 32

¹⁴⁹ Weidenfeld, Werner – Korte, Karl-Rudolf (Hrsg.): *Handwörterbuch zur deutschen Einheit*, s. 183

¹⁵⁰ Franz-Josef Strauss bezeichnet Wiedervereinigung in voraussehbarer Zeit als nicht möglich und verweist auf den Umweg über Europa, in: *Dokumentation zur Deutschlandfrage*, IV., Bonn: Siegler, 1975, dokument č. 1402, s. 147-149

¹⁵¹ Weidenfeld, Werner – Korte, Karl-Rudolf (Hrsg.): *Handwörterbuch zur deutschen Einheit*, s. 183

V dalším roce pokračovaly oba německé státy v linii německo-německé détente. NDR udělala pár ústupků jako protislužbu za poskytnutý úvěr, který její existenci jen uměle prodloužil o několik let. Dne 30. listopadu 1984 odstranil východní Berlín ze společné hranice se Spolkovou republikou poslední samostředné zařízení. Pro děti do 14 let zrušil povinnou výměnu peněz při cestách do zahraničí a navýšil počet lidí, kteří dostali povolení k odjezdu do ciziny. Komunistické vedení si od tohoto kroku slibovalo uklidnění situace v zemi. K tomu ale nedošlo a lidé se nadále snažili dostat do Spolkové republiky a to různým způsobem. V červnu a listopadu roku 1984 došlo k obsazení Stálého zastoupení SRN ve Východním Berlíně a spolkového velvyslanectví v Praze občany NDR, kteří si tímto krajním způsobem chtěli vynutit odchod do západního Německa. Bonn vyjednal s východoněmeckým vedením jejich legální přesídlení do Spolkové republiky. V roce 1984 mohlo legálně opustit NDR 40 000 jejích občanů.¹⁵² Během těchto dvanácti měsíců spolu oba státy vedly řadu rozhovorů a jednali o kulturní dohodě nebo ekologických otázkách (zamezení poškozování lesů).

V polovině 80. let došlo k podepsání různých obchodních dohod. V této době byla Spolková republika hospodářsky nejvyspělejším evropským státem. Kancléř Kohl i ministr zahraničí Hans-Dietrich Genscher si byli této skutečnosti vědomi a snažili se jí využít ke zlepšení života východních Němců, ať už hospodářskou pomocí východoněmeckému režimu či nuceně vystěhovaným do SRN. V červenci 1984 oznámil v Bonnu státní ministr z úřadu spolkového kancléře Philipp Jenninge, že spolková vláda převzala garanci nad dalším úvěrem pro NDR ve výši 950 mil.západoněmeckých marek (DM). Zároveň se v prohlášení uvádělo, že budou následovat různá opatření ze strany NDR, která povedou ke zlepšení cestování v obou směrech. Východoněmecký stát měl snížit minimální povinnou výměnu peněz pro důchodce a prodloužit dobu pobytu v blízkosti hranic NDR na dva týdny. Východoněmecké vedení pak oznámilo, že by do úpravy nezahrnulo Berlín, což bylo ve všech politických kruzích v SRN kritizováno.¹⁵³

Čilé kontakty a jednání mezi oběma státy nesl nelibě nejen Sovětský svaz, ale také západní spojenci. Především americké, francouzské a britské noviny psaly o tom, že tento vývoj není v zájmu Západu. Italský ministr zahraničí Giulio Andreotti dokonce mluvil o „*pangermanismu*“ a nechal se slyšet, že pro Evropu by bylo lepší, kdyby také v budoucnosti existovaly oba německé státy.¹⁵⁴

¹⁵² Brandt, Brigitte Seebacher: Die deutsche-deutschen Beziehungen: Eine Geschichte von Verlegenheiten, in: Jesse, Eckhard – Mitter, Armin (Hrsg.): Die Gestaltung der deutschen Einheit. Geschichte – Politik – Gesellschaft, Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 1992, s. 37

¹⁵³ Weidenfeld, Werner – Korte, Karl-Rudolf (Hrsg.): *Handwörterbuch zur deutschen Einheit*, s. 185

¹⁵⁴ Weidenfeld, Werner – Korte, Karl-Rudolf (Hrsg.): *Handwörterbuch zur deutschen Einheit*, s. 185

V této době dosáhla druhá studená válka svého vrcholu a vztahy mezi supervelmocemi byly na bodu nula. Mezi lety 1981 až 1986 mezi nimi existovalo ohromné napětí, které bylo ještě umocněno Reaganovými plány na Strategickou obrannou iniciativu (SDI - *Strategic Defense Initiative*), jež vyhlásil v březnu 1983 v televizním projevu. Americký prezident počítal s vytvoření nejaderného obranného deštníku rozprostřeného nad Severní Amerikou, kterým by čelil sovětským balistickým střelám.¹⁵⁵ Hvězdné války, jak se program také označoval¹⁵⁶, porušoval Smlouvu o omezení systémů protiraketové obrany (ABM - *Anti-Ballistic Missile*)¹⁵⁷ uzavřenou mezi USA a Sovětským svazem v květnu 1972 v rámci jednání o omezení strategických zbraní (SALT I – Strategic Arms Limitation Talks). Podle dohod měla vzájemná zranitelnost obou supervelmocí zaručovat světový mír.

Jakmile Severoatlantická aliance rozmístila rakety středního doletu na území Spolkové republiky, opustil Sovětský svaz probíhající odzbrojovací jednání v Ženevě. Na podzim roku 1984 byla naplánována cesta Ericha Honeckera do Spolkové republiky. Pod nátlakem Moskvy nakonec Honecker nikam nejel. Šéf východoněmecký komunistů sice nerad, ale poslechl a v propagandistickém odůvodnění učinil za zmaření návštěvy odpovědnou Spolkovou republiku.¹⁵⁸

V souvislosti s nástupem Michaila Gorbačova do funkce generálního tajemníka KSSS v březnu 1985 se začalo mezinárodní klima oteplovat a vytvářet příznivější podmínky pro další rozvoj v německo-německých vztazích. Konfrontační styl amerického prezidenta Reagana vůči SSSR postupně vystřídal sympatický vztah k osobě Gorbačova a jeho nové reformní politice glasnosti a perestrojky. U západoněmecké veřejnosti se nový generální tajemník stal politickou superstar. Nový šéf Moskvy krátce po svém zvolení obnovil přerušené ženevské rozhovory o odzbrojení.

Během druhé studené války až do roku 1986 se kontakty mezi SRN a NDR rozvinuly obdivuhodným způsobem. Německo-německé vztahy dosáhly zvláštní formy – „koalice rozumu“, která měla za cíl zamezit konfrontaci alespoň v malém rámci.¹⁵⁹ Prvotní impuls přišel od generálního tajemníka SED Honeckera, který v dopise z 5. října 1983 spolkovému kancléři Kohlovi navrhl „*aby všichni, kteří chtějí zabránit propadu lidstva do nukleární*

¹⁵⁵ V americké administrativě nepanoval jednoznačný souhlas s Reaganovým úmyslem vzhlásit SDI. Ministr zahraničí George Schulz se obával negativní reakce spojenců i sovětského vedení. Srov. Suchý, Petr: Reagan a říše zla. Vývoj americké zahraniční politiky a vztahů mezi supervelmocemi v letech 1981 – 1989, Brno: CDK, 2004, s. 95

¹⁵⁶ Program SDI nazval americký prezident Reagan v jednom prohlášení Hvězdnými válkami. Nechal se inspirovat úspěšnou sérií sci-fi filmů z dílny režiséra George Lucase. Wolfrum, Edgar: *Zdařilá demokracie. Dějiny Spolkové republiky Německo od jejich počátků až po dnešek*. Brno: Barrister & Principal, 2008, s. 329

¹⁵⁷ Text smlouvy ABM je k dispozici na webové stránce archivu U.S. Department of State in: < <http://www.state.gov/www/global/arms/treaties/abm/abm2.htm> > [online 22.10. 2009]

¹⁵⁸ Weidenfeld, Werner – Korte, Karl-Rudolf (Hrsg.): *Handwörterbuch zur deutschen Einheit*, s. 185

¹⁵⁹ Wolfrum, Edgar: *Zdařilá demokracie*, s. 330

katastrofy, vytvořili společnou koalici“. Zmíněná koalice měla vystupovat jako uklidňující síla, jakýsi zprostředkovatel. Kohl odpověděl, že „*zvolený výraz potřebné koalice rozumu rád přijímá.*“¹⁶⁰ Od roku 1983 jednali zástupci křesťansko-liberální vlády a představitelé druhého německého státu o kulturní dohodě.¹⁶¹ Dne 6. května 1986 mohla být konečně podepsána. Po prvotním zdráhání NDR došlo 19. září k uzavření první dohody o navázání partnerství mezi dvěma městy obou států - západoněmeckým Saarlouise a východoněmeckým Eisenhüttenstadtem.¹⁶² Do konce roku 1988 bylo uzavřeno 54 takovýchto dohod.¹⁶³

Obraz vzájemné spolupráce nepříjemně zatížila záležitost cizinců přijíždějících z NDR do Spolkové republiky, kde hledali azyl. Jenom během první poloviny roku 1986 komunistické vedení takto vpustilo do Spolkové republiky na 30 000 imigrantů.¹⁶⁴ Honeckerův režim těžil z této přepravy cizí měnu. Spolková vláda se snažila tomu zabránit. V srpnu Kohl před novináři, že počet žadatelů o azyl vzrůstá každý měsíc. Jenom za červen to bylo 7 340, v červenci 9 710 a do 22. srpna dalších 9 421. Oznámil, že jen 16 procent z nich jsou političtí pronásledovaní. V prohlášení se zmínil, že organizovaná doprava uprchlíků z hospodářských důvodů zatěžují vztahy mezi oběma německými státy. Zároveň dodal, že se snaží v rozhovorech s druhou stranou dosáhnout změny.¹⁶⁵ Teprve v září oznámila NDR, že od 1. října 1986 bude pouštět jen osoby cizí národnosti, které budou mít visum druhého státu, tedy Spolkové republiky.

Přestože Kohl a konzervativci mohli být spokojeni s ekonomickými a politickými úspěchy Spolkové republiky, kancléře trápil jeden aspekt postavení jeho země. Stále více ho znepokojovala skutečnost, že poválečné Německo nedokázalo v Němcích vyvolat pocit národní hrdosti a pevné národní identity v důsledku traumatu nacionálního socialismu. Sám Kohl se necítil vinen za nacistickou minulost a považoval se za „*prvního spolkového kancléře pohitlerovské generace.*“¹⁶⁶ Podobně smýšlel předseda bavorské CSU Franz Josef Strauss. Také on přiznával, že v sobě nedokáže „*ani při nejlepší vůli probudit komplex viny*“ za nacistické excesy a tvrdil, že přišel čas, aby se Němci přestali plazit po kolenou a opět

¹⁶⁰ Cit. podle Wolfrum, Edgar: *Zdařilá demokracie*, s. 330

¹⁶¹ O kulturní dohodě se vyjednávalo 13 let, než byla uzavřena Sociálně-liberální koalice se o ni v předchozích letech neúspěšně snažila.

¹⁶² Saarlouis leží ve spolkové zemi Sársko poblíž francouzských hranic. Město Eisenhüttenstadt se nachází ve spolkové zemi Braniborsko blízko hranice s Polskem.

¹⁶³ Weidenfeld, Werner – Korte, Karl-Rudolf (Hrsg.): *Handwörterbuch zur deutschen Einheit*, s. 186

¹⁶⁴ Weidenfeld, Werner – Korte, Karl-Rudolf (Hrsg.): *Handwörterbuch zur deutschen Einheit*, s. 186

¹⁶⁵ Massnahmen zum Asylantenproblem. Erklärung von Bundeskanzler Kohl vor der Press in Bonn am 27.

August 1986 (Auszüge), in: *40 Jahre Aussenpolitik der Bundesrepublik Deutschland. Eine Dokumentation*, herausgegeben vom Auswärtigen Amt, Stuttgart: Bonn Aktuell, November 1989, dokument č. 241, s. 483 - 485

¹⁶⁶ Cit. podle Gilbert, Felix-Large, David Clay. *Konec evropské éry*, s. 540

„kráčeli vzpřímeně“.¹⁶⁷ V tomto bodě dávaly oběma zapravdu USA. Naproti tomu většina Evropanů měla ještě v živé paměti události doby minulé a netoužila po vzpřímené páteři Němců.

Někteří západoněmečtí historici začali tvrdit, že nacistické zločiny, přestože jsou politováníhodné, se zase tak moc nelišily od jiných excesů spáchaných během 20. století: masové vyvražďování Arménů Turky za první světové války, svržení atomové bomby na japonská města Hirošima a Nagasaki v roce 1945 nebo genocida vlastního obyvatelstva v Kambodži za vlády Pol Pota a Rudých Khmérů. Zároveň poukazovali, že za války trpěli i Němci (např. při kobercovém bombardování Drážďan). Tvrzení těchto revizionistických historiků zažehl v západoněmecké historické obci vášnivou debatu, tzv. *Historikerstreit*. Tento spor si získal mezinárodní publicitu a zaměřil pozornost na zoufalé úsilí Německa nalézt „použitelnou minulost“. Spor historiků napomohl tomu, že „extrémně pravicové myšlení začalo být v zemi opět společensky přijatelné“.¹⁶⁸

V druhé polovině osmdesátých let zaznamenala nárůst preferencí nová pravicová strana Republikáni (Republikaner), kteří ve volbách do Západního Berlína v lednu 1989 obdrželi 7,5 procenta hlasů. Předseda strany, bývalý důstojník zbraní SS Franz Schönhuber volal po urychleném sjednocení obou německých států, k opětovnému získání území východně od linie Odra-Nisa, které po válce připadlo Polsku, a také k odchodu Německa z NATO a vývoji vlastních jaderných zbraní. Mnozí západoněmečtí politici včetně těch konzervativních odsoudili Schönhuberovy názory. Avšak Kohlova vláda se na tolik obávala ztráty svých voličů ve prospěch radikálně pravicové strany, že se začala posunovat doprava. Upřednostnění stranických zájmů před zájmy státu na dobré sousedské vztahy s Polskem (uznání západní polské hranice Odra-Nisa) zkomplikovalo debaty a vyjednávání o možném sjednocení, které se rozběhly po pádu Berlínské zdi.

V lednu 1987 se konaly spolkové volby. Situace ve všech politických stranách zastoupených v Bundestagu byla napjatá. Názorové střety mezi jednotlivými křídly oslabovaly jejich šance. SPD se nacházela ve stavu rozkladu, neboť uvnitř probíhaly frakční boje o vymezení postoje strany v otázkách jaderné energetiky a rozmístění raket NATO. Další opoziční strana Zelení, která vznikla jako shluk různých mírových a ekologických aktivistů, byla rozpolcená na dvě křídla – realisty, kteří byli ochotni působit v rámci existujícího systému, a fundamentalisty, odmítající ideologické kompromisy a ušpinění rukou v podobě spojení s tradičními stranami, s nimiž nechtěli mít nic společného. Dosavadní spolupráce uvnitř Kohlovy koalice nebyla také idylická. Předsedové koaličních partnerů, Franz Josef

¹⁶⁷ Cit. podle Gilbert, Felix-Large, David Clay. *Konec evropské éry*, s. 540

¹⁶⁸ Gilbert, Felix-Large, David Clay. *Konec evropské éry*, s. 541

Strauss za CSU a Hans-Dietrich Genscher za FDP na sebe otevřeně útočili. Předmětem sváru byla Genscherova snaha o urovnání vztahů s Východem. Takovou politiku považoval Strauss za nebezpečně jednostrannou, třebaže to byl právě on, kdo sjednával půjčky pro NDR.

Spolkové volby v lednu 1987 sice nakonec zajistily pokračování křesťansko-liberální koalice, ale CDU a CSU zaznamenaly citelný odliv voličů. Staronový kancléř dodržel slib daný voličům a omezil daně a vládní výdaje. Dosáhl tak určitého vzestupu ekonomiky jako celku, avšak zároveň došlo i k nárůstu nezaměstnanosti (podobně jako v Británii). Vysoká nezaměstnanost obzvláště dopadla na absolventy univerzit. Část západoněmecké mládeže začala nosit bundy s názvem „No Future“ (Žádná budoucnost).¹⁶⁹

Přes určité potíže, které se mezi oběma německými státy objevovaly, nebyly jejich vztahy nikdy tak dobré. Vrchol německo-německé détente pak představovala návštěva generálního tajemníka SED Ericha Honeckera ve Spolkové republice. Šéf NDR se konečně dočkal svého vytouženého snu. Dne 7. října 1987 byl přijat ve Spolkové republice se všemi poctami, které náleží nejvyššímu představiteli jiného státu. Pro komunistické vedení to bylo další potvrzení, že jejich stát dosáhl mezinárodního uznání. Honecker vedl rozhovory jak s kancléřem a členy spolkové vlády tak se spolkovým prezidentem, prezidentem Bundestagu, předsedy spolkových frakcí stran a některými předsedy vlád spolkových zemí. Představitelé obou států podepsaly řadu dohod – dohodu o ochraně životního prostředí, dále o výměně informací a zkušeností z oblasti ochrany proti záření a hospodářsko-technickou smlouvu.

Avšak Honeckerova návštěva znamenala pro hodně lidí v NDR zklamání, protože ve stanoviscích představitelů obou států nedošlo k žádnému posunu. Kancléř Helmut Kohl uvedl, že mezi oběma zeměmi nadále trvají rozdílná pojetí v základních otázkách. Dále uvedl, že v popředí stojí kontakty mezi lidmi ve všech oblastech a uvítal by nárůst počtu cestujících z NDR, především pak mladých. Na závěr zopakoval, že protiklady v důležitých záležitostech nesmí bránit praktické spolupráci v zájmu lidu.¹⁷⁰ Také generální tajemník SED zdůraznil ochotu pokračovat v konkrétní spolupráci. Nicméně dodal, že kapitalismus a socialismus jsou jako oheň a voda.¹⁷¹ Během své pětidenní návštěvy zavítal 10. září do svého rodného města Neunkirchen v Sársku. Tamější Honeckerovo prohlášení k německo-německé hranici vzbudilo asi největší pozornost z celé jeho návštěvy: „*Když dosáhneme další mírové spolupráce, pak také přijde den, kdy nás hranice už více nebudou rozdělovat, nýbrž spojuvat,*

¹⁶⁹ Gilbert, Felix-Large, David Clay. *Konec evropské éry*, s. 538

¹⁷⁰ Gespräche mit Generalsekretär Honecker. Ansprache von Bundeskanzler Kohl am 7. September 1987 (Auszug), in: *40 Jahre Aussenpolitik der Bundesrepublik Deutschland. Eine Dokumentation*, herausgegeben vom Auswärtigen Amt, Stuttgart: Bonn Aktuel, November 1989, dokument č. 249, s. 503 - 505

¹⁷¹ Weidenfeld, Werner – Korte, Karl-Rudolf (Hrsg.): *Handwörterbuch zur deutschen Einheit*, s. 187

*tak jako nás spojuje hranice NDR a hranice Polské lidové republiky.*¹⁷² V březnu téhož roku se na základě závěrečného helsinského aktu poprvé účastnili dva vojenští pozorovatelé Bundeswehru manévřů příslušníků východoněmecké Národní lidové armády (NVA) a sovětských vojsk v NDR.¹⁷³

Následující rok pokročila vzájemná spolupráce na vyšší úroveň. „Politika malých kroků“¹⁷⁴ sklízela úspěch. V březnu 1988 byla dojednána úmluva o dlouhodobé spolupráci v oblasti elektrického proudu, se zahrnutím Berlína. Západoněmecká elektřina se měla dodávat do NDR a do Západního Berlína a počítalo se stavbou odpovídajícího elektrického vedení. Zároveň se podařilo do vzájemných vztahů zapojit i Berlín. Po dlouhodobém úsilí dosáhl senát Západního Berlína výměny území s východní částí města a prodloužení délky pobytu občanů SRN ve Východním Berlíně na dva týdny. Východoněmecký režim zajistil zlepšení v transitní dopravě a spolková republika zvýšila každoroční paušál za průjezd přes území NDR z 525 mil. DM v letech 1980-1989 na částku 860 mil. DM (1990-1999).¹⁷⁵ Později začala jednání o zřízení moderní železniční dráhy pro rychlíky mezi Berlínem a Hannoverem.

Kulturní výměna patřila mezi nejúspěšnější oblasti německo-německé spolupráce. Na období 1988/1989 bylo domluveno 100 projektů, včetně Berlína. Jednalo se o výstavy, setkání spisovatelů, představení hostujících divadel, koncerty, památkovou péči, výměnu vědců a další.¹⁷⁶ Partnerství se nevytvářela jen mezi městy, ale také mezi univerzitami (Aachen a Drážďany nebo Mnichov a Lipsko).

Trvale negativní trend ve vnitroněmeckém obchodu se projevoval již od roku 1985. Vzhledem k pádu cen ropy a strukturálním problémům uvnitř NDR poklesl obchod jak kvalitativně tak kvantitativně.

Počet cestujících z NDR do Spolkové republiky a Západního Berlína, stejně jako návštěvy v naléhavých rodinných záležitostech, narostl během druhé poloviny osmdesátých let. V roce 1987 navštívilo Spolkovou republiku 5 milionů východních Němců. Podle odhadů úřadu spolkového kancléře se tak do poloviny roku 1989 alespoň jednou podíval do Spolkové republiky každý čtvrtý občan NDR.¹⁷⁷

¹⁷² Cit. podle Rede des Generalsekretärs des ZK der SED und Staatsratsvorsitzende der DDR, Erich Honecker, in Neunkirchen/Saar., in: *Europa-Archiv*, č. 19, 1987, D 549

¹⁷³ Schöllgen, Gregor: *Die Aussenpolitik der Bundesrepublik Deutschland*, s. 168

¹⁷⁴ S „politikou malých kroků“ začala již sociálně-liberální vláda pod vedením Willyho Brandta.

¹⁷⁵ Smlouva byla uzavřena na částku, která měla platit pro nadcházející dekádu 90.let. Weidenfeld, Werner – Korte, Karl-Rudolf (Hrsg.): *Handwörterbuch zur deutschen Einheit*, s. 187

¹⁷⁶ Weidenfeld, Werner – Korte, Karl-Rudolf (Hrsg.): *Handwörterbuch zur deutschen Einheit*, s. 391

¹⁷⁷ Weidenfeld, Werner – Korte, Karl-Rudolf (Hrsg.): *Handwörterbuch zur deutschen Einheit*, s. 186

Stagnace ve vnitroněmeckých vztazích se dostavila v roce 1989 v souvislosti s exodem východních Němců přes maďarskou hranici do Spolkové republiky. Dlouhodobá nespokojenost východoněmeckých občanů dostala své nové vyjádření v podobě masivního útěku z NDR během letních měsíců. Následkem toho se Honeckerův stát dostával do potíží se zásobováním obyvatel. Kohl měl pro takové jednání lidí pochopení, ale na druhou stranu nikoho nevyzýval k odchodu do Spolkové republiky, jak uvedl ve Zprávě ke stavu národa z 8. listopadu 1989.¹⁷⁸ Německo-německé vztahy se znovu zintenzivněly po pádu Berlínské zdi. V následujícím roce se jejich vztahy ubíhaly po linii sjednocovacího procesu.

Na začátku roku 1989 se situace ve Východním bloku ještě výrazně diferencovala. Na rozdíl od vedení v Polsku a Maďarsku, zůstávali komunisté v Československu, Rumunsku a NDR v negativním postoji vůči Moskvě a aplikaci tolik potřebných reforem. Gorbačovova politika perestrojky měla dopad na proměnu mezinárodních vztahů mezi Západem a Východem a mnozí politici a pozorovatelé vnímali změnu nálady.

Jedním z politiků, který události roku 1989 velmi citlivě vnímal, byl spolkový kancléř Helmut Kohl. Přestože na jaře 1989 nevypadala jeho pozice ve straně nejlépe, překonal zdravotní problémy a rozhodl se bojovat. Následně úspěšně obhájil svůj mandát předsedy strany. Na stranickém sjezdu CDU v září 1989 Kohl mluvil o začátku historického procesu a úkolu, „*tvůřivě spolu svázat dynamický vývoj na Západě a reformní proces na Východě kontinentu a tak překonat rozdělení Evropy a rozdělení naší německé vlasti.*“¹⁷⁹

Od poloviny 80. let se začaly vztahy mezi NDR a Sovětským svazem komplikovat. Nový kurz reforem prováděný Gorbačovem se vůbec nelíbil Honeckerovi. Přesto že Moskva tlačila na východoněmecké soudruhy, aby se k nim odhodlaly, režim SED setrval na svém rigidním postoji. Podle jeho výkladu byla NDR vyspělejší než SSSR, a tak nebylo nutné ve východním Německu provádět jakékoli reformy. K neshodám přispíval i fakt, že NDR se nesnažila omezit západoněmecké úvěry. Takové počínání Moskva pozorovala s nelibostí a upozorňovala NDR, že se stává ekonomicky závislou na kapitalistickém západním Německu.¹⁸⁰

¹⁷⁸ Bericht der Bundesregierung zur Lage der Nation im geteilten Deutschland, abgegeben von Bundeskanzler Helmut Kohl vor dem Deutschen Bundestag am 8. November 1989, in: Europa-Archiv, č. 24, 1989, D 705-715

¹⁷⁹ Cit. podle Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung. Der innerdeutsche Prozess der Vereinigung 1989/1990*, Geschichte der Deutschen Einheit: in vier Bänden, Bd.3, Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1998, s. 23

¹⁸⁰ Bock, Siegfried – Muth, Ingrid – Schwiesau, Hermann (Hg.): *DDR-Aussenpolitik im Rückspiegel. Diplomaten im Gespräch*, Münster: Lit, c2004, s. 173

Po květnovém odstranění zátarasů a hlídek z maďarsko-rakouských hranic, nastal masový útěk lidí z NDR. Obyvatelé východního Německa začínali dávat najevo svojí nespokojenost mnohem více než kdy před tím. Spolková vláda prováděla ve vztahu k NDR krajně zdrženlivou Ostpolitik, neboť nechtěla svým jednáním ještě více nerozdmýchávala již tak napjaté vztahy mezi východoněmeckým vedením a Gorbačovem. Zatímco v Sovětském svazu, Polsku a Maďarsku probíhaly změny, ve východním Německu odmítal konzervativní Honecker provést jakékoli reformy. Bonn se tak obával, aby Sovětský svaz neposkytl NDR „svůj druh pomoci“ - tanky.

V červnu přijel sovětský generální tajemník Michail Gorbačov na návštěvu do Spolkové republiky. Spolu s kancléřem Kohlem se shodli na zahájení nové etapy ve vzájemných vztazích. Přitom Gorbačov pronesl, že každý má právo na sebeurčení. Ve skutečnosti šlo spíše o výrok, který zapadal do jeho obecného politického kurzu a nelze ho vztahovat na NDR. Na závěr návštěvy vydaly společném prohlášení, ve kterém znovu psalo o právu všech národů a států svobodně rozhodovat o svém osudu. Zároveň obě země – SRN a Sovětský svaz mají zájem na tom, aby přispěly k překonání rozdělené Evropy. Proto se rozhodly pracovat společně na představě, jak tohoto cíle dosáhnout vytvořením evropského mírového pořádku a společného evropského domu, ve kterém by také USA a Kanada měly své místo.¹⁸¹

Do pádu berlínské zdi nebyla otázka sjednocení aktuální. V roce 1989 se zdála myšlenka brzkého spojení obou německých států jako utopie. O znovusjednocení Německa se určitě přemýšlelo, ale nikdo se na něj nepřipravoval v nejbližší době. Tím méně kancléř Helmut Kohl a spolková vláda.

¹⁸¹ Gemeinsame Erklärung, unterzeichnet von Bundeskanzler Helmut Kohl und dem sowjetischen Partei – und Staatschef Michail Gorbatschow in Bonn am 13. Juni 1989, in: *Europa-Archiv*, č. 13, 1989, D 382-385

4. Postoj opozičních stran v Bundestagu k německé otázce v 80. letech

4.1 SPD a německá otázka před pádem zdi

Byla to sociální demokracie a především její předseda Willy Brandt, který na konci 60. let změnil kurz spolkové vlády ve vztahu k druhému německému státu. Nekompromisní postoj k NDR, který od konce 50. až do poloviny 60. let praktikovaly kabinetů vedené křesťansko-demokratickými kancléři, se ukázal jako koncept vyžítý, mající své limity.

Na rozdíl od období 50. let, kdy SPD usilovala o sjednocení Německa i za cenu jeho neutrality a odklonění od Západu, se pozice strany k německé otázce výrazně změnila. Přijetím nového základního programu, který schválila v Godesbergu v roce 1959, se distancovala od marxismu a přihlásila se k demokratickému socialismu. Tím se změnila v sociální demokracii západoevropské typu s charakterem catch-all-party. V důsledku její ideologické proměny a samozřejmě změny mezinárodního klimata přehodnotila svůj postoj k německé otázce. Sjednocení země pro ni nadále zůstávalo primárním cílem, ale značně vzdáleným, který bude možné uskutečnit až ve vzdálené budoucnosti. Sociálnědemokratická koncepce od konce 60. let tak vycházela z premisy, že je nejdříve nutné uznat status quo, aby ho bylo možné později změnit. Jakmile Spolková republika smluvně normalizovala své vztahy s NDR a státy východního bloku, usilovala o sblížení obou států prostřednictvím dialogu a spolupráce v různých oblastech, aby ulehčila život Němcům na druhé straně zdi a dosáhla reformů v NDR. Těmito drobnými krůčky se měl zachovat pocit příslušnosti k německému národu, který byl důležitou komponentou na dlouhé cestě ke sjednocení.

V roce 1982 došlo k změně vlády. Sociální demokracie se po dlouhém období dostala do nové situace – opozice. Nová středo-pravá vláda v čele s Helmutem Kohlem však pokračovala v Ostpolitik předchozího kabinetu SPD/FDP. Přesně zmapovat následnou politiku sociální demokracie není možné v takové míře jako u vládních stran. Zatímco kabinet musí dávat jasná stanoviska a rozhodnutí, politici v opozici mají tu výhodu, že své postoje mohou profilovat méně zřetelně. Samotná jejich slova neznamenají činy.¹⁸² SPD nemohla (a vlastně ani nechtěla) začít ignorovat vládní Ostpolitik. Především proto, že Ostpolitik se nebrala jen jako politika spolkové vlády, nýbrž byla dítkem lidí kolem Willyho Brandta. Oni jí prosadili a praktikovali po dobu více než jednoho desetiletí. Doma ale i ve světě se Ostpolitik silně identifikovala se sociálně demokratickou stranou.

¹⁸² Ash, Timothy Garton: *Im Namen Europas. Deutschland und der geteilte Kontinent*. München: Carl Hanser Verlag 1993, s. 458

Dalším důvodem byla skutečnost, že sociální demokraté vycházely ze své zkušenosti, že v komunistických zemích rozhoduje strana a vlády jsou jen orgány, které uskutečňují politickou vůli jedné strany. Pokud by se SPD (nyní v opozici) podařilo udržet si kontakty na komunistické strany z dosavadní vládní úrovně, dostala by se do „neobvyklé a opravdu nové situace“. Přes vládnoucí komunistické strany ve východním bloku by mohla účinně ovlivňovat tamější vlády a jejich postoje a tím by „získala páku“, aby spolková vláda dodržela slib pokračovat v politice uvolnění a německé politice.¹⁸³

Proto SPD přišla s novou německou politikou, jakousi svojí vlastní východní politikou - „druhou fází Ostpolitik“ (*zweite Phase der Ostpolitik*), nebo-li „druhou fází politiky uvolnění“ (*zweite Phase der Entspannungspolitik*).¹⁸⁴ Tato „paralelní zahraniční politika“¹⁸⁵, kterou vnitropolitickými protivníci SPD podle Egon Baha¹⁸⁶ neprávem nazvali jako „Neben-Aussenpolitik“¹⁸⁷, sledovala linii „první“ Ostpolitik a znamenala vojenské, resp. bezpečnostněpolitické doplnění „první fáze“ východní politiky praktikované za Brandtova kancléřství.¹⁸⁸ „Druhá“ Ostpolitik měla dva (krátkodobé) cíle.¹⁸⁹ Prostřednictvím dialogu s východoněmeckým komunistickým režimem chtěla sociální demokracie nejen přispět k zajištění míru v Evropě vytvořením celoevropského bezpečnostního systému, ale také přimět vedoucí představitele SED k reformám „shora“ v NDR.

¹⁸³ Bahr, Egon: Die Deutschen der SPD nach dem Kriege, s. 23, in: Dowe, Dieter (Hrsg): *Die Ost- und Deutschlandpolitik der SPD in der Opposition 1982-1989*. Patiere eines Kongresses der Friedrich-Ebert-Stiftung am 14. und 15. September 1993 in Bonn, Bonn: Friederich-Ebert-Stiftung, 1993.

¹⁸⁴ Ash, Timothy Garton: *Im Namen Europas. Deutschland und der geteilte Kontinent*. München: Carl Hanser Verlag 1993, s. 458

¹⁸⁵ Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung. Der innerdeutsche Prozess der Vereinigung 1989/1990*, Geschichte der deutschen Einheit: in vier Bänden, Bd. 3. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1998, s. 141.

¹⁸⁶ Egon Karl-Heinz Bahr (*1922 -) se narodil v roce 1922 v městě Treffur v Durynsku. Po válce pracoval jako novinář pro Berliner Zeitung, Allgemeinen Zeitung, Tagesspiegel. Od roku 1956 členem SPD. Od roku 1960 pracoval šest let jako vedoucí tiskového a informačního úřadu spolkové země Berlín a jako takovým mluvčím Senátu, v jehož čele stál starosta Berlína Willy Brandt. Po volbách do Bundestagu v 1969 se stal státním sekretářem v úřadě Spolkového kancléře Brandta a zároveň zmocněncem spolkové vlády v Berlíně. V této funkci jako vyjednaváč v Moskvě, Východním Berlíně přispěl rozhodným způsobem k uzavření Moskevské smlouvy, Polské smlouvy, Základní smlouvy a Dohody o přepravě. Proto je také někdy označován za „architekta východních smluv“. V letech 1972-1990 byl poslancem ve Spolkovém sněmu. V letech 1972-74 zastával ministerstvo pro zvláštní úkoly (Bundesministerium für besondere Aufgaben) a v letech 1974-76 spolkové ministerstvo pro hospodářskou spolupráci (Bundesministerium für wirtschaftliche Zusammenarbeit). Bahr je znám především jako blízký spolupracovník Willyho Brandta a duchovní otec tzv. Ostpolitik, kterou realizovala SPD na základě hesel: „změna skrze přiblížení“ (Wandel durch Annäherung) a „politika malých kroků“ (Politik der kleinen Schritte). V roce 1980 se stal členem „Nezávislé komise pro odzbrojení a bezpečnost“ (Unabhängigen Kommission für Abrüstung und Sicherheit) v čele se švédským politikem Olofem Palme. O dva roky později zveřejnila komise zprávu pod názvem „Common Security“ a svojí představu bezatomového pásma ve střední Evropě.

¹⁸⁷ Bahr, Egon: Die Deutschen der SPD nach dem Kriege, s. 23, in: Dowe, Dieter (Hrsg): *Die Ost- und Deutschlandpolitik der SPD in der Opposition 1982-1989*. Patiere eines Kongresses der Friedrich-Ebert-Stiftung am 14. und 15. September 1993 in Bonn, Bonn: Friederich-Ebert-Stiftung, 1993.

¹⁸⁸ Bahr, Egon: *Zu meiner Zeit*, München 1996, s. 499

¹⁸⁹ Chatzoudis, Georgios: *Die Deutschlandpolitik der SPD in der zweite Hälfte des Jahres 1989*, Bonn: Historisches Forschungszentrum der Friedrich-Ebert-Stiftung, 2005, s. 6 - 7, in: <<http://library.fes.de/pdf-files/historiker/02953.pdf>> [online 22.10. 2009]

Vzhledem k nemožnosti okamžité realizace práva Němců na sebeurčení v evropském mírovém a bezpečnostním uspořádání, které nadále zůstávalo dlouhodobým cílem sociální demokracie¹⁹⁰, bylo třeba u všech Němců zachovat pocit přináležitosti k jednomu národu a pomoci zlepšit životní situaci obyvatel v NDR. Způsob realizace „*druhé Ostpolitik*“ (*zweite Ostpolitik*) se stal v druhé polovině osmdesátých let předmětem ostré kritiky. Hlavními důvody byla skutečnost, že SPD začala veškeré své hodnoty podřizovat jediné veličině- zachování bezpečnosti a míru, a že navázala poměrně úzké vztahy s východoněmeckou komunistickou stranou SED. Dokud byla sociální demokracie vládní stranou, vedla rozhovory a jednání s představiteli NDR, resp. SED z pozice Spolkové republiky. Jednalo se o mezistátní rozhovory a setkání. Ovšem nyní mělo jít o navázání a realizaci kontaktů s komunistickou stranou východního bloku. Sociální demokracie mohla s představiteli komunistické strany vyjednávat a uzavírat dohody pouze na stranické úrovni. Byla to zcela nová situace a mnozí v tom spatřovali překročení pomyslného Rubikonu.

Počátky druhé Ostpolitik lze zpětně najít již v posledních letech sociálně-liberální koalice, kdy došlo k ochlazení vztahů mezi oběma supervelmocemi a někteří toto období označili za „*druhou studenou válku*“ (*zweite Kalte Krieg*). Rozhovory o vzájemném a vyváženém snížení stavu vojsk (*Mutual and Balanced Force Reductions –MBFR*) mezi Varšavskou smlouvou a Severoatlantickou aliancí, které začaly na konci ledna 1973, skončily bez výsledku. Proto kancléř Schmidt začal realizovat svojí vlastní bezpečnostní politiku, která setrvala na nukleárním odstrašení Sovětského svazu prostřednictvím NATO a na klasickém konceptu rovnováhy sil. Avšak to se nelíbilo mnoha jeho spolustraníkům, především z mladší generace - např. Karstenemu Voigtovi, Oskaru Lafontainovi, Andreasu von Bülowovi nebo Hermannu Scheerovi.¹⁹¹ Po tzv „*dvojím rozhodnutí*“ NATO (*Nato-Doppelbeschluss*) z prosince 1979 začaly rozhovorům a schůzkám dominovat debaty o míru.¹⁹² Zhoršení mezinárodní situace vedlo sociálního demokrata Karstena Voigta k tomu, že v roce 1980 požadoval zahájení druhé fáze Ostpolitik.¹⁹³ Jejím charakteristickým rysem byl důraz na

¹⁹⁰ Bahr, Egon: Die Deutschen der SPD nach dem Kriege, s. 21, in: Dowe, Dieter (Hrsg): *Die Ost- und Deutschlandpolitik der SPD in der Oposition 1982-1989*. Patiere eines Kongresses der Friedrich-Ebert-Stiftung am 14. und 15. September 1993 in Bonn, Bonn: Friederich-Ebert-Stiftung, 1993.

¹⁹¹ Ash, Timothy Garton: *Im Namen Europas*, s. 459-460

¹⁹² Dne 12. prosince 1979 se v Bruselu konalo zasedání ministrů zahraničí a obrany členských zemí NATO (bez Řecka a Francie), na němž bylo schváleno takzvané „dvojí usnesení“ (dozbrojit a jednat). Podle usnesení se mělo rozmístit 572 nových amerických raket středního doletu v západní Evropě (464 raket s plochou dráhou letu a 108 Pershing 2). A současně se mělo začít jednat se SSSR o jaderném odzbrojování. Srov. <http://www.natoaktual.cz/na_summit.asp?y=na_summit/historienatoii.htm> [on-line 6.9. 2009]

¹⁹³ Ash, Timothy Garton: *Im Namen Europas*, s.459

bezpečnostní politiku. Jak se vyjádřil Horst Ehmke byla právě ona „*rozhodujícím deficitem*“ první fáze Ostpolitik.¹⁹⁴

Jeden z otců Ostpolitik Egon Bahr přeformuloval své starší ideje a v květnu 1981 je zveřejnil.¹⁹⁵ Bahr došel k závěru, že bezpečnost na Východě a Západě bude dosažena tím, že obě strany vytvoří bezatomovou zónu.¹⁹⁶ Zatímco kancléř Helmut Schmidt na stranickém sjezdu v Mnichově v roce 1982 obhajoval nutné rozmístění raket NATO na území SRN, velká část sociálních demokratů se proti tomu jasně postavila. Schmidtovo „bezpečnostní partnerství“ mělo dosáhnout kontroly zbrojení a odzbrojení pomocí odstrašení (*Abschreckung*), ale „bezpečnostní partnerství“ nově definované Bahrem mělo toto odstrašení nahradit.¹⁹⁷

Sociálnědemokratické debaty o míru z počátku 80. let a nové představy o evropské bezpečnosti obsahovaly řadu významných prvků, s nimiž strana přišla již v padesátých letech, tedy v době před schválením Godesberského programu (1959) a úplného přijetí Adenauerovy „západní vazby“ (*Westbindung*). Velká část sociálních demokratů se obávala, že v případě ozbrojeného konfliktu mezi Západem a Východem, budou nejvíce postiženi Němci a území obou německých států. Pracovní skupina „Nové strategie“ (*Arbeitsgruppe „Neue Strategien*) zpracovala pod vedením Egona Bahra několik konceptů. Andreas von Bülow přišel s pracovním návrhem. Tzv. Bülowův dokument (*Bülow-Papier*) předpokládal, že do roku 2000 vojska supervelmocí odejdou ze střední Evropy a zůstanou tu jen občanské strážce.¹⁹⁸ Odmítání politiky USA a její vojenské přítomnosti v SRN našlo u sociální demokracie podobu v neogaullistickém konceptu „sebezachování Evropy“ (*Selbstbehauptung Europas*), jakési „evropeizace Evropy“.¹⁹⁹

Kořeny současných problémů Evropy a především Německa byli spatřovány v postojích a snahách obou supervelmocí. V sociálně demokratických diskusích se objevil termín „*Mittleuropa*“.²⁰⁰ Původně tento pojem znovuoživilo intelektuálové v Československu, Polsku a Maďarsku, kteří jím mysleli spíše svobodu ve východní Evropě

¹⁹⁴ Ash, Timothy Garton: *Im Namen Europas*, s.459

¹⁹⁵ Egon Bahr na nich pracoval v době, kdy se podílel na činnosti Palmeho komise (1980-81). Palmeho komise přišla s návrhem politiky „společné bezpečnosti“ mezi východem a západem a vytvoření zóny bez jaderných zbraní namísto politiky Severoatlantické aliance, která přišla s rozmístěním řízených raket Pershing II, které měly snížit sovětský náskok v jaderném zbrojení.

¹⁹⁶ Nový koncept se stal leitmotivem zprávy Palmeho komise, která ji zveřejnila v květnu 1982.

¹⁹⁷ Tak to měl Bahr popsat v depeši poslané Carlu Frierichovi von Weizsäkerovi (1919-2007), protestantskému filozofovi míru a bratřovi prezidenta SRN v letech 1984-1994 Richarda von Weizsäckera (CDU). Ash, Timothy Garton: *Im Namen Europas*, s. 460

¹⁹⁸ Další dva členové pracovní skupiny napsaly knihy – Hermann Scheer *Befreiung von der Bombe* a Oskar Lafontaine titul *Angst von den Freunden*.

¹⁹⁹ Ash, Timothy Garton: *Im Namen Europas*, s. 462

²⁰⁰ Název knihy Friedricha Naumanna z roku 1915.

než mír v západní Evropě. Pokus o renesanci pojmu „*Mitteleuropa*“ a koncepty bezatomového koridoru nebo bezchemické zóny v prostoru střední Evropy znamenal vědomý distanc od Západu, přinejmenším od západní aliance a USA.²⁰¹

Sociální demokracie kladla velký důraz na mír. Klíčové pro ni bylo zajištění bezpečnosti v Evropě. K tomu směřovaly nové koncepty, jenž měly v Evropě vytvořit mírové uspořádání a překonat blokové rozdělení kontinentu. Součástí druhé Ostpolitik bylo nové myšlení strany, které si vyžadovalo „odideologizování“ vztahů mezi Východem a Západem. Přitom samotný imperativ – dosáhnout mírového uspořádání – byl sám o sobě vysoce ideologický. „*Ideologie odideologizování totiž tvrdila, že všechny tradičně rozdílné principy a hodnoty mezi Východem a Západem - např. lidská práva, právní státnost, svoboda – se musí podříditi potřebám míru.*“²⁰²

Změna myšlení přinesla diskusi o tradičních hodnotách. Základní program strany z roku 1959 bylo nutné doplnit, především o témata postavení žen a ekologické problémy. Současně se také začaly přehodnocovat tradiční hodnoty. Protože sociální demokracie považovala za nejdůležitější hodnotu mír, této veličině se mělo podříditi ostatní. Rozsáhlé relativizování tradičních západních hodnot se především projevovalo ve vztazích k NDR. Představitelé obou německých států se domluvili v Moskvě (březen 1985) na německo-německém „odpovědném společenství“ (*Verantwortungsgemeinschaft*), na jakési „koalici rozumu“ (*Koalition der Vernunft*), tedy že „*Německo už nikdy nesmí být odpovědné za válku*“.²⁰³ Sociálnědemokratičtí politici a publicisté označili vztah mezi oběma německými státy za „*augsburský mír*“, resp. „*vestfálský mír*“ a v podstatě tím naznačili, že „*rozdíly mezi komunismem a demokracií byly jen o málo větší než mezi katolictvím a protestantismem*“ – *dvě verze jedné víry.*“²⁰⁴

Ve straně existovala obava, zda už se nezachází příliš daleko. Nicméně oficiální dokumenty – usnesení stranického sjezdu, předvolební programy strany – šly novou cestou. Volební programy SPD z roku 1983²⁰⁵ a 1987²⁰⁶ se v kapitole k zahraniční politice soustředily na ideu zachování míru. V programu stínové vlády SPD pro léta 1987-1990 se v kapitole

²⁰¹ Ash, Timothy Garton: *Im Namen Europas*, s. 464

²⁰² Cit. podle Ash, Timothy Garton: *Im Namen Europas*, s. 465

²⁰³ Cit. podle Potthoff, Heinrich – Miller, Susanne: *The Social Democratic Party of Germany 1848-2005*, Bonn: Dietz, 2006, s. 288

²⁰⁴ Cit. podle Ash, Timothy Garton: *Im Namen Europas*, s. 466

²⁰⁵ *Das Regierungsprogramm der SPD 1983 - 1987*: : 21. Januar 1983, Dortmund, Westfalenhalle, In: Protokoll der Verhandlungen, Anlagen : Wahlparteitag der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands ; 1983, s. 161 – 192, in: Friedrich-Ebert-Stiftung Digitale Bibliothek <http://library.fes.de/pdf-files/bibliothek/retro-scans/fx01275_1983.pdf> [online 22.10. 2009]

²⁰⁶ *Zukunft für alle - arbeiten für soziale Gerechtigkeit und Frieden: Regierungsprogramm 1987-1990 der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands*, Bonn: 1986, 48 s., in: Friedrich-Ebert-Stiftung Digitale Bibliothek <<http://library.fes.de/pdf-files/bibliothek/retro-scans/a87-04013.pdf>> [online 22.10. 2009]

„Zachovat mír“ (Den Friden sichern) jasně konstatovalo: „*Mír není všechno, ale bez míru není nic.*“²⁰⁷

Politika vůči SED praktikovaná sociální demokracií měla podobnou strukturu jako oficiální německá politika bonnské vlády. Druhá Ostpolitik spočívala v kontaktech předních politiků SPD a SED, v založení společné pracovní skupiny a v navrhování společných dokumentů.²⁰⁸ Sama cesta k navázání přímých mezistranických vztahů mezi oběma politickými stranami nebyla vůbec lehká. Odpůrci takové spolupráce byly jak mezi sociálními demokraty tak mezi východoněmeckými komunisty. Hlavní příčina spočívala v historickém nepřátelství obou stran, které se datuje od vzniku Výmarské republiky, na začátku třicátých let dvacátého století přispělo k uchopení moci Adolfem Hitlerem a po válce pokračovalo. V obou stranách dosud působila starší generace politiků – Willy Brandt, Erich Honecker. Když pak Willy Brandt zahájil novou fázi vztahů a začal praktikovat Ostpolitik, schválila sociální demokracie v roce 1971 tzv. „*usnesení o vymezení*“ (*Abgrenzungsbeschluss*), jímž definovala základní nepřeklenutelné rozdíly mezi politikou své strany a linií komunistů.²⁰⁹

Obava z navázání vztahů mezi oběma levicovými stranami silně rezonovala také u východoněmeckých komunistů. Zvláště v šedesátých a na počátku sedmdesátých let se obávali možného vlivu západoněmecké sociální demokracie na obyvatele NDR. Jedním z důvodů byla skutečnost, že velká část východního Německa byla před rozdělením země tradiční baštou sociální demokracie. Mnoho východoněmeckých intelektuálů přitahovala myšlenka demokratického socialismu.²¹⁰ V sedmdesátých letech generální tajemník SED Erich Honecker odmítal návrhy předsedy SPD Willyho Brandta navázat mezi oběma stranami přímé vztahy. Z pohledu východoněmeckých komunistů nebylo nutné vytvářet mezistranické kontakty, protože ve Spolkové republice vláda sociálně-liberální koalice vedená kancléřem Schmidtem. Honecker mohl a využíval přímé i neoficiální komunikační kanály.²¹¹

²⁰⁷ „Frieden ist nicht alles, aber ohne Frieden ist alles nichts.“ Cit. podle *Zukunft für alle - arbeiten für soziale Gerechtigkeit und Frieden: Regierungsprogramm 1987-1990 der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands*, Bonn: 1986, 48 s., in: Friedrich-Ebert-Stiftung Digitale Bibliothek <<http://library.fes.de/pdf-files/bibliothek/retro-scans/a87-04013.pdf>> [online 22.10. 2009]

²⁰⁸ Kontakty s Komunistickou stranou sovětského svazu (KSSS) sice existovaly, neboť legitimovaly a usnadňovaly zvláštní a intenzivní kontakty se SED, ale nebyly nijak intenzivní. Vztahy mezi SED a dalšími komunistickými stranami středovýchodní Evropy (Polskou dělnickou stranou, Maďarskou socialistickou dělnickou stranou a Komunistickou stranou Československa) hrály druhořadou roli, podobně jako tomu bylo při oficiální Ostpolitik bonnské vlády ve vztahu k Varšavě, Budapešti a Praze. Ash, Timothy Garton: *Im Namen Europas*, s.468

²⁰⁹ Usnesení navrhl Richard Löwenthal, který se jako mladý snažil přemostit rozdíly mezi komunismem a sociální demokracií, aby bojovali proti fašismu.

²¹⁰ Willy Brandt byl v NDR velmi oblíbený.

²¹¹ K přímé komunikaci mezi Honeckerem a Schmidtem docházelo prostřednictvím telefonních hovorů a dopisů.

Ve vztazích se Spolkovou vládou využívala NDR dvě neoficiální linie.²¹² První vedla přes Alexandra Schalcka-Golodkowského. Ve skutečnosti se jednalo spíše o polooficiální komunikační kanál, protože Schalck byl státním sekretářem NDR. Za vlády sociálněliberální vlády probíhaly kontakty v Berlíně mezi Schalckem a Günterem Gausem, Klausem Böllingem a Hansem-Otto Bräutigamem. Po nástupu křesťanskoliberální vlády vedl Schalck rozhovory v Bonnu nejdříve se státním ministrem v úřadu spolkového kancléře Philippem Jenningerem, poté s Wolfgangem Schäuble²¹³ a Rudolfem Seitersem²¹⁴. Druhou neoficiální linii kontaktů měl na starost právník Wolfgang Vogel, který přes svou kancelář vyřizoval záležitosti týkající se humanitárních otázek, zprostředkoval prodej vězňů a organizoval výměny agentů. Za SRN s ním vyjednával Herbert Wehner, Helmut Schmidt a později také Helmut Kohl a Wolfgang Schäuble. Touto cestou se nejdříve sondovala stanoviska druhé strany ve velmi choulostivých věcech.

Situace se změnila v roce 1982, kdy do křesla spolkového kancléře usedl křesťanský demokrat Helmut Kohl a SPD přešla do opozice. Již měsíc po výměně spolkové vlády schválilo politbyro SED oficiální usnesení, ve kterém se psalo: „*Žádosti předsedy předsednictva SPD, Willyho Brandta, navázat stranické vztahy mezi SPD a SED, se vyhovuje.*“²¹⁵ Navázáním kontaktů byl pověřen za stranu SED Otto Reinhold, ředitel Akademie pro společenské vědy při ústředním výboru SED (*Akademie für Gesellschaftswissenschaften beim ZK der SED*). Západoněmečtí sociální demokraté přidělili tento úkol Hansu-Jochenu Vogelovi, který od roku 1983 zastával funkci předsedy parlamentní frakce SPD. Po Herbertu Wehnerovi převzal pravidelný kontakt na Ericha Honeckera, s nímž se jednou ročně scházel ve Východním Berlíně nebo na loveckém zámečku Hubertusstock.

Při druhém setkání v roce 1984 se oba předsedové společné pracovní skupiny, která se zabývala evropskou bezpečností²¹⁶, dohodli na tématu zóny bez chemických zbraní. Následující rok v červenci obě strany schválily dokument s názvem „*Rámeček pro dohodu o vytvoření zóny bez chemických zbraní v Evropě*“.²¹⁷ Mitteleuropu, jak tuto zónu označovali,

²¹² Bock, Siegfried - Muth, Ingrid – Schwiesau, Hermann (Hrsg.): *DDR-Außenpolitik im Rückspiegel. Diplomaten im Gespräch*, s.187

²¹³ Wolfgang Schäuble zastával do roku 1984 funkci jednatele parlamentní frakce CDU/CSU. Poté byl ministrem pro zvláštní otázky a šéfem úřadu spolkového kancléře (1984-89).

²¹⁴ V dubnu 1984 nahradil ve funkci ministra pro zvláštní otázky a šéfa úřadu spolkového kancléře Wolfganga Schäubleho, který byl jmenován spolkovým ministrem vnitra. Oba posty Seiterse vykonával do listopadu 1991, kdy se stal spolkovým ministrem vnitra.

²¹⁵ Protokol z usnesení politbyra SED ze dne 2. listopadu 1982. Cit. podle Ash, Timothy Garton: *Im Namen Europas*, s. 472

²¹⁶ Arbeitsgruppe von SPD und SED zu sicherheitspolitischen Fragen

²¹⁷ Delegaci SPD vedl Karsten Voigt, dalšími členy byl Egon Bahr nebo Hermann Scheer. Na straně SED vedl vyjednávání tajemník ÚV pro mezinárodní vztahy (*ZK-Sekretär für internationale Verbindungen*) Hermann Axen. Ash, Timothy Garton: *Im Namen Europas*, s. 472. Též Potthoff, Henrich – Miller, Susanne: *The Social Democratic Party of Germany 1848-2005*, s. 289

měly tvořit alespoň území Spolkové republiky, Německé demokratické republiky a Československé socialistické republiky. Dohoda mezi SPD a SED měla představovat rámec pro vládní vyjednávání; která chtěla iniciovat a podpořit a která nemohla nahradit. Následně se pracovní skupina zabývala tématem zóny bez chemických zbraní v Evropě, která odpovídala návrhu Palmeho komise.²¹⁸ V říjnu 1986 mezistranická komise zveřejnila „Zásady pro vytvoření bezatomového koridoru ve střední Evropě“, který se měl táhnout na každé straně železné opony do vzdálenosti 150 kilometrů - od Baltu až po Rakousko.²¹⁹

Východoněmečtí komunisté nerozhodovali samostatně, ale svojí zahraniční politiku stejně jako ostatní státy východního bloku podřizovali instrukcím ze Sovětského svazu. Každý další pokrok ve vztazích mezi SPD a SED a připravované dokumenty byly úzce a podrobně konzultovány s Moskvou.²²⁰ Rozvoji stranických styků mezi západoněmeckými sociálními demokraty a východoněmeckými komunisty nebyly kladeny překážky, protože se nové myšlenky shodovaly s Gorbačovovou zahraniční politikou. Následující konzultace mezi SPD a SED vedly v červenci 1988 k návrhu vytvořit „zónu důvěry a bezpečnosti“, která se místo dřívější Mitteleuropy nyní nazývala „střední Evropou“.

Kromě společné pracovní skupiny zabývající se bezpečností existovaly další společné platformy. Po dvou letech diskusí došlo v létě 1984 k vytvoření společné pracovní skupiny z delegace komise pro základní hodnoty při předsednictvu SPD, v jejímž čele stál Erhard Eppler²²¹, a z Akademie společenských věd při ÚV SED vedené Otto Reinholdem. Stranický sjezd SED konaný v roce 1986 byl zároveň spojen se 40. výročím (násilného) sloučení komunistů a sociálních demokratů na území tehdejší sovětské okupační zóny. Poprvé se jako oficiální pozorovatel stranického sjezdu východoněmeckých komunistů zúčastnil zástupce SPD. Při této příležitosti nechal Otto Reinhold v ideologickém měsíčníku Horizont provést malou, ale za to velmi důležitou revizi v označování západoněmeckých sociálních

²¹⁸ Jednalo se o „Nezávislou komisi pro odzbrojení a bezpečnost“ („Unabhängigen Kommission für Abrüstung und Sicherheit“) v čele se švédským politikem Olofem Palme. V roce 1980 se stal členem také Egon Bahr. O dva roky později zveřejnila komise zprávu pod názvem „Common Security“ a svojí představu bezatomového pásma ve střední Evropě.

²¹⁹ Potthoff, Heinrich – Miller, Susanne: *The Social Democratic Party of Germany 1848-2005*, s. 294. Těž Bahr, Egon: *Zu meiner Zeit*, s. 530

²²⁰ Manfred Uschner, klíčová postava východoněmecké delegace, k tomu řekl: „Většinou se předávaly otázky vyjednavačů SPD přímo do Moskvy, a poté se často dlouho a netrpělivě čekalo na odpověď.“ Cit. podle Ash, Timothy Garton: *Im Namen Europas*, s.473

²²¹ Erhard Eppler (*1926-) se narodil v Ulmu a vyrostl ve městě Schwäbisch Hall ve spolkové zemi Bádensko-Württembersko. Ke konci války v roce 1944 se stal členem NSDAP. Po válce studoval dějiny a germanistiku. Od roku 1956 působí v SPD. V letech 1968-74 byl ministrem pro hospodářskou spolupráci. V čele komise pro základní hodnoty (Grundwertekommission) SPD stál v letech 1973-1992. Vykonával funkci předsedy frakce SPD a místopředsedy obou programových komisí SPD v letech 1985-1989. Následně byl zvolen prezidentem Německého evangelického církevního kongresu.

demokratů. Do budoucna se mělo používat místo nálepky „antikomunisté“ (*Antikommunisten*) pouze označení „nekomunisté“ (*Nichtkommunisten*).²²²

Dialog obou stran i druhá Ostpolitik dosáhly svého vrcholu v roce 1987²²³, kdy se společná pracovní skupina složená z odborníků na společenské vědy SPD a SED dohodla na společném diskusním dokumentu s názvem „*Spor ideologií a společná bezpečnost*“ (*Der Streit der Ideologien und die gemeinsame Sicherheit*).²²⁴ Zásadní dokument byl zveřejněn 27. srpna 1987²²⁵, těsně před zářijovou cestou generálního tajemníka NDR Ericha Honeckera do SRN. Od roku 1984 se scházeli intelektuálové obou stran, tedy SPD a SED, a debatovali o nutnosti zajistit mír a o povahách obou společenských systémů. Výsledkem byl tento přelomový text, jenž pobouřil mnoho lidí v SRN a funkcionářů SED, kteří si zpětně uvědomovali dopad některých pasáží. Na druhou stranu samotní autoři se tvrdě zastávali obsahu společného dokumentu a vyzdvihovali jeho pozitivní konotace. Kladná odezva přišla také od spolkového ministra zahraničí a místopředsedy vlády Genschera.²²⁶ Pokud zvážíme kritické námitky a zmiňované důsledky sporných pasáží, je až s podivem, že dokument podepsaly obě politické strany.

„*Spor ideologií a společná bezpečnost*“ tvořilo pět kapitol a závěr „Nové myšlení, nové jednání“. První část s názvem „Společnou bezpečností zajistit mír“ (*Friedenssicherung durch gemeinsame Sicherheit*) začínala s odkazem na nukleární věk: „*Naše světodějně nová situace spočívá v tom, že lidstvo může pouze společně přežít nebo společně zahynout. Taková alternativa je historicky bezpříkladná.*“ A dále: „*Válka nesmí být už více prostředkem politiky.*“²²⁷ Trvalý systém mezinárodní bezpečnosti musel zahrnout nejen oblast vojenskou (ukončení závodu ve zbrojení, dialog o odzbrojení), ale také oblast politickou (posílení důvěry), hospodářskou (vytvoření spravedlivého světového hospodářského řádu) a humanitární (boj proti hladu, snížení zadlužování rozvojových zemích a chudoby tamějšího

²²² Ash, Timothy Garton: *Im Namen Europas*, s.475

²²³ Bahr, Egon: Die Deutschen der SPD nach dem Kriege, s. 25, in: Dowe, Dieter (Hrsg): *Die Ost- und Deutschlandpolitik der SPD in der Opposition 1982-1989*. Patiere eines Kongresses der Friedrich-Ebert-Stiftung am 14. und 15. September 1993 in Bonn, Bonn: Friederich-Ebert-Stiftung, 1993.

²²⁴ „Der Streit der Ideologien und die gemeinsame Sicherheit“, Grundwertekommission der SPD und Akademie für Gesellschaftswissenschaften beim ZK der SED, in: Politik Informationdienst der SPD, NR. 3 vom 3. August 1987, <http://library.fes.de/library/netzquelle/ddr/politik/pdf/verfemte_4.pdf> [online 22.10. 2009]

²²⁵ Kaiser, Carl-Cristian: Der General ging unter die Decke, *Die Zeit*, 28. August 1992. <http://library.fes.de/library/netzquelle/ddr/politik/pdf/verfemte_4.pdf> [online 22.10. 2009]

²²⁶ Potthoff, Heinrich – Miller, Susanne: *The Social Democratic Party of Germany 1848-2005*, s. 294

²²⁷ Cit. podle „Der Streit der Ideologien und die gemeinsame Sicherheit“, in: Politik Informationdienst der SPD, NR. 3 vom 3. August 1987, s. 54 <http://library.fes.de/library/netzquelle/ddr/politik/pdf/verfemte_4.pdf> [online 22.10. 2009]

obyvatelstva). V textu se uváděly nové hrozby pro lidstvo, např. ekologická krize a potřeba zachování biosféry.²²⁸

Ve druhé části nazvané „*Mírová soutěž společenských systémů*“ (*Friedlicher Wettbewerb der Gesellschaftssysteme*) se konstatovalo, že soutěžení sociálních a politických systémů se má vést proto, aby se ukázalo, „*který z obou systémů nabídne nejúčinnější přínos k řešení otázek překračujících lidstvo a který nabídne dostatečné společenské podmínky pro rozvoj humanity, který dává lidem lepší šanci prosadit své zájmy a práva, uskutečnit své hodnoty a ideály.*“²²⁹ Soutěž může probíhat, „*ale jen když je zajištěn mír a dějiny pokračují ku předu, může se vybojovávat spor o lepší společenský systém.*“²³⁰

V další části nazvané „*Nutnost kultury politického sporu a dialogu*“ (*Nowendigkeit einer Kultur des politischen Streit und des Dialogs*) se východoněmečtí komunisté a západoněmečtí sociální demokraté shodují na tom, že mír se může dohodnout a organizovat. Jedni i druzí se odvolávají na humanitní dědictví Evropy. Obě strany uvádí, že od sedmdesátých let žijí v trpkém sporu o to, jakým způsobem pojímat a realizovat demokracii, lidská práva. Proto v textu tyto pojmy vysvětlují jak z pohledu západní liberální demokracie a tak z pohledu marxismu-leninismu. „*Sociální demokraté se chápou jako součást západní demokracie.*“²³¹ Důležité jsou pro ně dělba moci a její kontrola, lidská práva a pluralismus. Naproti tomu komunisté vyzdvihují vnitřní výhody svého systému např. úplnou zaměstnanost, sociální zabezpečení a jistoty pro všechny, účast pracujících v závodech na přípravě, rozhodování a kontrole státních, hospodářských a společenských záležitostí. Ovšem deklarativní výhody byly pouze na papíře a výsledkem úplné nezaměstnanosti byla umělá zaměstnanost a nízká produktivita práce.

Poslední dvě části již nebyly tak univerzální jako první nebo druhá, pod které by se mohl bez problémů podepsat skoro každý. Právě obsah čtvrté a páté kapitoly se stal předmětem velmi ostrých debat jak mezi politiky a intelektuály ve Spolkové republice, tak mezi funkcionáři SED. Ve čtvrté části s názvem „*Formulování kultury politického sporu*“ se konstatovalo: „*Žádná strana nesmí druhé upřít právo na existenci. Naše naděje nemůže*

²²⁸ „Der Streit der Ideologien und die gemeinsame Sicherheit“, in: Politik Informationdienst der SPD, NR. 3 vom 3. August 1987, s. 55 < http://library.fes.de/library/netzquelle/ddr/politik/pdf/verfemte_4.pdf > [online 22. 10. 2009]

²²⁹ Cit. podle „Der Streit der Ideologien und die gemeinsame Sicherheit“, in: Politik Informationdienst der SPD, NR. 3 vom 3. August 1987, s. 55 < http://library.fes.de/library/netzquelle/ddr/politik/pdf/verfemte_4.pdf > [online 22.10. 2009]

²³⁰ Cit. podle „Der Streit der Ideologien und die gemeinsame Sicherheit“, in: Politik Informationdienst der SPD, NR. 3 vom 3. August 1987, s. 55 < http://library.fes.de/library/netzquelle/ddr/politik/pdf/verfemte_4.pdf > [online 22.10. 2009]

²³¹ Cit. podle „Der Streit der Ideologien und die gemeinsame Sicherheit“, in: Politik Informationdienst der SPD, NR. 3 vom 3. August 1987, s. 56 < http://library.fes.de/library/netzquelle/ddr/politik/pdf/verfemte_4.pdf > [online 22.10. 2009]

směřovat k tomu, že jeden systém odstraní druhý. Směřuje k tomu, že oba systémy jsou reformovatelné a soutěž systémů posílí vůli k reformám na obou stranách. Koexistence a společná bezpečnost tak platí bez časového omezení.“ Následná pasáž však roztrpčila řadu politiků SRN, včetně politiků ze sociální demokracie: „Oba systémy se musí vzájemně považovat za mírové (friedensfähig).“²³² Protože v obou systémech existovala hrozba, že druhý systém kvůli struktuře svých zájmů a oné vládnoucí ideologii rozšíří oblast svého vlivu a vlády, bylo podle obou politických stran nutné takové obavy odstranit. Smlouvy, dohody a instituce, které usilují o zajištění společného míru, nepočítají se vším, proto se vývoj kultury politického sporu a dialogu „musí zakládat na realistické analýze možností obou systémů, jasně vyjádřit společensko-politické protiklady, odmítnout násilí nebo válku jako prostředek řešení konfliktu a překonat nehybné konfrontace a tím sloužit míru, který také mezinárodně vsází na nenásilné uspořádání konfliktů.“²³³

Poslední část „Základní pravidla kultury politického sporu“ formulovala základní regule. „Společenské systémy nejsou nic statického. Mění se a vyvíjejí se diferencovaně země od země podle jejich vlastních základů. Neustále stojí před novými úkoly, které nemohou překonat bez změn, dalšího vývoje a reform. Systémová soutěž může takové změny ještě urychlit. Budoucí obraz společenského uspořádání se tak bude od toho dnešního podstatně odlišovat. Oba společenské systémy si musí vzájemně přiznat schopnost vývoje a reformovatelnosti.“²³⁴ Dále v dokumentu stálo, že si nikdo nesmí nárokovat právo na kritiku a polemiku a že kritika a spolupráce se nesmí navzájem vylučovat. Kritikové společenských poměrů druhého systému se měli pokusit „nejdříve přemýšlet v logice druhé strany“²³⁵. Ovšem to neznamenalo ustavičné schvalování jejích úmyslů, ale spíše porozumět souvislosti jednání druhé strany, psalo se v textu.

Další pravidlo kultury sporu se týkalo situace, kdy už kritika zasahuje do vnitřních záležitostí. „Ideologická výměna názoru je vedena tak, aby nenastalo vměšování do vnitřních záležitostí druhých států.“ Na druhou stranu se ale ostrá kritika „nesmí zpětně odmítat jako „vměšování do vnitřních záležitostí“ druhé strany.“ Podle šestého bodu musí být „otevřená

²³² Cit. podle „Der Streit der Ideologien und die gemeinsame Sicherheit“, in: *Politik Informationdienst der SPD*, NR. 3 vom 3. August 1987, s. 58 < http://library.fes.de/library/netzquelle/ddr/politik/pdf/verfemte_4.pdf > [online 22.10. 2009]

²³³ Cit. podle „Der Streit der Ideologien und die gemeinsame Sicherheit“, in: *Politik Informationdienst der SPD*, NR. 3 vom 3. August 1987, s. 59 < http://library.fes.de/library/netzquelle/ddr/politik/pdf/verfemte_4.pdf > [online 22.10. 2009]

²³⁴ Cit. podle „Der Streit der Ideologien und die gemeinsame Sicherheit“, in: *Politik Informationdienst der SPD*, NR. 3 vom 3. August 1987, s. 59 < http://library.fes.de/library/netzquelle/ddr/politik/pdf/verfemte_4.pdf > [online 22.10. 2009]

²³⁵ Cit. podle „Der Streit der Ideologien und die gemeinsame Sicherheit“, in: *Politik Informationdienst der SPD*, NR. 3 vom 3. August 1987, s. 60 < http://library.fes.de/library/netzquelle/ddr/politik/pdf/verfemte_4.pdf > [online 22.10. 2009]

diskuse o soutěži systémů, jejich úspěších a neúspěších, výhodách a nevýhodách možná uvnitř každého systému.“ A dále: „Opravdová soutěž dokonce předpokládá, že se této diskusi napomáhá a má praktické výsledky.“ Předposlední sedmý bod mluvil o tom, že „obsáhlá informovanost občanů na Východě a Západě“ získává na významu „v procesu zajištění míru a zápasu systémů.“ Proto státy obou systémů, které podepsaly závěrečný akt z Helsinek „musí na svém území usnadnit šíření periodicky a neperiodicky vycházejících novin a tištěných publikací jiných účastnických států.“²³⁶

Dokument „Sporu“, který kdysi Rolf Schneider označil v jedné eseji pro *Spiegel* za „*Magnu Chartu*“²³⁷, vyvolal ostrou kritiku. Na západě byla terčem kritiky především ona všeobecná legitimizace komunismu a zvláště diktatury SED a zároveň zrelativizování všech západních hodnot, kterých si sociální demokraté vysoce považovali.²³⁸ Vzpomeňme na počátky „první“ Ostpolitik, s kterou na konci šedesátých let přišel předseda SPD Willy Brandt a kdy sociální demokracie vydala v roce 1971 „*usnesení o vymezení*“, protože cítila potřebu potvrdit přetrvávající rozdíly mezi hodnotami vlastními západními na straně jedné a komunistickými na straně druhé. Veřejná kritika spolupráce mezi SPD a SED zaznívala také ze vnitř strany (od předsedy frakce a od roku 1987 také předsedy strany Hanse-Jochena Vogela).²³⁹

Jedna z nejkvalifikovanějších sociálně demokratických kritiček druhé Ostpolitik své strany byla Gesine Schwan. Tehdejší profesorka politický věd na Svobodné univerzitě v Berlíně argumentovala tím, že hlavní koncept dokumentu „schopnost míru“ nebo-li „mírovost“ (*friedensfähig*) není úplně realizován, protože zanedbává životně důležitou vnitřní dimenzi míru. Napsala, že právě tak dobře se může Bismarkova říše zobrazovat jako „mírová“. Přestože pronásledovala sociální demokraty, nevedla s žádným státem válku. Proto se ptala, zda je to skutečně názor sociální demokracie, že diktatura je „mírová“ stejně tak jako demokracie. „*Opravdu musí SPD přiznat komunistické diktatuře jedné strany „právo na existenci“ (Existenzberechtigung), protože Sovětský svaz disponuje atomovými bombami?*“²⁴⁰

Sami zastánci a autoři dokumentu se bránili dvěma způsoby. První linie obhajoby tvrdila, že ve skutečnosti tradiční priority a hodnoty základního programu strany

²³⁶ Cit. podle „Der Streit der Ideologien und die gemeinsame Sicherheit“, in: *Politik Informationsdienst der SPD*, NR. 3 vom 3. August 1987, s. 60 < http://library.fes.de/library/netzquelle/ddr/politik/pdf/verfemte_4.pdf > [online 22.10. 2009]

²³⁷ Cit. podle *Politik Informationsdienst der SPD*, NR. 3 vom 3. August 1987, s.72, <http://library.fes.de/library/netzquelle/ddr/politik/pdf/verfemte_4.pdf> [online 22.10. 2009]

²³⁸ Ash, Timothy Garton: *Im Namen Europas*, s.477

²³⁹ Wolfrum, Edgar: *Zdařilá demokracie*, s. 331. Též Vogel, Hans-Jochen: Statement zum Referat von Egon Bahr, s. 46, in: Dowe, Dieter (Hrsg): *Die Ost- und Deutschlandpolitik der SPD in der Opposition 1982-1989*. Patiere eines Kongresses der Friedrich-Ebert-Stiftung am 14. und 15. September 1993 in Bonn, Bonn: Friederich-Ebert-Stiftung, 1993.

²⁴⁰ Cit. podle Ash, Timothy Garton: *Im Namen Europas*, s.477

z Godesbergu už změnilly nové výzvy - jaderné zbraně, ohrožení životního prostředí. Reforma je tedy nutná na obou stranách. Za druhé někteří zastánci sporného textu se bránili tvrzením, že sociální demokraté v dialogu se SED vystupovali jako mluvčí západní demokracie a hodnot a že tento dokument (ještě více než Závěrečný akt z Helsinek) nabídl potencionálním demokratickým socialistům a sociálním demokratům uvnitř SED jakýsi základ pro jejich kritiku a požadavky.²⁴¹

Otázkou zůstává jaký dopad měl tento text na dění uvnitř SED. Samotné události v NDR však neovlivnil. V roce 1992, pět let od podepsání sporného dokumentu, tvrdila komise pro základní otázky SPD, že mnoho skutečností mluví ve prospěch vyjádření Rolfa Reissiga a Manfreda Uschnera, že nejistota, kterou dokument v SED způsobil, přispěla ke zlomení dogmatické důvěry státostrany v sebe sama.²⁴² A dále: „*Krvavá lázeň by byla neodvratitelná, kdyby v roce 1989 existovalo pouze hnutí proti SED, a nikoli také hnutí ve státostraně.*“²⁴³

Sociální demokracie stejně jako před patnácti lety stála na pranýři a znovu musela obhajovat svojí strategii německé politiky. Druhá Ostpolitik byla stejně neakceptovatelnou linií jako tomu bylo u její první fáze zahájené Brandtem. Stranická strategie obhajoby představovala dvojí linii.²⁴⁴ Za prvé se strana hájila tvrzením, že navázala diskrétní kontakty s církví a opozičními představiteli v NDR a v celé východní Evropě.²⁴⁵ Ovšem mnoho politických protivníků a sami opoziční představitelé namítali, že kontaktů bylo velmi málo. SPD se soustředila na SED a opomíjela např. Solidaritu a Chartu 77.²⁴⁶ Gerd Poppe, bývalý člen Iniciativy za mír a lidská práva, si později nemohl vzpomenout na žádný kontakt s někým, koho by mohl označit za oficiálního představitele SPD.²⁴⁷ Spisovatel Rolf Schneider²⁴⁸ na jednom debatním fóru řekl: „*Tehdy jsem se pohyboval v kruhu evangelické církve. Hodně jsem se stýkal s Rainerem Eppelmannem, který vždy říkal: Kde pak zůstali tvoji*

²⁴¹ Gesine Schwan poukazovala na pozitivní možnosti této myšlenky. Právě to se také ukázalo jako důvod, proč hl. autor „usnesení o vymezení“ z roku 1971 Richard Löwenthal podpořil společný dokument, ke kterému se od počátku stavěl spíše kriticky. Ash, Timothy Garton: *Im Namen Europas*, s.477

²⁴² Ash, Timothy Garton: *Im Namen Europas*, s.496-97.

²⁴³ Cit. podle Ash, Timothy Garton: *Im Namen Europas*, s.497

²⁴⁴ Ash, Timothy Garton: *Im Namen Europas*, s.484

²⁴⁵ V roce 1985 se sešel Brandt s Tadeuszem Mazowieckim. O dva roky později pak H.-J. Vogel s poradci Solidarity (Solidarnosc).

²⁴⁶ *Das Verfemte Dokument*. Zum 10. Jahrestag des SPD/SED-Papiers „Der Streit der Ideologien und die Gemeinsame Sicherheit“. Materialien einer Diskussionsveranstaltung der Friedrich-Ebert-Stiftung, Berliner Büro am 1.Februar 1997 in Berlin, s.25

²⁴⁷ Ale také ani FDP nebo CDU/CSU neměly s větší pravidelností takové kontakty s opozicí. Ash, Timothy Garton: *Im Namen Europas*, s. 485

²⁴⁸ Rolf Schneider byl v roce 1979 vyloučen ze Svazu spisovatelů v NDR. Poté jako občan NDR žil ve Spolkové republice.

levicoví lidé? K nám vždy přicházela jen CSU a CDU. Důsledkem je, že Eppelmann dnes sedí v Bundestagu za CDU.“²⁴⁹

Za druhé SPD poukazovala na to, že moc leží v rukou diktátorů, proto změna mohla přijít jen od nich. Sociální demokraté tvrdili, že konfrontační období studené války pomohlo k jejich zatvrzelosti, proto uvolnění mělo uvolnit jejich postoje. Druhá Ostpolitik měla dvě dimenze - vnější a vnitřní. Jak řekl Horst Ehmke, zatímco vnější dimenze politiky uvolnění znamenala mír, její vnitřní dimenzí byly reformy.²⁵⁰

Druhá fáze Ostpolitik vycházela tedy ze dvou základních chybných předpokladů: 1. bezpečnost je řešením všeho a 2. reformy přijdou shora. V souvislosti s jaderným nebezpečím zaujímala otázka bezpečnosti a jednání o odzbrojení nejpřednější místo v politické agendě USA a SSSR a jejich spojenců, resp. satelitů. Rozhodujícím předpokladem pro konec studené války byly smlouvy o odzbrojení mezi supervelmocemi a rozhovory o konvenčním odzbrojení. Ovšem je nutné si uvědomit, že to přece bylo nové politické myšlení, které připravilo cestu k rozpuštění bloků, a ne naopak. Právě politická změna mezi USA a Sovětským svazem umožnila dosáhnout úspěchů na poli bezpečnosti.

Další omyl druhé Ostpolitik spočíval ve víře, že politická změna v Evropě přijde ze shora. Hybatelem změn se měly podle mínění zastánců této politiky stát komunistické vlády a nikoli lidé. V důsledku takové premisy se podceňovala a zpochybňovala hnutí, skupiny a šedesátých let koncepci, která říkala, že stabilizací režimu NDR dojde k jeho následné liberalizaci (*Liberalisierung durch Stabilisierung*). Tento předpoklad se ukázal jako mylný, přesto se s ním hlavní účastníci formulace druhé Ostpolitik ztotožňovali do podzimu 1989.²⁵¹

Lze druhou fázi Ostpolitik považovat za novou verzi toho, co se nazývá termínem německá „zvláštní cesta“ (*Sonderweg*)? Sami sociální demokraté zdrůrazňovali uprostřed osmdesátých let, že nic takového nesledují. Britský historik Timothy Garton Ash výstižně napsal: „*A ve skutečnosti to žádná zvláštní cesta nebyla – také proto, protože tato cesta nikam nevedla.*“²⁵² Němečtí historici raději mluvili o „zvláštním vědomí“ (*Sonderbewusstsein*), jehož podstatou byla relativizace základních hodnot Západu, s kterou se nemohla smířit starší generace sociální demokratů. Samotná hodnotová relativizace nevycházela z Ostpolitik, přesto byla Ostpolitik spolu s bezpečností její důležitou příčinou.²⁵³

²⁴⁹ Cit. podle *Das Verfemte Dokument*. Zum 10. Jahrestag des SPD/SED-Papiers „Der Streit der Ideologien und die Gemeinsame Sicherheit“. Materialien einer Diskussionsveranstaltung der Friedrich-Ebert-Stiftung, Berliner Büro am 1. Februar 1997 in Berlin, s. 26

²⁵⁰ Bahr, Egon: Die Deutschen der SPD nach dem Kriege, s. 33, in: Dowe, Dieter (Hrsg): *Die Ost- und Deutschlandpolitik der SPD in der Opposition 1982-1989*.

²⁵¹ Ash, Timothy Garton: *Im Namen Europas*, s. 498

²⁵² Cit. podle Ash, Timothy Garton: *Im Namen Europas*, s. 500

²⁵³ Ash, Timothy Garton: *Im Namen Europas*, s. 500

Jakmile jsme formulovali druhou fázi Ostpolitik, kterou SPD praktikovala paralelně vedle „oficiální“ Ostpolitik Kohlovy vlády, a především pak její základní omyly, můžeme lépe pochopit chování a jednání SPD v klíčovém období let 1989-1990.

V první polovině roku 1989 převládala v sociální demokracii stále více nespokojenost a rozčarování pramenící z neuspokojivých výsledků „*Neben-Aussenpolitik*“. V této době vedli diskuse s východoněmeckou SED Hans-Jochen Vogel, předseda strany a poslanecké frakce SPD v Bundestagu; Björn Engholm, předseda vlády ve Šlesvicku-Holštýnsku²⁵⁴; Johannes Rau, premiér Severního Porýní-Vestfálska²⁵⁵; dále úřadující starosta Západního Berlína Walter Momper²⁵⁶ a úřadující starosta Svobodného a hanzovního města Hamburk Henning Voscherau.²⁵⁷ Kromě nich také členové společné pracovní skupiny SPD a SED pro bezpečnostně politické otázky pod vedením člena předsednictva Egona Bahra. Přestože přední politici SPD a SED spolu měli čilé kontakty, ve svém důsledku to nevedlo k zahájení reformem v NDR, jak sociální demokraté předpokládali.

Jasným důkazem vnitropolitické rozmrzelosti v SPD byl projev Erharda Epplera ve Spolkovém sněmu ze dne 17.července 1989 u příležitosti vzpomínkové akce na lidové povstání v NRD, ke kterému došlo v roce 1953. Eppler vedl pravidelné rozhovory v NDR, a tak viděl situaci mnohem lépe než jiní. Ve svém projevu se vyjádřil kriticky k reformovatelnosti vedení SED a poukázal na to, že pocit sounáležitosti k německému národu je u obyvatel NDR ještě silnější než ve Spolkové republice. Eppler mínil, že většina

²⁵⁴ Björn Engholm (*1939-) se narodil 9.listopadu 1939 v Lübecku ve Šlesvicku-Holštýnsku. Do strany vstoupil v roce 1962. Byl spolkovým ministrem vzdělání a vědy (1981-1982), ministrem výživy, zemědělství a lesního hospodářství (Bundesminister für Ernährung, Landwirtschaft und Verbraucherschutz, 1982).V letech 1988-1993 byl předsedou vlády ve Šlesvicku-Holštýnsku. V roce 1991 pak vystřídal H.-J.Vogela v čele strany. Předseda německé SPD rezignoval v roce o dva roky později, když vyšlo najevo, že před lety nepravdivě vypovídal před parlamentním výborem, který vyšetřoval Barschellovu aféru.

²⁵⁵ Johannes Rau (1931-2006) se narodil ve Wuppertalu v Severním Porýní-Vestfálsku do silně protestantské rodiny. Po škole pracoval jako novinář a vydavatel. V roce 1958 vstoupil do SPD. V letech 1969-70 vykonával úřad starosty města Wuppertal. V roce 1978 se stal premiérem Severního-Porýní Vestfálska a této zemi vládl celých 20 let. Mezitím byl jeden rok předsedou Spolkové rady. V letech 1999-2004 byl zvolen prezidentem SRN. Zemřel dva roky po skončení prezidentského funkčního období.

²⁵⁶ Walter Momper (*1945 -) se narodil v únoru 1945 ve městě Sulingen ležícím 50km na jih od Brém ve spolkové zemi Dolní Sasko. Studoval politické vědy, historii a národní hospodářství na univerzitách v Münsteru, Mnichově a na Svobodné univerzitě v Berlíně. Od roku 1967 je členem sociální demokracie. V letech 1986-1992 zastával funkci zemského předsedy SPD v Berlíně. Do berlínského parlamentu byl zvolen v 1975. V letech 1989-1991 byl zvolen jedenáctým starostou Berlína. Poprvé tak městu vládla černo-zelená koalice (SPD/Alternative Liste (AL) a poprvé měly většinu v kabinetu ženy, které obsadily ze 14 senátorských křesel celkem 8. Od roku 2001 předsedou poslanecké sněmovny v Berlíně.

²⁵⁷ Henning Voscherau (*1941-)se narodil v roce 1941 do hamburské herecké rodiny. V roce 1969 promoval na hamburské univerzitě a pracoval jako notář. Do SPD vstoupil v roce 1966. V letech 1982-87 byl předsedou hamburské frakce SPD. Úřad starosty Hamburku vykonával v letech 1988-1997. Mezitím zastával funkci předsedy Spolkové rady (1990-1991). V roce 1997 odstoupil, poté co byla utvořena červeno-zelená koalice. Voscherau si přál koalici s malým hamburským uskupením – Zemskou stranou (Statt Partei). Až do roku 2001 zůstal členem spolkového předsednictva SPD.

východoněmeckých občanů ještě doufá v reformu svého státu a nikoli v jeho konec. Ovšem to se mohlo rychle změnit, pokud by vedení SED nadále pokračovalo ve své samolibosti.²⁵⁸ Epplerova řeč našla širokou odezvu nejen u poslanců SPD. Křesťansko demokratický kancléř Helmut Kohl gratuloval řečníkovi jako první. Naproti tomu Erich Honecker o dva dny později při setkání se starostou Západního Berlína Walterem Momperem označil celý projev za vměšování do vnitřních záležitostí NDR. Vztahy mezi SPD a SED se zhoršovaly minimálně od začátku roku 1989, kdy představitelé sociální demokracie stále více kritizovali východoněmecké vedení, že odmítá v NDR zahájit reformy. Epplerova řeč pronesená 13. června před poslanci v Bundestagu ještě více přiosťřilo vztahy mezi SPD a východoněmeckou SED. Na bod mrazu se dostaly v září 1989, kdy SED odvolala cestu delegace spolkové frakce SPD do Východního Berlína.

Protože se srpnové události stále se více dramatizovaly hromadným exodem východoněmeckých občanů z NDR přes maďarsko-rakouské hranice, dohodli se přední politici sociální demokracie se spolkovou vládou, že budou spolupůsobit při řešení problematické situace v NDR prostřednictvím svým kontaktů ve Východním Berlíně. Karsten Voigt, zahraničně politický expert, jeho kolega předseda pracovní skupiny pro zahraniční a bezpečnostní politiku Horst Ehmke oznámili uprostřed srpna změnu dosavadního kursu SPD ve vztahu k druhému německému státu. Jako východisko pro stabilizaci situace už neviděli v zachování status quo, nýbrž v politice hlubokých reforem. Ehmke požadoval větší veřejnou diskusi o provedení nutných reforem v NDR a dosavadní politiku malých kroků nepovažoval za dostačující instrument německé politiky. Naproti tomu Voigt se vyslovil pro poskytnutí rozsáhlé pomoci NDR, jakmile komunistické vedení zahájí odpovídající reformy.²⁵⁹ Nicméně drtivá většina sociálních demokratů byla s rozděleným Německem smířena a nevolala po znovusjednocení. Jak řekl starosta Západního Berlína, Walter Momper, v prohlášení ze 14. září, tedy v době, kdy tisíce východních Němců utíkalo přes Maďarsko do SRN nebo obsazovaly spolková velvyslanectví v Praze, Varšavě a Budapešti: „*nikomu nepomůžou pořádaná cvičení v rétorice o znovusjednocení. Naopak jsou vhodné k zablokování možných reforem v NDR...Nejedná se o znovusjednocení, nýbrž o to, aby NDR vyřešila svojí krizi a aby bylo lidem zaručeno právo na seburčení, které sami chtějí.*“²⁶⁰ V SPD se Helmut Schmidt a velmi málo předních sociálních demokratů ještě v létě a na podzim 1989 nesmířili

²⁵⁸ <<http://library.fes.de/spdpd/1989/890621.pdf>> [online 1.7.2009]

²⁵⁹ Chatzoudis, Georgios: *Die Deutschlandpolitik der SPD in der zweite Hälfte des Jahres 1989*, Bonn: Historisches Forschungszentrum der Friedrich-Ebert-Stiftung, 2005, s. 32-33, in: <<http://library.fes.de/pdf-files/historiker/02953.pdf>> [online 22.10. 2009]

²⁶⁰ Cit. podle Hacke, Christian: *Die Aussenpolitik der Bundesrepublik Deutschland. Weltmachtwider Willen ?* Aktualisierte und erw. Neuauf., Berlin: Ullstein, 1997, s. 354

s rozdělením Německa a zastávali právo na sebeurčení. Naproti tomu většina sociálních demokratů byla proti politickému znovusjednocení a mluvila o bezpečnostním partnerství dvou suverénních německých států. Vedení strany věřilo do posledního okamžiku v reformní vůli SED a NDR. Egon Bahr se odvolával na slova čestného předsedy SPD Willyho Brandta, že znovusjednocení je „životní lží“ druhé německé republiky.²⁶¹

Návštěva delegace sociálně demokratické frakce ve Východním Berlíně měla být již druhou v pořadí. Poprvé navštívila frakce SPD Lidovou sněmovnu v březnu 1984 a následně byla dohodnuta další návštěva na duben 1989, která se na žádost SED odložila na 18.-20. září. V čele 40-ti členné delegace měl stát Horst Ehmke. Plánovaly se rozhovory s předními komunistickými funkcionáři, vládou a lidovou sněmovnou. Kromě nich se západoněmečtí poslanci měli setkat s členy Svazu spisovatelů, zástupci církve a reformními skupinami. Na závěr návštěvy chtěl Ehmke uspořádat mezinárodní tiskovou konferenci, na níž by pronesl kritické prohlášení k dění v NDR.²⁶² Spolu s návštěvou spolkové delegace se uvažovalo o cestě pracovní skupiny pro umění a kulturu pod vedením Freimuta Duveho, která měla debatovat s náměstkem ministra kultury a příslušníky kulturní scény NDR.

Připravované cesty do NDR kritizoval generální tajemník CDU Volker Rühe, jenž je označil za doklad „politiky změny skrze podbízení“ (*Politik des Wandels durch Anbiederung*).²⁶³ Diskuse o vhodnosti realizace obou cest probíhala i v samotné SPD. Norbert Gansel vyzval svojí stranu k přehodnocení vztahů k SED a navrhl doplnit stávající motto „změna skrze přiblížení“ (*Wandel durch Annäherung*) o motto „změna skrze odstup“ (*Wandel durch Abstand*).²⁶⁴ Tímto vyjádřením se Gansel vymezil vůči Bahrovi a jeho příznivcům. Ehmke se snažil poukázat na důležitost kontaktů s Východním Berlínem kvůli vlivu na zahájení reformního procesu v NDR. Ale sami sociální demokraté si byli vědomi, že se dosud nepodařilo přimět vedení SED k sebemenšímu reformní snaze.

V září roku 1989 existovaly v sociální demokracii tři názory na východoněmecké uprchlíky a vztahy mezi SPD a SED.²⁶⁵ První skupina považovala proud uprchlíků z NDR za přechodný problém, který nevyžaduje žádná příslušná politická opatření. Opačného názoru byla linie, jež chtěla krizi řešit v rozhovorech s východoněmeckým vedením. Příznivcem tohoto postupu byl např. Han-Jürgen Wischnewski nebo Egon Bahr. Poslední skupina si uvědomovala důležitost historického vývoje a požadovala změnu kurzu vůči druhému státu.

²⁶¹ Hacke, Christian: *Die Aussenpolitik der Bundesrepublik Deutschland. Weltmachtwider Willen ?* Aktualisierte und erw. Neuaufl., Berlin: Ullstein, 1997, s. 354

²⁶² Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 142

²⁶³ Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 142

²⁶⁴ Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 143

²⁶⁵ Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 143

K ní patřil Hans Büchler, sociálnědemokratický expert v parlamentním výboru pro vnitroněmecké vztahy a mluvčí frakce v německé politice. Na zasedání prezidia strany 11. září byla dána zelená skupině kolem Björna Engholma, Oskara Lavontaina a Gerharda Schrödera, aby se pokračovalo v rozhovorech s vedením SED, vládou, Lidovou sněmovnou. Současně měla SPD měla vést rozhovory s opozicí, tedy se zástupci církve a reformními skupinami.²⁶⁶ Jako důležitá témata pro diskusi byly stanoveny otázky odzbrojení, mírové politiky, reformem a lidských práv.

Poté, co si strana ujasnila postup vůči SED, bylo těžké ho zrealizovat, neboť se zdálo, že SED další rozhovory odmítá. Politbyro odřeklo cestu spolkové delegace sociální demokracie, když se v Bundestagu Ehmke s Vogelem vyjádřili, že neschopnost východoněmeckého vedení zapříčinila uprchlickou vlnu z NDR. Přestože prezident Lidové sněmovny Sindermann poslal SPD dopis s velmi strohým odůvodněním, zůstával předseda sociálních demokratů Hans-Jochen Vogel přesvědčen, že v SED existují lidé, kteří chtějí zahájit dialog.

Dalším tématem, o němž se uvnitř sociální demokracie diskutovalo, byla německá politika (*Deutschlandpolitik*), resp. otázka německé jednoty. Základní zákon ukládal politikům Spolkové republiky povinnost mít jednotu národa vždy na zřeteli. Avšak SPD již v roce 1984 zdůraznila, že „jednota národa“ (Einheit der Nation) nemusí nutně směřovat k vytvoření jednotného národního státu a ponechala tak možnost interpretovat jednotu velmi rozdílně. Freimut Duve a Peter Brandt došli ve své „Analýze německé politiky SPD“ (Analyse der SPD-Deutschlandpolitik) k zajímavému závěru. V analýze se konstatovalo, že velká většina funkcionářů SPD ve věku 30-60 let se dávno zřekla cíle jednotného národního státu a to ze dvou důvodů. Prvním byla skutečnost, že až do této doby byla sama jednota stěží představitelná a za druhé si ji principiálně přálo ještě méně sociálních demokratů.²⁶⁷ Po prudké debatě 18. září 1989 přijalo předsednictvo strany prohlášení, ve kterém sociální demokracie deklarovala, že i přes změněnou situaci je ochotná vést rozhovory. Oproti předcházejícím oznámením se ale změnilo pořadí partnerů k diskusi. Nejdříve se psalo o církvích a reformních skupinách. Teprve až třetí v pořadí byla uvedena SED.²⁶⁸

Na konci září první tajemník SED v Drážďanech Hans Modrow přijal pozvání od zemské sociální demokracie v Bádensku-Würtenbersku. Přes odpor vedení SED dal sekretariát ústředního výboru k cestě svolení. Předseda frakce SPD v Bádensku-

²⁶⁶ Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 143

²⁶⁷ Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 144

²⁶⁸ Presseservice der SPD Nr. 595/89 vom 19. 9. 1989, in: < <http://library.fes.de/cgi-bin/populo/spde.pl> > [online 22.10. 2009]

Württenbersku Dieter Spöri se s Modrowem shodli na tom, že je nutné odmítnout jakékoli diskuse o znovusjednocení. Na čem se však už neshodli, byla otázka porušování lidských práv v NDR. Kritici sociální demokracie poukazovali na to, že strana pravidelnými rozhovory se SED dodává východoněmeckému režimu na prestiži a znesnadňuje tamější opozici situaci. Sociální demokracie měla kontakty na mírová a reformní uskupení. Mnoho jejích politiků (např. Erhard Eppler, Gert Weisskirchen, Horst Sielaff) se osobně angažovalo, ale úzké vztahy mezi SPD a opozicí (jako např. u politiků strany Zelených) nakonec nevznikly. Sociální demokracie se chovala rezervovaně, protože nechtěla ohrozit politiku uvolnění a dobré vztahy s východoněmeckou SED, od níž si slibovala, že pomohou nastartovat reformní proces v NDR.

Jedním z prvních politiků, který začal přemýšlet, zda není na reformy v NDR už příliš pozdě, byl již zmiňovaný Eppler. Jeho skepse pramenila z rozhovorů s východoněmeckou opozicí na začátku července 1989. Eppler žádal, aby se „*možnost německé jednoty nechala otevřená pro případ, že se NDR ukáže jako neživotaschopná.*“²⁶⁹

Naproti tomu Egon Bahr nadále setrval na svém stanovisku. Pro něho bylo vždy důležitější zachování míru než právo na sebeurčení. Na tom nic nezměnila ani skutečnost, že proud uprchlíků zpochybnil nejen oprávněnost druhého německého státu na existenci, ale také samotné předpoklady, z nichž německá politika SPD dosud vycházela – právo Němců na sebeurčení. Bahr viděl v reformách možnost jak vytvořit a zajistit stabilitu NDR. Ještě v říjnu 1989 spatřoval v Honeckerovi muže, který vnímá realitu a jako jediný má pravomoc a autoritu přijímat nutná rozhodnutí.²⁷⁰ „*Spolková republika musí podpořit NDR na cestě k její vlastní identitě. Proces sjednocování Evropy potřebuje také NDR jako fungující stát.*“²⁷¹

Bývalý předseda SPD a „otec“ Ostpolitik Willy Brandt se vyslovoval stejně jako Helmut Kohl pro sebeurčení a jednotu, které by probíhaly zároveň s procesem evropské integrace. Podle něho nebylo myslitelné sjednocení Němců v jednom státě. Brandt se domníval: „*Spíše by mohlo existovat, co jiní popisují výrazem konfederace.*“²⁷²

Začátkem října 1989, v době kdy byla spolková velvyslanectví v Praze, Varšavě a Budapešti přeplněná východoněmeckými občany, se k diskuzi sešli předseda SPD Hans-Jochen Vogel a spolkový kancléř Helmut Kohl. Vzhledem k situaci v NDR nabídl Vogel kancléři vytvoření jakési zvláštní spolupráce mezi vládou a opozicí (stejně jako tomu bylo během „německého podzimu“ 1977, kdy levicová teroristická organizace RAF podnikla řadu

²⁶⁹ Cit. podle Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 146

²⁷⁰ Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 146

²⁷¹ Cit. podle Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 147

²⁷² Cit. podle Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 147

krvavých atentátů). Zároveň ocenil vládu za její úsilí při řešení situace občanů NDR, kteří se uchýlili na západoněmecká zastupitelství v Československu, Polsku a Maďarsku.

Dne 18. října vystřídal Egon Krenz ve funkci generálního tajemníka SED Ericha Honeckera, který odstoupil ze „zdravotních důvodů“. SPD byla zpočátku při hodnocení nového muže zdrženlivá. Egon Krenz byl dlouhodobě spjat s Honeckerem a ze dne na den se od něho distancoval. Navíc nikdo Krenzovi nemohl zapomenout, jak schválil masakr na pekingském náměstí. Zdrženlivost sociální demokracie se potvrdila jako oprávněná. Na konci října se sešli Walter Momper, Horst Ehmke a Hans Böhler s představiteli opozičního uskupení Nové fórum (NF - *Neues Forum*) a východoněmecké sociální demokracie (SDP v NDR).²⁷³ Opozice silně pochybovala o Krenzově věrohodnosti a ochotě k reformám. Úřadující starosta Berlína Walter Momper vedl rozhovor o připravovaném cestovním zákoně s Günterem Schabowskim a starostou východního Berlína Erhardem Krackem. Protože se očekávalo, že by mohl nový zákon učinit zeď propustnou z obou stran, začaly přípravy na možnou situaci. Berlínský senát zřídil poslední říjnový den skupinu, která se starala o projekt „*Příprava na posílení návštěv a cestovního ruchu z Východního Berlína a z NDR*“ (*Vorbereitung auf einen verstärkten Besucher- und Reiseverkehr aus Ost-Berlin und aus der DDR*).²⁷⁴ Její činnost byla doceněna zanedlouho, po pádu zdi.

Na zasedání předsednictva SPD dne 31. října byla dosavadní německá politika strany hodnocena jako úspěšná. Vzhledem k zrychlujícímu se vývoji událostí v NDR a rozhovorech s občanskými uskupeními přijala prohlášení, jehož hlavním požadavkem bylo právo na sebeurčení lidí v NDR. Sociální demokracie považovala za prioritní demokratizaci NDR a realizaci individuálních svobod občanů. Zároveň podtrhla důležitost sounáležitosti obou německých států k jednomu národu a jedněm společným dějinám. Jednota Němců měla být dokončena spolu se sjednocením Evropy. Přestože se někteří sociální demokraté (např. předseda strany Vogel) zasazovali uvnitř strany za jednotu Němců, na veřejnosti mluvili zdrženlivě. Podobně jako spolková vláda nechtěli negativně ovlivnit reformní proces v NDR.²⁷⁵

Zvláštní forma spolupráce mezi spolkovou vládou a opozicí neplatila ve všech ohledech. Sociální demokracii vadilo, že spolková vláda se zdráhá definitivně potvrdit polskou hranici Odra-Nisa. Z tohoto důvodu přednesla v Bundestagu 8. listopadu 1989 návrh, který převzal formulaci projevu spolkového ministra zahraničí Genschera pronesený před

²⁷³ Místem setkání byl dům faráře Misselwitz a jeho manželky a atelier Barbel Bohleyové na Prenzlauer Berg, který hlídala Státní bezpečnost (STASI).

²⁷⁴ Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 148

²⁷⁵ Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 147

OSN 27. září 1989.²⁷⁶ Prohlášení o garanci polské západní hranici však odmítlo 26 poslanců Unie²⁷⁷ a SPD nezbylo než svůj požadavek v budoucnu neustále zmiňovat při každé příležitosti.

Ve stejný den, kdy padla Berlínská zeď, zasedalo předsednictvo frakce SPD. Vogel vyzval přítomné, aby vzhledem k zostřující se situaci v NDR, navrhli možné programy řešení. Gansel navrhl materiální a finanční pomoc NDR, otevření hranic pro bezvívazovou hraniční přepravu a měla se podniknout nějaká společná akce se spolkovou vládou. Svůj program shrnul do 16 „Poznámek k situaci v NDR“ (*Mekrposten zur Situation in der DDR*). Mezitím došlo ve Východním Berlíně k tiskové konferenci, na níž Schabowski informoval o novém cestovním nařízení, což bylo mylně pochopeno jako akt otevření zdi. Vogel byl o události informován, když vedl na úřadu spolkového kancléře rozhovory se Seitersem, poslancem za CDU Alfredem Dreggerem a předsedou parlamentní frakce FDP Wolfgangem Mischnickem. Ihned všeho nechal pospíchat do Bundestagu stejně jako ostatní poslanci. Poté zde pronesl krátkou řeč.

Stálý zástupce SRN ve Východním Berlíně Franz Bertele poslal do Bonnu zprávu, že otevření zdi asi nebylo plánováno, protože generální tajemník SED Egon Krenz neinformoval předsedu vlády země Severní Porýní-Vestfálsko Johannese Rau, s nímž ten den měl schůzku.²⁷⁸ Rau a Bertele obdrželi informaci o dění u zdi až večer v Lipsku, kde mluvili se zástupci církve a občanských skupin. Rau si při rozhovorech všiml, že se otázka německé jednoty diskutuje i uvnitř opozičních skupin, i když veřejně nadále hovořili jen o změně v rámci NDR.²⁷⁹

²⁷⁶ „Polský národ se stal před padesáti lety první obětí války, kterou rozpoutalo Hitlerovo Německo. Musí vědět, že právo žít v bezpečných hranicích nebude Němci ani nyní ani v budoucnu zpochybněno územními nároky. Kolo dějin se netočí zpět. Chceme s Polskem pracovat na lepší budoucí Evropě. Neporušitelnost hranic je základem mírového soužití v Evropě.“ Srov. Entschliessung des Deutschen Bundestages vom 8. November 1989 zum deutsch-polnischen Verhältnis, in: *Europa-Archiv*, č. 23, 1989, D 672 a Rede des Bundesministers des Auswärtigen der Bundesrepublik Deutschland, Hans-Dietrich Genscher, vor Generalversammlung der Vereinten Nationen am 27. September 1989, in: *Europa-Archiv*, č. 22, 1989, D 654-661. Též in: Kaiser, Karl: *Deutschlands Vereinigung. Die Internationalen Aspekte*. Mit den wichtigen Dokumenten bearbeitet Klaus Becher, Ulm: Bastei Lübbe, 1991, dokument 12 s. 157 a dokument 10 s. 149.

²⁷⁷ Název Unie se používá pro politické strany CDU a CSU. Obě strany si jsou programově velmi blízké a ve Spolkovém sněmu tvoří společnou frakci. Proto jsou vnímány de facto jako jedna strana.

²⁷⁸ Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 150

²⁷⁹ Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 150

4. 2. Zelení a německá otázka před pádem zdi

Hnutí Zelených vzniklo na konci sedmdesátých let. Mezi léty 1977-1980 se na úrovni měst a zemských okresů zformovala různá občanská hnutí, která se účastnila místních voleb. V některých zemských iniciativách měly silný vliv komunistické skupiny. Konstituování strany Zelení (Die Grünen) na spolkové úrovni se uskutečnilo v lednu 1980 na jejím prvním stranickém sjezdu v Karlsruhe. Spolkové shromáždění odhlasovalo dvěma třetinami sloučení „zelených“ regionálních proudů, které si do budoucna ponechaly velkou míru nezávislosti na centru.²⁸⁰

Zelení preferovali větší decentralizaci uvnitř strany a každý půlrok se volilo nové vedení. Nová strana byla heterogenním spolkem různých (převážně levicových) skupin, jejichž kořeny sahaly do revolučního kvasu konce 60. let 20. stol. Jako nová strana měla výhodu, že se mohla nabízet a také se nabízela jako možná alternativa k již etablovaným politickým stranám. Na druhou stranu měla i své dětské nemoci, především výrazné vnitrostranické spory, které v 80. letech vyústily až v odchod stoupců radikálního křídla. Po založení spolkové strany Zelení byl v únoru 1980 formálně ustaven berlínský zemský svaz Zelených, který se z převážně většiny skládal z členů Alternative Liste Berlin (AL Berlin).²⁸¹ Dvojí členství nebylo zakázáno, tím prakticky vznikl zemský svaz AL Zelených. V roce 1983 schválili Zelení smlouvu o vztazích mezi spolkovou stranou Zelení a Alternative Liste Berlin (AL Berlin). O dva roky později se AL Berlín organizačně sjednotila se spolkovou stranou Zelení a AL Berlín byl přijat jako berlínský zemský svaz Zelených. Heterogenita ve straně Zelených se odrážela i v její „německé politice“ (Deutschlandpolitik). Ve stejném roce strana poprvé zasedla do Bundestagu a stala se tak čtvrtou politickou silou (vedle CDU/CSU, SPD, FDP), která se mohla pokusit ovlivňovat německou politiku Spolkové republiky.

Jaký postoj zastávala strana Zelených ve vztahu k druhému německému státu? Usilovala o vyřešení německé otázky a dosažení zvonusjednocení jako zbylé parlamentní strany nebo považovala německou otázku za uzavřenou a vyřešenou záležitost? Odpověď je

²⁸⁰ Stranického sjezdu v Karlsruhe ve dnech 12.-13.ledna 1980 se zúčastnilo 1004 delegátů z členů ze spolků sloučených v Sonstige politische Vereinigung (SPV) „Die Grünen“. Některá uskupení se před volbami do Evropského parlamentu v roce 1979 spojila do uskupení SPV, aby zvýšila svojí šanci na úspěch. Jejich společné kandidátce odevzdalo svůj hlas 3,2 % občanů SRN. Pro usnesení o založení strany Zelených se v Karlsruhe vyslovilo 875 proti 53 delegátům, 12 se hlasování zdrželo. Původně se plánovalo vznik strany již na podzim 1979. Bundesversammlungen Die Grünen, Januar 1980 bis Januar 1993 in: Archiv Heinrich Böll Stiftung <http://www.boell.de/.../stiftung/Bundesversammlungen_Die_Gruenen.pdf> [29.11. 2009]

²⁸¹ V říjnu 1978 byla v Berlíně založena Alternative Liste für Demokratie und Umweltschutz (AL), která představovala levicové seskupení ovlivněné maoistickou Komunistickou stranou Německa (KPD). Ekologické otázky ležely na okraji jejích politických cílů. Rommel, Ferdinand-Müller – Poguntke, Thomas: Die Grünen, in: Mintzel, Alf – Oberreuter (Hrsg.): *Parteien in der Bundesrepublik Deutschland*, Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 1990, s. 282

nutné rozdělit na dvě roviny - oficiální (deklarovaná ve stranických programech, prohlášeních) a praktickou rovinu (názorový pluralismus před veřejností). Ve straně existovaly rozdílné proudy, které prosazovaly vlastní často protichůdné teoretické koncepty „německé politiky“. Nicméně panoval mezi nimi určitý konsensus. Základem všech německopolitických konceptů byla mírová politika a ochrana životního prostředí. Německá politika Zelených byla v první řadě politikou mírovou.²⁸² Podle Zelených hrozilo oběma německým státům zvláštní nebezpečí, protože se nacházely na rozhraní konfliktů. Z tohoto důvodu si uvědomovali společnou odpovědnost Spolkové republiky a NDR za mír v Evropě. Druhou velmi důležitou složkou německé politiky Zelených představoval důraz kladený na zlepšení životního prostředí. V obou německých státech viděli paralely v konfliktním vztahu mezi požadavkem technického pokroku a požadavkem ochrany životního prostředí. Proto Zelení požadovali „*změnu vnímání*“ v německé politice, aby byl dán větší zřetel na přeshraniční ochranu životního prostředí.²⁸³

Nicméně tento úzce vymezený konsensus nemohl překrýt protikladné postoje uvnitř strany. Zeleným se nepodařilo až do jara 1990 zaujmout v německé politice jednotnou stranicko-politickou linii, přestože se o to pokoušeli na stranických sjezdech a rámci bezpočtu diskusí. Proto byla německá politika Zelených až do znovusjednocení obou německých států chápána jako nepřehledná směsice postojů a názorů, které šly napříč různými skupinami (např. reálpolitiků, fundamentalistů, ekologických socialistů či ekologických levicových libertariánů).

Přesto lze ve straně rozlišit několik základních pozic k německé politice, které de facto odpovídají obecným názorovým platformám. Proti sobě stály dva tábory. Na straně jedné to byli Realisté (Realos), kteří zastávali tzv. přístup reálně-politický, a na straně druhé pozice národně-politická neboli též křídlo Levice (die Linke), tzv. fundamentalistů (Fundis). Mezi nimi se ke konci 80. let utvořila platforma, jež se snažila obě pozice smířit. Iniciátorkou této prostřední skupiny byla mluvčí spolkové frakce Zelených Antje Vollmer. Během osmdesátých let postupně ztratil na významu třetí pozice tzv. přístup politického hnutí.²⁸⁴

²⁸² Weidenfeld, Werner – Korte, Karl-Rudolf (Hrsg.): *Handwörterbuch zur deutschen Eiheit*, s. 213

²⁸³ Weidenfeld, Werner – Korte, Karl-Rudolf (Hrsg.): *Handwörterbuch zur deutschen Eiheit*, s. 213

²⁸⁴ Rozlišení na tři pozice v německé politice: reálně-politickou, národně-politickou a politického hnutí uvádí Annett von der Heyde: *Deutschlandpoliitk Grünen*, in: Weidenfeld, Werner – Korte, Karl-Rudolf (Hrsg.): *Handwörterbuch zur deutschen Eiheit*, s. 209 - 215. Wolfgang Jäger rozlišuje u Zelených v roce 1989 tři hlavní politické proudy: Levici (Linke), Realisty (Realos) a mezi nimi tzv. Aufbruch. Skupina Levice, která zahrnovala Linke Forum, ekologické socialisty (Ökosozialisten) a Alternative Liste (AL), představovala ve straně radikálně levicový proud. Toto uskupení striktně uznávalo existenci dvojí německé státnosti (*Zweistaatlichkeit*), protože nechtěli další kapitalistický stát. Zároveň požadovalo změnu stávajícího systém SRN. Alternativu viděli v radikálně demokratickém konceptu a v socialismus jako politickém a hospodářském systému. Druhá skupina Realistů (Realos) se dokonce vpravo-levém politickém spektru považovali za levici, ale opustili nekompromisní pozici tzv. APO (mimoarlamentní opozice) a svojí politiku více zrealistčili.

Nejdůležitější pozicí ve straně Zelených byl reálně politický přístup, kterého se držela většina zelených poslanců v Bundestagu a většina členů Alternative Liste. Mezi realpolitiky patřil Dirk Schneider, Henning Schierholz, Karitas Hensel, dále Antje Vollmer, Waltraud Schoppe a Otto Schily, který v na konci roku 1989 přestoupí k SPD. Svůj postoj formulovali v otevřeném dopise sovětskému generálnímu tajemníku u příležitosti jeho návštěvy ve Spolkové republice v červnu 1989. Jejich koncepce německé politiky spočívala na uznání druhého německého státu a odmítání německé „zvláštní cesty“ (Sonderweg). Zároveň požadovali uznání poválečných hranic (statu quo)²⁸⁵, uznání německého rozdělení a zrušení ministerstva pro vnitroněmecké otázky (Bundesministerium für innerdeutsche Beziehungen). Cílem mělo být dosažení rovnoprávného vztahu mezi oběma německými státy, od kterého si politikové realismu slibovali pokroky v procesu uvolnění. Z toho vyplývalo, že Spolková republika musela také uznat sebe sama (Selbstanerkennung) a svou demokratickou identitu a skončit se „sebeklamem“ (Selbstbetrug) celoněmecké identity.²⁸⁶ AL doplnila, že uznání rozdělení Německa a tedy dvojí německé státnosti, znamená uznání Východního Berlína jako hlavního města NDR. Nicméně v souvislosti se statutem Západního Berlína určeného „čtyřmocenskou dohodou“ s názory v AL více diferencovaly. Jedni chtěli demilitarizaci svobodného města (až na symbolickou přítomnost spojeneckých vojáků) a autonomní postavení města, jiní usilovali o úzkou vazbu k západnímu Německu jako jedenácté spolkové země. Realpolitika Zelených neusilovala o vystoupení SRN z NATO, ale velmi se zabývala návrhem Otto Schilyho na vznik tzv. „středoevropské mírové unie“ (Mittleuropäischen Friedensunion). Ten počítal s tím, že státy uvnitř unie budou nadále členy paktů, nicméně na území unie dojde k demilitarizaci. Cílem bylo dosáhnout mezi státy užší spolupráce v oblasti kulturní, hospodářské a politické, která by překonala blokové rozdělení, a nakonec vytvoření svobody pohybu (Freizügigkeit). Oba německé státy měly stát motorem této spolupráce.

Nešlo jim o principiální přeměnu systém Spolkové republiky jako takového, ale o reformu jednotlivých oblastí politiky, např. sociální politiky, ekologie, spolkové politiky a mírové politiky. Vzhledem k nacistické historii a holocaustu považovali německou otázku za uzavřenou a nehodlali se jí zabývat. Poslední silnou skupinu vytvořila v roce 1988 Antje Vollmer a Ralf Fücks jako reakci na svár uvnitř strany mezi dvěma křídly Realos a Radikalos (Fundis) odehrávající se uprostřed 80. let. Skupina Aufbruch odmítala spory a nehodlala se na nich podílet. Místo toho se snažila představovat konsensuální platformu, na níž by se mohly střety vyřešit a různorodé proudy sjednotit. Ústředním prvkem jejího programu byla ekologie. Zároveň sdílela názor, že je nutné zachovat existenci dvou německých států, avšak nenabízela žádnou politickou koncepci německé reality. Skupina Aufbruch se tak jevila jako flexibilní hnutí, které by mohlo převzít iniciativu při změně německé politiky Zelených. Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung. Der innerdeutsche Prozess der Vereinigung 1989/1990, Geschichte der Deutschen Einheit: in vier Bänden, Bd.3*, Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1998. s. 181

²⁸⁵ Stejně jako poslanci sociální demokracie také Zelení předkládali v Bundestagu návrhy garance západní polské hranice Odra-Nisa a vyvíjely tlak na CDU/CSU.

²⁸⁶ Heyde, Annett von der: *Deutschlandpolitik Grünen*, in: Weidenfeld, Werner – Korte, Karl-Rudolf (Hrsg.): *Handwörterbuch zur deutschen Einheit*, s. 210

Zelená „národně-politická“ pozice našla podporu ve své straně jak na levici tak i pravici – z části u AL Berlín a z části u levicově-národního proudu uvnitř strany, který se soustředil kolem zakládajícího člena Zelených Rolfa Stolze. Další příznivci pocházeli z rozpuštěného spolku kolem osoby Augusta Haussleitera. Po otevření hranice přišly s požadavkem s jednocení Německa, což bylo odmítáno z pozice realpolitik. Národně-politický přístup vycházel z domněnky, že německé rozdělení ohrožuje světový mír. Oba německé státy byly přímým důsledkem konfliktu mezi východem a západem, proto jejich sjednocení podmínkou bylo podmínkou budoucího mírového uspořádání. Řešením mělo být vystoupení obou německých států z příslušného vojenského paktu a vytvoření neutrální německo-německé konfederace, která by hledala „zvláštní cestu“ mezi bloky. Spolek obou německých států by byl současně mostem mezi východem a západem. Politicko-společenský systém konfederace by hledal „třetí cestu“ mezi oběma systémy. *„Socialismus ve spojení s německo-německou neutralitou byl viděn jako politická odpověď na německou otázku.“*²⁸⁷ Politici hájící tuto pozici přišli s návrhy mírových smluv, které měly Německu přiznat úplnou suverenitu a ukončit dohled spojeneckých jednotek a tím zajistit jeho neutralitu a místo mimo pakty.

Pro zastánce přístupu politiky hnutí byla německá politika ve skutečnosti radikální mírovou politikou „zdola“. Pouze mimoparlamentní hnutí na východě a západě mohla překročit strnulou politiku etablovaných stran. Vzhledem k hrozícímu nebezpečí vyhlazení lidstva atomovou válkou, převzali i metody boje vlastní mírovému hnutí (např. demonstrace). Tento proud ve straně Zelených ztratil na rostoucím významu během osmdesátých let v souvislosti se slábnoucí pozicí mírového hnutí význam. Zelenou „politiku hnutí“ výrazně ovlivnila Petra Kelly a Gert Bastian, kteří se snažily aktivně podporovat opoziční hnutí v NDR.²⁸⁸ Zastánci uvedeného postoje se snažily různými akty solidarity s opozičními hnutími v NDR získat jim více svobodného prostoru. Německo-německé mírové hnutí mělo pomoci zpřetrhat blokové upořádání a vyjmout z něho oba státy.

Všechny tři přístupy k německé-politice se liší ve funkci, kterou německá politika uvnitř různých německých politických koncepcí zaujímá. Politická koncepce „zelených“ realistů považovala německou politiku za proměnnou veličinu, která závisí na mírové a ekologické politice. Pro Zelené zastávající národně-politickou pozici byla německá politika pákou, „svalem“ celé evropské mírové politiky. Naproti tomu politika politického hnutí

²⁸⁷ Cit podle Heyde, Annett von der: Deutschlandpolitik Grünen, in: Weidenfeld, Werner – Korte, Karl-Rudolf (Hrsg.): *Handwörterbuch zur deutschen Einheit*, s. 212

²⁸⁸ Politikové za stranu Zelení - Petra Kelly, Gert Bastian a Lukas Beckmann – např. demonstrovali na Alexandrově náměstí 12. května 1983 s hesly v NDR zakázaného mírového hnutí Meče v pluhu (Schwerter zu Pflugscharen).

pojímána německou politikou jako integrální součást mírové politiky Zelených, která chtěla překonat blokové rozdělení Evropy.²⁸⁹

V oficiálních dokumentech se strana jasně stavilo proti členství Spolkové republiky v NATO a klade enormní důraz na mírovou politiku a lidská práva. Německá otázka je tak zmiňována v souvislosti s otázkami zbrojení, vojenských paktů. Ve spolkovém programu z roku 1980 spatřuje v rozpuštění vojenských bloků základní předpoklad pro překonání rozdělení Evropy a tím také rozdělení Německa.²⁹⁰ V prosinci 1983 schválí na sjezdu v Duisburgu prohlášení „Rozpuštění vojenských paktů – ven z NATO“.²⁹¹ Myšlenky zvláštní německé cesty vedoucí ke znovusjednocení jsou zatím odmítány. V programu pro spolkové volby v roce 1987 se strana vyslovila pro jednoznačné uznání státního občanství druhé strany.²⁹²

V souvislosti s otevřením maďarsko-rakouské hranice a masovým odchodem východních Němců do Spolkové republiky se ve straně Zelených střetávaly různé přístupy k otázce statutu uprchlíků z NDR (od odmítnutí až k porozumění). Zástupce Alternative Liste (AL) navrhl, aby se s nimi jednalo jako s uprchlíky ze státu mimo Evropské společenství (Nicht-EG-Ausländer).²⁹³ Podle AL to bylo logickým důsledkem uznání dvou německých států, protože při existenci druhého rovnoprávného státu nebylo potřeba udělovat občanství.

Strana Zelených nadále požadovala, aby spolková vláda jednoznačně uznala status quo, rozdělení Německa a tedy dvojí německou státnost (*Zweistaatlichkeit*). Na této pozici setrvala až do léta 1989.²⁹⁴ Dogmatické lpění na existenci dvou německých států vylučovalo jakoukoli politickou předvídatost a pragmatismus. Trest za to přišel v podobě neúspěchu v prvních společných volbách do Bundestagu v prosinci 1990.

²⁸⁹ Heyde, Annett von der: Deutschlandpolitik Grünen, in: Weidenfeld, Werner – Korte, Karl-Rudolf (Hrsg.): *Handwörterbuch zur deutschen Einheit*, s. 213 - 214

²⁹⁰ Bundesprogramm 1980, Die Grünen, in: Archiv Heinrich Böll Stiftung <<http://www.boell.de/stiftung/archiv/archiv-4289.html>> [online 22.9. 2009]

²⁹¹ Bundesversammlungen Die Grünen, Januar 1980 bis Januar 1993 in: Archiv Heinrich Böll Stiftung <http://www.boell.de/.../stiftung/Bundesversammlungen_Die_Gruenen.pdf> <online 29.10. 2009>

²⁹² Bundestagswahlprogramm 1987 – Farbe bekennen, Die Grünen in: Archiv Heinrich Böll Stiftung <[http://www.boell.de/downloads/stiftung/1987_Wahlprogramm\(1\).pdf](http://www.boell.de/downloads/stiftung/1987_Wahlprogramm(1).pdf)> [online 22.9. 2009]

²⁹³ Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 182

²⁹⁴ Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 180

5. Demonstrující republika

5. 1 situace v NDR do pádu berlínské zdi

Začátek roku 1989 nedával žádné indicie, že by se ještě v jeho průběhu mohla odehrát jedna z nejdůležitějších událostí novodobých dějin německého národa – pád zdi. V lednu 1989 došlo k výměně šéfa Stálého zastoupení SRN ve Východním Berlíně. Hans Otto Bräutigam vykonával funkci Stálého zástupce šest let (1982-1988). V jednom rozhovoru uskutečněném po dvaceti letech od pádu Berlínské zdi, podotkl: „*Když jsem 6. ledna 1989 opouštěl Východní Berlín, neměl jsem tušení, že o devět měsíců později padne zeď.*“²⁹⁵

Nespokojenost Němců žijících na východ od zdi v osmdesátých letech strmě narůstala. Zkostnatělý systém nutně potřeboval reformy, ale Honeckerovo vedení se nechystalo podniknout žádné kroky a Gorbačovovy výzvy z Moskvy ignorovalo. Východoněmecký režim od okamžiku postavení zdi uplatňoval jakousi politiku „oddělení“ (Abgrenzung), jejímž cílem bylo co nejvíce omezit kontakty mezi východními Němci a západem. Dělo se tak pomocí pečlivě propracovaného systému ostrahy hranic, cestovních omezení a zákazu šíření západní literatury, noviny a filmů. Ovšem politika „malých kroků“ praktikovaná spolkovou vládou po dvě desetiletí tuto politiku úspěšně nahloďovala.

Občané NDR chtěli změnu a nechápali, proč Honecker a vedení SED nejdu ve stopách reformní politiky Gorbačova. V roce 1989 dosáhla trpělivost východních Němců svého maxima. Nejviditelnějším barometrem (ne)spokojenosti se ukázal počet žádosti o výjezdni povolení, který rok od roku enormně narůstal: 1985 bylo podáno 27 000 žádostí, o rok později se počet více jak zdvojnásobil na 58 000 a v roce 1987 to bylo už 112 000 žádostí o víza.²⁹⁶ Kladného vyřízení se ale dočkal jen nepatrný zlomek z nich, v drtivé většině byly zamítnuty. Na konci roku 1988 byla ve východoněmeckém tisku Neues Deutschland uveřejněna nová vyhláška o možnosti využití humanitárních důvodů k vystěhování do SRN s platností od 1. ledna 1989. Občané NDR zareagovali velmi rychle a do května 1989 podali kolem 100 000 žádostí.²⁹⁷ Na konci září pak počet žádostí o vystěhování do Spolkové republiky dosáhl 161 000.²⁹⁸ Pro srovnání, v letech 1972-1988 bylo podáno jen o zhruba 32

²⁹⁵ Cit. podle „Die ständigen Sorgen eines Ständigen Vertreters. Hans Otto Bräutigam über Beziehungsprobleme, Botschaftsbesetzung und Beitritt,“ in: *Neues Deutschland*, Mittwoch, 22. Juli 2009 < <http://www.neues-deutschland.de/artikel/146018.die-staendigen-sorgen-eines-staendigen-vertreeters.html> > [on-line 22.7.2009]

²⁹⁶ Taylor, Frederick: *Berlínská zeď 13. srpna 1961-9. listopadu 1989*, Brno: BB/art 2008, s. 382

²⁹⁷ Vykoukal, Jiří – Lítera, Bohuslav, Tejchman, Miroslav: *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*, Praha: Libri 2000, s. 709

²⁹⁸ Wolfrum, Edgar: *Zdařilá demokracie*, s. 371

000 žádostí méně než během devíti měsíců roku 1989.²⁹⁹ Dne 22. srpna 1989 přinesly noviny New York Times neuvěřitelnou zprávu, že o výjezd z NDR žádá 1 500 000 lidí a další pět milionů to má v plánu udělat.³⁰⁰ Východoněmecký režim se musel bát, že skutečně „vykrvácí“, neboť počet obyvatel NDR činil kolem 16,5 milionů. Někteří ani nezkoušeli získat povolení od úřadů, protože si nemohli být jistí, že ho dostanou. Prostě chtěli odejít za každou cenu, včetně té nejvyšší.

Překonat Berlínskou zeď bylo v poslední dekádě existence východoněmeckého státu mnohonásobně obtížnější než v letech šedesátých. Tento „*protifašistický ochranný val*“, jak byla zeď propagandisticky nazývána SED³⁰¹, netvořila jen pouhá betonová zeď, nýbrž široký pruh území, který se skládal ze systému překážek, zábran. Během sedmdesátých let se jí dostalo několik významných úprav. Berlínská zeď splnila svůj účel – bránila útěku východních Němců ze své vlasti. Pokud se někdo pokusil o její překonání, měli příslušníci pohraničních stráží nařízeno střílet a zabíjet. To platilo i na začátku roku 1989, přestože o dva roky dříve Honecker při své návštěvě ve Spolkové republice ubezpečoval kancléře Kohla, že se tak neděje. Skutečnost však byla jiná. V února 1989 si zeď vyžádala další, ale zároveň poslední svou oběť – dvacetiletého číšníka Chrise Gueffroye. Spolu s kamarádem Christianem Gaudianem se pokusil o riskantní útěk, protože podle informací jejich známého, který sloužil u pohraniční policie v Duryňsku, měl být rozkaz střílet opuštěn.³⁰² NDR nikdy nepřiznala, že „u zdi“ existuje rozkaz střílet a zabíjet. Když pak v dubnu 1989 Honecker tento rozkaz odvolal, zůstalo to „státním tajemstvím.“³⁰³

Protože pro cestu na západ bylo povolení udělováno v malém množství případů a útěk přes zeď byl sázkou na život, rozhodli se někteří vynutit si cestu na západ jiným způsobem a uchýlili se na stálé zastoupení Spolkové republiky ve Východním Berlíně. Opakovala se tak situace, která se přihodila před pěti lety. Dne 11. ledna 1989 se dvacet lidí usadilo na stálém zastoupení v NDR. Dostalo se jim nejen slibu beztravnosti, ale také okamžitého vyřízení žádosti o výjezd do Spolkové republiky. Prozatím však zůstalo obsazování velvyslanectví za účelem vycestování do SRN výjimečným instrumentem, který nabyl na významu až v létě a na podzim.

Komunističtí představitelé ve Východním Berlíně si nepřipouštěli naléhavost situace. Dne 18. ledna Honecker prohlásil, že zeď „*bude stát ještě padesát nebo sto let,*

²⁹⁹ Wolfrum, Edgar: *Zdařilá demokracie*, s. 371

³⁰⁰ Vykoukal, Jiří – Litera, Bohuslav, Tejchman, Miroslav: *Východ*, s. 709

³⁰¹ Kuhrt, Eberhard – Buck, Hannsjörg F. – Holzweißig, Gunter (Hrsg.): *Die Endzeit der DDR-Wirtschaft. Analysen zur Wirtschafts-, Sozial- und Umweltpolitik*, Opladen: Leske und Budrich, 1999, s. 41

³⁰² Taylor, Frederick: *Berlínská zeď*, s. 383

³⁰³ Taylor, Frederick: *Berlínská zeď*, s. 384

nebudou-li odstraněny příčiny její existence.“³⁰⁴ Navíc tři dny před tím 15.ledna podepsala NDR další smlouvu helsinského procesu, ve které bylo jasně uvedeno, že každý člověka má „neomezené právo opustit... vlastní zemi a zase se do ní vrátit.“³⁰⁵ Samozřejmě to byl jen další prázdný slib. Honecker řekl sovětskému velvyslanci: „Dali jsme pokyn to podepsat, ale nebudeme to plnit.“³⁰⁶ Na začátku roku, tak nic nenasvědčovalo, že za pár měsíců dojde k pádu zdi a v dalším roce ke sjednocení. Mnozí pozorovatelé soudili, že musí dojít a dojde ke změně, ale spíše ke změně v podobě reforem východoněmeckého státu, nikoli k jeho zániku.

Až do jara zůstávala situace v NDR relativně neměnná. Gorbačovovým reformám sice odolávali komunisté v Československu a v NDR, ale polští a maďarští funkcionáři pozvolna přistoupili k liberalizaci svého režimu. Maďarská vláda učinila jeden krok, který se ve zpětném pohledu ukazuje jako jeden z nejdůležitějších milníků (spolu s otevřením zdi) roku 1989, který přispěl k pádu zkostnatělého režimu NDR. 2. května 1989 se z nařízení maďarské vlády začaly odstraňovat zátarasy a dráty na hranicích s Rakouskem. Neoficiální akt, kterému nevěnovala pozornost ani světová média, umožnil tisícům východních Němců splnit si svůj sen a přes Rakousko odejít do Spolkové republiky. Obyvatelé NDR jezdili často na dovolenou k jezeru Balaton do Maďarska. Zpráva o „volných“ hranicích se začala šířit. 27. června došlo nedaleko Šoproně k symbolické přestřižení hraničních drátů, coby symbolu železné opony, maďarským ministrem zahraničí Gyulou Hornem a jeho rakouským protějškem Aloisem Mockem. O něco později, 19. srpna, došlo k tzv. „Panevropskému pikniku.“³⁰⁷ Jednalo se o povolenou pokojnou demonstraci na rakousko-maďarských hranicích poblíž Šoproně, při které se na tomto místě na tři hodiny otevřeny hranice mezi oběma státy. 661 občanů NDR využilo možnost k útěku do Rakouska, odkud už měli volnou cestu do Spolkové republiky. Tak zde došlo k prvnímu hromadnému útěku východních Němců. Panevropský piknik tak byl jednou z předzvěstí pádu železné opony. Do konce srpna využilo „zelené hranice“ 3 000 lidí. Východní Berlín požadoval po maďarských soudruzích, aby dodržovali tajný dodatkový protokol ke smlouvě uzavřené mezi vládou NDR a vládou Maďarské lidové republiky o bezvízovém mezistátním cestovním ruchu z 20. června 1969 a vraceli východní Němce zpět do NDR.³⁰⁸ Maďarská vláda ale měla mnoho svých starostí. Vzhledem k probíhajícím reformám potřebovala kapitál a ten přislíbil dodat spolkový kancléř

³⁰⁴ Cit. podle Taylor, Frederick: *Berlínská zeď*, s. 386

³⁰⁵ Cit. podle Taylor, Frederick: *Berlínská zeď*, s. 386

³⁰⁶ Cit. podle „Chronik der Mauer“, <<http://www.chronik-der-mauer.de/index.php/chronik/1989/Januar/>> <online 28.10.2009>. Taktéž Taylor, Frederick: *Berlínská zeď*, s. 386

³⁰⁷ Název „Panevropský piknik“ je odvozen od Panevropské unie, která celou akci organizovala.

³⁰⁸ V něm se obě strany zaručovaly, že občané druhého státu nemůžou vycestovat do třetího státu bez povolení ze strany domovské země. in: Hertle, Hans-Hermann: *Chronik des Mauerfalls*, Berlin: Links, 1996, s. 62. Též in: <<http://www.ddr89.de/ddr89/chronik/0989/120989.html>> [online 22.10. 2009]

Helmut Kohl. Proto nevyhověla představitelům NDR. K oficiálnímu otevření cesty na západ pro tisíce východních Němců došlo 11. září, kdy po tajných jednáních se spolkovým kancléřem Kohlem a spolkovým ministrem zahraničí Genscherem den předtím maďarská vláda zrušila platnost dohody s NDR. Podle ní nemohly občané druhé strany cestovat do země, pro které jim nebylo vydáno vízum jejich vlastí. Spolkový kancléř předtím ujistil Maďarsko, že dostane od Spolkové republiky kompenzaci za jakoukoli škodu, jež by muselo nést v důsledku otevření hranic.³⁰⁹ Následně východoněmecký stát obvinil Budapešť z porušování mezinárodního práva a obchodu s lidmi.³¹⁰ Jenom během září uteklo touto cestou dalších 30 000 občanů NDR.³¹¹ Říkalo se, že východní Němci „hlasují nohama“ proti Honeckerově klubu.

Politická krize východoněmeckého režimu a ztráta legitimacy v očích jeho občanů se naplno projevila již během komunálních voleb v květnu 1989. Občané NDR už nechtěli protestovat tichým niterným způsobem. Poprvé v dějinách NDR klesla podpora navržené kandidátky pod 99 procent hlasů, včetně volební účasti. Oficiální čísla mluvila o účasti 98,78 procenta občanů, z nichž 98,85 procent odevzdalo hlas společné kandidátce.³¹² Údaje však byly zfalšovány, na což poukazovali církevní pozorovatelé (např. pastor Eppelmann), zástupci opozičních občanských mírových a ekologických skupin, kteří průběh voleb a sčítání hlasů bedlivě sledovali. Církev dokonce prohlásila, že proti jednotné kandidátce hlasovalo nejméně 7 procent voličů a de facto tak nařkla vládu ze lži.³¹³ Kvůli manipulacím s volebními lístky byly podány stovky trestních oznámení. V Lipsku a dalších městech se nevelké množství občanů rozhodlo protestovat.

Centrem opozice se stalo Lipsko, kde se od této chvíle až dokonce roku a poté i v prvních měsících roku 1990 každé pondělí večer konaly modlitební shromáždění. Na konci května 1989 přišlo přes 2 000 občanů.³¹⁴ Z Lipska se pomalu stávalo středisko odporu, které se mohlo od konce září titulovat na hlavní centrum opozice. Důvod proč tomu tak bylo, souvisel s katastrofálním životním prostředím v této oblasti.³¹⁵ Protesty proti zmanipulovaným

³⁰⁹ Sonntag, 19. November 1989 in: Teltschik, H.: *329 Tage: Innenansichten der Einigung*, Berlin 1991, s.39-40

³¹⁰ Vykoukal, Jiří – Litera, Bohuslav, Tejchman, Miroslav: *Východ*, s.711

³¹¹ Wolfrum, Edgar: *Zdařilá demokracie*, s.371

³¹² Staritz, Dietrich: *Geschichte der DDR*, s. 354

³¹³ Taylor, Frederick: *Berlínská zeď*, s.388

³¹⁴ Taylor, Frederick: *Berlínská zeď*, s. 388

³¹⁵ V jižní oblasti NDR, kde se Lipsko nacházelo, byl soustředěn rozsáhlý chemický průmysl. Vláda NDR chtěla snížit rostoucí výdaje na dovoz ropy ze SSSR zvýšením těžby nekvalitního hnědého uhlí a jeho spalováním. Podobná situace byla v severních Čechách a Slezsku, kde lidé dostávali příplatky za znečištěné životní prostředí, kterým se běžně říkalo „pohřebné“. Území na jihu NDR, Polska a na severu ČSSR tvořili tzv. „černý trojúhelník“. V německé literatuře se pro tuto oblast vžil termín „severní trojúhelník“ (*nördliche Dreieck*). Srv. Ihme-Tuchel, Beate: *Das „nördliche Dreieck“. Die Beziehung zwischen der DDR, der Tschechoslowakei und Polen in den Jahren 1954 – 1962*. Berlin 1993.

volbám („úprava“ volebních statistik přitom byla běžnou praxí komunistického vedení) prozrazovaly nejen nespokojenost ale především rostoucí sebevědomí občanů, kteří se přestávali bát všudy přítomné tajné policie Stasi a šikany ze strany režimu.

Vedení NDR naprosto stálo mimo realitu a odmítalo sebemenší změnu. Domácí situaci chtělo upevnit represemi a zastrašováním. Na mezinárodní scéně hledalo spojence pro potvrzení svého postupu. Podobně smýšlející soudruhy vidělo v Československu a Rumunsku, kde na rozdíl od Maďarska a především Polska³¹⁶ nadále vládli zastánci tvrdé linie. Dne 20. dubna jednal ředitel Akademie společenských věd při ÚV SED Otto Reinhold s členem předsednictva ÚV KSČ Janem Fojtíkem.

Po té, co celý svět zatajil dech nad snímky z pekingského náměstí Tian-men (Náměstí nebeského klidu), kde 18. května došlo ke střelbě do demonstrujících mladých lidí a na místě zůstaly desítky mrtvých, vydala Lidová komora NDR 8. června prohlášení, ve kterém čínským soudruhům pogratalovala ke zvládnutí situace a obnovení pořádku. Pro východní Němce to byl jen další kousek do mozaiky naprosté diskreditace Honeckerova vedení. Stále rezonující nespokojenost z květnových komunálních voleb řešilo východoněmecké vedení tradičním způsobem. Ihned odsunula mnohé disidenty do západního Německa a zmobilizovala policejní nátlak na protestující. V této době, tedy pár měsíců před pádem zdi, vypracovalo Mielkeho ministerstvo státní bezpečnosti plány na otevření tajných koncentračních táborů, kam by se dalo zavřít až 200 000 disidentů. Tato varianta by se dostala do hry, kdyby režim usoudil, že je nutné přinutit lidi k poslušnosti násilím.³¹⁷

Jakmile Gorbačov přišel s politikou perestrojky a nabádal i ostatní satelity Moskvy k reformnímu kurzu, začal se vývoj v jednotlivých socialistických státech východního bloku výrazně diferencovat. První rozpory mezi těmito státy se projevily na zasedání Politického poradního výboru Varšavské smlouvy, který jednal v Bukurešti 7.-8. července 1989. Na této schůzce prosadily konzervativní režimy (NDR, Československo) schválení rezoluce, která dávala každé zemi právo na vlastní cestu v domácí politice a pokusy Západu nebo jiných zemí východního bloku do ní zasahovat kritizovala. Tak došlo k odvolání a zrušení Brežněvovy doktríny. Během zasedání dostal Erich Honecker žlučnickový záchvat a na pár týdnů se stáhl z politického života.

V létě nabral exodus občanů NDR na síle. Erich Honecker se vrátil do politického dění v polovině srpna. Teprve koncem září se politbyro začalo zabývat touto záležitostí.

³¹⁶ V Polsku v této době jednání směřovala ke kulatému stolu. Mezi Polskem a NDR existoval nedořešený spor o území v oblasti Štětínské zátoky. Od války tu nedošlo k přesnému vymezení státní hranice na moři. Na konci 80. let se obě země vinily z překračování práva na rybolov. Vykoukal, Jiří – Litera, Bohuslav, Tejchman, Miroslav: *Východ*, s. 711

³¹⁷ Taylor cituje Richie, Faust's Metropolis, s. 823. Srov. Taylor, Frederick: *Berlínská zeď*, s. 388

Oficiální výzvy k beztrestnému návratu občanů do vlasti na situaci nic nezměnily. Podle východoněmeckého zákona se považoval pokus o nelegální opuštění státu za trestný čin, za něj hrozilo až 8 let vězení.³¹⁸ Východní Němci nehdrali prověřit pravdivost těchto výzev. Ba naopak, NDR opouštělo čím dál více lidí. Navíc objevili novou možnost jak se dostat na západ. Legální cestu podání žádosti o vystěhování a nelegální útěk přes Maďarsko nyní doplnil nový instrument. Občané NDR začali obsazovat spolková velvyslanectví v Praze a Varšavě, v menší míře také velvyslanectví v Budapešti a stálé zastoupení SRN ve Východním Berlíně. Dne 14. srpna, tedy pět dní před Panevropským piknikem muselo být zavřeno velvyslanectví Spolkové republiky v Budapešti, kam se uchýlilo 100 lidí. Ti zakrátko obdrželi povolení vycestovat ze země. Pro mnoho lidí směřujících do Maďarska, odkud se chtěli dostat přes Rakousko do SRN, bylo jednodušší přijet do Prahy a uchýlit se do zahrady Lobkovického paláce, sídla spolkového velvyslanectví v ČSSR. Navíc pro cesty do Československa nemuseli východní Němci žádat o víza. Neustále proudící příliv nových a nových uprchlíků donutil Spolkovou republiku 23. srpna také zavřít pražské velvyslanectví.

Spolkový kancléř Kohl napsal východoněmeckému generálnímu tajemníkovi dopis, ve kterém na něho osobně apeloval, aby přinesl konstruktivní řešení. Poukázal na to, že lidé utíkají z NDR, protože nevidí žádnou perspektivu. Odpovědnost za změnu je v rukou vedení NDR.³¹⁹ Největší problémem hromadného exodu lidí z NDR byla právě jeho věková struktura. Železnou oponu zdolávali hlavně mladí. Hrozilo, že v NDR zůstanou s Honeckerem a komunistickým vedením jen občané postproduktivního věku. Honecker ve své písemné odpovědi kancléři uvedl, že s ním souhlasí, že rozhodnutí o vycestování občanů NDR spočívá v kompetenci příslušných orgánů NDR. Nicméně výtku, aby NDR změnila svojí politiku a nedávala důvod občanům k útěku, považoval za vměšování do svrchovaných záležitostí druhého státu.³²⁰

Během září přijížděly východní Němci ve svých pověstných trabantech a wartburgách do Prahy. Cílem byla Vlašská ulice, kde sídlilo velvyslanectví SRN. Dne 22. září se konala schůze předsednictva ÚV KSČ, na jejímž pořadu byl bod o rozhodnutí politického a státního vedení NDR k problematice uprchlíků z NDR pobývajících na zastupitelských úřadech Německé spolkové republiky. Šlo o to, že ministerstvo Státní bezpečnosti NDR telefonicky sdělilo československé straně rozhodnutí východoněmeckého vedení: „*NDR je*

³¹⁸ V roce 1978 došlo k navýšení horní hranice trestní sazby za pokus o nelegální opuštění země z 5 na 8 let. Vykoukal, Jiří – Litera, Bohuslav, Tejchman, Miroslav: *Východ*, s. 711

³¹⁹ Zkrácená verze Anlage (Vorabversion eines Briefes von Helmut Kohl an Erich Honecker) zu Brief Franz Bertele [Leiter der Ständigen Vertretung in Ost-Berlin] Franz Jahnsowsky [DDR-Protokollchef] vom 14. August 1989, in: Judt, Matthias (Hrsg.): *DDR-Geschichte in Dokumenten*, dokument D25, s. 527 - 528

³²⁰ Entwurf eines Antwortschreiben Erich Honeckers zum Brief Helmut Kohls, in: Judt, Matthias (Hrsg.): *DDR-Geschichte in Dokumenten*, dokument D26, s. 528 - 529

připravena při posuzování nelegálního pobytu občanů NDR na západoněmeckých úřadech vzít v úvahu humanitární aspekty problému a v duchu § 10/3 zákona NDR upravujících podmínky vycestování do zahraničí bude v těchto případech následující:

- za podmínky vrácení těchto občanů do NDR, bude jim umožněno vystěhovat se do SRN jestliže:

- mají již žádost podanou, nebo si ji podají
- nemají-li finanční závazky vůči NDR nebo vůči občanům NDR (pokud ano, tak je napřed musí splnit)
- není-li jejich vystěhování v rozporu s naléhavými potřebami národního hospodářství a nevznikne-li tím závažná škoda pro stát.³²¹

Předsednictvo ÚV KSČ přijalo usnesení, že bere na vědomí informaci o rozhodnutí vedení NDR. Dané východoněmecké rozhodnutí ve skutečnosti vůbec neřešilo daný problém. Situace se nadále zhoršovala a bylo zřejmé, že východní Berlín bude muset dříve či později povolit odjezd uprchlíků na západ.

Na konci září se pod stany v zahradě Lobkovického paláce tísnilo na 6 000 lidí včetně malých dětí. Katastrofální hygienické podmínky a nátlak Československa na NDR, aby vyřešila situaci, přiměly komunistické vedení NDR ke změně postoje.³²² Spolkový ministr zahraničí Hans-Dietrich Genscher vyjednal odjezd uprchlíkům z pražského a varšavského velvyslanectví, odkud lidé odletěli zvláštními letadly polské letecké společnosti LOT.³²³ Vedení SED si ale stanovilo dvě podmínky. Protože podle interpretace východního Berlína uprchlíci svým chováním v Praze pošlapali dobré jméno NDR a sami se vyřadili ze socialistické společnosti, měli být za prvé vyvezeni ve vlacích Deutsche Reichsbahn, východoněmecké železnice a za druhé se tak mělo uskutečnit přes území NDR. Jak se ukázalo, domněnka východoněmeckého vedení, že tento příklad poslouží jako odstrašující, byla naprosto mylná. Dne 30. září vydalo východoněmecké ministerstvo zahraničí prohlášení, ve kterém byl souhlas Berlína označen za „humanitární akt“ vlády NDR. Tehdejší ministr zahraničí Spolkové republiky Hans-Dietrich Genscher dodnes v rozhovorech vzpomíná na 30. září, kdy uprchlíkům oznamoval z balkonu Lobkovického paláce v Praze, že mohou vycestovat do SRN, jako na nezapomenutelný okamžik.

Po odjezdu uprchlíků, se však na pražské velvyslanectví uchýlilo dalších 7 000 (!) východoněmeckých občanů. Proto byl 3. října zrušen bezpasový a bezvízový styk mezi NDR

³²¹ NA, fond KSČ - Ústřední výbor 1945-1989, Praha – předsednictvo 1986-1989, sv. P 131/89

³²² *Europa-Archiv*, č.20, 1989, Z 176

³²³ Spolkový ministr zahraničí Genscher jednal o problematice uprchlíků v New Yorku při zasedání OSN s ministry zahraničí ČSSR, Polska a NDR, s ministrem zahraničí SSSR Eduardem Ševardnadzem.

a Československem. Tím se uzavřela také cesta do Maďarska, Rumunska a Bulharska.³²⁴ Následující den došlo k druhému odjezdu východoněmeckých uprchlíků ze zahrady pražského velvyslanectví SRN. Významnou roli prostředníka mezi oběma německými státy při řešení „krize“ kolem uprchlíků na velvyslanectvích sehrál Washington.

Oficiálním vypovězením dohody o předávání uprchlíků ze strany maďarské vlády se odliv východních Němců na Západ ještě umocnil. Přesto se v NDR nacházeli i tací, kteří nezávisle na svém společenském postavení nebo vztahu k režimu, chtěli tomuto exodu zabránit, demonstrovali za změny a zakládali opoziční skupiny. Tito lidé si k Německé demokratické republice vytvořily vztah a považovali ji za svou skutečnou vlast. Rozdílný postoj tzv. *Dableiber* (zůstávajícími) a *Weggeher* (odcházejícími) tak odrážel problematickou legitimitu východoněmeckého režimu.³²⁵

Dne 9. září vzniklo v bytě Katji Havemannové, vdově po disidentovi Robertu Havemannovi³²⁶ první veřejně působící opoziční uskupení - Nové fórum (Neues Forum).³²⁷ Šlo o volné uskupení, které spoluzakládali Bärbel Bohleyová, Katja Havemann, Rolf Heinrich a Jens Reich. Cílem bylo vytvoření občanské hnutí proti režimu SED, které by působil mimo ochranný rámec církev. Na jeho začátku stála výzva k akci „*Aufbruch 89*“, jež podepsalo třicet opozičních intelektuálů, církevních představitelů a vědců.³²⁸ K tomuto prohlášení se přidávali tisíce dalších stoupenců. Nové fórum usilovalo o zahájení demokratického dialogu mezi vládci a ovládanými a provedení reform v rámci stávající NDR. Nežádalo opětovně zavedení kapitalismu a už vůbec ne znovusjednocení Německa.³²⁹ Podle čl. 29 Ústavy NDR poslalo nové uskupení na ministerstvo vnitra dne 19. září žádost o registraci. Ta byla zamítnuta s odůvodněním, že Nové fórum je v rozporu s ústavou NDR a představuje „*státu nebezpečnou platformu*“.³³⁰ Přestože do opoziční skupiny přišlo velké množství příznivců, na začátku října došlo k jejich odlivu. Velká část přešla do opětovně obnovujících se tradičních politických stran.

³²⁴ Staritz, Dietrich: *Geschichte der DDR*, s. 360

³²⁵ Vykoukal, Jiří – Litera, Bohuslav, Tejchman, Miroslav: *Východ*, s. 712

³²⁶ Havemann kritizoval režim v duchu demokratického socialismu a zásadním způsobem ovlivnil v NDR vznik nezávislého hnutí za občanská práva. Zemřel v roce 1982.

³²⁷ Státní bezpečnost, která byla o založení Nového fóra předem informována od neoficiálního spolupracovníka, sledovala zakládací schůzi, ale nezasáhla. Srov. Bezirksverwaltung für Staatssicherheit Potsdam Abt. XX: Information zur Gründungsveranstaltung des "Neuen Forum" von 13. September 1989, in: http://www.bstu.bund.de/cln_028/nn_999126/DE/M/S-DDR-Geschichte/Geschichte-der-DDR/Revolutionskalender/September-1989/Dokumentenseiten/13-September/13_sep_text.html_nnn=true > [online 22.10. 2009]

³²⁸ Znění textu „Aufbruch 89 – Neues Forum“ in: http://www.ddr89.de/ddr89/inhalt/ddr_nf.html > [online 22.10. 2009]

³²⁹ Taylor, Frederick: *Berlínská zed'*, s. 402

³³⁰ Cit. podle Evropa-Archiv, č. 20, 1989, s. Z176

Souběžně narůstal počet lidí v ulicích, kteří požadovali svobodu slova, projevu a shromáždění, tedy základních práv. Jedny z nejvýznamnějších demonstrací probíhaly v Lipsku, kde se každé pondělí po skončení večerní modlitby v kostele sv. Mikuláše konaly demonstrace. V pondělí 4. září se domáhalo práva vycestovat z NDR asi 1200 lidí. Teprve od 25. září, kdy se pondělního shromáždění zúčastnilo na 8 000 občanů, došlo ke změně požadavků.³³¹ Nyní se volalo „*My tu zůstaneme*“, čímž komunistickému vedení vzkázali, že si přejí uskutečnění změn v NDR

Tlak lidí na východoněmecké vedení, aby povolilo svobodné cestování, svobodu slova a provedlo nutné reformy v NDR, rostl den ode dne. Nicméně generální tajemník SED nedbal požadavků demonstrujících a slepě se připravoval na velkolepé oslavy 40. výročí založení NDR (7.října 1949). Ve svém slavnostním projevu v Paláci republiky ve východním Berlíně Honecker řekl, že NDR představuje „baštu socialismu“ proti imperialismu a označil ji za „předvoj“ socialistických zemí.³³² Pozvaný host generální tajemník KSSS Michail Gorbačov přednesl svojí zdravici, ve které varoval vedení NDR před zarputilým odmítáním reformem a pronesl památnou větu: „*Kdo se opozdí, toho život potrestá.*“³³³ Přes veškerá policejní opatření demonstrovaly během oslav desetitisíce lidí ve východním Berlíně, Lipsku, Drážďanech, Postupimi a v dalších městech a skandovali „Gorbi, Gorbi“, v naději, že jim pomůže.

Během oslav došlo k brutálnímu zásahu proti demonstrujícím, při němž státní a tajné policie zatkla na 3 500 lidí.³³⁴ Všichni měli v živé paměti, co se stalo před půl rokem na náměstí Tian-men v Pekingu. Podobný scénář nebyl vyloučen ani v NDR. Pocity demonstrujících se slily do podivné směsice nejistoty, odvahy, strachu a bázně. Zásadní rozřešení přinesl 9. říjen, tedy měsíc před pádem Berlínské zdi, kdy policie rezignovala na použití násilí. Ten den se v Lipsku po pondělní modlitbě opět konala demonstrace, na níž přišlo 70 000 lidí.³³⁵ Byla vydána Výzva občanů Lipska, která ujistňovala režim, že průběh akce bude poklidný. Z Moskvy přišla zpráva, že sovětsí vojáci nebudou v NDR nasazeni k zajištění situace. Těmito dvěma událostmi lze vysvětlit, proč východoněmecká policie, státní bezpečnost Stasi a jednotky Lidové armády nezasáhly. Dodnes není jasné, na čí nařízení došlo

³³¹ Wolfrum, Edgar: *Zdařilá demokracie*, s. 372

³³² Ansprache des Generalsekretärs des ZK der SED und Vortsitzenden des Staatsrates der DDR, Erich Honecker, auf der Festveranstaltung zum 40. Jahrestag der Gründung der DDR in Ost-Berlin am 6. Oktober 1989, in: *Europa-Archiv*, č. 20, 1989, D 573-581

³³³ Ansprache des Generalsekretärs des ZK der KPdSU und Vortsitzenden des Präsidiums des Obersten Sowjets der UdSSR, Michail Gorbatschow, auf der Festveranstaltung zum 40. Jahrestag der Gründung der DDR in Ost-Berlin am 6. Oktober 1989, in: *Europa-Archiv*, č. 20, 1989, D 581-586

³³⁴ Wolfrum, Edgar: *Zdařilá demokracie*, s. 372

³³⁵ Staritz, Dietrich: *Geschichte der DDR*, s. 365

k odvolání již vydaného rozkazu k zásahu.³³⁶ O týden později 16. října vyšlo do lipských ulic již 120 000 občanů.³³⁷ Následně došlo u lidí k překročení oné hranice strachu a demonstrovalo se i Plavně, Karl-Marx-Stadtu (později zpět přejmenovaném na Saskou Kamenici), Erfurtu, Magdeburgu, Halle, Stralsundu, Schwerinu a dalších.

Současně docházelo k zakládání mnoha různých opozičních hnutí a obnově tradičních politických stran. Opoziční uskupení již nebyla pouhými občanskými, ekologickými hnutími, ale formovala se už jako politická seskupení. Demokratický přelom (*Demokratischer Aufbruch* – DA)³³⁸ zahrnoval různorodé spektrum lidí - Rainera Eppelmana, Wolfganga Schnura, Friedricha Schorlemmera. Na konci roku do něj vstoupila i současná spolková kancléřka Angela Merkel.

Skupina Demokracie teď (*Demokratie jetzt* – DJ), založená 1. října, se hlásila k demokratické přeměně NDR, resp. demokratickému socialismu a k rozsáhlým ekologickým opatřením. Patřil k ní Wolfgang Ullman nebo Konrad Weiss. Dále se ustavila Iniciativa za mír a lidská práva (IFM - *Initiative für Frieden und Menschenrechte*) nebo ekologická Zelená liga (*Grüne Liga*). Politická platforma - Zelená strana (*Grüne Partei*) - vznikla kolem osoby Very Lengsfeldové.³³⁹ Strany tzv. Demokratického bloku – CDU, Liberálně-demokratická strana Německa (LDPD - *Liberal-Demokratische Partei Deutschlands*), NPD a Rolnická strana se distancovaly od SED.

Dne 7. října byla ve Schwante, severně od Berlína, oficiálně znovu založena Sociálně demokratická strana (SDP v NDR). Funkci předsedy strany vykonávali Markus Meckel a Angelika Barbeová. Jako mluvčí strany byl pověřen Stephan Hilsberg a funkce pokladníka připadla Gerdu Döhlingovi. Obchodním manažerem se stal Ibrahim Böhme, jenž byl, jak se později ukázalo, tajným spolupracovníkem Stasi.³⁴⁰ SDP rozhodujícím způsobem přispěla k destabilizaci komunistického systému v NDR, stejně jako k politizaci opozice.³⁴¹

Svaz spisovatelů a prezidium Akademie umění NDR volalo po veřejném demokratickém dialogu. Během dvaceti let byla evangelická církev přístřeškem pro všechny kritické hlasy a opoziční uskupení. Historik Edgar Wolfrum zdůraznil její nepostradatelnost coby určovatele politických metod opozičních skupin: „*Jelikož občané NDR byli zbaveni*

³³⁶ Müller, Helmut: *Dějiny Německa*, s. 454

³³⁷ Wolfrum, Edgar: *Zdařilá demokracie*, s. 372

³³⁸ Müller, Helmut: *Dějiny Německa*, s. 457. Lze se setkat s různými překlady např. „*Demokratické hnutí*“ in: Tejchman, Miroslav- Vykoukal, Jiří – Litera, Bohuslav: *Východ*, s. 712 nebo „*Demokratické vykročení*“ in: Wolfrum, Edgar: *Zdařilá demokracie*, s.372 nebo dokonce „*Demokratické vzkříšení*“ in: Hýbnerová, Stanislava: *Mezinárodní vztahy po roce 1945*, Praha: Karolinum, 1997, s. 96

³³⁹ Vera Lengsfeld měla za manžela básníka Knuda Wollenbergera, který spolupracoval se Stasi a během jejich manželství donášel na svou manželku.

³⁴⁰ Už 26. srpna 1989 byla zveřejněna „Výzva“ k založení sociálně demokratické strany. Autory byli Martin Gutzeit, Markus Meckel, Arndt Noack a Ibrahim Böhme.

³⁴¹ Potthoff, Heinrich – Miller, Susanne: *The Social Democratic Party of Germany 1848-2005*, s. 315

svých politických práv, převzala [evangelická církev - pozn. VŽ] roli jejich zástupce a v neposlední řadě definovala politickou kulturu hnutí odporu. Aktivní formy protestu uplatňované během „říjnové revoluce“ [demonstrace konané především v Lipsku na podzim 1989-pozn. VŽ], k nimž patřily bohoslužby za mír, zpěvy, držení varovné pietní hlídky a výzvy k nepoužívání násilí nemohly zastřít svůj původ v církevních kruzích. Zástupci církve byli díky práci v synodu vyškoleni v otázkách demokratického postupu, a moderovali tudíž jednání u nově zřízených Kulatých stolů. Evangelická církev tak byla nápomocna při demokratické proměně.³⁴²

Události měsíce října tak ukázaly vedení SED, že ve skutečnosti se musí bát více těch, co chtěli zůstat a reformovat NDR, než lidí prchajících na západ. Tlak ulice a nespokojenost uvnitř SED přinesl personální rošádu ve vedení strany a státu. 18. října odstoupil „ze zdravotních důvodů“ generální tajemník strany Erich Honecker a na jeho místo byl zvolen „korunní princ“ Egon Krenz.

Krenz se narodil v roce 1937 v Kolbergu, který dnes leží na polském území. Už od roku 1973 byl členem ústředního výboru SED, o tři roky později se stal kandidátem a v listopadu 1983 členem politbyra a tajemníkem ÚV. V roce 1984 získal funkci místopředsedy Státní rady NDR (kolektivní hlava státu), jejímž předsedou byl právě Honecker. Od tohoto okamžiku tak byla Krenzova politická kariéra úzce spjata s generálním tajemníkem. Krenz byl dlouho považován za Honeckerova nástupce a mnozí měli stále v paměti jeho souhlasné vyjádření s krvavým potlačením demonstrace studentů na pekingském náměstí Nebeského klidu. Proto taková výměna nemohla občany uspokojit.

Z politbyra museli odstoupit také Honeckerovi blízcí spolupracovníci – Günther Mittag a Joachim Herrmann. 24. října byl Honecker donucen vzdát se i funkce předsedy Státní rady a předsedy Národní rady obrany. Do obou úřadů byl zvolen nový generální tajemník Egon Krenz a to navzdory přecházejícím protestům v Lipsku, kde na 300 000 lidí žádalo Krenzovo odstoupení. Nejdůležitější funkce ve státě tak opět držel v rukou jeden člověk.

Krenz oznámil 18. října drastickou „změnu“ (*Wende*). Otevřeně přiznal problémy ve výrobě, nedostatky v nabídce zboží. Přes kritiku opozičních hnutí slíbil skutečný vnitropolitický dialog, ale odmítl spekulace o možném znovusjednocení: „*Socialismus na německé půdě není k dispozici!*“³⁴³ Pro budoucnost stanovil čtyři priority: zlepšit životní podmínky lidí investicemi do hospodářství, získat ztracenou důvěru lidí vytvořením

³⁴² Cit. podle Wolfrum, Edgar: *Zdařilá demokracie*, s.373

³⁴³ „*Der Sozialismus auf deutschen Boden steht nicht zur Disposition!*“ Cit. podle Jaraus, Konrad J.: *Die unverhoffte Einheit 1989-1990*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1995, s.96

„socialistického právního státu“, splnit přání občanů a odstranit překážky v cestování, diskutovat s masami. Jeho řeč o programu lidí zklamala, neboť projev byl špatně připravený.³⁴⁴

Nový muž v čele SED, kterému lidé kvůli jeho dlouhému obličejí a nápadným zubům říkali „koňskej ksicht“³⁴⁵, byl v nezávidění hodné situaci. Krenz provedl některá opatření, která slíbil ve svém televizním vystoupení. Dne 27. října vyhlásil amnestii pro demonstranty a uprchlíky. Kromě toho bylo zahájeno přípravné řízení proti příslušníkům pořádkových jednotek, které brutálním způsobem zasáhly během demonstrací při oslavách 40. výročí založení státu. Dne 1. listopadu byl opět zaveden bezvízový styk mezi NDR a Československem, takže došlo k opětovnému nárůstu uprchlíků. O dva dny později zveřejnil Krenz své úvahy v tzv. „Akčním programu obnovy“.³⁴⁶ Nová opatření nepřinesla zklidnění situace. Občané se už nespokojili s mírnými ústupky, ale chtěli skutečné reformy a jejich rychlou realizaci. Protesty v ulicích pokračovaly a den o dne mohutněly. Dne 4. října se na Alexandrově náměstí ve Východním Německu odehrála největší demonstrace v dějinách NDR, jíž se zúčastnilo na 1 milion lidí.³⁴⁷ Účastníci nesly plakáty s ironickými nápisy: „*Wende statt Wände*“ (Obrat místo zdi), „*Právní bezpečí představuje tu nejlepší Státní bezpečnost*“.³⁴⁸ Lidé požadovali rychlé reformy, svobodné volby a odstranění mocenského monopolu SED.

Personální výměna ve vedení přišla příliš pozdě a situaci už nešlo zvrátit. NDR hrozilo, že „vykrvácí“ neboť denně odcházely tisíce lidí a zároveň stála na prahu finančního bankrotu. Obměněné politbyro bylo 30. října přímo konfrontováno s katastrofální situací východoněmecké ekonomiky. Do rukou dostalo přísně tajnou zprávu „*Analýza hospodářské situace NDR se závěry*“ (*Analyse der ökonomischen Lage der DDR mit Schlussfolgerungen*), kterou vypracoval předseda Státní plánovací komise Gerhard Schürer a jeho čtyři spolupracovníci³⁴⁹. Zpráva obsahovala informace o katastrofálním stavu východoněmecké ekonomiky – více jak polovina všech strojů byla na odpis, muselo dojít k výměně poloviny přepravní infrastruktury, produktivita práce dosahovalo jen 40 procent produktivity na

³⁴⁴ Jaraus, Konrad J.: *Die unverhoffte Einheit*, s. 96

³⁴⁵ Taylor, Frederick: *Berlínská zed'*, s. 399

³⁴⁶ Cit. podle Wolfrum, Edgar: *Zdařilá demokracie*, s.373

³⁴⁷ Jaraus, Konrad: *Die unverhoffte Einheit 1989-1990*, s.77

³⁴⁸ Wolfrum, Edgar: *Zdařilá demokracie*, s.373

³⁴⁹ Jednalo se o Alexandra Schalcka-Golodkowského, Gerharda Beila, Ernsta Höfnera a Arna Dondu. Alexander Schalck-Golodkowski stál v letech 1966-89 v čele KoKo (Kommerzielle Koordinierung). Od roku 1975 byl státním sekretářem na ministerstvu pro zahraniční obchod a od roku 1986 též členem ústředního výboru strany. V roce 1989 utekl do Západního Berlína. Gerhard Beil zastával v letech 1986-89 post ministra pro zahraniční obchod a od roku 1981 byl také členem ústředního výboru strany. Ernst Höfner vykonával funkci ministra financí (1981-1990). Arno Donda vedl Státní centrální správu pro statistiku NDR (1963-1990)

západě, státní zadlužení se zvýšilo z 12 mld. východních marek v roce 1970 na 123 mld. východních marek v roce 1988 (pro rok 1989 se mělo jednat o 140 mld. východních marek), přímé dluhy západním států narostly ze 2 mld. západních marek v roce 1970 na 49 mld. v roce 1989.³⁵⁰ Ve zprávě se dále konstatovalo, že i když se provedou všechna opatření je exportní přebytek do nesocialistických zemí západu, který je vyžadován pro platební schopnost NDR, nejistý. „*Ještě v roce 1985 by to bylo možné. Dnes už neexistuje tato naděje na úspěch. Samotné zastavení zadlužování by v roce 1990 vyžadovalo snížení životní úrovně o 25-30%.*“ Navzdory uskutečnění opatření uvedených v dokumentu (viz. níže) bylo pro zajištění solventnosti NDR v roce 1991 nezbytné, aby Berlín zahájil se Spolkovou republikou jednání o finančním úvěru ve výši 23 mld. valutových marek.³⁵¹

Schürerova skupina nabídla politbyru návrhy, jak řešit katastrofální situaci. Opatření obsahovala: zásadní změny v hospodářské politice NDR ve spojení s hospodářskými reformami, okamžitá dlouhodobá opatření (včetně zrušení centrálního plánování), nová úroveň spolupráce mezi NDR a Sovětským svazem, „*konstruktivní koncepce spolupráce se SRN a s jinými kapitalistickými zeměmi jako Francie, Rakousko, Japonsko, které jsou zainteresovány na posílení NDR jako protiváhy k SRN, vypracovat a vyjednat*“. Přitom zpráva předpokládala, že „*NDR jako země socialismu, člen Varšavského paktu a Rady vzájemné hospodářské pomoci, se nechá vést politikou mírové koexistence států s rozdílným společenským uspořádáním, politikou dialogu rozumu a politikou uvolnění*“. Proto NDR měla odmítnout „*každou ideu znovusjednocení se SRN nebo vytvoření konfederace*“. Ve svých návrzích viděli autoři „*cestu k vytvoření evropského domu podle idey Michaila Sergejeviče Gorbačova, ve kterém mohou oba německé státy najít místo jako dobří sousedé.*“

³⁵⁰ Analyse [von Gerhard Schürer, Gerhard Beil, Alexander Schalck-Golodkowski, Ernst Högner und Arno Donda] der ökonomischen Lage der DDR mit Schlussfolgerungen [vom 27. Oktober 1989], in: Bundestag Drucksache 12/7600 vom 27. Mai 1994, dokument č. 731, s. 3109 - 3119, in: < <http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/12/076/1207600.pdf> > [online 22.10. 2009]. Též Gerhard Schürer, Gerhard Beil, Alexander Schalck, Ernst Höfner und Arno Donda: "Vorlage für das Politbüro des ZK der SED. Analyse der ökonomischen Lage der DDR mit Schlußfolgerungen" vom 30. Oktober 1989, in: < http://www.bstu.bund.de/cln_012/nn_999126/DE/MfS-DDR-Geschichte/Geschichte-der-DDR/Revolutionskalender/Oktober-1989/Dokumentenseiten/30-Oktober_d/30_akt_01_text.html_nnn=true > [online 22.10. 2009].

³⁵¹ Analyse [von Gerhard Schürer, Gerhard Beil, Alexander Schalck-Golodkowski, Ernst Högner und Arno Donda] der ökonomischen Lage der DDR mit Schlussfolgerungen [vom 27. Oktober 1989], in: Bundestag Drucksache 12/7600 vom 27. Mai 1994, dokument č. 731, s. 3109 - 3119, in: < <http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/12/076/1207600.pdf> > [online 22.10. 2009]. Též Gerhard Schürer, Gerhard Beil, Alexander Schalck, Ernst Höfner und Arno Donda: "Vorlage für das Politbüro des ZK der SED. Analyse der ökonomischen Lage der DDR mit Schlußfolgerungen" vom 30. Oktober 1989, in: < http://www.bstu.bund.de/cln_012/nn_999126/DE/MfS-DDR-Geschichte/Geschichte-der-DDR/Revolutionskalender/Oktober-1989/Dokumentenseiten/30-Oktober_d/30_akt_01_text.html_nnn=true > [online 22.10. 2009].

Nicméně, aby NDR přesvědčila Spolkovou republiku „o serióznosti svých záměrů“, doporučovali autoři zprávy, že „ musí být prohlášeno, že ještě v tomto století mohou být prostřednictvím... rozsáhlých opatření ekonomické a hospodářsko-technické spolupráce NDR-SRN vytvořeny takové podmínky, které učiní hranici existující mezi dvěma německými státy nadbytečnou.“ Na závěr analýzy se konstatovalo, že „ve znamení naděje a perspektivy je NDR připravena v roce 1995 přezkoumat, zda by se hlavní město NDR a Berlín (západní) měly ucházet o společné realizování olympijských her v roce 2004“.³⁵²

Schürer vypracoval speciálně pro nového generálního tajemníka SED Krenze a premiéra Williho Stopha třístránkovou analýzu, která byla ještě děsivější než dvaadvacetistránková zpráva pro politbyro. Informovala o finančních manipulacích NDR, která rychle přesouvala hotovost po mezinárodních peněžních trzích, nafukovala rozsah svých proklamovaných aktiv, čímž snižovala svou skutečnou zadluženost. Východoněmecký stát si tajně bral krátkodobé půjčky, aby mohl splácet alespoň úroky z dlouhodobých úvěrů.³⁵³ Dokonce i poplatky za přístup do Berlína přes území NDR, které Spolková republika odváděla do východoněmecké státní pokladny, byly až do roku 1995 utraceny.³⁵⁴

Východoněmecký generální tajemník byl pozván do Moskvy. Během setkání s Gorbačovem na konci října 1989 informoval Krenz svého hostitele o katastrofální hospodářské situaci NDR. Gorbačov odmítal o tématu diskutovat, neboť se domníval, že má dostatečné informace. Nicméně Krenz se nenechal odbýt a uvedl hrozivá čísla, s kterými přišla Schürerova skupina.³⁵⁵ Šokovanému Gorbačovovi pak ještě oznámil, že „přesný stav platební bilance není v tuto chvíli v NDR znám“.³⁵⁶ Pokud by měl východoněmecký stát žít z vlastních zdrojů, musela by se životní úroveň okamžitě snížit o 25-30 procent, jak se psalo v analýze Schürerovy skupiny, což bylo politicky neprůchodné řešení.

Když v říjnu 1989 přišla za Gorbačovem skupina západoněmeckých a sovětských odborníků se společným návrhem „historického vyrovnání“, „ukončení rozdělení Evropy a znovusjednocení Německa“, neprojevil sebemenší zájem.³⁵⁷ Plán počítal s dvěma etapami. Během prvních šesti let se mělo dosáhnout rovnováhy ozbrojených sil, Moskva měla stáhnout svoje vojáky z NDR, Polska a ČSSR. Tyto tři země by vytvořily spolu s Rakouskem a

³⁵² Cit. podle Analyse [von Gerhard Schürer, Gerhard Beil, Alexander Schalck-Golodkowski, Ernst Högner und Arno Donda] der ökonomischen Lage der DDR mit Schlussfolgerungen [vom 27. Oktober 1989], in: Bundestag Drucksache 12/7600 vom 27. Mai 1994, dokument č. 731, s. 3109 - 3119, in: <<http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/12/076/1207600.pdf>> [online 22.10. 2009].

³⁵³ Celých 62 procent exportních příjmů šlo na placení úroků. Durman, Karel: *Útěky od praporů*, s. 415

³⁵⁴ Taylor, Frederick: *Berlínská zed'*, s. 400

³⁵⁵ Gesprächsmaterialien für das Treffen des Genossen Egon Krenz mit Genossen Michail Gorbatschow [Ende Oktober 1989], in: Judt, Matthias (Hrsg.): *DDR-Geschichte in Dokumenten*, Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 1998, W71, s. 161

³⁵⁶ Durmann, Karel: *Útěk od praporů*, s. 415

³⁵⁷ Durmann, Karel: *Útěk od praporů*, s. 456 - 457

Jugoslávií neutrální pásmo mezi Sovětským svazem a západoevropskými státy. NDR by se postupně připravovala na sjednocení se Spolkovou republikou. Za to měla Moskva od Bonnu inkasovat zboží a služby v hodnotě 500 miliard západoněmeckých marek. Druhá fáze měla začít znovusjednocením Německa a volbami do celoněmeckého parlamentu. Sovětský svaz by obdržel dalších 500 miliard marek bezúročných úvěrů. Naštěstí pro Kohlovu vládu se situace vyvíjela jinak a Bonn později zaplatil Moskvě jen zlomek uvedené cifry.

Mezitím se začalo demonstrovat také před vládními budovami a místními úřadovny takto nenáviděné tajné policie Stasi. Proto 7. listopadu Erich Mielke nařídil všem oddělením a správám Stasi skartaci citlivých dokumentů, zejména těch, které se týkaly sítě neoficiálních informátorů Stasi.

Ve straně rostlo napětí a pokrokovější straníci žádali změnu vedení. Snaha zklidnit situaci vedla 7. listopadu k odstoupení dosavadní Rady ministrů (vlády NDR) v čele s Willi Stophem a o den později podalo demisi i celé politbyro. Tím došlo k výměně většiny reprezentantů staré konzervativní linie (Hermann Axen, Kurt Hager). Ústřední výbor SED zvolil nové členy politbyra, jejichž počet se z jednadvaceti snížil na jedenáct. Členem se stal Hans Modrow, první sekretář vedení strany v drážďanském okrese, který byl znám jako proreformní politik. Dne 13. listopadu, tedy v době již po pádu berlínské zdi, Lidová sněmovna NDR zvolila novým předsedou vlády Hanse Modrowa, který ještě tentýž den slíbil svobodné volby v NDR. Na rozdíl od vágních slibů Krenze, oznámil Modrow ve svém vládním prohlášení konkrétní politické reformní kroky, ozdravení životního prostředí a zlepšení vzdělávání a snížením byrokratické zátěže.³⁵⁸ Co se týče vztahů se Spolkovou republikou navrhl, aby oba německé státy spolu vytvořily „*smluvní společenství*“.³⁵⁹ Modrow sice odmítal spekulace o sjednocení, ale vyslovil se pro posílení spolupráce mezi SRN a NDR v různých oblastech (hospodářství, životním prostředí, dopravě, cestování, kultuře) a pro spojení s Evropským společenstvím.

Běžní občané sledovali nástup Modrowa do funkce premiéra s rozporuplnými pocity. Mnozí byli s návrhy nového generálního tajemníka Krenze spokojeni, ale mnoho ostatních doufalo v rozsáhlejší reformy. Zatímco se svobodných voleb dožadovalo 93%

³⁵⁸ 17. listopadu 1989 vytvořil nový kabinet a snížil počet resortů od předešlých vlád z 44 (!) na 28. Ve vládě zasedlo 16 straníků SED a 12 lidí z jiných stran. Pokračující emancipace stran Bloku přispěla k tomu, že nový kabinet byl opravdovou koaliční vládou. Objevilo se zde mnoho nových tváří např. ministerstvo hospodářství převzala Christa Luft, ministerstvo pro církevní záležitosti de Maiziére, k okoukaným tvářím patřil ministr zahraničí Oskar Fischer nebo ministr obrany Theodor Hoffmann. Jaraus, Konrad H.: *Die unverhoffte Einheit 1989-1990*, s. 101

³⁵⁹ Müller, Helmut: *Dějiny Německa*, s. 456

dotázaných, chtělo 87% zůstat ve své vlasti.³⁶⁰ O Modrowi bylo známo, že nesouhlasí s postojem vedení SED v otázce reform, ale velmi sympatizuje s perestrojkový kurzem Moskvy. Nebýt ochranné ruky Gorbačova, přišel by v únoru 1989 kvůli svému postoji o funkci prvního sekretáře strany v drážďanském okrese.³⁶¹ Zatímco důvěra lidí v Krenze nedosahovala ani 10 %, skromnému předsedovi vlády Modrowovi věřily dvě pětiny východních Němců.³⁶²

5. 2 pád zdi - jeden velký omyl

Navzdory bouřlivým událostem v NDR nemohl nikdo tušit, že v dohledné době padne zeď a za dalších 329 dní dojde ke sjednocení obou německých států.³⁶³ Jak napsal jeden z nejlepších odborníků věnujících se pádu zdi H.-H. Hertle: „*Pád zdi nebyl ani plánován, ani nebylo možné ho předvídat.*“³⁶⁴

Dne 1. listopadu zrušili Berlín (východní) víza pro cestování do Československa, která byla nucena zavést na začátku října kvůli úprku občanů NDR na pražské velvyslanectví Spolkové republiky. A tak se opět začaly tvořit kolony trabantů směr Československo. 8. listopadu, tedy ve stejný den, kdy bylo v NDR zaregistrováno Nové fórum jako občanské sdružení, přešlo přes Československo do Rakouska více než 20 000 občanů NDR. Soudruzi v Praze se tak dostávali do nepříjemné situace a hrozili, že uzavřou hranice. Československá vláda stroze informovala východoněmeckého velvyslance v Praze, že „*nemá v úmyslu budovat uprchlické tábory pro východoněmecké občany.*“³⁶⁵

Vedení strany uveřejnilo návrhy na liberálnější cestovní předpisy, které po svém nástupu do funkce generálního tajemníka Krenz slíbil. Ve skutečnosti však v otázce cestování nedošlo k žádnému posunu. Vyřízení žádosti mělo trvat měsíc a nebylo jisté zda žadatel povolení dostane. Další omezení přicházelo v podobě maximální povolené částky přidělené tvrdé měny, která činila pouhých 15 západních marek. Zároveň nebylo stanoveno datum, od kdy začnou tyto nařízení vůbec platit. Lidé tak nedostali žádný ústupek a jejich nevole se jen zvětšovala. 6. listopadu přišlo na lipskou demonstraci 500 000 lidí. NDR se ironicky říkalo

³⁶⁰ Jarausch, Konrad H.: *Die unverhoffte Einheit*, s. 101

³⁶¹ Lapp, Peter Joachim: Wahlen und Wahlfälschungen in der DDR, in: *Deutschland Archiv*, č. 1, 1996, s. 97

³⁶² Jarausch, Konrad H.: *Die unverhoffte Einheit*, s. 101

³⁶³ Podle počtu dní, které uběhly od pádu berlínské zdi do okamžiku než se Německo znovusjednotilo, pojmenoval Kohlův poradce Horst Teltschik své paměti „*329Tage: Innenansichten der Einigung*“

³⁶⁴ Cit. podle Wolfrum, Edgar: *Zdařilá demokracie*, s.374

³⁶⁵ Cit. podle Taylor, Frederick: *Berlínská zeď*, s. 405

„Německá demonstrující republika“.³⁶⁶ Na shromáždění byl kritizován návrh nových cestovních předpisů. Vystupující řečníci už nechtěli žádné úpravy, nýbrž zrušení cestovních zákonů.

Politbyro pověřilo čtyři úředníky, aby pozměnily stávající zákon o cestování a vypracovali návrh k nařízení „*Ke změně situace ohledně trvalého výjezdu občanů NDR přes Československou socialistickou republiku*“. Devátého listopadu ráno schválilo politbyro a Rada ministrů předložený dokument. Materiál říkal, že pokud budou mít východní Němci pas s vízem, nebudou pro jejich trvalou emigraci a soukromé cesty platit žádná další omezení (např. účel cesty). Lidé mohly vycestovat přes jakýkoli hraniční přechod mezi NDR a SRN, resp. Západním Berlínem. Přestože se jednalo o vládní a nikoli stranickou záležitost měl veřejnost přednést dokument o nových dočasných úpravách v cestování do zahraničí člen politbyra ÚV SED Günter Schabowski. Ten s ním nebyl vůbec seznámen, neboť nebyl přítomen na schůzi vlády, která návrh toho dne odhlasovala. Půl hodiny před tiskovou konferencí dostal desky s materiálem od Krenze a šel do Mezinárodního tiskového střediska v Mohrenstrasse, kde vláda v posledních dnech pořádala živě přenášené tiskové konference. Schabowski byl unavený a nesoustředěný a dokument o změně cestovních pravidel nazvaný „*Ke změně situace ohledně trvalého výjezdu občanů NDR přes Československou socialistickou republiku*“ si nechal až nakonec. V 18:35 začal číst:

„1. Dekret z 30.listopadu 1988 o cestování občanů NDR do zahraničí se nebude uplatňovat, dokud nezačne platit nový cestovní zákon.

2. Počínaje tímto okamžikem jsou v účinnosti následující dočasné přechodné úpravy pro cestování do zahraničí a trvalý výjezd z NDR:

- a) *Žádosti soukromých osob o cestování do zahraničí nyní mohou být podány bez splnění dřívějších požadavků (dokazovat potřebu cesty nebo prokazovat rodinné vztahy). Oprávnění k cestě bude vydáno v krátkém časovém úseku. Důvody k zamítnutí budou uplatňovány jen ve zvláště výjimečných případech.*
- b) *Príslušné odbory pasové a registrační kontroly při obvodních odděleních Lidové policie v NDR jsou instruovány, aby vydávaly víza k trvalému odjezdu bez prodlení a aniž by bylo prokázáno splnění dosavadních podmínek opravňujících k trvalému výjezdu. Je ještě možné požádat o trvalý výjezd v oddělení vnitřních věcí [místního okresního nebo městského výboru].*
- c) *Trvalý výjezd je možný přes všechny hraniční přechody se SRN a (Západním) Berlínem.*

³⁶⁶ Taylor, Frederick: *Berlínská zed'*, s. 405

- d) *Přestanou dočasná vydávání (cestovních) povolení konzuláty NDR a trvalý výjezd jen na osobní průkaz NDR přes třetí země.*
3. *Příložená tisková zpráva vysvětlující dočasná přechodná opatření bude vydána 10. listopadu.*³⁶⁷

V sále přítomní novináři příliš nerozuměli informaci, s kterou přišel mluvčí ÚV SED. Jeden italský novinář se zeptal Schabowského, zda se nejedná o omyl. Schabowski možná nerozuměl, proč je mu kladen takový dotaz. Opatření měla být „dočasná“ a žádosti mohly být přeci zamítnuty, což se schovalo pod formulku „ve zvláště výjimečných případech“. Tiskový mluvčí ústředního výboru však přehlédl jednu zásadní informaci, nařízení mělo začít platit až od příštího dne. Další novinář, měl to být Tom Brokaw z americké televize NBC, chtěl vědět, od kdy začne úprava platit. Schabowski trochu znejistěl a zopakoval: „*Pokud vím, tak, no, okamžitě, bez prodlení.*“ Tato odpověď sice někoho mohla překvapit, ale jinak nic neměnila na skutečnosti, že východní Němci potřebují mít pas a víza pro cestu do zahraničí.

To, co se následně odehrávalo lze nazvat „mediální dezinterpretací“. Pád zdi 9. listopadu tak byl jedním velkým omylem, který způsobily sdělovací hromadné prostředky. Agentura DPA a Reuters informovaly dvě minuty po sedmé hodině večer, že všichni občané NDR mají mít od nynějška právo vycestovat do zahraničí přes příslušné hraniční přechody. O tři minuty později posunula význam předešlé zprávy agentura Associated Press, když oznámila: „*Podle informací člena politbyra SED Güntera Schabowského otevírá NDR své hranice.*“³⁶⁸ Na takové sdělení zareagovaly ostatní agentury a západoněmecké televizní stanice, které bylo možné bez problémů naladit na území NDR a které Východní Němci pravidelně sledovali. Televize ARD začala zprávy ve 20:00 větou: „NDR otevírá své hranice.“ Pár desítek obyvatel východního Berlína záhy přišly k přechodům v Bornholmer Strasse, Heinrich-Heine-Strasse a Invalidenstrasse a chtěli přejít na druhou stranu do Západního Berlína. Vedení NDR vůbec netušilo, co se začíná odehrávat. Vlastně to netušil nikdo. Po desáté večer Krenzovi volal ministr státní bezpečnosti Erich Mielke a informoval ho o napjaté situaci. Kolem půl desáté byl u hraničního přechodu v Bornholmer Strasse mezi

³⁶⁷ Ministerrat der DDR: "Beschluss für Reisen und ständige Ausreise aus der DDR", in: <http://www.bstu.bund.de/cln_028/nn_898182/DE/MfS-DDR-Geschichte/Geschichte-der-DDR/Revolutionskalender/November-1989/Dokumentenseiten/09-November_a/09_nov_a_text.gtp=968644_3DI.html> [online 14.12. 2009]. Též. DDR/Regierungssprecher zu neuen Reiseregulungen, in: Judt, Matthias (Hg.): *DDR-Geschichte in Dokumenten. Beschlüsse, Berichte, interne Materialien und Alltagszeugnisse*, Berlin: Links, 1997, D47, s. 543 - 544.

³⁶⁸ Cit. podle Taylor, Frederick: *Berlínská zed'*, s. 408

východním Berlínem a francouzským sektorem 500 až 1000 lidí a další přicházeli. Důstojníci Stasi nedostali žádné pokyny a některé občany pustili na vlastní pěst, ale do pasů jim dali razítko „bez práva na návrat“. Kolem půl dvanácté byl ohromný dav na Bornholmer Strasse nevladatelný. Velitel přechodu podplukovník Harald Jäger nebyl ochoten riskovat vlastní život a životy svých podřízených a nařídil ukončit kontrolu pasů, otevřít hranici a nechat lidi projít. Tisíce lidí mohly po 28 letech svobodně podívat na druhou stranu Berlína. Do půlnoci byly otevřeny všechny hraniční přechody. 12 000 vojáků z berlínských pohraničních pluků bylo připraveno zasáhnout. Ale žádný rozkaz nepřišel, a tak zůstali v kasárnách. Jak trefně napsal jeden historik, byla to „*revoluce, jež byla...nade vši pochybnost zprostředkovaná televizí.*“³⁶⁹

Reakce Moskvy byla bezradná. Ukázalo se, že Sovětský svaz již není schopen uplatnit své velmocenské nároky. Sovětský velvyslanec ve východním Berlíně Vjačeslav Kočemasov byl ústně instruován náměstkem ministra zahraničí Kovaljovem, že otázka pohraničního styku je vnitřní záležitostí NDR. Velvyslanec požadoval písemné potvrzení (došlo až za čtyři dny), neboť se domníval, že jde o záležitost dotýkající se celého poválečného uspořádání.³⁷⁰ Sovětskému svazu chyběla koncepce o německé otázce. Proto Gorbačov ihned svolal krizový štáb, kde se mělo rozhodnout, jak zareagovat na bezprostřední situaci.³⁷¹ Falin, Krjučkov, Jazov se dovolávali velmocenských práv stanovených mezinárodními dohodami. Avšak Gorbačov rozhodl: „*Můžeme debatovat o všech možnostech kromě jediné – nasazení (našich) vojsk.*“³⁷² Výsledkem jednání byl názor nechat NDR jejímu osudu, což také navrhoval Šachnazarov s Čerňajevem. Gorbačova slova jen potvrdila již dříve nastoupenou linii o neplatnosti tzv. Brežněvovy doktríny. Kohlův poradce Horst Teltschik uvádí ve svých pamětech, že Gorbačov dokonce řekl spolkovému kancléři v říjnu 1988 a poté v červnu 1989, že se Moskva zdrží vojenské intervence v NDR.³⁷³

Byla to dokonalá ironie osudu. Zatímco v roce 1961 východoněmecké vedení nechalo postavit zeď proto, aby zabránilo svým občanům v útěku na Západ, resp. do Spolkové republiky, v roce 1989 „*v ní ze zcela stejného důvodu prorážela dírky.*“³⁷⁴

³⁶⁹ Cit. podle Taylor, Frederick: *Berlínská zeď*, s. 411

³⁷⁰ Durman, Karel: *Útěk od praporů*, s. 416

³⁷¹ Tvořili ho generální tajemník KSSS Michail Gorbačov, ministr zahraničí Eduard Ševardnadze, Gorbačovův poradce Anatolij Čerňajev, předseda zahraničněpolitického výboru ÚV KSSS Alexandr Jakovlev, vedoucí zahraničního oddělení ÚV KSSS Valentin Falin, místopředseda zahraničněpolitického výboru ÚV KSSS Georgij Šachnazarov, ředitel KGB Vladimir Krjučkov, ministr obrany Dmitrij Jazov.

³⁷² Cit. podle Durman, Karel: *Útěk od praporů*, s. 417

³⁷³ Teltschik, Horst: *329 Tage. Innenansichten der Einigung*, Berlin: Siedler, 1991, s.144

³⁷⁴ Cit. podle Gilbert, Felix - Large, David Clay: *Konec evropské éry*, s. 590

6. Reakce spolkové vlády na 9. listopad 1989

Masový exodus, nepokoje a demonstrace východních Němců měly dopad na vnitropolitické dění SRN. Spolková vláda nadále sledovala svojí německou politiku vyjadřovanou tezí – snažit se ulehčit osud svým východním krajanům a pomáhat režimu NDR, aby Moskva nemusela poskytnout svůj druh „bratrské“ pomoci. Dne 8. listopadu 1989 předstoupil spolkový kancléř Helmut Kohl před Bundestag, aby přednesl *„Zprávu spolkové vlády o stavu národa v rozděleném Německu“*.³⁷⁵ Zdůraznil, že *„svobodné sebeurčení pro všechny Němce“* bylo, je a zůstane středobodem spolkové německé politiky. V souvislosti s děním v NDR celý svět viděl, že *„rozdělení naší vlasti je nepřirozené, že zeď a ostnatý drát nemůžou trvale existovat“*. *„Proud tisíců především mladých lidí z NDR do svobodné části Německa je před celým světem „hlasováním nohama“*. Zároveň se zmínil o tom, že následující den navštíví Polsko, kde spolu s prvním nekomunistickým premiérem Mazowieckim se pokusí založit německo-polské vztahy na nových základech. Kohl řekl, že základy politiky spolkové vlády jsou jasné: *„V budoucí Evropě musí jít především o sebeurčení a lidská práva, o národní suverenitu, nikoli o hranice...“*³⁷⁶ Odlišil tak státní suverenitu od suverenity národní, které dal prioritu. Dále se věnoval situaci v NDR. SED se musí vzdát mocenského monopolu a umožnit vznik nezávislých politických stran a zajistit svobodné, všeobecné a tajné volby. Za takovýchto předpokladů byl také připraven hovořit o úplně nové dimenzi hospodářské pomoci NDR. Současně však zdůraznil, že bez základních reforem hospodářského systému, bez zrušení byrokratického plánovaného hospodářství a vytvoření tržní ekonomiky by byla hospodářská pomoc zbytečná.³⁷⁷ Zároveň upozornil, že historický vývoj neběží podle jízdního řádu. Na konci řekl: *„Znovusjednocení a západní integrace, německá politika a politika Evropy jsou dvě strany téže mince. Vzájemně se podmiňují.“*³⁷⁸ Ve stejný den spolkový sněm schválil usnesení o neměnitelnosti polské

³⁷⁵ Cit. podle Bericht der Bundesregierung zur Lage der Nation im geteilten Deutschland, abgegeben von Bundeskanzler Helmut Kohl vor dem Deutschen Bundestag am 8. November 1989, in: Europa-Archiv, č. 24, 1989, D 705-715. Též Kaiser, Karl: *Deutschlands Vereinigung. Die internationalen Aspekte*, mit den wichtigen Dokumenten bearbeitet von Klaus Becher, Dokument 11, Ulm: Bastei Lübbe, 1991, s. 151. Kniha obsahuje přílohu se 79 důležitými, nicméně zkrácenými dokumenty.

³⁷⁶ Cit. podle Bericht der Bundesregierung zur Lage der Nation im geteilten Deutschland, abgegeben von Bundeskanzler Helmut Kohl vor dem Deutschen Bundestag am 8. November 1989, Dokument 11 in: Kaiser, Karl: *Deutschlands Vereinigung. Die internationalen Aspekte*, mit den wichtigen Dokumenten bearbeitet von Klaus Becher. Ulm: Bastei Lübbe, 1991, s. 152. Kniha obsahuje přílohu se 79 důležitými, nicméně zkrácenými dokumenty. Též in: *Europa-Archiv*, č. 24, 1989, D 705-715

³⁷⁷ Bericht der Bundesregierung zur Lage der Nation, Dokument 11 in: Kaiser, Karl: *Deutschlands Vereinigung*, s.155

³⁷⁸ Cit. podle Bericht der Bundesregierung zur Lage der Nation, Dokument 11 in: Kaiser, Karl: *Deutschlands Vereinigung*, s.156

západní hranice, ve kterém potvrzoval „*právo polského národa žít v zajištěných hranicích, které nebudou námi Němci zpochybňovány ani nyní, ani v budoucnosti územními nároky.*“³⁷⁹

Příští den došlo k pádu berlínské zdi. Spolková republika, resp. vláda byla konfrontována s novou situací. Ve skutečnosti to byla výzva, kterou si všichni přáli, ale nikdo jí 9. listopadu nečekal. Nepřipravenost politiků v SRN a ve světě se projevila v opatrných vyjádřeních. V následujících dnech zasedli ke stolu a začali tvořit programy, plány, tedy německé koncepce, které si situace naléhavě žádala. Především spolkový kancléř Kohl musel zodpovídat dotazy. Na něho byla primárně upřena pozornost. Do dění vstupovaly také čtyři vítězné mocnosti z druhé světové války, jež nesly zodpovědnost za rozdělení Německa.

Pád zdi byl překvapivým zlomem, který ale v podstatě zapadal do série událostí roku 1989. Spolkový kancléř v té době pobýval na státní návštěvě ve Varšavě. Zprávu o otevření hraničních přechodů v Berlíně předal kancléři jeho spolupracovník Eduard Ackermann. Spolkový kancléř měl politický cit a uvědomoval si, že v této nejen pro Němce přelomové události, musí být v Berlíně. Kohl nechtěl udělat stejnou politickou chybu, jako jeho předchůdce Konrad Adenauer. První poválečný kancléř se v době stavby Berlínské zdi ihned neodebral do Berlína, jako to udělal Willy Brandt, a pokračoval dál v předvolební kampani, čímž ztratil u občanů mnoho sympatií.³⁸⁰ Helmut Kohl dostal také zprávu od Gorbačova, jenž ho žádal, aby udělal vše pro stabilizaci situace.³⁸¹

Druhý den po otevření Berlínské zdi se před berlínskou schöneberskou radnicí konalo velké shromáždění. S proslovem vystoupil jak spolkový kancléř Helmut Kohl, tak Willy Brandt, dále ministr zahraničí Hans-Dietrich Genscher nebo úřadující starosta Západního Berlína Walter Momper. Kancléř Kohl byl přijat jemu nepřátelsky naladěným davem.³⁸² Naproti tomu otec Ostpolitik Brandt, který byl v NDR velmi oblíbený, uvítali lidé jásotem. Bývalému kancléři se mylně přisuzuje, že zde pronesl slavnou větu: „*Ted' srůstá to, co patří k sobě.*“ Ve skutečnosti jí sice Brandt použil ve stejný den hned několikrát (např. u

³⁷⁹ Cit. podle Moravcová, Dagmar: *Evropská politika sjednoceného Německa 1990-1999*, Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 2000, s. 15 Na závěr Kohlovy návštěvy v Polsku (14. listopadu), která byla na jeden přerušena v souvislosti s otevřením berlínské zdi, vydal spolkový kancléř a polský premiér Mazowiecky společné prohlášení v duchu předešlého usnesení Bundestagu.

³⁸⁰ Kohl, Helmut: Chtěl jsem sjednocení Německa, s.

³⁸¹ Dne 10. listopadu 1989 v 17:40 sovětský velvyslanec Julij Kwizinskij sdělil telefonicky z Bonnu do Berlína Teltschikovi ústní vzkaz generálního tajemníka Gorbačova pro spolkového kancléře. V té době probíhala před schöneberskou radnicí manifestace, na které promluvil také kancléř Kohl. Srov. Mündliche Botschaft des Generalsekretärs Gorbatschow an Bundeskanzler Kohl 10. November 1989, in: *Dokumente zur Deutschlandpolitik: Deutsche Einheit Sonderedition aus den Akten des Bundeskanzleramtes 1989/90*. Bearbeitet von Hanns Jürgen Küsters und Daniel Hofmann. München : Oldenbourg, 1998, dokument č. 80, s. 504 - 505

³⁸² Booker, Christopher – North, Richard: *Skryté dějiny evropské integrace od roku 1918 do současnosti*, Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 291

Brandenburské brány a v rozhovorech s novináři), nicméně v jeho řeči před schöneburskou radnicí nezazněla.³⁸³

Dne 16. listopadu předstoupil před Bundestag s prohlášením vlády k cestě do Polska a situaci v NDR.³⁸⁴ Kancléř připomněl, že při vši radosti s nově nabytou svobodou pohybu „našich krajanů v NDR nesmíme zapomenout: - *Stojíme teprve na začátku vývoje. – Ještě dlouho nebudeme u cíle: Právo všech Němců na sebeurčení není ještě realizováno; příkaz Základního zákona, dosažení jednoty a svobody Německa, je ještě nesplněn. – Musíme při vši radosti-to chci zdůraznit- zůstat nadále rozvážní a s chladným rozumem, jednat s rozmyslem.*“ V posledních dvou odstavcích shrnul postoj spolkové vlády: „Svoboda byla, je a zůstává jádrem německé otázky. To znamená: především: „*Naši krajané v NDR musí se umět sami rozhodnout, jakou cestou chtějí jít do budoucnosti.... Oni vědí sami nejlépe, co chtějí. To platí také pro otázku německé jednoty, otázku znovusjednocení. ... Každé rozhodnutí, které lidé v NDR ve svobodném sebeurčení uskuteční, budeme samozřejmě respektovat. Spolková vláda pevně trvá na svém německopolitickém směru. Byl, je a zůstává úspěšným směrem....Známe naši povinnost.*“

Poprvé po 40 letech se zdálo, že existuje možnost, ale také i pravděpodobnost sjednocení obou německých států v jeden.³⁸⁵ Přesto by si tehdy nikdo nevsadil na to zda, kdy a jakým způsobem k tomu dojde. Spolková republika musela okamžitě řešit hlavní problém způsobený náhlým otevřením východoněmeckých hranic. Jednalo se o nutnost zajistit ubytování a práci pro tisíce přesídlenců z NDR, kteří proudili do země po celý podzim a kteří i v týdnech po odvolání Erich Honeckera a také ještě na jaře příštího roku přecházeli do Spolkové republiky za lepší životní úroveň v počtu asi dva tisíce lidí denně.³⁸⁶ Přitom v samotné SRN byl trvalý nedostatek bytů a osm procent západních Němců bylo bez práce.³⁸⁷ Celá záležitost se Bonnu velice prodražovala, neboť podle Základního zákona byla Spolková republika povinna poskytnout všem východním Němcům plná občanská práva včetně velkorysé sociální pomoci.

Jak se Bonn postaví k nečekané situaci a otázce sjednocení, ptali se mnozí. Ve skutečnosti si však Spolková republika dávno zvykla na rozdělení a do značné míry se s ním zžila. Ukázalo se tak, že SRN a také Kohlova vláda „*byly v praxi mnohem silněji orientovány*

³⁸³ Potthoff, Heinrich – Miller, Susanne: *The Social Democratic Party of Germany 1848-2005*, s. 318

³⁸⁴ Regierungserklärung von Bundeskanzler Helmut Kohl am 16. November 1989 vor dem Deutschen Bundestag über seine Reise nach Polen und zur Lage in der DDR, in: *Europa-Archiv*, č. 23, 1989, D 686 – 696. Východoněmeckou situaci se zabývá v druhé části prohlášení, s. 692-696

³⁸⁵ Cit. podle Gilbert, Felix - Large, David Clay: *Konec evropské éry*, s. 591

³⁸⁶ Gerbet, Pierre: *Budování Evropy*, Praha: Karolinum 2004, s. 322

³⁸⁷ Cit. podle Gilbert, Felix - Large, David Clay: *Konec evropské éry*, s.591

na existenci dvou německých států, než se později připouštělo.³⁸⁸ Žádná politická strana v Bundestagu, ani spolková vláda neměla koncepci, která by ukazovala jakou cestou dospět k opětovnému sjednocení země. Ale tlak východních Němců, kteří stále více volali po sjednocení a těch tisíců, kteří i po pádu zdi nadále žádali o vystěhování na Západ, nutili politiky čím dál více uvažovat o znovusjednocení. Během prvního týdne po otevření zdi proudilo přes vnitroněmeckou hranici devět miliónů lidí. Drtivá většina putovala směr západ. Okouzlení kapitalistickým životem vraceli se zpět do NDR. Východní Němci byli konfrontováni s ohromným rozdílem mezi životním standardem svým a západních Němců. Jejich nespokojenost prudce rostla, stejně jako hlasy vyzývající ke sjednocení se Spolkovou republikou. Jak mohli východní Němci udolat blahobyt Spolkové republiky? „Jedinou šanci pro NDR“ spatřoval básník Thomas Rosenlöcher ironicky v tom, že „se nechá od této země spolknout“.³⁸⁹

Kancléř Kohl spolu se svými spolupracovníky z úřadu kancléře vzal situaci do vlastních rukou. Dne 28. listopadu 1989 předstoupil před Bundestag a seznámil přítomné s tzv. „Desetibodovým programem na překonání rozdělení Německa a Evropy“,³⁹⁰ ovšem aniž by se předem o svém záměru poradil se spojenci ve Washingtonu, Londýně a Paříži, čímž některé velmi rozladil. Západní spojenci se o kancléřově programu dozvěděli prostřednictvím svého velvyslanectví v Bonnu.³⁹¹ Kohl dokonce neinformoval ani svého ministra zahraničí Genschera.³⁹² Kohlův plán počítal s vytvořením konfederativní struktury mezi oběma státy, které měly předcházet svobodné volby v NDR a masivní finanční pomoc druhému německému státu.

Obsah jednotlivých bodů byl následující. Za prvé: Spolková vláda byla připravena k okamžité konkrétní pomoci. Cílem zůstalo odstranění překážek v cestování v obou směrech.

³⁸⁸ Cit. podle Weber, Hermann: *Dějiny NDR*, s. 301

³⁸⁹ Cit. podle Jaraus, Konrad H.: *Die unverhoffte Einheit 1989-1990*, s. 105

³⁹⁰ Zehn-Punkte-Programm zur Überwindung der Teilung Deutschlands und Europas, vorgelegt von Bundeskanzler Helmut Kohl in der Haushaltsdebatte des Deutschen Bundestages am 28. November 1989, in: *Europa-Archiv*, č. 24, 1989, D 728-734. Též Kaiser, Karel: *Deutschlands Vereinigung*, Dokument 13, s.158-168. Též. Diemer, Gebhard - Kubrt, Eberhard: *Kurze Chronik der Deutschen Frage. Mit den drei Verträgen zur Einigung Deutschlands und 23 Zeitdokumenten*, 4. Auf. München: Olzog, 1994, s. 230-236 nebo Kohl, Helmut: *Chtěl jsem sjednocení Německa*, Praha: Karolinum, 1997, s.113-146. Srov. Teltschik, Horst: *329 Tage. Innenansichten der Einigung*, Berlin: Siedler, 1991, s.42-86.

³⁹¹ Riceová a Zelikow, autoři knihy *Germany Unified* a někdejší členové Bushovi administrativy, uvádějí ve své knize (s.121), že zpráva přišla do Washingtonu až ke konci dne. Teltschik, poradce kancléře Kohla, později řekl, že Bush dostal zprávu ještě před Kohlovým projevem v Bundestagu, ale přečetl si ji až později. Ehler, Tomáš: *USA a znovusjednocení Německa*, s.37. Teltschikův rozhovor z 27. září 2000 in Plato, von Alexander: *Die Vereinigung Deutschlands*, s. 122

³⁹² Booker, Christopher – North, Richard: *Skryté dějiny evropské integrace od roku 1918 do současnosti*, Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 291 Roli tu mohla sehrát zářijové událost z Lobkovického paláce v Praze, sídla spolkového velvyslanectví. Zde se tísnilo několik tisíc východoněmeckých uprchlíků, neboť si tímto způsobem chtěli vymoci odchod na Západ. 30. září vystoupil spolkový ministr zahraničí Genscher na balkóně Lobkovického paláce a oznámil osazenstvu v zahradě, že cesta je volná. Tento hvězdný okamžik mohl být důvodem, proč chtěl získat Kohl také podobný ohlas.

Za druhé: „*Spolková vláda bude jako dosud pokračovat ve spolupráci s NDR ve všech oblastech.*“ Jako obzvláště důležitá měla být intenzivní spolupráce v oblasti ochrany životního prostředí. Za třetí: „*Naše pomoc a naše spolupráce bude rozšířena, jestliže dojde ke změně politického a hospodářského systému.*“ Vedení NDR se mělo s opozičními skupinami dohodnout na změně ústavy a novém volebním zákoně. Kohl řekl jasně: „*Podporujeme požadavek svobodných, rovných a tajných voleb v NDR za účasti nezávislých, to znamená samozřejmě také nesocialistických, stran. Monopol moci musí být zrušen.*“ Hospodářská pomoc mohla být jen účinná, pokud se provedou hospodářské reformy. „*Byrokratické plánované hospodářství se musí odstranit.*“ Za čtvrté: Spolková republika byla připravena přijmout Modrowův koncept smluvního společenství. Zvláštnost charakteru vztahů mezi oběma německými státy vyžadovala dohody ve všech oblastech a na všech úrovních a vytvoření společných institucí. Za páté: Spolková vlády byla také připravena jít ještě dále a vytvořit konfедераční struktury s cílem přetvořit je ve federaci, to znamenalo ve spolkové uspořádání. Brzy po svobodných volbách měly vzniknout následující instituce: společný vládní výbor pro stálou konzultaci, společné odborné výbory, společné parlamentní grémium a mnoho jiných podle dalšího vývoje. Taková forma spojení odpovídala dějinné kontinuitě. Státní formou v Německu byla skoro vždy konfederace nebo federace. Za šesté: Vývoj vnitroněmecký vztahů měl být v souladu s celoevropským procesem, to znamená také se vztahy mezi Západem a Východem. Za sedmé: Evropská společenství byla vyzvána, aby se více věnovala státům střední a východní Evropy, ve kterých docházelo reformačním procesům. Za osmé: Helsinský proces měl zůstat základním pilířem celoevropské architektury. Nicméně do budoucna se mělo přemýšlet o nové institucionální formě celoevropské spolupráce. Za deváté: Překonání rozdělené Evropy a rozděleného Německa vyžadovalo nutně další kroky v odzbrojení a kontrole zbrojení. Za desáté: „*Znovusjednocení, to znamená znovunabytí státní jednoty Německa, zůstává politickým cílem spolkové republiky.*“ Desetibodový plán představoval první jasnou koncepci kancléře ve vztahu k německé jednotě. Pod vlivem rychlého běhu událostí docházelo v aktivní politice spolkové vlády k improvizaci a koncepcie sjednocení se upřesňovala.

V programu chyběla zmínka o členství v Severoatlantické alianci. Helmut Kohl záměrně vynechal problém potvrzení nenarušitelnosti východoněmecké hranice s Polskem, což nezůstalo nepovšimnuto. Polská vláda to kritizovala.³⁹³ Americký ministr zahraničí James

³⁹³ Bingen, Dieter: *Die Polenpolitik der Bonner Republik von Adenauer bis Kohl 1949 – 1991*, Baden-Baden: Nomos, 1998, s. 262

Baker se o tom zmínil na tiskové konferenci následující den.³⁹⁴ Od kancléře šlo o vnitropolitický kalkul, neboť operoval s tím, že tak získá i podporu obrozující se krajní pravice. Po mezinárodních protestech vše napravil.³⁹⁵

Na tiskové konferenci konané 29.listopadu 1989 Baker vyjádřil souhlas americké diplomacie s Kohlovou koncepcí a zároveň uvedl tzv. (Bushovy) čtyři principy, na které musí sjednocovací proces dbát: 1) uskutečnění práva na sebeurčení, 2) pokračující členství Německa v NATO a ve více integrovaných Evropských společenstvích, 3) proces má probíhat mírově a postupně krok za krokem, 4) v souvislosti s Kohlovým opomenutím otázky hranic v desetibodovém programu USA znovu zdůraznily svojí podporu principům uvedeným v helsinském závěrečném aktu – nedotknutelnost evropských hranic, změna byla možná pouze mírovými prostředky.³⁹⁶

³⁹⁴ Pressekonferenz des amerikanischen Aussenministers James A. Baker am 29. November 1989 in Washington, Dokument 14 in: Kaiser, Karl: *Deutschlands Vereinigung*, s. 169.

³⁹⁵ Gilbert, Felix - Large, David Clay: *Konec evropské éry*, s. 592

³⁹⁶ Pressekonferenz des amerikanischen Aussenministers James A. Baker am 29. November 1989 in Washington, Dokument 14 in: Kaiser, Karl: *Deutschlands Vereinigung*, s. 169. Čtyři body použil jako první americký ministr zahraničí James Baker, ale obecně jsou označovány jako „Bushovy čtyři body“. Americký prezident je poprvé použil na bruselském summitu Severoatlantické aliance 4. prosince 1989. Srov. Ehler, Tomáš: *USA a znovusjednocení Německa*, s. 39

7. Postoj čtyř vítězných velmocí a Evropských společenství k znovusjednocení Německa

Stanovisko Bonnu bylo důležité, ale sjednocení Německa nebylo pouze záležitostí Němců. Po druhé světové válce nebyla s poraženým Německem nikdy podepsána mírová smlouva. Čtyři vítězné velmoci (bývalí spojenci antihitlerovské koalice) – USA, SSSR, Velká Británie a Francie – si ponechaly odpovědnost za rozdělení Berlín a konečné vymezení německých hranic. Proto bylo vyřešení „německé otázky“ tedy i znovusjednocení záležitostí nejen národní, resp. vnitropolitickou, ale z velké části také mezinárodní. Přestože občané NDR odstartovali události, jež vedly k oněm mezinárodním jednáním a následně urychlovali i samotný průběh vyjednávání mezi mocnostmi, sjednocující proces vytvářela Kohlova vláda v součinnosti s vedením v NDR a velmocemi.

Negativní postoj k znovusjednocení obou německých států se začal postupně objevovat i na místech, kde by se to předtím neočekávalo. Ve Spolkové republice zaznívaly nejen v politických kruzích varovné hlasy před rychlým a nepromyšleným sjednocovacím procesem nebo dokonce proti sjednocení jako takovému. Takový postoj zastával slavný spisovatel Günther Grass, který dával přednost „konfederaci“ a vystupoval proti „*pokřiku o jednotě*“.³⁹⁷

Ovšem odmítavý postoj zaujaly též představitelé evropských států (Velká Británie, Itálie, Francie). Na přelomu roku 1989/1990 se pro německou jednotu z evropských předsedů vlád vyslovili pouze dva – irský a španělský. Italský senátor a bývalý ministr zahraničí Giulio Andreotti řekl: „*Milujeme Německo tolik, že je máme raději dvě.*“³⁹⁸ Zvláštní význam historického okamžiku německých dějin trefně charakterizoval německý historik Edgar Wolfrum: „*V celé německé historii neexistovala kromě pádu berlínské zdi sice žádná jiná událost, již by tolik lidí na světě sdílelo s takovou radostí [...], ale žádný stát v Evropě si na pozadí dějin 20. století nepřál mocenskou koncentraci 80 milionů Němců.*“³⁹⁹ Existovaly zhruba tři důvody, kterými evropské státy odůvodňovaly své obavy – bezpečnostní, hospodářsko-politické a obavy z ohrožení evropského integračního procesu. Zatímco u států středovýchodní Evropy převládala obava z obrození nacionalistických a revanšistických tendencí budoucího sjednoceného státu, dva západní spojenci Spolkové republiky - Britové a Francouzi- se obávali hospodářského kolosu s více než 80 miliony lidí a destabilizace Evropy.

³⁹⁷ Cit podle Kohl, Helmut: Chtěl jsem sjednocení Německa, s. 180

³⁹⁸ Cit. podle Schröder, Richard: Deutsche Einheit besser als ihr Ruf. In: *Die Politische Meinung*, č. 458, Januar 2008, s. 10

³⁹⁹ Cit. podle Wolfrum, Edgar: *Zdařilá demokracie*, s.377

Krátce po té, co padla berlínská zeď a německá otázka se „dostala na pořad dne“, oba státy vystoupily proti samotné myšlence znovusjednocení. Dne 16. listopadu prohlásil britský ministr zahraničí Douglas Hurd v Západním Berlíně, že otázka německého znovusjednocení „*není aktuální*“.⁴⁰⁰ Zároveň Hurd a po něm i francouzský prezident Francois Mitterrand demonstrativně navštívili NDR, čímž chtěli zvýšit kredit Modrowovy vlády. Dalším argumentem Paříže a Londýna proti možnému sjednocení byla Gorbačova pozice v Sovětském svazu, která by se tím mohla ohrozit. Podle německého historika Alexandra von Plato ale nic takového nehrozilo. Gorbačov však tuto představu nepopřel a snažil se ji využít ve svůj prospěch.⁴⁰¹

V Evropských společenstvích se už delší dobu hovořilo o vytvoření hospodářské a měnové unie, což se neobešlo bez sporů. Zvláště britská strana v čele s Margaret Thatcherovou odmítala společnou měnu. Nicméně jak Francie tak Británie zastávaly názor, že je nutné nejdříve zajistit hospodářskou jednotu Evropy před německým sjednocením. Na to reagoval Willy Brandt na prosincovém sjezdu SPD v roce 1989 slovy: „*Nikde není psáno, že Němci musí zůstat na vedlejší koleji, dokud celoevropský vlak nedojede do stanice.*“⁴⁰²

7.1 Francie

Francie pocítovala nepříjemné obavy z obnovení mocného souseda, který vyvolal obě druhé světové války. Kromě toho měla strach, že se Německo stane dominantním hráčem v evropských společenstvích, a tak ji připraví o „rovnoprávné postavení v „integračním motoru“.“⁴⁰³ Francouzský prezident Mitterrand, který byl dobrým přítelem Helmuta Kohla, naléhal na Gorbačova při setkání v Kyjevě 6. prosince 1989, aby blokoval sjednocení Německa.⁴⁰⁴ Během své návštěvy východního Berlína těsně před vánocemi řekl Modrowovi, že se východoněmečtí představitelé „*mohou spolehnout na solidaritu Francie s Německou demokratickou republikou*“ a několikrát se zmínil o tom, že existence obou německých států bude pokračovat.⁴⁰⁵ Svůj odmítavý postoj ke sjednocení Německa demonstroval také tím, že nebyl přítomen oficiálnímu otevření Braniborské brány mezi Východním a Západním Berlínem, kterého se zúčastnily hlavy států vítězných velmocí. Později se snažil Mitterrand

⁴⁰⁰ *Evropa-Archiv*, č. 24, 1989, s. Z 213

⁴⁰¹ Později Ševardnadze informoval Teltschika, že v lednu 1990 měl Gorbačovovi hrozit puč. Podle dosud zveřejněných materiálů bylo něco takové velmi nepravděpodobné. Srov. Plato, Alexander von: *Die Vereinigung Deutschlands*, s. 416-417

⁴⁰² Cit. podle Gilbert, Felix - Large, David Clay: *Konec evropské éry*, s.593

⁴⁰³ Cit. podle Horčička, Václav – Kovář, Martin: *Dějiny evropské integrace II.*, Praha: Triton, 2005, s. 101

⁴⁰⁴ *Evropa-Archiv*, č. 24, 1989, D 732, Luňák, Petr: *Západ.Spojené státy a západní Evropa ve studené válce*, Praha: Libri 1997, s.340

⁴⁰⁵ Cit. podél Luňák, Petr: *Západ.Spojené státy a západní Evropa ve studené válce*, s. 340

vysvětlit svůj odpor ke sjednocení obavami o osud západní polské hranice Odra-Nisa.⁴⁰⁶ Brzy francouzský prezident poznal, že sjednocení stejně nezabrání, a proto zaujal pragmatičtější přístup. Po uveřejnění Kohlova plánu se proto pokusil celý proces spíše zpomalit a zkomplikovat.⁴⁰⁷ Francie začala usilovat o větší svázanost budoucího sjednoceného Německa v soukolí evropské integrace. Důraz by tedy kladen na evropskou stránku sjednocení.⁴⁰⁸ Za svojí nepřímou podporu požadoval souhlas Bonnu s vytvořením společné hospodářské a měnové unie (HMU) na nejbližším zasedání Evropské rady. Přestože HMU nebyla pro Spolkovou republiku výhodná, neboť německá marka měla velmi dobrou pozici coby měna, Kohl ji podporoval.⁴⁰⁹ Během celého procesu sjednocení Německa kancléř vždy zdůrazňoval důležitost evropského rámce a spolu s francouzským prezidentem Mitterrandem „tlačili“ evropský integrační proces dopředu.

7.2 Velká Británie

Britská premiérka Margaret Thatcherová zarputile odmítala vznik silného Německa, které se podle ní od sjednocení Bismarckem „snad částečně proto, že národní sjednocení přišlo tak pozdě – [...] nepředvídatelně potácelo mezi agresivitou a pochybnostmi o sobě“.⁴¹⁰ Velké Německo představovalo „destabilizační faktor“, který hrozil, že nahradí evropskou rovnováhu „teutonskou hegemonií“.⁴¹¹ V prosinci 1989 poznamenal britský ministr zahraničí Douglas Hurd, že studená válka byla „systém..., v němž jsme docela spokojeně žili po čtyřicet let“.⁴¹² Ve stejném duchu pak reagoval na zveřejnění Kohlova plánu: „Jsme potěšeni deseti body. Myslím si, že bude třeba ještě jedenáctého bodu, který říká, že nic z toho, co se bude dít, nenaruší rovnováhu a stabilitu v Evropě a nevyvolá stav úzkosti v myslích lidí, kteří mají všechny důvody k obavám.“⁴¹³ Britská ministerská předsedkyně viděla otázku sjednocení v dlouhodobém horizontu, neboť „základním argumentem pro zpomalení německého sjednocení“, jak napsala ve svých pamětech, „bylo vytvořit si prostor pro nadechnutí, v němž by bylo možno navrhnout novou architekturu Evropy, kde by spojené Německo nebylo destabilizujícím, příliš silným faktorem, prostě slonem v porcelánu.“⁴¹⁴ Britská premiérka to vysvětlovala tím, že „Německo vždycky pohlíželo jak na východ, tak na západ, i když“ jak

⁴⁰⁶ Luňák, Petr: *Západ. Spojené státy a západní Evropa ve studené válce*, s. 340

⁴⁰⁷ Weidenfeld, Werner: *Außenpolitik für deutsche Einheit*, s. 165

⁴⁰⁸ Srov. Rede des französischen Aussenministers, Roland Dumas, vor der französischen Nationalversammlung am 12. Dezember 1989, Dokument 17 in: Kaiser, Karl: *Deutschlands Vereinigung*, s. 173-175

⁴⁰⁹ Schöllgen, Gregor: *Die Aussenpolitik der Bundesrepublik Deutschland*, s. 192-193

⁴¹⁰ Cit. podle Thatcherová, Margaret: *Roky na Downing Street*, Praha: Naše vojsko, 1993, s. 540

⁴¹¹ Cit. podle Wolfrum, Edgar: *Zdařilá demokracie*, s. 377

⁴¹² Cit. podle Taylor, Frederick: *Berlínská zed'*, s. 416

⁴¹³ Cit. podle Luňák, Petr: *Západ*, s. 340

⁴¹⁴ Cit. podle Thatcherová, Margaret: *Roky na Downing Street*, s. 556

přiznávala „moderním projevem této tendence je spíše ekonomické rozpinání než územní agrese“.⁴¹⁵ Proto se domnívala, že „pouze vojenská a politická angažovanost Spojených států v Evropě a úzké vztahy mezi dvěma nejsilnějšími suverénními státy v Evropě – Británií a Francií – jsou dostačující, aby vyrovnaly německou moc.“⁴¹⁶ A nic takového by se podle ní nemohlo uskutečnit ve federalizované Evropě, „uvnitř evropského superstátu.“⁴¹⁷ Na druhou stranu je nutné zdůraznit, že Margaret Thatcherová oddělovala proměnu NDR ve skutečně demokratický stát od otázky znovusjednocení, při níž bude potřeba „brát plně v úvahu přání a zájmy německých sousedů a ostatních velmocí“.⁴¹⁸ Na sklonku studené války Británie hrála ve světové diplomacii jen menší význam.

7.3 Evropská společenství

Sjednocení Německa mělo zásadní vliv i na Evropská společenství (ES). Společenství jako takové nemělo žádné kompetence, co se týče zahraniční a bezpečnostní politiky, a tak se nemohlo podílet na mezinárodních jednáních vedoucích k znovusjednocení Německa.⁴¹⁹ Nicméně mu to nebránilo v tom, aby zformulovalo své stanovisko.

Dne 9. prosince 1989 nebyla na zasedání Evropské rady ve Štrasburku vůbec ochotna se německým tématem zabývat. Francouzský ministr zahraničí Roland Dumase byl toho názoru, že by německé sjednocení nemělo být předmětem debaty, protože nebylo aktuálním problémem, a tak by diskuse nevedla k žádnému výsledku.⁴²⁰ Nicméně Rada nakonec schválila princip znovusjednocení Německa na základě svobodného sebeurčení.

Ihned poté se začala diskutovat otázka jakým způsobem by evropské společenství mělo přijmout bývalou NDR. Specifikum celé záležitosti spočívalo v tom, že nešlo o přijetí nového člena, nýbrž o rozšíření území stávajícího člena-Spolkové republiky Německa. Již dříve byly výměny mezi SRN a NDR považovány za vnitroněmecký obchod a neplatily pro ně vnější tarify Evropského hospodářského společenství (EHS).⁴²¹

Na mimořádném zasedání o důsledcích sjednocení Německa pro politiku Společenství v Dublinu dne 28. dubna 1990 rozhodla Evropská rada o integraci území bývalé NDR do Společenství. Začlenění mělo vstoupit v platnost bez změny, jakmile bude

⁴¹⁵ Cit. podle Thatcherová, Margaret: *Roky na Downing Street*, s. 541

⁴¹⁶ Cit. podle Thatcherová, Margaret: *Roky na Downing Street*, s. 541

⁴¹⁷ Cit. podle Thatcherová, Margaret: *Roky na Downing Street*, s. 541

⁴¹⁸ Cit. podle Thatcherová, Margaret: *Roky na Downing Street*, s. 541

⁴¹⁹ Gebert, Pierre: *Budování Evropy*, Praha: Karolinum 2004, s. 322

⁴²⁰ Kancléř se kvůli svému desetibodovému programu setkal „s mrazivou atmosférou“. Evropská rada formulovala právo Němců na jednotu doslovně podle textu „Dopisu k německé jednotě“, který byl součástí smluv mezi SRN a Sovětským svazem z roku 1970. Moravcová, Dagmar: *Evropská politika a sjednocení Německa 1990-1992*, s. 16

⁴²¹ Gebert, Pierre: *Budování Evropy*, s. 323

znovusjednocení právně dovršeno. Na druhou stranu byla stanovena přechodná opatření vztahující se zejména na vnější výměny, zemědělství, strukturální politiku a ekologii. Rozvrácené ekonomice nových spolkových zemí se měl dostat impulz v podobě komunitární pomoci stejně jako tomu bylo v případě ostatních zaostávajících regionů v Itálii, ve Španělsku, v Řecku a v Irsku.⁴²² Finanční zátěž spojenou s transformací východoněmeckého hospodářství měla nést především sama SRN (jako svou „národní úlohu“).⁴²³

Po dlouhém období stagnace se pokoušeli evropští politici nastartovat další fázi integračního procesu – v sociální, měnové oblasti a otázce další harmonizace daní.⁴²⁴ Francouzský prezident Mitterand a spolkový kancléř Kohl usilovali o prohloubení integrace ES a na jaře roku 1990 přišli s iniciativou vytvořit Evropskou unii. To britská premiérka Thatcherová odmítala, jako porušování suverenity členských států. Její představa byla taková, že se ES mají ubírat směrem ke spolupráci na mezivládní úrovni. Návrh předsedy Evropské komise Jacquese Delorse vytvořit společnou evropskou měnovou unii (EMU) narážel na trvalý odpor Británie. Proto ještě v červenci 1990 litoval blízký spolupracovník Thatcherové Nicolas Ridley vzniku sjednoceného „domýšlivého Německa“ a ostře napadl EMU jako „německý vynález“. ⁴²⁵

7. 4 Sovětský svaz

Sovětské vedení bylo nenadálou událostí – pádem zdi - velmi zaskočeno. Zveřejněné dokumenty ukazují, že sovětská interpretace podzimních událostí v NDR byla naprosto chybná. Ve skutečnosti nebyla rostoucí nespokojenost východních Němců pouze s Honeckerovým vedením odmítajícím reformy, jak se v Moskvě domnívali. Demonstrace tisíců lidí odrážely celkovou nespokojenost se socialistickým režimem. Navíc SSSR měl nepřesné informace o hospodářské situaci svého nejdůležitějšího satelitu.⁴²⁶ V Moskvě se vědělo o ekonomických problémech satelitů. Nicméně katastrofální stav východoněmeckého hospodářství a ohromném zadlužení země předčilo i ty nejhorší sny.

Sovětský svaz přistupoval k východnímu Německu naprosto odlišným způsobem než k ostatním satelitům. Pro Moskvu znamenala NDR mnohem více. Tento symbol studené války, bylo ztělesněním toho, čeho Moskva dosáhla od druhé světové války ale také jejích válečných obětí. Prestižní ohled se tu mísil s psychologickým účinkem. Jednalo se o „*staletou*

⁴²² Gebert, Pierre: *Budování Evropy*, s. 323

⁴²³ Moravcová, Dagmar: *Evropská politika sjednoceného Německa 1990-1999*, s.17

⁴²⁴ Fiala, Petr – Pitrová, Markéta: *Evropská unie*, 1. vyd., 3. dotisk (2005), Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2003, s. 124

⁴²⁵ Cit. podle Horčička, Václav – Kovář, Martin: *Dějiny evropské integrace II.*, s. 100-101

⁴²⁶ Plato, Alexander von: *Die Vereinigung Deutschlands*, s. 90–108

kombinaci ambicí a strachu“, která po válce našla své vyjádření v rozděleném Německu.⁴²⁷ Moskva získala záruku, že tento stát již nikdy více neohrozí Sovětský svaz. Právě na začátku celého procesu spojovali Gorbačov a Ševardnadze odpor vůči německé jednotě s hrozbou NATO.⁴²⁸

Během návštěvy ve Spolkové republice ve dnech 12.-15.června 1989 Gorbačov přiznal Němcům právo na sebeurčení, nicméně to nemělo žádný dopad na změnu v německé otázce. Gorbačov zdůraznil Kohlovi, že je nutné respektovat poválečnou realitu v Evropě.⁴²⁹ Postoj Moskvy byl jednoznačný vzdát se NDR, evropského předpolí a výkladní skříně socialismu bylo naprosto nemyslitelné. Během ohromných demonstrací konaných v NDR na podzim 1989 a těsně po pádu Berlínské zdi Gorbačov odmítl zásah sovětskou armádou. Právě toto jednání, jakož i pozdější rozhodnutí a souhlas se členstvím sjednoceného Německa v Severoatlantické alianci je nutné připočíst k historické velikosti osoby Michaila Gorbačova.

Po 9. listopadu 1989 bylo nadále stanovisko Moskvy k možnosti sjednocení důrazně odmítavé. Při setkání se spolkovým ministrem zahraničí Genscherem dne 5. prosince 1989 v Moskvě se generální tajemník KSSS ohradil proti Kohlově německé politice vyjádřené v desetibodovém program a jeho postup označil za „diktát“ či „pokus o anexi NDR“. Kohlovo počínání dokonce přirovnal k Hitlerově.⁴³⁰

Na konci ledna 1990 proběhla v Moskvě čtyři hodiny trvající ostrá diskuse, na jejímž konci se dospělo k závěru, že znovusjednocení obou německých států je nevyhnutelné.⁴³¹ Podobného názoru byl i východoněmecký předseda Rady ministrů (vláda NDR) Modrow, který při návštěvě Moskvy 30. ledna 1990 přiznal beznadějnost celé situace: „*Argumenty, jichž jsme až dosud používali, vůbec nepůsobí. Odhlédneme-li od malých levicových sekt, pak převážná většina společenských sil jde za ideou sjednocení. Jestliže se nyní nechopíme iniciativy, pak započatý proces bude pokračovat spontánní, explozivní cestou.*“⁴³² Gorbačov chybně odhadl celou situaci. Domníval se, že východoněmecký stát je životaschopný a vkládal naděje do předsedy vlády Modrowa. Zpočátku se mohl odvolávat na postoj Británie a Francie, jež se stavěly proti znovusjednocení. Obě velmoci v pozdějším diplomatickém procesu však hrály mnohem menší roli.

⁴²⁷ Durman, Karel: *Útěk od praporů*, s. 455

⁴²⁸ Durman, Karel: *Útěk od praporů*, s. 460

⁴²⁹ *Dokumente zur Deutschlandpolitik: Deutsche Einheit Sonderedition aus den Akten des Bundeskanzleramtes 1989/90*, bearbeitet von Hanns Jürgen Küsters und Daniel Hofmann, München: Oldenbourg, 1998, č. 2-4, s. 775-832

⁴³⁰ Cit. podle Plato, Alexander von: *Die Vereinigung Deutschlands*, s. 132, 138

⁴³¹ Porady se zúčastnili mimo jiné Gorbačov, Ryžkov, Ševardnadze, Falin, Jakovlev, Krjučkov, Achromějev.

⁴³² Cit. podle Durman, Karel: *Útěky od praporů*, s. 459

Dne 10. února 1990 Gorbačov řekl Kohlovi, že mu sjednocení Německa nevádí. Proti čemu se ale postavil, bylo členství budoucího Německa v NATO. Požadoval, aby Spolková republika vystoupila ze Severoatlantické aliance. Sjednocený stát měl být neutrální. Ještě v květnu 1990 se sovětské politbyro vyjádřilo, že německé členství v NATO je „*naprosto nemožné*“.⁴³³ Kolabující východoněmecké hospodářství a exodus východoněmeckých občanů do Spolkové republiky, obrovské problémy v Sovětském svazu, které umocnila politika perestrojky (zásobovací problémy, národnostní otázka), neochota druhé supervelmoci USA zachovat v Evropě územní status quo a poskytnout finance Moskvě, ale především ochota Spolkové republiky otevřít svou pokladnu přiměly Gorbačova ke změně negativního postoje.⁴³⁴

7.5 USA

Jak už bylo zmíněno výše, podstatnou roli, nikoli však hlavní, sehrály v celém procesu znovusjednocení Německa USA. Jejich prioritou v roce 1989 byly zlepšující se sovětsko-americké vztahy a zajištění soudržnosti NATO, které muselo reagovat na probíhající změny ve středovýchodní Evropě. USA spolu s Velkou Británií prosazovaly modernizaci raket středního doletu typu Lance, kterou zásadně odmítala Spolková republika, protože jejich dostřel byl natolik krátký, že by ohrozil východní Němce. Jak poznamenal Volker Rühe, křesťanskodemokratický politik Spolkového sněmu: „*Čím kratší dolet, tím více mrtvých Němců.*“⁴³⁵ Po květnovém summitu NATO, kde byla modernizace odložena, navštívil americký prezident George Bush Spolkovou republiku. Při svém projevu v Mohuči nabídl SRN „*partnerství ve vedení*“. Spolková republika představovala pro Ameriku nejdůležitějšího evropského spojence, nicméně jak se později ukázalo především v 90. letech, šlo jen o rétorickou proklamaci, která ve skutečnosti neměla žádný praktický význam.

Na počátku roku 1989 neměla americká vláda zájem řešit německou otázku, jak se psalo v jednom dokumentu z března 1989: „*Téma znovusjednocení Německa nebylo nikdy pod povrchem, nicméně Němci samotní si v tomto okamžiku nepřejí zvyšovat význačnost tohoto tématu. Stejně tak i ostatní Evropané. Není to již ožehavé a rozdělující téma a americkým zájmem není toto téma pozvednout a řešit.*“⁴³⁶ Nicméně část Bushova týmu⁴³⁷ se

⁴³³ Durman, Karel: *Útěk od praporů*, s. 460

⁴³⁴ „Kohlova peněženka“ se otevřela již v říjnu 1988, kdy při své návštěvě Mosky poskytl generálnímu tajemníkovi KSSS úvěr ve výši tří miliard marek. Zde patrně došlo ke zlomu ve vztazích mezi oběma politiky. Gorbačovovy osobní antipatie ke spolkovému kancléři se datovaly od října 1986, kdy ho Kohl v interview pro Newsweek přirovnal ke Goebbelsovi.

⁴³⁵ Cit. podle Ehler, Tomáš: *USA a znovusjednocení Německa*, s. 21.

⁴³⁶ Cit. podle Ehler, Tomáš: *USA a znovusjednocení Německa*, s. 20

⁴³⁷ Jednalo se např. o Zelikowa, Blackwilla, ředitele CIA Williama Webstera nebo Williama J. Crowea.

domnívala, že by se problému sjednocení Německa měla věnovala větší pozornost: „*Dnešní prioritou americké zahraniční politiky by měl být osud SRN... I kdybychom dnes překonali rozdělení Evropy větší otevřeností a pluralismem, naše vize evropské budoucnosti se neobejde bez vyřešení německé otázky. Nemůžeme slíbit bezprostřední politické znovusjednocení, ale měli bychom slíbit, že se něco změní*“.⁴³⁸ Spojené státy tak nadále podporovaly sebeurčení německého lidu a svobodné znovusjednocení mírovými prostředky, ale momentální situace nedovolila změnit status quo.

Velmi horký podzim v NDR a následný pád zdi přiměl USA stejně jako ostatní aktéry sjednocovacího procesu přehodnotit svůj dosavadní postoj. Převratné události 9. listopadu 1989 ani následně rychlý proces sjednocení nikdo ve Washingtonu neočekával. Americký velvyslanec v SRN Vernon Walters se už v září 1989 nechal slyšet, že k sjednocení může dojít v blízké budoucnosti a po pádu zdi odhadoval, že k němu dojde v průběhu pěti let.⁴³⁹

V následujících týdnech a měsících nestála u americké administrativy na prvním místě německá jednota, nýbrž posílení pozice Severoatlantické aliance a snížení vlivu Sovětské svazu v měnicí se Evropě. Silné NATO se nemohlo obejít bez Německa, natož bez sjednoceného Německa. V době těsně po pádu zdi nebylo vůbec jisté jakou budoucnost čeká vojenský pakt. Bush se snažil udržet Německo v paktu.

Zatímco do prosince 1989 spíše jen reagoval na dění v NDR, v následujících měsících upustil od rétorické podpory sjednocení Německa a začal ho aktivně prosazovat. Americký prezident velmi dbal na to, aby „*jeho diplomacie a politika vůči spojencům byla prezentována jako nejskvělejší a bezproblémová*“.⁴⁴⁰ USA se v podstatě ujaly vedoucí roce v diplomatickém procesu znovusjednocení Německa.⁴⁴¹ Nejdříve formulováním „čtyř principů den po Kohlově oznámení deseti bodového plánu. Na začátku roku 1990 pak připravily a prosadily koncept jednání „2+4“.

Německé téma přestalo být prioritou zahraniční politiky USA až koncem července 1990, kdy se pro Washington staly důležitější události v Perského zálivu, kde Irák Saddáma Husajna obsadil kvůli ropě Kuvajt (2. srpen 1990). V té době už ale byly vyřešeny důležité zahraničně-politické otázky týkající se německého sjednocovacího procesu (plnohodnotné členství Německa v NATO).

⁴³⁸ Cit. podle Ehler, Tomáš: *USA a znovusjednocení Německa*, s. 20

⁴³⁹ Ehler, Tomáš: *USA a znovusjednocení Německa*, s. 35 a s.26

⁴⁴⁰ Cit. podle Ehler, Tomáš: *USA a znovusjednocení Německa*, s. 36

⁴⁴¹ Ehler, Tomáš: *USA a znovusjednocení Německa*, s. 123

8. Německo-německá jednání I. (listopad 1989 – březen 1990)

Vnitřní proces sjednocení lze rozdělit na tři etapy.⁴⁴² V první fázi (listopad 1989 – březen 1990) se stále ještě rozhodovalo o perspektivě a způsobu sjednocení. Další etapa (18. březen – 1. července 1990) byla ve znamení praktických kroků. První svobodné parlamentní volby v NDR konané 18. března vyhrály politické síly usilující o rychlé sjednocení. Následně byla dohodnuta první státní smlouva – „Smlouvu o měnové, hospodářské a sociální unii“, která vstoupila v platnost na začátku července. Závěrečné období německo-německých jednáních o vnitřních aspektech sjednocení (1. červenec – 3. října 1990) přineslo zásadní a velmi obsáhlý dokument – „Státní smlouvu o sjednocení“ (druhá státní smlouva).

Kancléř Kohl rychle pochopil změněnou situaci. Na začátku žádal znovusjednocení velmi opatrně, ale vědom si podpory Washingtonu začal být radikálnější. Kohlova vláda vědoma si podpory USA provedla v listopadu 1989 změnu kursu v německé politice. Dosavadní cíl spolupráce mezi oběma německými státy a stabilizace NDR vystřídala politika síly a požadavek na změnu politického a hospodářského systému. „...nešlo vlastně již o budoucí úmluvy s vládou NDR, nýbrž o souhru s východoněmeckým obyvatelstvem, umožňující odstranění komunistického režimu a sjednocení Východního Německa se Spolkovou republikou.“⁴⁴³ Vláda NDR se stala de facto politicky nerelevantní a zůstala ve vleku jednání mezi SSSR a SRN. Kancléř vsadil na Adenaerův kurz z 50. let – „aktivní politiku síly v úzké shodě se západními spojenci“.⁴⁴⁴

Bonn se snažil zabránit vyliďňování NDR a tlačil na generálního tajemníka SED Egona Krenze, aby postoupil v reformních opatřeních – vyhlášení svobodných voleb a opuštění vedoucí úlohy jedné strany, za což také demonstrovali tisíce východoněmeckých občanů v mnoha městech. Dne 16. listopadu požaduje svobodné volby také Bundestag, který chce podpořit reformy v NDR hospodářskou pomocí. Dne 25. listopadu 1989 generální tajemník SED Egon Krenz nevyloučil vytvoření konfederace mezi oběma státy, ale za předpokladu, že dojde ke zrušení vojenských bloků (NATO a Varšavské smlouvy). NDR měla zůstat i nadále „socialistickou zemí“.⁴⁴⁵ Krenz, stejně jako předseda vlády NDR Hans Modrow odmítli Kohlův program o deseti bodech, který jasně směřoval ke sjednocení obou německých států, nicméně bez konkrétního časového udání.⁴⁴⁶ Po svém nástupu do čela východoněmecké vlády vsadil Modrow na koncept „smluvního společenství“

⁴⁴² Šauer, Jaroslav: *Německá otázka v evropské politice*, s.120-121

⁴⁴³ Cit. podle Gerhard Weting: Omyly Egona Bahra, in: *Střední Evropa*, č. 72-73, 1997, s. 35

⁴⁴⁴ Cit. podle Weting, Gerhard: Omyly Egona Bahra, in: *Střední Evropa*, č. 73-74, 1997, s. 37

⁴⁴⁵ Diemer, Gebhard – Kurt, Ebehard: *Kurze Chronik der Deutschen Frage. Mit drei Verträgen zur Einigung Deutschlands und 23 Zeitdokumenten*, Olzog Verlag, 1994, s. 133

⁴⁴⁶ Grosser, Dieter: *Das Wagnis der Währungs-, Wirtschafts- und Sozialunion*, s. 139

(Vertragsgemeinschaft) obou německých států, kterým nahradil dřívější „odpovědné společenství“ (Verantwortungsgemeinschaft) prosazované v souvislosti s druhou studenou válkou.⁴⁴⁷

Ve Spolkové republice s Kohlovým programem souhlasila jak jeho strana CDU a sesterská CSU, tak koaliční partner FDP. Podobný postoj zastávali i sociální demokraté. V průběhu následujících dní se FDP distancovala od plánu v detailech, zatímco sociální demokracie se začala vůči němu znatelně vymezovat (viz podkapitola č. 13.1 věnovaná německé politice SPD).⁴⁴⁸ Zelení principiálně odmítali jakoukoli formu sjednocení, NDR měla projít pouze reformami. Z tohoto důvodu nemohli desetibodový program akceptovat nebo s ním alespoň sympatizovat. (viz příslušná kapitola Zelení a německá otázka).⁴⁴⁹

Velmi očekávaná byla schůzka spolkového kancléře Kohla a předsedy vlády NDR Modrowa 19. prosince 1989 v Drážďanech. Šlo o jejich první setkání. Výsledek jednání měl ukázat další směr v německo-německých vztazích. Modrow nebyl ochoten spolupracovat při znovusjednocení a odmítl dlouhodobý cíl kancléřova desetibodového programu – dosáhnout státní jednoty Německa.⁴⁵⁰ Na tiskové konferenci mluvili o budoucí dohodě o smluvním společenství a předpokládali, že ji podepíší na jaře 1990.⁴⁵¹ Kohl řekl svému východoněmeckému kolegovi, že jejich zájmy nesmí přispět k destabilizaci NDR a ujišťoval ho: „*Ted' by se nemělo pomýšlet na federaci, ale měli bychom se zamyslet, co se dá udělat dnes*“.⁴⁵² V souvislosti s tím, proto na schůzi Lidově sněmovny 14. ledna 1990 trval Modrow ve vládním prohlášení na tom, že spojení obou německých států není na pořadu dne. Během návštěvy NDR (20. prosince 1989) se Kohl sešel také se zástupci opozičních skupin a přimlouval se za pozvolné a pragmatické řešení německé otázky bez přesného kalendáře.⁴⁵³

⁴⁴⁷ Diemer, Gebhard – Kurt, Ebehard: *Kurze Chronik der Deutschen Frage*, s. 131

⁴⁴⁸ Diemer, Gebhard – Kuhrt, Eberhard: *Kurze Chronik der Deutschen Frage*, s. 133

⁴⁴⁹ V SRN existovala marginální strana komunistů - Německá komunistická strana (DKP), která zastávala v německé otázce stejný postoj jako Zelení.

⁴⁵⁰ Moravcová, Dagmar- Plechanovová, Běla – Kreidl, Jan: *Evropská politika sjednoceného Německa 1990-1999*, s. 12

⁴⁵¹ Ehler nepřesně uvádí, že Kohl svým desetibodovým programem 28. listopadu 1989 „rezolutně odmítl“ Modrowův koncept tzv. „Vertragsgemeinschaft“. Ehler, Tomáš: *USA a znovusjednocení Německa*, s. 37.

⁴⁵² Cit. podle Hermann, Weber: *Dějiny NDR*, Praha: NLN, 2003, s. 306

⁴⁵³ *Dokumente zur Deutschlandpolitik. Deutsche Einheit, Sonderedition aus den akten des Bundeskanzleramtes 1989/90*, ed. Hans Jürgen Küsters a Daniel Hofmann, Mnichov 1998, s.670 . Též Hermann, Weber: *Dějiny NDR*, s. 306

8.1 proměna SED

Události v NDR se odvíjely zrychleným tempem a pokračující dynamika se promítala do stranické vedení SED a opozičních uskupení. Tlak na změnu v SED nepřicházel jen zvenku, ale i uvnitř strany se ozýval proud volající po reformách. Dne 24. listopadu bývalé strany Bloku vypustily ze svých stanov přihlášení se k vedoucí úloze SED a 1. prosince byl tento článek vyškrtnut z Ústavy NDR. Na zvláštním zasedání 3. prosince 1989 odstoupilo celé vedení SED - politbyro (zvolené den před pádem berlínské zdi) a ústřední výbor SED, včetně generálního tajemníka Egona Krenze. Vedením strany byl pověřen prozatímní pracovní výbor, ve kterém advokát Gregor Gysi upozorňoval, že nyní jde o záchranu strany a socialismu.⁴⁵⁴ Zároveň byly ze strany vyloučeni bývalý generální tajemník Honecker, bývalý předseda Rady ministrů (vlády) Stoph a bývalý ministr státní bezpečnosti Mielke. Další čtyři funkcionáři (tajemník ÚV pro hospodářské otázky Günter Mittag nebo tajemník ÚV pro odbory Harry Tisch) byli pro podezření zpronevěry zatčeni.⁴⁵⁵ O tři dny později odstoupil Krenz z postu předsedy Státní rady a předsedy Obranné rady.

Ve dnech 8.-9. a 16.-17. prosince 1989 se konal mimořádný sjezd SED.⁴⁵⁶ Novým předsedou strany se stal reformní socialista a charismatický právník Gregor Gysi a místopředsedy dosavadní předseda vlády Hans Modrow a drážďanský primátor Wolfgang Berghofer a Wolfgang Pohl. Jednalo se o straníky, kteří měli být podle názorů delegátů přijatelnější pro východoněmecké občany. Vedením strany delegáti pověřili prezidium a předsednictvo. Stranické vedení bylo na počátku názorově rozpolcené do dvou skupin. První chtěla jasný ideový a institucionální rozchod se SED, tzv. po rozpuštění strany měla vzniknout nová politická strana nalevo od SPD. Taková varianta by stranu odstříhla od většiny finančních, organizačních zdrojů zděděných po SED a omezila schopnost politického přežití. Z tohoto důvodu zvítězila druhá alternativa zachovat historické vazby na SED a převzít celé její zázemí.⁴⁵⁷ Strana se pouze omluvila za minulé chování, zřekla se stalinismu a přejmenovala se na „*Jednotnou socialistickou stranu Německa – Strana demokratického socialismu*“ (SED-PDS – Sozialistische Einheitspartei Deutschlands – Partei des demokratischen Sozialismus), což bylo v únoru 1990 ještě změno na PDS. Změna se promítla

⁴⁵⁴ Diemer, Gebhard – Kuhrt, Eberhard: *Kurze Chronik der Deutschen Frage*, s.133

⁴⁵⁵ Z ÚV a nakonec i ze strany byli tedy vyloučeni: Erich Honecker, Werner Krolkowski, Erich Mielke, Alexander Schalck-Golodkowski, Horst Sindermann, Harry Tisch, Willy Stoph, Günter Kleiber, Hans Albrecht, Gerhard Müller, Herbert Ziegenhahn a Dieter Miller.

⁴⁵⁶ SED schválila mimořádný sjezd strany již 12. listopadu 1989. Původně měl začít 16. prosince, ale protože odstoupil generální tajemník Krenz, politbyro a ÚV, strana musela zvolit nové vedení.

⁴⁵⁷ Olsen, Jonathan: *Německá PDS: Mezi východem a západem* in: HLOUŠEK, Vít - KOPEČEK, Lubomír (ed.): RUDÍ a RŮŽOVÍ. Transformace komunistických stran, Brno: MPÚ Masarykovy univerzity, 2002, s. 66-67

do stanov. V nich se strana již neoznačovala jako „marxisticko-leninistická“, nýbrž jako „marxistická socialistická strana.“ Kromě toho si stanovila „základní hodnoty“ jako byl „mír, solidarita, ochrana životního prostředí, sociální spravedlnost demokracie a socialistický pluralismus“, které ovšem nevypovídaly nic o jejím profilu.⁴⁵⁸ Na sjezdu se nový předseda strany Gysi nechal slyšet, že německá otázka „není na pořadu dne“.⁴⁵⁹

Prosincový mimořádný sjezd SED-PDS nepřinesl vnitrostranické uklidnění. Ve straně se dál střetávaly různé proudy (kritici vs. zastánci nového kursu, požadavek rozpuštění s názorem nic neměnit) . Přestože v období před sjezdem požadovaly mnohé základní organizace, aby se strana rozpustila, většina předsednictva rozhodla stranu nerozpouštět. Vzdali se pouze starého názvu SED a symbolu „dvou do sebe zapadajících rukou“, který odkazoval na rok 1946 a násilné sjednocení SPD a KPD v sovětské zóně. Mezitím někteří nespokojení členové sami ze strany odešli, např. v lednu 1990 místopředseda a drážďanský starosta Berghofer. Bývalý generální tajemník strany Egon Krenz spolu s 13 členy a kandidáty bývalého politbyra byli ze strany nekompromisně vyloučeni. Šlo o pragmatický krok, jímž se SED-PDS snažila „očistit“ od příliš zkompromitovaných lidí. Avšak nezabránilo to obrovskému propadu členské základny. Z dřívějších 2,4 miliónů se snížil počet členů v únoru 1990 na 700 000 a brzy pod 300 000 (!) členů.⁴⁶⁰

Na zasedání předsednictva strany SED-PDS 5. ledna 1990 předseda Gysi řekl: „*Chceme suverénní NDR a usilujeme o německo-německé společenství v rámci celoněmecké konfederace*“.⁴⁶¹ Zároveň v 10 bodech představil „Bezpečnostní model 2000“ (Sicherheitsmodell 2000).⁴⁶²

8. 2 stabilizace nebo „vykrvácení“ ?

Po otevření hranice se také změnila pozice občanských a opozičních hnutí, které se dostaly na okraj zájmu.⁴⁶³ Vlivem domácích událostí a politiky Bonnu začínala do popředí vystupovat varianta opětovného sjednocení Německa. Masové demonstrace nadále pokračovaly a východní Němci už nekřičeli heslo „Jsme národ“ („Wir sind das Volk“) - tedy ve smyslu lid, jehož potřebám musí vláda a politici naslouchat – ale začali provolávat „Jsme jeden národ!“ (*Wir sind ein Volk!*). Stále hlasitěji se dožadovali svobodných voleb. Od prosince 1989 zněl hlas ulice jasně. Lidé nechtěli zachování „dvojí státnosti“

⁴⁵⁸ Weber, Hermann: *Dějiny NDR*, s. 303

⁴⁵⁹ Diemer, Gebhard – Kuhrt, Eberhard: *Kurze Chronik der Deutschen Frage*, s. 133

⁴⁶⁰ Weber, Hermann: *Dějiny NDR*, s. 304

⁴⁶¹ Cit. podle Diemer, Gebhard – Kuhrt, Eberhard: *Kurze Chronik der Deutschen Frage*, s. 141

⁴⁶² Diemer, Gebhard – Kuhrt, Eberhard: *Kurze Chronik der Deutschen Frage*, s. 141

⁴⁶³ Wolfrum, Edgar: *Zdařilá demokracie*, s. 374

(Zweistaatlichkeit) německého národa, nýbrž toužili po sjednocení NDR se Spolkovou republikou.

Pád režimu a proměna nálady ve společnosti měla vliv na politický život. Začaly vznikat nové politické strany a sdružení nebo docházelo k transformaci stávajících hnutí v politická seskupení. Před 9. listopadem 1989 opozice jednotně volala po reformách v NDR, ale nezpochybňovala její státnost. Situace se začala měnit během prosince a v následujících měsících. Východoněmecká CDU přijala na svém mimořádném sjezdu 15.-16. prosince 1989 ideu německé jednoty a zavedení tržního hospodářství v NDR. Demokratický přelom (*Demokratischer Aufbruch – DA*) se proměnil v politickou stranu na prvním sjezdu konaném 16.-17. prosince. Předsedou se stal Wolfgang Schnur. Také DA se přiklonilo k sjednocení. Naproti tomu Nové fórum (*Neues Forum – NF*) varovalo před „výprodejem“ NDR a znovusjednocení důrazně odmítalo. Podobný názor zastávala skupina Demokracie teď (*Demokratie jetzt – DJ*), která byla založena 1. října. Obracela se na křesťany a kritické marxisty a vyzývala je k demokratické přeměně NDR a k rozsáhlým ekologickým opatřením, která by zamezila dalšímu znečišťování životního prostředí.⁴⁶⁴ Politická strana Zelených (*Die Grüne Partei*) byla založena 23. prosince.

Nově založené politické strany spolu se stranami bývalého bloku a opozičními uskupeními usilovaly o větší politický vliv. Podobně jako v Polsku vznikl ve východním Německu „kulatý stůl“, ke kterému se zástupci vlády (SED) zasedli zástupci bývalých stran Bloku (CDU, LDPD, NPD a Rolnická strana), odborů (FDGB) a opozičních skupin (Demokracie teď, Demokratického přelomu, sociálnědemokratické strany, Nového fóra, Iniciativy za mír a lidská práva, Zelené Ligy, Strany Zelených, Nezávislého svazu žen a Sjednocené levice). Na první poradě (7. prosince 1989) se dohodli, že bude vypracována nová ústava, zrušen Úřad pro národní bezpečnost a stanovili termín prvních svobodných voleb do Lidové sněmovny NDR výhledově na 6. květen 1990. V NDR tak začalo období „dvojvládní“.⁴⁶⁵

Vládnoucí SED, resp. PDS (nástupkyně SED) popírala jakoukoli možnost sjednocení až do února 1990. V té době změnila svůj negativní postoj Moskva. Během setkání Modrowa s Gorbačovem uskutečněném na konci ledna 1990 v Moskvě generální tajemník KSSS verbálně ujistil východoněmeckého kolegu, že Sovětský svaz principiálně proti sjednocení nic nemá.⁴⁶⁶ Avšak nadále považuje za nepřijatelné, aby nové Německo setrvalo v Severoatlantické alianci. Dne 2. února 1990 předseda vlády NDR zveřejnil prohlášení o

⁴⁶⁴ Müller, Helmut: *Dějiny Německa*, s. 457

⁴⁶⁵ Staritz, Dietrich: *Geschichte der DDR*, s. 393

⁴⁶⁶ Teltschik, Horst: *329 Tage*, s. 120

„*Cestě k německé jednotě*“ (*Weg zur deutschen Einheit*), které obsahovalo jeho vícestupňovou koncepci znovusjednocení - „*Německo, jednotná vlast*“ (*Deutschland, einig Vaterland*).⁴⁶⁷ Tzv. Modrow plán počítal se čtyřmi etapami: 1. smluvní společenství, 2. unie, 3. konfederace, 4. celoněmecké volby a vytvoření společných institucí.⁴⁶⁸ Modrow počítal s vojenskou neutralitou NDR a Spolkové republiky na cestě k federálnímu uspořádání. Kancléř Kohl přivítal základní změnu v postoji předsedy vlády NDR, ale odmítl koncept německé neutrality.⁴⁶⁹ Také prezidium SPD uvedlo v tiskovém prohlášení, že se jako problematický jeví Modrowem zmíněný termín „*vojenská neutralita*“.⁴⁷⁰

Vzhledem k rychlému tempu událostí a hlavně pokračujícímu masovému exodu východních Němců musela spolková vláda konkretizovat svojí koncepci uvedenou v deseti bodech. Na rozdíl od předešlého Kohlova programu bylo nutné upřesnit průběh přibližování obou států a stanovit přesnější časové období. Sjednocení mělo proběhnout rychle, jednoduše bez zbytečných mezistupňů, s využitím čl. 23 Základního zákona, který umožňoval přistoupení dalších území s německým obyvatelstvem do federativní struktury SRN. Toto řešení „bylo únikem z mezinárodněprávních komplikací“.⁴⁷¹

Znovusjednocení nebylo tak jednoduché jako v případě Sárska k SRN v roce 1959. Na východoněmeckém území bylo nutné provést dvě transformace⁴⁷² – politickou (od diktatury k demokracii) a ekonomickou (od centrálně plánovaného hospodářství k sociálně-tržnímu hospodářství). Německá demokratická republika nepřestala „krvácet“. Jen za první tři měsíce roku 1990 opustilo NDR dalších 150 000 lidí. Vylidňování východního Německa způsobovalo problémy i Spolkové republice. Východoněmecká ekonomika kolabovala. Spolková vláda musela učinit další krok k sblížení obou států.

Dne 6. února 1990 kancléř Kohl navrhl Modrowově vládě národního porozumění, která vznikla 5. února a ve které také zasedlo 8 zástupců opozice, jednání o měnové unii spojené s reformou hospodářství NDR. Na tradiční pondělní demonstraci v Lipsku se objevily transparenty s požadavkem zavedení západoněmecké marky (DM): „*Přijde-li marka, zůstaneme. Nepřijde-li, půjdeme za ní.*“⁴⁷³ Spolkový kancléř Kohl představil 15. února v Bundestagu plány na vytvoření měnové unie mezi oběma německými státy. V debatě řekl,

⁴⁶⁷ Grosser, Dieter: *Das Wagnis der Währungs-, Wirtschafts- und Sozialunion. Politische Zwänge im Konflikt mit ökonomischen Regeln*, Geschichte der deutsche Einheit: in vier Bänden, Bd. 2, Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1998, s. 147

⁴⁶⁸ Diemer, Gebhard – Kuhrt, Eberhard: *Kurze Chronik der Deutschen Frage*, s. 145

⁴⁶⁹ Teltschik, Horst: 329 Tage, s. 124

⁴⁷⁰ Presseservice der SPD Nr. 56/90 vom 2.2. 1990, in: < <http://library.fes.de/cgi-bin/populo/spde.pl> > [online 22.10. 2009]

⁴⁷¹ Cit. podle Durman, Karel: *Útěk od praporů*, s. 459

⁴⁷² Schröder, Richard: Deutsche Einheit besser als ihr Ruf, in: *Die Politische Meinung*, č.458, Januar 2008, s. 10

⁴⁷³ Cit. podle Roesler, Jörg: *Ostdeutsche Wirtschaft im Umbruch 1997-2000*, s. 61

že „jde o víc než ekonomii“.⁴⁷⁴ Zároveň zdůraznil, že nemůže být pochyb o tom, že v politicky a hospodářsky normální situaci by byla cesta úplně jiná. Dohledem nad rozhovory o německo-německým vztazích byl za SRN pověřen spolkový ministr vnitra Wolfgang Schäuble (CDU), na aspekty finanční politiky dohlížel spolkový ministr financí Theo Waigel (CSU). Celoněmecká komise začala 20. února 1990 rozhovory o měnové, hospodářské a sociální unii.

8. 3 stranický systém NDR, volby do Lidové sněmovny a komunální volby

Po celých čtyřicet let vládla NDR jediná totalitní strana Jednotná socialistická strana Německa (*Sozialistische Einheitspartei Deutschlands*, SED), jejíž vedoucí role byla zakotvena v ústavě. Kromě SED existovaly i další malé strany tzv. strany bloku (*Blockparteien*) – CDU, LPD, Demokratická rolnická strana Německa (DBD – *Demokratische Bauernpartei Deutschlands*) a Národně demokratická strana Německa (NDPD – *Nationaldemokratische Partei Deutschlands*), s nimiž SED vytvořila jakousi vládu národní fronty. Ve skutečnosti byly tyto subjekty pod naprostou kontrolou a dělaly přesně to, co od nich SED očekávala. Jejich existence měla navodit dojem pluralitního prostředí a umožnit „vzpornějším“ občanům volit přijatelnější alternativu k SED. Proto stranický systém Německé demokratické republiky patřil k nesoutěživým. Podle Sartoriho typologie šlo o systémem s hegemonní stranou (*hegemonic party*).⁴⁷⁵

Na podzim a především po pádu berlínské zdi se začal stranický systém NDR výrazně proměňovat. Toto mezidobí (1989-1990) lze označit za tranzitivní etapu. Během ní se začal obnovovat stranický pluralismus a povaha stranického systému v NDR se začala přizpůsobovat systému spolkových stran. Dne 12. ledna 1990 byla ve východním Berlíně formálně založena sociálně demokratická strana (SPD v NDR) a navázala kontakty se západoněmeckou SPD. Jako východoněmecký protějšek k bavorské CSU byla v Lipsku ustavena Německá sociální unie (*Deutsche Soziale Union* – DSU). Taktéž vznikla východoněmecká FDP, která se spolu s bývalou stranou Bloku Liberálně-demokratickou stranou (LDP - *Liberal-Demokratische Partei*) orientovaly na západoněmecké liberály (FDP).

⁴⁷⁴ Cit. podle Roesler, Jörg: *Ostdeutsche Wirtschaft im Umbruch 1997-2000*, s. 62

⁴⁷⁵ Sartori rozlišuje tři typy monopartyjiních systémů: 1. systém jedné strany, 2. systém s hegemonní stranou (*dominant party*), 3. systém s převládající stranou (*predominant party*). První dva typy jsou nesoutěživé, tedy nedemokratické systémy. V systému jedné strany je povolena pouze jediná strana. Naproti tomu v systému s hegemonní stranou existuje vedoucí strana a dále se zde formálně vyskytují i další satelitní strany. Ovšem jde spíše jen o hru na soutěživý systém, neboť strany nemají de facto žádný vliv. Říchová, Blanka: *Úvod do současné politologie. Srovnávací analýza demokratických politických systémů*,. Praha: Portál, 2002, s. 102

Vzhledem k strukturalizaci politického systému NDR nebylo překvapením, že předvolební kampaň pro volby do Lidové sněmovny probíhala až na pár výjimek v součinnosti se spolkovými stranami. Nicméně 13. února přiletěli do Bonnu k dohodnutým konzultacím východoněmecký premiér Modrow a tři ministři. Zatímco Kohl jednal s Modrowem, musel si ministr v úřadu spolkového kancléře Rudolf Seiters vyslechnout od východoněmeckých ministrů ostré výtky proti západní účasti na volební boji před volbami do Lidové sněmovny. Ministr Matthias Platzeck odkazoval na obavy lidí v NDR z cizího rozhodování, ministr Sebastian Pflugbeil mluvil o vměšování do vnitřních záležitostí NDR a ministr financí Walter Romberg si dělal starosti o identitu východních Němců. Kromě toho se jim nelíbilo ani rychlé tempo realizace měnové unie. Proto Platzeck soudil, že zavedení západoněmecké marky se bude rovnat „*bezpodmínečné kapitulaci NDR*“.⁴⁷⁶

Kvůli rostoucím sporům v Modrowově „vládě národní zodpovědnosti“ vytvořené 5. února, do které vstoupilo také 8 zástupců opozice, požadovaly „staré“ i nové strany dřívější vypsání voleb. Termín byl posunut z 6. května na 18. března. Do volební klání, pro které nebyla stanovena žádná procentní klauzule, šlo 24 politických stran a seskupení. Přestože průzkumy veřejného mínění jasně favorizovaly sociální demokracii, vítězem se nestala.⁴⁷⁷ Do voleb šly tři významná volební uskupení. V Kohlem podporované Alianci pro Německo (*Alianz für Deutschland – AfD*) se sice spojily konzervativní strany CDU, DSU a DA, ale ponechaly si vlastní kandidátky.⁴⁷⁸ V jejím akčním programu, který prodiskutoval Volker Rühle s generálními tajemníky stran AfD, se mluvilo o vytvoření politických rámcových podmínek pro budování sociálně tržního hospodářství v NDR, ochraně východních Němců před sociálními dopady složitého procesu transformace a především připojení zemí NDR, které se měly teprve vytvořit, ke Spolkové republice podle článku 23 Základního zákona.⁴⁷⁹

V souvislosti ze způsobem sjednocení podle čl. 23 Základního zákona se v diskusích objevovaly dva pojmy „*Beitritt*“ a „*Anschluss*“. Oba mají stejný význam „*přistoupení*“ nebo „*připojení*“, nicméně zastánci čl 23 používali pojem „*Beitritt*“, aby tím zdůraznili dobrovolné rozhodnutí občanů NDR. Odpůrci cesty podle čl. 23 mluvili o „*Anschluss*“, čímž chtěli odkazovali na dominanci Spolkové republiky. Zároveň termín

⁴⁷⁶ Cit. podle Kohl, Helmut: *Chtěl jsem sjednocení Německa*, s. 205

⁴⁷⁷ Potthoff, Heinrich – Miller, Susanne: *The Social Democratic Party of Germany 1848-2005*, s. 323

⁴⁷⁸ Volební blok Aliance pro Německo byl vytvořen 5. února 1990. Přítomen byl také spolkový kancléř Helmut Kohl.

⁴⁷⁹ Článek 23 Základního zákona říká: „*Tento základní zákon platí zatím v obvodu zemí Bádenská, Bavorska, Brém, Velkého Berlína, Hamburku, Hesenska, Dolního Saska, Severního Rýna-Vestfálska, Porýní-Falce, Šlesvicka-Holštýnska, Wirtemberska-Bádenska a Wirtemberska-Hohenzollernu. V ostatních částech Německa bude uveden v platnost po jejich přistoupení.*“ Cit. podle Mates, Pavel – Schelle, Karel – Vlček, Eduard – Kadlecová, Marta: *Moderní dějiny státu a práva v dokumentech*, II. díl, s. 115

„Anschluss“ má negativní historické implikace – v březnu 1938 se připojilo Rakousko k nacistickému Německu.⁴⁸⁰

Právě poslední programové heslo prosadil spolkový kancléř⁴⁸¹. Kohl spatřoval v článku 23 Základního zákona velmi rychlou a bezpečnou cestu, jak připojit území NDR ke Spolkové republice. Nové země by převzaly stávající Základní zákon SRN. Naproti tomu způsob podle článku 146 vyžadoval nejdříve vznik Ústavodárného shromáždění, do kterého by vyslaly své zástupce oba parlamenty nebo které by vzešlo ze všeobecných voleb. Úskalí tohoto postupu spočívalo v tom, že takovéto shromáždění by mohlo pouhou prostou většinou odhlasovat úplně novou ústavu. Naproti tomu změny v Základním zákoně bylo možné prosadit jen dvoutřetinovou většinou ve Spolkovém sněmu a Spolkové radě. Helmut Kohl varoval před takovým postupem: „*Tim by byly otevřeny dveře dokořán těm, kdo by chtěli jinou republiku. Taková ústava by měla v mých očích především jednu rozhodující vadu: Měla by zcela určitě rysy plebiscitu.*“⁴⁸² Kancléř odkazoval na špatné zkušenosti z období výmarské republiky, „*jejíž akceschopnost byla podvázána i řadou referend*“.⁴⁸³ Současně nebyl ani čas na to, aby se shromáždění zabývalo vypracováním nové ústavy pro sjednocené Německo, což by určitě trvalo dva roky. Pro variantu s čl. 23 tu existoval historický precedens, na který se mohlo odvolávat.⁴⁸⁴

Mnozí se obávali, že Oskar Lafontaine (SPD) si myslel, že cesta podle čl.146 by „*byla příhodná cesta, jak se dostat ven z NATO aniž by se formálně z Aliance vystoupilo*“.⁴⁸⁵ Spor o to, jakou cestou má proběhnout začlenění území NDR do SRN, byl velmi ostrý. Obě varianty měly své zastánce a odpůrce. Varianta přistoupení podle čl.23 byla ještě v únoru 1990, kdy ji kancléř začal prosazovat, velmi sporná. „Kulatý stůl“ ji odmítl a v polovině února předložil návrh nové ústavy, jejíž preambuli napsala bývalá disidentka Christa Wolfová. Koncept počítal s „třetí cestou“, demokratickým socialismem a zachování státní suverenity NDR. Původně byl také pro variantu, aby se zvolily nové vlády, které by se spolu dohodly na nové ústavě, spolkový ministr zahraničí Hans-Ditrich Genscher. V té době spolkový prezident von Weizsäcker pochyboval, že cesta podle čl.23 je jedinou schůdnou variantou.⁴⁸⁶

⁴⁸⁰ Plato, Alexander von: *Die Vereinigung Deutschlands*, s.299-300

⁴⁸¹ Kohl, Helmut: *Chtěl jsem sjednocení Německa*, s. 202

⁴⁸² Cit. podle Kohl, Helmut: *Chtěl jsem sjednocení Německa*, s. 202

⁴⁸³ Cit. podle Kohl, Helmut: *Chtěl jsem sjednocení Německa*, s. 203

⁴⁸⁴ Jako vzor mohl posloužit „sárský příklad“. Po referendu Sársko přistoupeno v 50. letech k SRN jako nová spolková země.

⁴⁸⁵ Cit. podle Kohl, Helmut: *Chtěl jsem sjednocení Německa*, s. 203

⁴⁸⁶ Kohl, Helmut: *Chtěl jsem sjednocení Německa*, s. 203-204

Dalšími požadavky předvolebního programu Aliance patřilo: okamžité zavedení západoněmecké marky a zřízení nezávislé cedulové banky a zajištění úspor v poměru 1:1,⁴⁸⁷ dále zavedení soukromého vlastnictví, svoboda podnikání, zrušení státních podniků a jejich převedení do soukromého vlastnictví, ochranu nájemníků, ochranu před výpovědí, svobodné a nezávislé odbory a další.

Druhý předvolební blok – Svaz svobodných demokratů (*Bund freier Demokraten* – BFD) vytvořily LDP, FDP a Strana Nového fóra (*Neues Forumpartei* – NFp).⁴⁸⁸ V posledním předvolebním uskupení – Spojenectví 90 (Bündnis 90 – B90) - se sešly původní Nové Fórum, hnutí Demokracie teď (DJ) a IFM.⁴⁸⁹ Jednalo se o blok, kterému chyběl silný partner ze Spolkové republiky a fungující organizační zázemí.

Nejvíce hlasů (40,59 %) dali východní Němci CDU. Sociálně demokratickou stranu volilo 21,76 % lidí, PDS 16,32 %, DSU 6,27 %, DA 0,93 %, liberální koalici Svaz svobodných demokratů (BFD) 5,28 %, a Spojenectví 90 (Bündnis 90, B90), které sdružovalo bývalá disidentská a ekologická uskupení, zcela propadla a získala jen 2,9 %. Volební účast v prvních svobodných, ale zároveň posledních volbách do Lidové sněmovny dosáhla vysoké hodnoty - 93, 22 %.⁴⁹⁰ Vítězství volebního bloku Aliance pro Německo, který podpořil spolkový kancléř, bylo vykládáno jako jasný signál, že si východní Němci přejí rychlé sjednocení obou německých států.⁴⁹¹

K velmi dobrému výsledku AfD přispěl fakt, že 13. března 1990 (pouhých 5 dní před volbami) potvrdil Kohl na předvolebním mítinku v Cottbusu, kam přišlo na 120 000 lidí, základní směnný kurz západoněmecké marky k východní 1:1.⁴⁹² Oficiální směnný kurz byl 3 marky východní za 1 západní, ale při obchodování platil kurz 8:1.⁴⁹³ Západoněmečtí Zelení jakékoli sjednocení odmítali. V reakci na výsledky voleb mluvil mluvčí Zelených v jedné televizní diskusi o „*politice parního válce*“ a vyčítali východním Němcům, že se „*prodali za DM*“.⁴⁹⁴

Následné volby do komunálních zastupitelstev konané 6. května 1990 potvrdily vítězství CDU s 34,4%. SPD v NDR obdržela jen 21,3 % hlasů. Vývoj nenadchl Francii a

⁴⁸⁷ Spolkový kancléř chápal takový požadavek, nicméně se zatím nechtěl zavázat konkrétním směnným kursem.

⁴⁸⁸ Strana Nového fóra (*Neues Forumpartei* – NFp) vznikla 12. února 1990 odštěpením od Nového fóra (*Neues Forum* – NF).

⁴⁸⁹ Iniciativa mír a lidská práva existovala již od roku 1985.

⁴⁹⁰ Procentuální zisky politický stran podle Müller, Helmut: *Dějiny NDR*, s. 462

⁴⁹¹ Volební výsledky přinesly zajímavou skutečnost. Od posledních svobodných voleb konaných na tomto území v roce 1932 zde téměř zanikl tradiční levicový elektorát. Nejmarkantněji se to ukázalo v kdysi tradičně levicových oblastech jako bylo Durynsko a Sasko.

⁴⁹² Teltschik, Horst: *329 Tage*, s. 173-174

⁴⁹³ Plato, von Alexander: *Die Vereinigung Deutschlands*, s. 230

⁴⁹⁴ Cit. podle Kohl, Helmut: *Chtěl jsem sjednocení Německa*, s. 230

Velkou Británií. Spolkový kancléř Helmut Kohl si stěžoval na jednání britské premiérky: „*Paní Thatcherová se mnou mluví způsobem, který bych netoleroval nikomu jinému.*“⁴⁹⁵

Během léta se dokončoval proces znovusjednocení Německa a stranický systém se začal koncentrovat. NDPD se spojila s LPD. Svaz svobodných demokratů (*Bund freier Demokraten* – BFD), který tvořily LDP, FDP a Strana Nového fóra, se následně v srpnu 1990 přidal k západoněmeckým liberálům FDP. V září 1990 se vytvořila celoněmecká SPD. BPD a Demokratický přelom se rozptýlily ve východoněmecké CDU. Na začátku října 1990 se na celoněmecké úrovni sjednotila také CDU.

⁴⁹⁵ Cit. podle Durman, Karel: *Útěk od praporů*, s. 459

9. Mezinárodněpolitické aspekty znovusjednocení I. (prosinec 1989 - duben 1990)

Krátce po otevření Berlínské zdi Moskva poslala USA, Velké Británii a Francii telegram. V něm požadovala svolání schůzky čtyř vítězných mocností z druhé světové války, aby se zabránilo chaosu a nepředvídatelným důsledkům. Washington ihned informoval Bonn o diplomatickém kroku Moskvy a přislíbil, že USA nedovolí jednání o německých záležitostech bez Spolkové republiky. Londýn a Paříž přijaly sovětský návrh kladně. Požadované setkání se konalo na počátku prosince 1989. USA nepřikládaly schůzce sice žádný velký význam, nicméně v tom viděly krok, kterým se měly zbylé tři velmoci uklidnit.

Dne 4. prosince 1989 na zvláštním zasedání NATO v Bruselu americký prezident George Bush prosadil čtyřbodový plán, který oznámil týden před tím státní tajemník Baker. V dalších týdnech se americká administrativa snažila prosadit svůj cíl- silné NATO, a přimět Francii, Velkou Británii a Sovětský svaz ke změně negativního stanoviska ke sjednocení Německa.

Americké ministerstvo zahraničí vypracovalo v polovině ledna 1990 koncept „2+4“, jehož podstatou bylo vytvoření skupiny zástupců dvou německých států a čtyř vítězných mocností, kteří by hledali řešení německé otázky.⁴⁹⁶ Ministr zahraničí SRN Genscher již při dřívějším setkání se Scowcroftem uvedl, že nechce, aby o Německu jednaly samy čtyři mocnosti a Německo by muselo sedět u „*dětského stolečku*“ (*Katzentisch*). Genscher řekl: „*Německý problém musí být řešen v jednáních Východ-Západ či v evropském kontextu a samozřejmě za účasti obou německých států.*“⁴⁹⁷ Na konferenci „Otevřené nebe“ zástupců NATO a Varšavské smlouvy v kanadské Ottavě konané 11.-14. února 1990 se podařilo americkému ministru zahraničí Jamesu Bakerovi získat pro mechanismus 2+4 souhlas Spolkové republiky, Francie, Británie i Moskvy.

Koncept 2+4 spočíval v tom, že se měly dohodnout o způsobu sjednocení nejdříve oba německé státy a poté měly čtyři vítězné mocnosti diskutovat o mezinárodních aspektech jejich ujednání. Od počátku byl tento systém chápán pouze jako diskuzní fórum, které by rozhodovalo o zrušení práv čtyř vítězných mocností z druhé světové války.⁴⁹⁸ USA chtěly, aby všechny ostatní důležité aspekty sjednocovacího procesu byly řešeny mimo tento systém,

⁴⁹⁶ Obrácená formule 4+2 byla poprvé realizována při ženevských jednáních o berlínské otázce v červnu 1959.

⁴⁹⁷ Cit. podle Ehler, Tomáš: *USA a znovusjednocení Německa*, s. 35

⁴⁹⁸ V Bushově administrativě existoval proti jednání „2+4“ velký odpor ze strany Národně bezpečnostní rady (NSC). Protože ministerstvo zahraničí a NSC tuto otázku spolu nedostatečně konzultovali, NSC se obávala přílišného vlivu Sovětů uvnitř tohoto systému. Ehler, Tomáš: *USA a znovusjednocení Německa*, s. 123

který měl u Sovětů, Francouzů a Britů vzbudit zdání, že o všem rozhodují. Později spolkový ministr zahraničí Hans-Dietrich Genscher označil skutečná jednání spíše za systém „*dva a půl*“, tj. řada úmluv mezi Sovětským svazem a Spolkovou republikou, přičemž USA především zajišťovaly souhlas Velké Británie a Francie.⁴⁹⁹ Na žádost Spolkové republiky měla jednání začít až po uskutečnění prvních svobodných voleb do Lidové sněmovny NDR, aby východoněmecká delegace reprezentovala demokraticky zvolené vedení.⁵⁰⁰ Tři mocnosti neúspěšně požadovaly rozšíření agendy jednání 2+4. Přípravné rozhovory trávající od března do dubna přesto nikam nepostoupila, především kvůli neústupnosti Moskvy.

Helmut Kohl konzultoval veškerý svůj postup s americkým prezidentem. Na konci února se oba setkali v letním prezidentském sídle Camp Davidu. Spolkový kancléř potvrdil, že usiluje o plnohodnotné členství sjednoceného Německa v NATO, včetně omezení pohybu jejich vojáků na území bývalé NDR. Dohodli se spolu na tom, že USA bude jednat s Moskvou o bezpečnostně-politických tématech a Spolková republika nabídne Sovětskému svazu hospodářskou pomoc. Sporným bodem jejich setkání se stala otázka německo-polských hranic, které kancléř odmítal předem uznat jménem budoucího sjednoceného Německa.

Dne 10. února 1990 jednal spolkový kancléř Kohla a spolkový ministr zahraničí v Moskvě. Sovětský generální tajemník přiznal Němcům, že mají právo zvolit si kdy a jak dosáhnout sjednocení a k jakému společenství budou přináležet. De facto souhlasil se znovusjednocením. Gorbačov ale nebyl ochotný akceptovat členství budoucího Německa v NATO. O pět dní později vystoupil Kohl s vládním prohlášením k rozhovorům s Gorbačovem a Modrowem.

Spolkový ministr zahraničí Genscher měl velmi dobré vztahy se sovětským kolegou Ševardnadzem. Genscher zastával velmi smířlivý postoj vůči Sovětskému svazu. Nechtěl podkopat pozici Gorbačovovu pozici doma, ale zároveň se snažil zmírnit sovětský odpor vůči znovusjednocení. V projevu proneseném na evangelické akademii v Tutzingu 31. ledna 1990 se jednoznačně postavil za znovusjednocení Německa v rámci Evropských společenství a západní alianci. „*Neutrální celé Německo nechceme*“, zdůraznil. Zároveň ale odmítl „*rozšíření NATO na východ, blíže k hranicím Sovětského svazu*“.⁵⁰¹ Genscher vzápětí vysvětlil toto stanovisko: „*Představy, že část Německa, která dnes tvoří NDR, má být*

⁴⁹⁹ Durman, Karel: *Útěk od praporů*, s. 459.

⁵⁰⁰ Šauer, Jaroslav: *Německá otázka v evropské politice*, s. 115

⁵⁰¹ Cit. podle Rede des Bundesministers des Auswärtigen, Hans-Dietrich Genscher, zm Thema „Zur deutschen Einheit im europäischen Rahmen“ bei einer Tagung der Evangelischen Akademie Tutzing am 31. Januar 1990 in Tutzing, Dokument 23 in: Kaiser, Karl: *Deutschlands Vereinigung*, s.191

začleněna do vojenských struktur NATO, by blokovaly německo-německé sblížení.⁵⁰² Na jejím základě vznikl tzv. „Genscherův plán“, který představoval prvotní postoj SRN pro rozhovory „2+4“.⁵⁰³ Vzhledem k sovětskému odmítní německého členství v NATO počítal plán při současném zachování dosavadního členství SRN v Severoatlantické alianci a Evropských společenstvích s územním omezením vojenské přítomnosti NATO ve starých spolkových zemích. Hlavním pilířem evropské bezpečnostní architektury se měla stát Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, tím se měly uklidnit bezpečnostní obavy Moskvy.

Genscherova řeč vyvolala zprvu negativní reakci, protože ministr své myšlenky nekonzultoval ani s Kohlem ani s Washingtonem. Kohlův poradce Teltschik nesdílel Genscherovy obavy a domníval se, že by to mohlo blokovat německo-německé sblížení.⁵⁰⁴ Nicméně americké ministerstvo zahraničí po jistou dobu Genscherovu koncepci akceptovalo.⁵⁰⁵ Americký státní tajemník James Baker vysvětloval 9. února v Moskvě, proč je nezbytné členství budoucího německého státu v Severoatlantické alianci. NATO sváže a bude ovlivňovat silné Německo v zájmu ostatních evropských států, včetně Sovětského svazu. Přitom se zeptal šéfa Moskvy: „Viděli byste raději sjednocené Německo mimo NATO a bez amerických jednotek a možná i s jeho vlastními jadernými zbraněmi? Anebo byste dal přednost Německu připoutanému k NATO se zárukami, že právní pravomoci Severoatlantické aliance se nerozšíří ani o coul na východ od jejich současné působnosti?“⁵⁰⁶

V dubnu 1990 si mohla Bushova administrativa připsat úspěch v podobě souhlasu Francie a Velké Británie v otázce 2 + 4. Vliv na změnu jejich postoje měly bezpečnostní záruky USA a vnitropolitický vývoj v NDR, kde v březnových volbách zvítězily strany prosazující rychlé sjednocení. Na oplátku podpořil americký prezident určité posílení KBSE, kterou Sověti, nové státy bývalého východního bloku a do značné míry i Francouzi považovali za možnou náhradu dosavadních dvou vojenských paktů.

Od jara 1990 bylo hlavním bodem sporu mezi Sovětským svazem na straně jedné a USA, SRN, Francií a Británií na straně druhé otázka členství sjednoceného německého státu v Severoatlantické alianci. Americký prezident si byl vědom, že Sovětský svaz bude také souhlasit jen tehdy, pokud dojde k reformě NATO a Moskva získá bezpečnostní záruky. Po konzultacích s Bonnem vypracoval Washington tzv. „devět ujištění“ pro Sovětský svaz mezi

⁵⁰² Cit. podle Rede des Bundesministers des Auswärtigen, Hans-Dietrich Genscher, zm Thema „Zur deutschen Einheit im europäischen Rahmen“ bei einer Tagung der Evangelischen Akademie Tutzing am 31. Januar 1990 in Tutzing, Dokument 23 in: Kaiser, Karl: *Deutschlands Vereinigung*, s.191

⁵⁰³ Asmus, Ronald D.: A United Germany, in: *Foreign Affairs*, roč. 69, č. 2, Jaro 1990, s. 71

⁵⁰⁴ Teltschik, Horst: 329 Tage, s. 123

⁵⁰⁵ Ehler, Tomáš: *USA a znovusjednocení Německa*, s. 60

⁵⁰⁶ Cit. podle Luňák, Petr: *Západ*, s.341

nimiž byla jak změna strategie NATO, posílení KBSE, tak příslib hospodářské pomoci od Spolkové republiky.⁵⁰⁷ Gorbačov fakticky odmítal členství sjednoceného Německa v Severoatlantické alianci až do poloviny července. Proto USA a Spolková republika podnikaly další politické kroky, jenž by přinesly změnu. Spolkový kancléř nabízel Gorbačovovi finanční pomoc, pokud bude SSSR souhlasit se zapojením budoucího Německa do Severoatlantické aliance. V dubnu 1990 Kohl sliboval Gorbačovovi, že spolková vláda může Moskvě půjčit 5 miliard dolarů. Kromě toho kancléřům poradce Teltschik oznámil, že sjednocený německý stát bude financovat přechodný pobyt sovětských vojsk na území NDR a jejich stažení a poskytne prostředky na bytovou výstavbu v Sovětském svazu pro navrátilivší vojáky s rodinami. Kohl své nabídky stupňoval. Při návštěvě na Kavkaze v červenci 1990, slíbil Gorbačovovi skoro 4 miliardy dolarů a bezpečnostní záruky v podobě omezení Bundeswehru na 350 tisíc mužů a nerozmístění vojáků NATO na území NDR, dokud ho neopustí poslední sovětský voják. Generální tajemník potřeboval finanční a materiální podporu, aby se mohl vypořádat s obrovskými hospodářskými problémy v Sovětském svazu. Jedinou ochotnou zemí, která by dotovala kolabující sovětskou ekonomiku byla Spolková republika. Proto generální tajemník souhlasil, aby byl sjednocený německý stát plnohodnotným členem NATO.

⁵⁰⁷ Mezi bezpečnostní záruky patřily mimo jiné následující body: Sjednocené Německo mělo zůstat plnohodnotným členem Severoatlantické aliance. Zároveň ale nemělo disponovat nebo usilovat o jaderné zbraně. Síla německé armády (Bundeswehru) měla být omezena. NATO mělo změnit svojí strategickou doktrínu, aby Sovětský svaz již nebyl definován jako hlavní nepřítel. Dále měla pokračovat jednání o odzbrojení. Úloha helsinského procesu jako základu evropské bezpečnostní struktury se měla zvýšit. Sověští vojáci měli opustit území NDR do tří let. Veškeré náklady s jejich pobytom a odchodem měla hradit Spolková republika. Luňák, Petr: *Západ*, s. 343

10. Mezinárodněpolitické aspekty znovusjednocení II. (květen - září 1990)

10.1 jednání „2+4“

Jednání ve formátu „2+4“ se uskutečnily čtyřikrát. První dvě setkání ministrů zahraničí obou německých států a čtyř vítězných mocností z druhé světové války (USA, SSSR, Velké Británie a Francie) nedosáhla žádných hmatatelných výsledků. Na zasedání v Bonnu konaném 5. května 1990 se účastníci dohodli na započetí sjednocovacího procesu a vymezení témat. Sovětský ministr zahraničí Ševardnadze odmítal členství sjednoceného Německa v NATO a požadoval jeho neutralitu. Dále se stavěl proti oddělování vnitřních a vnějších záležitostí procesu sjednocení. Dílčím výsledkem bylo rozhodnutí o polské hranici Odra-Nisa, která musí být mezinárodněprávně uznána, a stanovení časového harmonogramu dalších jednání 2+4. Nicméně nebylo dosaženo žádné shody v záležitosti začlenění budoucího Německa do nějakého bezpečnostně politického systému. Mezitím probíhala další vyjednávání a schůzky na bilaterální rovině.

Druhé kolo jednání 2+4 probíhalo 22. června 1990 v Berlíně. K posunu v řešení mezinárodněpolitických aspektů německé jednoty však nedošlo ani zde. Sovětská delegace se nadále stavěla proti zapojení budoucího Německa do západních bezpečnostních struktur a navrhla tzv. „dvojitý členství“ v NATO a Varšavské smlouvy. Kromě toho požadovala omezení vojenské síly sjednoceného Německa na pouhých 200-250 tisíc mužů (stará SRN měla 450 tisíc vojáků). Moskvě se také nelíbila rychlá forma přistoupení NDR ke Spolkové republice podle čl. 23 Základního zákona. Sovětský svaz dával prioritu jinému tématu. Nejdříve se mělo rozhodnout k jakému vojenskému paktu bude přináležet sjednocený stát.

Další v pořadí již třetí zasedání ve formátu 2+4, které se konalo 17.července 1990 v Paříži, znamenalo výrazný posun v řešení vnějších aspektů znovusjednocení, neboť den předtím Sovětský svaz „dal zelenou“ členství sjednoceného Německa v Severoatlantické alianci. Podmínkou bylo, že na území bývalé NDR nebudou rozmístěny vojenské síly NATO. Gorbačovův souhlas ovlivnily jiné významné události. Na zasedání Severoatlantické rady v Londýně dne 5. července došlo ke schválení amerického konceptu reformy NATO, čímž došlo také ke změně jeho strategie a Sovětský svaz již nepovažoval za nepřítele. Zároveň spolkový kancléř Kohl přispěchal s nabídkou úvěru a financování odchodu sovětských vojsk z NDR. Kromě toho prosadil na zasedání Evropské rady v Dublinu 25.-26. června a summitu G7 v Houstonu 9.-11.července přes nesouhlas Británie, resp. USA širší hospodářskou pomoc

Sovětskému svazu. Revoluční události probíhající ve východním bloku a především problémy v Sovětském svazu znejišťovaly vnitropolitické postavení Gorbačova. Na XXVIII. Sjezdu KSSS ve dnech 1.-11. července v Moskvě dokázal Gorbačov obhájit funkci generálního tajemníka. Teprve při návštěvě spolkového kancléře Kohla a ministra zahraničí SRN Genschera na Kavkaze 15.-16. července 1990 souhlasil sovětský generální tajemník se zapojením sjednoceného Německa do NATO.

Účastníci třetího kola rozhovorů přijali výsledky kavkazských jednání. Proti dohodě z Kavkazu protestoval z přítomných ministrů zahraničí pouze představitel NDR Markus Meckel. Východoněmecký ministr chtěl, aby se sjednocené Německo stalo zónou bez nukleárních zbraní.⁵⁰⁸ Na pařížské setkání byl také přizván polský ministr zahraničí Krysztof Skubiszewski, neboť se jednalo o budoucím územním uspořádání Německa a tedy i o polsko-německou hranici. Zde byla stanovena podmínka, že hned po dokončení znovusjednocení bude uzavřena nová německo-polská smlouva, která také potvrdí společné hranice. Během června schválila Lidová sněmovna a Bundestag usnesení o garanci západní polské hranice Odra-Nisa.

Čtvrté závěrečné jednání 2+4 se odehrávalo 12. září 1990 v Moskvě. Zdálo se, že už nic nestojí v cestě. Avšak o den dříve se britský ministr Douglas Hurd nechal slyšet v kruhu několika svých kolegů, že závěrečnou smlouvu nepodepíše. Hurd argumentoval tím, že se neví, jak dlouho ještě bude Gorbačov vládnout Moskvě, „*proto považuje vláda Jehoji veličenstva za nezbytné uspořádat po odchodu sovětských vojsk na současném území NDR manévry NATO*“.⁵⁰⁹ Ještě v noci zkontaktoval Gorbačova amerického ministra zahraničí Bakera a druhý den žádal spolkový ministr zahraničí Genscher o pomoc francouzského ministra zahraničí Dumase. Baker s Dumasem pak vyvinuli tlak na britského ministra, který ustoupil. Tím se dořešily všechny vnější aspekty německé jednoty a mohla být podepsána závěrečná „Smlouva o konečném uspořádání ve vztahu k Německu“ (Vertrag über die abschließende Regelung in Bezug auf Deutschland)⁵¹⁰, označovaná též jako „Smlouva 2+4“ (Zwei-plus-Vier-Vertrag).⁵¹¹

⁵⁰⁸ Na zasedání KBSE v Kodani v červnu 1990 přemlouval zástupce Polska a Československa, aby se ve střední Evropě vytvořil bezatomový prostor. Ministr zahraničí Polska Krysztof Skubiszewski a jeho kolega z Československa Jiří Dienstbier neměli o Meckelovu ideu zájem, neboť nechtěli ve střední Evropě vytvářet spolky, které by jim bránily v pozdější integraci do EU. Moravcová, Dagmar: Evropská politika sjednoceného Německa, s.25

⁵⁰⁹ Cit. podle Kohl, Helmut: *Chťel jsem sjednocení Německa*, s.320

⁵¹⁰ *Verträge zur deutschen Einheit*, Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 1990, s 83-90. Též. Diemer, Gebhard - Kubrt, Eberhard: *Kurze Chronik der Deutschen Frage*, s.291-296

⁵¹¹ Smlouvu stvrdili svým podpisem: za SRN Genscher, za NDR Maiziére, za USA Baker, za Sovětský svaz Ševardnadze, za Velkou Británii Hurd a za Francii Dumas. Maiziér jako jediný z podepsaných byl premiérem. V létě rezignoval na funkci ministra zahraničí NDR Mecker a premiér Maiziér převzal povinnosti ministra zahraničí.

10.2 závěrečná smlouva

Podepsaný dokument, který upravoval mezinárodní aspekty sjednocení, nebyl mírovou smlouvou, i když v podstatě plnil podobnou funkci. Smlouva se tak oficiálně neoznačovala z pragmatického důvodu, neboť v opačném případě by jí teoreticky měly podepsat všechny státy, které byly během druhé světové války ve válečném stavu s Třetí říší (celkem 29 států). Navíc mnoho problémů z války (např. reparace) bylo vyřešeno již dříve.⁵¹²

Smlouva se skládala z deseti článků, ale kardinální význam měl článek sedmý, který říká: „(1) *Francouzská republika, Svaz sovětských socialistických republik, Spojené království Velké Británie a Severního Irsku a Spojené státy americké tímto končí s uplatňováním svých práv a povinností vůči Berlínu a Německu jako celku. V důsledku toho se ruší s tím související čtyřstranné dohody, ustanovení a praktiky a všechny odpovídající prostředky čtyř mocností. (2) V souladu s tím má sjednocené Německo plnou svrchovanost nad svými vnitřními i vnějšími záležitostmi.*“⁵¹³ Podle smlouvy se Německo mělo zapojit do bezpečnostních struktur západu, čímž se mělo zabránit případným revanšistickým tendencím. Bundeswehr měl mít maximálně 370 tisíc vojáků. Článek 23 a 146 („sjednocovací“ články) stejně jako ustanovení v preambuli Základního zákona SRN o dosažení německé jednoty byly vypuštěny (čl. 1 odst. 4 Smlouvy 2+4). Německý stát slíbil, že nebude vyrábět ani držet zbraně hromadného ničení (jaderné, bakteriologické a chemické). Smlouva počítala s odchodem sovětských vojsk z území NDR nejpozději do konce roku 1994.⁵¹⁴ Až potom zde mohly být rozmístěny jednotky NATO. Ještě před ratifikací smlouvy se 1. října 1990 čtyři mocnosti vzdaly svých práv a odpovědnosti ve vztahu k Berlínu a Německu jako celku (čl. 7 odst. 1). Německý stát získal plnou mezinárodní suverenitu.⁵¹⁵ Než začal dokument platit, musely ho ještě ratifikovat parlamenty zúčastněných zemí. Jako poslední tak učinila Moskva v březnu 1991.

Jednou ze sovětských podmínek podpisu tohoto dokumentu bylo potvrzení, že nadále bude platit vyvlastnění majetku v sovětské okupační zóně z let 1945-1949. Závaznost společného prohlášení vlád obou německých států z poloviny června, že tyto majetkové změny zůstanou v platnosti, potvrdili společným dopisem ministři zahraničí Genscher a

⁵¹² Moravcová, Dagmar: *Evropská politika sjednoceného Německa*, s.28

⁵¹³ Cit. podle *Vertrag über die abschliessende Regelung in bezug auf Deutschland* vom 12. 9. 1990, in: Dimer, Gebhard Diemer – Kuhrt, Eberhard: *Kurze Chronik der Deutschen Frage*, s. 295. Též in: *Verträge zur deutschen Einheit*, Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 1990

⁵¹⁴ Na území NDR se nacházelo 380 000 sovětských vojáků a zhruba 220 000 civilistů, většinou rodinní příslušníci vojáků.

⁵¹⁵ *Vertrag über die abschliessende Regelung in bezug auf Deutschland* vom 12. 9. 1990, in: Dimer, Gebhard Diemer – Kuhrt, Eberhard: *Kurze Chronik der Deutschen Frage*, s. 291-296. Též in: *Verträge zur deutschen Einheit*, Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 1990

Maiziére.⁵¹⁶ Dopis byl připojen ke smlouvě 2+4. Navíc text prohlášení obou německých vlád se stal článkem 41 Smlouvy o sjednocení uzavřené mezi SRN a NDR na konci srpna.

V září 1990 Bonn přislíbil Moskvě 12 miliard marek na krytí výdajů v souvislosti s odchodem sovětských vojsk z území NDR a poskytl jí další třímiliardový úvěr. Den po podpisu Smlouvy 2+4 parafovali Genscher a Ševardnadze v Moskvě smlouvu mezi SRN a Sovětským svazem o dobrém sousedství, partnerství a spolupráci. Dne 9. listopadu 1990, tedy přesně rok od pádu berlínské zdi, pak tuto smlouvu podepsal generální tajemník KSSS a spolkový kancléř.

10.3 německo-polská hranice

Po druhé světové válce vznikly dva německé státy. Protože NDR se ocitlo v „bratrském“ svazku s Polskou lidovou republikou a Moskva nechtěla trpět spory mezi svými satelity, podepsali oba státy 6. července 1950 tzv. zhořeleckou smlouvu (*Görlitzer Vertrag*). V ní NDR uznala západní polskou hranici Odra-Nisa. V rámci „východních smluv“ podepsala 7. prosince 1970 Spolková republika Německo s Polskem tzv. varšavskou smlouvu, čímž také ona uznala stávající polskou hranici Odra-Nisa, jejíž průběh byl stanoven na postupimské konferenci.⁵¹⁷

Přestože již 8. listopadu 1989 schválil Bundestag usnesení o garanci hranice, v Kohlových deseti bodech uveřejněných na konci listopadu nebylo zmíněno uznání polské hranice. To vzbudilo velké obavy. Navíc spolkový kancléř svými nejednoznačnými výroky nadále znejišťoval polskou vládu a veřejnost. Helmut Kohl se zdráhal dát jasné slovo v otázce západní polské hranice Odra-Nisa. Vzhledem k vnitropolitickým událostem – sílící krajní pravici v SRN – se snažil taktizovat, aby těmto politickým subjektům odebral hlasy ve volbách do spolkového sněmu plánovaných na konec roku 1990. Obavy Polska posilovaly některé výroky politiků převážně z CDU/CSU. Ti se odvolávali na dosud neuzavřenou mírovou smlouvu, což podle mezinárodního práva znamená, že německý stát existuje v hranicích z roku 1937.

V rámci jednání o mezinárodněpolitických aspektech sjednocení velmoci naléhaly na Kohla, aby vyřešil nejistotu kolem hranic s Polskem. Kancléř se opíral o právní stanovisko Spolkové republiky, podle kterého nemůže dávat závazky jménem dosud neexistujícího státu, tedy až sjednocený stát může potvrdit německo-polskou hranici. Nicméně americký prezident

⁵¹⁶ Později usilovali původní majitelé o zrušení tohoto opatření, ale Spolkový ústavní soud v dubnu 1993 potvrdil jeho neměnnost. Moravcová, Dagmar: *Evropská politika sjednoceného Německa*, s. 29

⁵¹⁷ Ve dnech 17.7. – 2.8. 1945 se konala v Postupimi u Berlína konference představitelů tří hlavních mocností (USA, SSSR a Velké Británie) antihitlerovské koalice. Konference se zabývala především otázkou, jaký bude osud poválečného Německa.

Bush podpořil požadavek Polska, aby došlo k uznání hranice Odra-Nisa již před sjednocením.⁵¹⁸ Dne 8. března 1990 sice Bundestag vydal prohlášení, že co nejdříve po březnových volbách v NDR oba svobodně zvolené parlamenty a obě německé vlády schválí prohlášení o garanci německo-polské hranice. Součástí prohlášení byl také požadavek, aby se Polsko zřeklo válečných reparací a písemně stvrdilo práva německé menšiny na území Polska.⁵¹⁹ Kohl definitivně akceptoval hranici 21. června 1990, kdy Bundestag a Lidová komora souběžně schválily shodně znějící usnesení o uznání polské hranice Odra-Nisa. Plného mezinárodního uznání své hranice se Polsko dočkalo 14. listopadu 1990, kdy uzavřelo s již sjednoceným Německem smlouvu o německo-polských hranicích⁵²⁰, jak to stanovovala „Smlouva 2+4“.

⁵¹⁸ Moravcová, Dagmar: *Evropská politika a sjednoceného Německa*, s.13

⁵¹⁹ Kohl, Helmut: *Chtěl jsem sjednocení Německa*, s. 223

⁵²⁰ Vertrag zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Republik Polen über die Bestätigung der zwischen ihnen bestehenden Grenze, in: Bingen, Dieter: *Die Polenpolitik der Bonner Republik von Adenauer bis Kohl 1949 – 1991*, s. 337 - 338

11. Cesta k západoněmecké marce - německo-německá jednání II. (duben - červen 1990)

Předseda východoněmecké CDU Lothar de Maizière chtěl vytvořit koaliční vládu s co nejširší podporou. Nakonec sestavil vládní kabinet ze stran volebního uskupení AfD - CDU, DSU a dále z liberálů BFD a sociální demokracie. Demokraticky zvolená Lidová sněmovna zrušila Státní radu NDR a Sabinu Bergmann-Pohlovou (CDU) zvolila za prezidentku sněmovny, čímž se také stala hlavou státu. Nová východoněmecká vláda Lothara de Maiziera byla zvolena 12. dubna 1990.⁵²¹ Okamžitě musela řešit naléhavé úkoly od změny ústavy, přes řešení ekonomických a sociálních problémů, až po očištění systémů a společnosti od pozůstatků Stasi, resp. Úřadu národní bezpečnosti, jak byl nazýván nástupce Ministerstva pro Státní bezpečnost.

Břežnové volby do Lidové sněmovny rozhodly, že sjednocení obou států bude probíhat rychlejší cestou podle čl. 23 Základního zákona. Další průběh byl tedy „*jen právním uskutečněním složitého sjednocovacího procesu*“⁵²², který začal dohodou o vytvoření měnové, hospodářské a sociální unie. Dále proces pokračoval dohodou o volebním zákonu (pro první celoněmecké volby do Spolkového sněmu), která byla podepsána 2. srpna a stanovila termín na 2. prosince 1990.

Kohlova vláda mohla 25. dubna konečně zahájit s demokraticky zvolenou vládou NDR oficiální jednání o vytvoření měnové, hospodářské a sociální unie (MHSU) mezi oběma státy. V dané chvíli představovala unie hlavní vnitropolitický úkol spolkové vlády. Západoněmeckou delegaci vedl Hans Tietmeyer, člen vedení Spolkové banky a v této záležitosti také osobní pověřenec Kohla. Dalšími členy byli ministr v úřadě kancléře Seiters a státní tajemníci ze spolkového ministerstva financí Peter Klemm a Horst Köhler, státní tajemník z ministerstva spravedlnosti Klaus Kinkel, státní tajemník ze spolkového ministerstva hospodářství Dieter von Würzen, státní tajemník ze spolkového ministerstva práce a sociálních věcí Bernhard Jagoda a viceprezident Spolkové banky Helmut Schlesinger.⁵²³

V čele delegace NDR stál státní tajemník z úřadu ministerského předsedy Günter Kraus. K delegaci dále patřili státní sekretář z ministerstva financí Walter Siebert, státní

⁵²¹ Složení Maizierého vlády - ministrem vnitra Petr Michael Diestel (DSU, později vstoupil do CDU), ministrem zahraničí Markus Meckel, ministrem financí Walter Romberg (oba za SPD v NDR), ministrem obrany a odzbrojení Rainer Eppelmann (DA), ministrem hospodářství Gerhard Pohl (CDU), ministrem spravedlnosti Kurt Wünsche (Svaz svobodných demokratů), ministrem pro vzdělání Hans-Joachim Meyer (nestraní, nominován za CDU).

⁵²² Cit. podle Moravcová, Dagmar: *Evropská politika sjednoceného Německa*, s. 30

⁵²³ Grosser, Dieter: *Das Wagnis der Währungs-, Wirtschafts- und Sozialunion*, s. 280

sekretář z ministerstva práce a sociálních věcí Alwin Ziel, vedoucí oddělení na ministerstvu hospodářství Siegfried Wenzel a Peter Grabley a viceprezident Státní banky Wolfried Stoll. Částečně se jednání také účastnil Peter Kauffold (parlamentní státní sekretář na ministerstvu zemědělství) a Stephan Spranowitz (pověřenec místopředsedy vlády pro otázky majetkoprávní. Obě delegace doprovázel početný zástup referentů.⁵²⁴ Již před těmito rozhovory probíhaly konzultace a porady pracovních skupin.

Odborníci na ekonomiku upozorňovali, že je těžké přesně odhadnout chování východoněmeckého hospodářství po zavedení MHU. Na začátku května se zástupci obou států dohodli na podmínkách fungování měnové unie. 16. května byl vytvořen Fond německé jednoty, kterým Spolková republika finančně podporovat východní Německo. Odhadnout finanční příspěvek Spolkové republiky na obnovu východoněmecké ekonomiky bylo prakticky nemožné, neboť v NDR neexistovaly žádné přesné údaje. Až 17. května vyčíslili ministři obou států deficit rozpočtu NDR na rok 1990 a dohodli se, že SRN na něj poskytne NDR úvěr 10 miliard DM.⁵²⁵ Peníze měl poskytnout Fond německé jednoty. Obě strany se ale nedohodly v otázce bývalých vlastníků a reprivatizace zestátněného majetku. Řešení se mělo najít v rámci pozdějších rozhovorů o sjednocovací smlouvě (*Einigungsvertrag*).

Dne 18. května mohli ministři financí obou zemí – Theo Waigel (SRN) a Walter Romberg (NDR)- podepsat v Bonnu první státní smlouvu. *Smlouva o měnové, hospodářské a sociální unii (Vertrag über die Schaffung einer Währungs-, Wirtschafts- und Sozialunion zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Deutschen Demokratischen Republik)*⁵²⁶ se skládala ze šesti kapitol, které stanovovaly podmínky transformace hospodářského, měnového a sociálního systému NDR na spolkový a základy finanční politiky, daně a rozdělení financí ve sjednoceném Německu. V preambuli se uvádělo, že si oba státy přejí „*utvořením měnové, hospodářské a sociální unie učinit první významný krok na cestě k uskutečnění státní jednoty podle článku 23 Základního zákona jako příspěvek k evropskému sjednocení s přihlédnutím k tomu, že vnější aspekty sjednocení jsou předmětem jednání s vládami Francouzské republiky, Svazu sovětských socialistických republik, Spojeného království Velké Británie a Severního Irska a Spojených států amerických.*“⁵²⁷ Tímto

⁵²⁴ Grosser, Dieter: *Das Wagnis der Währungs-, Wirtschafts- und Sozialunion*, s. 280

⁵²⁵ Kohl, Helmut: *Chtěl jsem sjednocení Německa*, s.258

⁵²⁶ *Verträge zur deutschen Einheit*, Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 1990, s.7-39. Též *Verträge zur deutschen Einheit* in: Diemer, Gebhard - Kubrt, Eberhard: *Kurze Chronik der Deutschen Frage*,s.245-263. Celé znění smlouvy je k dispozici také na internetu <http://www.hdg.de/lemo/html/dokumente/DieDeutscheEinheit_vertragWaehrungsWirtschaftsSozialunion/index.html> [on-line 24.11.2009]

⁵²⁷ Cit. podle *Vertrag über die Schaffung einer Währungs-,Wirtschafts- und Sozialunion* zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Deutschen Demokratischen Republik vom 18. Mai 1990 in: Diemer,

dokumentem, který vstoupil v platnost 1.července téhož roku, prakticky zanikla státní existence NDR.⁵²⁸ Jedinou oficiální měnou v NDR se stala západoněmecká marka (DM). Výhodné směnné kurzy pro východoněmecké občany neodpovídaly ekonomické realitě, ale vynutila si je politická situace. Platy, mzdy, stipendia, důchody, nájemné se vyměňovaly v poměru 1:1. Ve stejném poměru byly měněny úspory u dětí do výše 2000 DM, u dospělých do 4 000 DM a u seniorů do 6 000 DM. Kurz 2:1 se vztahoval na další úspory a také na dluhy. V NDR byla zavedena tržní ekonomika. Co se týče sociálního pojištění, musel se systém východního Německa přizpůsobit spolkovému systému. Smlouva narazila na ostrou kritiku v obou parlamentech. Především západoněmecká SPD podmiňovala svůj souhlas dodatečnými úpravami (viz kapitola 13).

V souvislosti s výsledky voleb a s realizací měnové unie, dospěl kancléř s Wolfgangem Schäuble k závěru, že podpora uprchlíků z NDR již není nutná a bude od 1. července zrušena. Dosavadní názor Bonnu byl takový, že dokud nezmizí příčiny stálého proudu východoněmeckých uprchlíků do SRN, nelze zrušit nákladné přijímací řízení uprchlíků.

Jedním z důležitých kroků při přechodu ze socialistického plánovaného hospodářství na sociálně tržní ekonomiku byla státní organizace *Treuhandanstalt* (THA). Její vznik se pojí se 17. červnem, kdy Lidová sněmovna NDR přijala zákon o privatizaci a reorganizaci státního majetku.⁵²⁹ Instituce měla provést privatizaci a přeměnu státních východoněmeckých podniků v soukromé, akciové společnosti. S návrhem vytvořit takovýto úřad přišel již v únoru na zasedání kulatého stolu představitel občanského hnutí Demokracie nyní Wolfgang Ulmann.

Počátky instituce byly velmi obtížné. Nanejvýše 143 pracovníků mělo do zavedení západoněmecké marky přeměnit asi 8500 podniků se 45 000 vnitropodnikovými úseky a 4,1 mil. zaměstnanci (40 % všech pracujících) v akciové společnosti a společnosti s ručením omezeným. Nakonec se do 1. července stihlo přeměnit 3 600 podniků.⁵³⁰ Transformace vlastnických vztahů trvala 4 roky a vyžádala si ohromné finanční náklady (k získání 1 marky z privátních zdrojů bylo potřeba vynaložit 3 marky z veřejných zdrojů). Když v roce 1994 skončil úřad práci, oznámil závěrečnou bilanci východoněmeckého hospodářství - deficit 250

Gebhard - Kubrt, Eberhard: *Kurze Chronik der Deutschen Frage*, s.245. Těž Kohl, Helmut: *Chtěl jsem sjednocení Německa*, s.262-263

⁵²⁸ Durman, Karel: *Útěk od praporů*, s. 461

⁵²⁹ Gesetz zur Privatisierung und Reorganisation des volkseigenen Vermögens (Treuhandgesetz) vom 17. Juni 1990, in: < www.verfassungen.de/de/ddr/treuhandgesetz90.htm > [online 14. 12. 2009]

⁵³⁰ Roesler, Jörg: *Ostdeutsche wirtschaft im Umbruch 1970-2000*, Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 2003, s. 70

miliard DM.⁵³¹ Příčinou byla zastaralost výrobní základy, nekonkurenceschopnost výrobků, vysoké zadlužení podnikové sféry a velká ekologická zátěž.

Při založení úřadu Treuhandanstalt se počítalo, že prodejem východoněmeckých národních podniků přes privatizační úřad bude možné financovat dluhy NDR. Vyházelo se z dojmu, že NDR je desátá největší průmyslová země na světě a příjem z prodaných závodů bude činit 1 200 miliard DM. Kohl se ve svých pamětech odvolává na prvního prezidenta privatizačního úřadu Treuhandanstalt, Detleva Carstena Rohweddera⁵³², který při nástupu do funkce v roce 1990 vycházel „z toho, že čistý průmyslový majetek v NDR činí 600 miliard DM.“⁵³³

⁵³¹ Kohl, Helmut: Chtěl jsem sjednocení Německa, s. 264

⁵³² Detlev Carsten Rohwedder byl zastřelen ve svém domě 1. dubna 1990 levicovou teroristickou organizací Frakce rudé armády (RAF).

⁵³³ Cit. podle Kohl, Helmut: Chtěl jsem sjednocení Německa, s. 264

12. Smlouva o sjednocení - německo-německá jednání III. (červenec - září 1990)

Během července a srpna již bylo zřejmé, že sjednocení v podstatě akceptují všichni političtí aktéři a že mocnosti definitivně potvrdí svůj souhlas s vytvořením nového Německa. Mezinárodněpolitické aspekty sjednocení měly být formálně dokončeny na zářijové schůzce v Moskvě.

Spolková vláda tak mohla svojí pozornost více soustředit na vnitřní stránku sjednocení. Zásadní význam měla otázka, kdy se uskuteční první celoněmecké volby do Bundestagu.⁵³⁴ Už na jaře si v Bonnu dohodli termín voleb na 2. prosince 1990. Naproti tomu předseda vlády NDR Maiziére chtěl, aby se volby z důvodu organizačních těžkostí konaly v obou částech Německa odděleně a teprve potom by se uznala všeobecná platnost Základního zákona. Zároveň se mu nelíbila pětiprocentní volební klauzule pro vstup do Spolkového sněmu, která by vzhledem k roztříštěnosti politické scény na území NDR způsobila, že 30 procent východoněmeckých voličů by nemělo v Bundestagu své zastoupení.⁵³⁵ Nakonec se Maiziérova vláda vzdala požadavku konání oddělených voleb a Lidová sněmovna odhlasovala 22. července návrh, aby společný volební zákon vypracovala Spolková republika.

V Bundestagu se rozhořel spor, zda zrušit pětiprocentní klauzuli. FDP a SPD chtěli její zachování. CDU a Zelení, kteří si uvědomovali slabost východních partnerů, spolu s PDS volali po zrušení omezovací klauzule. Výslednou dohodu, jež ponechala pětiprocentní klauzuli a připouštěla pro tyto první volby spojování kandidátních listin mezi politickými stranami a uskupeními, odmítl koncem září 1990 Spolkový ústavní soud.⁵³⁶ Pro zajištění dostatečné rovnosti šancí soud rozhodl, že pro první celoněmecké volby bude omezovací klauzule aplikována odděleně na západní a východní část Německa. Tím měla být zajištěna dostatečná rovnost šancí pro všechny politické subjekty.

Východoněmecký premiér usiloval začátkem srpna o urychlení voleb, neboť se obával, že do 2. prosince 1990 bude situace v NDR nevladatelná. Prosazení dřívějšího termínu ale nebylo možné, protože západoněmecká sociální demokracie sledovala jiný záměr.

⁵³⁴ 10. legislativní období Spolkového sněmu začalo v roce 1987 a končilo v roce 1991. Z tohoto důvodu se volby musely konat mezi polovinou listopadu 1990 a polovinou ledna 1991. Pokud by se území NDR připojilo až po tomto období, musel by se nedávno zvolený Bundestag rozpustit a lidé by znovu volili nové poslance. Takový postup by způsobil velkou komplikaci v ústavně-právní rovině, neboť rozpustit spolkový sněm a vypsát nové volby je velmi komplikované.

⁵³⁵ Kohl, Helmut: *Chtěl jsem sjednocení Německa*, s.306

⁵³⁶ Žalobu ke Spolkovému ústavnímu soudu podali Zelení, Republikáni a Levá kandidátka/PDS.

Domnívala se, že čím déle bude trvat sjednocení, tím větší budou potíže, z čehož bude politicky těžit v prvních celoněmeckých volbách.

Současně s diskusí kolem nového volebního zákona začala jednání o druhé státní smlouvě tj. „Smlouvě mezi Spolkovou republikou Německo a Německou demokratickou republikou o vytvoření německé jednoty (Vertrag zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Demokratischen Republik über die Herstellung der Einheit Deutschlands, zkráceně „Smlouvě o sjednocení“ (*Einigungsvertrag*).⁵³⁷ Obtížného úkolu legislativně uspořádat rozdílné ústavní pořádky, byli pověřeni spolkový ministr vnitra Wolfgang Schäuble a státní tajemník NDR Günter Krause, který měl k ruce předsedu saské CDU Klause Reichenbacha. Vládní výbor Německé jednoty se už koncem června shodl na tom, že změna zákonů a práva na území NDR má být zakotvena ve státní smlouvě. Wolfgang Schäuble do té doby vyhotovil koncept – „*diskusní prvky*“⁵³⁸ -, který zaslal k projednání a připomínkám do všech jedenácti spolkových zemí a všem spolkovým frakcím. První kolo jednání odstartovalo 6. července ve Východním Berlíně. Maizière se ještě zastával konání oddělených voleb. Jeho neúspěšný návrh, aby se sjednocené Německo nazývalo „*Německá spolková republika*“ nebo „*Spolek německých zemí*“ a aby se doplnily verše Hoffmanna von Fallersleben „*Svornost a právo i svoboda*“ (Einigkeit und Recht und Freiheit) textem národní hymny NDR, pocházejícím od Johannese Behera „*Povstala z trosek*“ (Aufgestanden aus Ruinen)⁵³⁹, působí ze zpětného pohledu úsměvně.

K nejspornějším bodům jednání o druhé státní smlouvě patřilo: otázka vlastnictví, otázka hlavního města, unifikace některých zákonů (např. zákona o přerušení těhotenství), zacházení se spisy Státní bezpečnosti, budoucí rozvržení financování spolkových zemí.

Smlouva o sjednocení podepsal 31. srpna 1990 ve východním Berlíně za přítomnosti východoněmeckého premiéra Lothara de Maizière spolkový ministr vnitra Wolfgang Schäuble a státní sekretář NDR Günther Krause. Dokument se skládal z devíti kapitol a 45 článků a tří obsáhlých příloh, kde se na tisíci stránkách upravovaly podmínky německého sjednocení. Smlouva doplňovala první státní smlouvu a detailně propracovala změny, ke kterým mělo dojít ve spolkové ústavě. Článek 23 („*článek o přistoupení*“), kterým právně odůvodnilo sjednocení, byl ze Základního zákona vypuštěn⁵⁴⁰ a nahradil ho článek

⁵³⁷ *Verträge zur deutschen Einheit*, Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 1990, s.41-78. Diemer, Gebhard – Kuhrt, Eberhard: *Kurze Chronik der deutschen Frage*, s. 264-290. Celé znění smlouvy je k dispozici také na internetu <http://www.documentarchiv.de/ddr/1990/einigungsvertrag_vereinbarung.htm> [on-line 24.11. 2009]

⁵³⁸ Takto Schäuble nazýval připravený náčrt. Kohl, Helmut: *Chtěl jsem sjednocení Německa*, s.306

⁵³⁹ Kohl, Helmut: *Chtěl jsem sjednocení Německa*, s.307

⁵⁴⁰ čl.4 odst. 2. *Vertrag zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Deutschen Demokratischen Republik über die Herstellung der Einheit Deutschlands – Einigungsvertrag* – vom 31. August 1990 in: Diemer,

„evropský“, který stanovil spolupůsobení sjednoceného Německa na vytvoření Evropské unie.⁵⁴¹ Podobný článek 146 také ztratil svojí platnost. Pozměněný Základní zákon vstoupil v platnost 3. října také na území bývalé NDR.

V čl.1 smlouvy o sjednocení se píše: „S platností od připojení Německé demokratické republiky ke Spolkové republice Německo podle článku 23 Základního zákona 3. října 1990 se země Braniborsko, Meklenbursko-Pomořansko, Sasko, Sasko-Anhaltsko a Durynsko stanou zeměmi Spolkové republiky Německo.“⁵⁴² Podle druhého článku měla z 23 berlínských okresů (Bezirk) vzniknout země Berlín. Německá demokratická republika se musela proměnit z centralistické země ve stát s federalistickou strukturou jakou mělo Západní Německo. Podpisem dokumentu byly vytvořeny právní základy sjednoceného Německa po 3. říjnu a to dalo předpoklady překlenout období mezi dnem sjednocení a celoněmeckými volbami do spolkového sněmu 2. prosince 1990.⁵⁴³

Během léta (22. července 1990) schválila Lidová sněmovna NDR ústavní zákon o vytvoření zemí⁵⁴⁴ a zákon o volbách do zemského sněmu⁵⁴⁵. Podle zákona mělo na území bývalé NDR vzniknout 14. října 1990 pět spolkových zemí – Meklenbursko-Pomořansko, Braniborsko, Sasko-Anhaltsko, Sasko a Durynsko.⁵⁴⁶ Nové spolkové země navazovaly na země, které po válce vytvořila sovětská okupační správa. V roce 1952 byly ovšem zrušeny a území NDR rozděleno do 14 krajů.⁵⁴⁷ Zákon přesně stanovil spojení jednotlivých krajů do

Gebhard – Kuhrt, Eberhard: *Kurze Chronik der deutschen Frage*, s. 265. Též in: *Verträge zur deutschen Einheit*, Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 1990, s. 44

⁵⁴¹ Wolfrum, Edgar: *Zdařilá demokracie*, s. 380

⁵⁴² Cit. podle *Vertrag zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Deutschen Demokratischen Republik über die Herstellung der Einheit Deutschlands – Einigungsvertrag* – vom 31. August 1990 in: Diemer, Gebhard – Kuhrt, Eberhard: *Kurze Chronik der deutschen Frage*, s. 264. Též in: *Verträge zur deutschen Einheit*, Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 1990, s. 42

⁵⁴³ Teltschik, Horst: *329 Tage. Die Innenansichten der Einigung*, Berlin: Siedler, 1991, s. 355-356

⁵⁴⁴ Verfassungsgesetz zur Bildung von Ländern in der Deutschen Demokratischen Republik (Ländereinführungsgesetz) vom 22. Juli 1990, in: < www.verfassungen.de/de/ddr/ddr90-laeeinf.htm > [online 14.12. 2009]

⁵⁴⁵ Gesetz über die Wahlen zu Landtagen in der Deutschen Demokratischen Republik (Länderwahlgesetz), in: < www.verfassungen.de/de/ddr/ddr90-laewahl.htm > [online 14.12. 2009]

⁵⁴⁶ Od přelomu listopadu/prosince 1989 vzniklo mnoho návrhů, jak rozčlenit území NDR. Tyto koncepty předpokládaly vytvoření od dvou až po osm zemí. Hamburský senátor za SPD Horst Gobrecht navrhl na konci dubna 1990, aby vznikl severní stát „Meklenbursko-Braniborsko“ (včetně Berlína) a jižní stát „Sasko-Durynsko. Zároveň chtěl o polovinu snížit počet zemí ve Spolkové republice. Zachováno mělo být jen Bavorsko, Bádensko-Württembersko a Severní Porýní-Vestfálsko. Tři země - Hesensko, Porýní-Falc a Sársko - se měly sloučit do společného „Státu Rýn-Mohuč-Saar“. Srov. Lapp, Peter Joachim. *Die DDR geht - die Länder kommen*, Forum deutsche Einheit ; 1, Bonn: Ebert Stiftung, 1990, s. 22 - 23

⁵⁴⁷ Zrušením zemí v roce 1952 a především zemských sněmů o šest let později vytvořili komunisté také formální překážku znovusjednocení obou států. Do té doby měla NDR ještě charakter federativního uspořádání. Srov. Lapp, Peter Joachim. *Die DDR geht - die Länder kommen*, Forum deutsche Einheit ; 1, Bonn: Ebert Stiftung, 1990, s. 20 - 21

nových celků.⁵⁴⁸ Dne 23. srpna následně přijala Lidová sněmovna usnesení, že dne 3. října 1990 NDR přistoupí ke Spolkové republice podle čl. 23 Základního zákona.

Ve sjednocovací smlouvě se stanovilo, že hlavním městem Německa bude Berlín (čl. 2 odst. 1). O sídle parlamentu a vlády se mělo rozhodnout až po sjednocení Německa. Diskuse kolem otázky hlavního města budoucího Německa, stejně jako později o sídle parlamentu a vlády byla hodně bouřlivá. Zastánci Bonnu poukazovali na tradici demokratického vývoje. Na druhou stranu se po celých 40 let počítalo s tím, že hlavním městem sjednoceného státu bude Berlín. Rozdílné názory k této záležitosti se objevily napříč politickým spektrem. Skoro v každé řeči představitele CDU k 17. červnu a 13. srpnu zazněl požadavek - „Berlín se musí stát hlavním městem sjednoceného Německa“. Když se pak 20. července 1991 hlasovalo v Bundestagu o hlavním sídelním městě, zdráhal se také velký počet poslanců CDU/CSU hlasovat pro město na řece Sprévě (Spree).⁵⁴⁹ Uváděly se všechny možné důvody, aby sídlo parlamentu a vlády zůstalo na Rýně. Názor mnohých vyjádřil spolkový poslanec CSU Friedbert Pflüger: „Jsem pro Bonn, ale nejsem proti Berlínu.“⁵⁵⁰ Nakonec Bundestag rozhodl, aby se všechny klíčové oblasti vládních funkcí přestěhovaly do Berlína, zatímco instituce, které mají více správní charakter, zůstají v Bonnu. Mezitím byla v Berlíně proběhla velkolepá přestavba budovy Říšského sněmu. Britský architekt sir Norman Foster vytvořil pod skleněnou kopulí sál s mnoha prosklenými místnostmi. Sídlo spolkového sněmu se stalo místem navštěvovaným mnoha turisty. Spolkový sněm a spolková vláda se do Berlína přestěhovaly k 1. září 1999. Spolu s nimi se přesunul úřad spolkového kancléře s tiskovým a informačním úřadem, ministerstvo zahraničí, vnitra, rodiny, práce, financí, spravedlnosti, hospodářství.⁵⁵¹

Smlouva označila 3. říjen za „Den německé jednoty“ za státní svátek (čl.2. odst.2). Říjnový den nahradil 17. červen, původní státní svátek slavený ve spolkové republice⁵⁵², který pamatoval na lidového povstání NDR v roce 1953 potlačené sovětskými tanky.⁵⁵³ Změna státního svátku se stala předmětem ostrých sporů.

Nejspornější bod jednání – otázka přerušení těhotenství- nebyl vyřešen. Zástupci obou německých států se dohodli, že dočasně bude v západní části Německa platit přísnější

⁵⁴⁸ Země Meklenbursko-Pomořansko vzniklo z území bývalých krajů Neubrandenburg, Rostock a Schwerin. Z krajů Chotěbuz (Cottbus), Frankfurt nad Odrou, Postupim (Potsdam) se vytvořilo Braniborsko. Další spolková země Sasko-Anhaltsko propojila kraje Halle a Magdeburk. Saskou zemi tvořily kraje drážďanský, lipský a kraj Karl-Marx-Stadt (přejmenovaný na Chemnitz - česky Saská Kamenice). Spolková země Durynsko spojila kraje Erfurt, Gera, Suhl.

⁵⁴⁹ Greve,Uwe: *Parteien-Krise. CDU am Scheideweg*, Frankfurt am Main-Berlin: Ullstein 1993, s.87

⁵⁵⁰ Cit. podle Greve,Uwe: *Parteien-Krise*, s.87

⁵⁵¹ Andersen, Woyke (Hrsg.): *Handwörterbuch des politischen Systems*, s. 69

⁵⁵² Wolfrum, Edgar, *Zdařilá demokracie*, s. 382

⁵⁵³ „Hybnou silou“ povstání lidí v NDR byli dělníci, kteří tak naprosto zpochybnili legitimitu režimu SED. Engelmann, Roger: Funkční proměna Státní bezpečnosti, in: *Soudobé dějiny* VII, č.1-2, 2000, s. 124

forma zákona a na území NDR dosavadní úprava. V tomto ohledu byl komunistický režim liberálnější než demokratická Spolková republika. NDR dovolila interupci do tří měsíců, naopak ve SRN byla trestným činem. Nový zákon pro celý stát se měl vyřešit do 31. prosince 1992.

Ostré kontroverze mezi delegacemi obou německých států vyvolala otázka uchování a pozdější zhodnocení materiálů tajné policie Stasi po sjednocení se Spolkovou republikou. Nenáviděná Stasi vedla svazky o 4 miliónech občanů NDR a dvou miliónech západních Němců. Státní bezpečnostní služba (Staatsicherheitsdienst), zkráceně Stasi, disponovala dokonalou sítí kontroly, špiclování a terorizování svých občanů ve všech oblastech jejich života. Na protest proti přesunu materiálu Stasi do Spolkového archivu v Koblenzi obsadili členové hnutí za občanská práva dočasné ústředí Stasi ve východním Berlíně. Německo-německá delegace nakonec rozhodla o ponechání akt v archivu na území bývalé NDR. Byl vytvořen Úřad spolkové pověřence pro dokumentaci materiálů Státní bezpečnosti. Prvním předsedou (pověřencem spolkové vlády) byl jmenován dosavadní poslanec Lidové sněmovny NDR za Spojenectví 90 Joachim Gauck. Dodnes činná instituce proto někdy bývá označována jako tzv. Gauckův úřad.

Smlouvu o sjednocení čekal ještě 20. září ratifikační proces v Lidové sněmovně, Bundestagu a Spolkové radě. V Lidové sněmovně prošla smlouva hladce s 299 hlasy (80 poslanců proti, 1 se zdržel). Spojenectví 90/Zelení a postkomunistická PDS ji odmítly. Bundestag ratifikoval smlouvu v poměru 440 pro, 47 proti a 3 poslanci se zdrželi. Svůj nesouhlas vyjádřila frakce Zelení a 13 poslanců z frakce CDU/CSU. O den později proběhla ratifikace smlouvy (dokonce jednohlasně) také ve Spolkové radě.⁵⁵⁴

⁵⁵⁴ Archiv für Christlich-Demokratische Politik (ACDP) in: < <http://www.kas.de/wf/de/71.4519> > [online 14. 12. 2009]

13. Postoj opozičních stran v Bundestagu k procesu sjednocení

13.1 SPD a proces sjednocení

Nejasnost a nečitelnost, s níž se sociálnědemokratická strana prezentovala v německo-německých záležitostech, se stávala s dramatickým vývojem událostí neudržitelná. Den po pádu berlínské zdi vystoupil Willy Brandt na manifestaci před schönebergerskou radnicí, kde se obracel na „*krajany na druhé a na této straně*“ (*Landsleute von drüben und hieben*). Naproti tomu starosta Západního Berlína Momper mluvil o „národu NDR“ (Volk der DDR), čímž rozhněval spolkového kancléře Kohla.⁵⁵⁵ Ve straně se čím dál více ozývaly hlasy, že je konečně nutné, aby se sociální demokracie jasně vyjádřila pro německou jednotu.

Na stranickém sjezdu zemské SPD ze Severního Porýní-Vestfálska (18.září) promluvil jako host mluvčí východoněmecké sociální demokracie Stephan Hilsberg, který požadoval jednotu německého národa. Po jeho slovech vyzval Rau svojí stranu, aby přehodnotila dosavadní přístup. Mezitím se ve stejném duchu vyslovovali další přední sociální demokraté. Klaus von Dohnanyi varoval stranu, že riskuje propásnout rozhodující politické téma, podobně jako tomu bylo s tématy západní integrace a sociálně-tržního hospodářství v padesátých letech.⁵⁵⁶

V sociální demokracii existovala široká škála názorů na možnost a podobu sjednocení Německa. Horst Ehmke přišel s víceúrovňovým plánem nazvaným „*Uskutečnění dosažitelné míry jednoty*“ (*Das erreichbare Mass an Einheit verwirklichen*).⁵⁵⁷ Podle něho mělo nejdříve dojít k hospodářské podpoře demokratizačního procesu v NDR a ustavení společných komisí mezi oběma německými státy. Takovou úzkou spolupráci považoval Ehmke za předstupeň německé konfederace. Teprve až po delším období a v rámci evropského mírového uspořádání se mohlo dospět ke společnému státu, který měl být členem NATO. Také Egon Bahr poznamenal, že členství v Severoatlantické alianci a znovusjednocení Německa se vzájemně vylučují.⁵⁵⁸

Mnozí se domnívali, že otevřením zdi, se proud uprchlíků z NDR zastaví. Ovšem skutečnost byla opačná. Obrovskému množství „přesídlenců“ (*Übersiedler*) musela spolková republika zajistit jídlo, ubytování. Sárský premiér Oskar Lafontaine vzbudil svými výroky

⁵⁵⁵ Podle Kohla starosta Západního Berlína Momper také prohlásil, že jde „o shledání, a ne o znovusjednocení“. Kancléř v tom viděl osobní útok. „*To bylo přirozeně namířeno i proti mně, protože všichni věděli, že jsem se cíle německé jednoty nikdy nevzdal.*“ Kohl, Helmut: *Chtěl jsem sjednocení*, s. 98

⁵⁵⁶ Kritika zazněla např. od Henninga Voscherau. Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 151

⁵⁵⁷ Chatzoudis, Georgios: *Die Deutschlandpolitik der SPD in der zweite Hälfte des Jahres 1989*, Bonn: Historisches Forschungszentrum der Friedrich-Ebert-Stiftung, 2005, s. 77, in: <<http://library.fes.de/pdf-files/historiker/02953.pdf>> [online 22.10. 2009]

⁵⁵⁸ Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 152

značný rozruch nejen ve své straně. V Interview pro *Süddeutsche Zeitung* zveřejněném 25. listopadu naznačil, že by se měla zvážít pomoc vysídlencům z NDR, kterou upravoval Základní zákon.⁵⁵⁹ Na otázku, proč nechce zachovat jednotné německé státní občanství pro občany z obou německých států, odpověděl: „[...]Nyní jde o to, podpořit demokratizační proces a hospodářskou výstavbu v NDR. To znamená: finančně [...] nemají být odměňováni, ti co odcházejí (*Weggehen*), nýbrž ti co zůstávají“⁵⁶⁰ Lafontaine v rozhovoru uvedl, že takovou pomoc nepokládá nejen za vlasteneckou, nýbrž také odporující myšlence Základního zákona. Nelze přece „*finančními pobídkami přispívat k vykrvácení NDR.*“ A poukázal na to, že východoněmecká disidentka Bärbel Bohleyová žádá uznání státního občanství NDR. Na zasedání prezidia SPD většina přítomných souhlasila s vydáním prohlášení, v němž se od Lafontaineových slov sociální demokracie distancovala.⁵⁶¹

Sárský premiér Oskar Lafontaine patřil k tzv. „*generaci vnuků*“, kteří ve vztahu k idey německého národního státu orientovali prozápadně, postnacionálně a mezinárodně, a ve spolkových volbách chtěli porazit kancléře Kohla ekologickými a sociálními tématy. Byli to právě oni, kteří v tomto období byli zodpovědní za to, jakým způsobem se sociální demokracie prezentovala na veřejnosti.⁵⁶²

Předseda sociální demokracie Hans-Jochen Vogel představil 28. září ve Spolkovém sněmu vlastní plán, tzv. „*pětibodový plán*“ (*Fünf-Punkte-Konzept*): 1. právo na sebeurčení lidí v NDR jak uvnitř státu, tak i navenek, 2. odmítnutí každého poručnictví ze západu, aby se dosáhlo politického a ekonomického vyrovnání NDR. 3. vytvořit německou konfederaci se svodně zvolenými společnými orgány a společnými institucemi a grémií, 4. usilovat o to, aby se Gorbačovovi dále neztěžovala jeho pozice, 5. okamžitá přechodná opatření pro NDR. Vogel neviděl v německo-německé konfederaci konečný cíl, nýbrž cestu jak dosáhnout sjednocené Evropy, v níž by se teprve vytvořil jednotný německý stát.⁵⁶³ Propojit státní sjednocení Němců s evropským sjednocením se nelíbilo Hansi-Ulrichu Klosemu. Ve stejný den, ale později představil svůj tzv. „*desetibodový plán*“ (*Zehn-Punkte-Programm*) také spolkový kancléř Kohl.

Sociálním demokratům se také líbil. Karsten Voigt, zahraničně politický mluvčí SPD, „*spěchal k řečnickému pultu*“, jak napsal ve svých pamětech Kohlův poradce Horst

⁵⁵⁹ Interview Lafontaines in *Süddeutschen Zeitung* vom 25. November 1989, in: Presseservice der SPD Nr. 735/89 vom 24. 11. 1989, in: < <http://library.fes.de/cgi-bin/populo/spde.pl> > [online 22.10. 2009]

⁵⁶⁰ Pro východní Němece, kteří odcházeli z NDR, se používal výraz „*Weggehen*“. Ti, co zůstali ve východním Německu a dávali svůj nesouhlas najevo demonstracemi, se označovali za „*Dableiben*“.

⁵⁶¹ Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s.153

⁵⁶² Potthoff, Heinrich – Miller, Susanne: *The Social Democratic Party of Germany 1848-2005*, s. 321

⁵⁶³ Chatzoudis, Georgios: *Die Deutschlandpolitik der SPD in der zweite Hälfte des Jahres 1989*, Bonn: Historisches Forschungszentrum der Friedrich-Ebert-Stiftung, 2005, s. 79-80, in: <<http://library.fes.de/pdf-files/historiker/02953.pdf>> [online 22.10. 2009]

Teltschik, aby souhlasil se spolkovým kancléřem „ve všech deseti bodech“.⁵⁶⁴ Voigt dále nabídl spolupráci sociální demokracie „při realizaci tohoto konceptu, který je také naším konceptem“.⁵⁶⁵ Okamžitě přišla kritika zevnitř strany, především od Lafontaine. S ohledem na blížící se volební boj varoval před stíráním rozdílů v německé politice spolkové vlády a sociální demokracie.⁵⁶⁶

Kromě Kohla získal ohromnou popularitu mezi východními Němci už jen bývalý kancléř Willy Brandt. Sám Kohl si ho vážil a nepochyboval o tom, že i Brandt si přeje německou jednotu. Horst Teltschik poznamenal, že pro spolkového kancléře Kohla bylo právě během období převratu ve střední Evropě důležité, že Brandt jako předseda Socialistické internacionály ovlivňoval při rozhovorech partnery z východu, aby podpořili reformní hnutí.⁵⁶⁷

Sociální demokraty čekal v polovině prosince stranický sjezd. Do té doby chtěli najít shodu v německé politice a vypracovat prohlášení, které by doporučili sjezdu. Ve vedení strany se ještě 7. prosince diskutovaly tři návrhy. První skupina (Egon Bahr, Oskar Lafontaine) vycházela jako dříve z existence dvou států (*Zweistaatlichkeit*). Ve středu jejich zájmu stálo právo na sebeurčení. Srůstání obou zemí mělo být kontrolováno a zajištěno vnitropoliticky i bezpečnostně-politicky zahraničními mocnostmi. Státní sjednocení mělo probíhat pouze paralelně s utvářením nového mírovému pořádku v Evropě. Další tábor, reprezentovaný Hansem-Ulrichem Klosem, Björnem Engholmem, Anke Fuchs, Johannesem Rauem, viděl v německém sjednocení nutným krok na cestě k novému uspořádání v Evropě. Třetí skupina v čele s předsedou strany Hansem-Jochenem Vogelem usilovala o kompromis. Požadovala spojit cíl jednotu Německa s jednotnou Evropou, přičemž časovou posloupnost nechala otevřenou.⁵⁶⁸

Dne 10. prosince 1989 schválilo předsednictvo SPD návrh „*Berlínského prohlášení*“ (*Berliner Erklärung*) s programovým názvem „*Němci v Evropě*“ (*Die Deutschen in Europa*).⁵⁶⁹ Avšak hlasitým problémem zůstal Oskar Lafontaine, který svými výroky nadále čeril vodu a straničtí kolegové se marně pokoušeli přimět ho, aby souhlasil se sjednocením obou německých států. Lafontaine opakoval, že nechce znovusjednocení v národním státě starého ražení, ale ve „*Spojených státech evropských*“ (*Vereinigten Staaten von Europa*), jak to prosazovala sociální demokracie už ve svém Heidelberském programu

⁵⁶⁴ Cit. podle Teltschik, Horst: *329 Tage. Innenansichten der Einigung*. Berlin: Siedler, 1991, s.57

⁵⁶⁵ Cit. podle Teltschik, Horst: *329 Tage*, s. 57

⁵⁶⁶ Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 153

⁵⁶⁷ Teltschik, Horst: *329 Tage*, s. 46

⁵⁶⁸ Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 154

⁵⁶⁹ „Die Deutschen in Europa“. Berliner Erklärung der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands. SPD <<http://library.fes.de/prodok/fc90-00083.pdf>> [online 29. 10. 2009]

z roku 1925. V nich by měla své místo jak SRN, tak i NDR. Pokud této představě neodporuje německé sjednocení, akceptuje ho.⁵⁷⁰ Kromě toho kolegové zjistili, že si Lafontainovi nechává vypracovat právní posudek k přijetí zákona z 22. srpna 1952, aby zjistil, zda je možné omezit proud přistěhovalců z NDR. Ihned se na jeho hlavu snesla ostrá kritika.

Sociální demokracie se snažila v „Berlínském prohlášení“ vyzdvihnout stranickou kontinuitu v německé politice. Dále zmiňovala úzkou vazbu mezi německým a evropským sjednocením. Cesta k německé jednotě měla vést přes smluvní společenství a konfederaci až ke „*spolkové jednotě Němců*“, přičemž se předpokládalo, že konfederace bude zachována až dokonce 90. let. Kromě toho se v dokumentu zmiňovaly i praktické otázky. K podpoře reformy v NDR se počítalo s pomocí při zásobování, měnovou spoluprací, výstavbou infrastruktury, vytvořením podmínek pro soukromé investice nebo s podporou německo-německého turismu. Jako předstupeň konfederace mělo sloužit „*smluvní společenství*“ (*Vertragsgemeinschaft*). V dokumentu se navrhovala společná grémia, instituce, jenž by pomáhaly sblížovat životní poměry v obou státech.⁵⁷¹ SPD chtěla, aby si každý mohl svobodně vybrat mezi oběma německými státy místo svého bydliště.

Koncepce SPD uvedená v Berlínském prohlášení se shodovala v určitých bodech s desetibodovým programem kancléře Helmuta Kohla. Tuto skutečnost připustil předseda SPD Vogela, ale k tomu dodal, že jejich koncepce vykazuje tři markantní rozdíly. Podle Vogela byl program SPD konkrétnější v realizaci okamžitého programu a v utváření podoby smluvního společenství a konfederace. Dále uznali polskou západní hranici „*bez kdyby a ale*“ (*ohne Wenn und Aber*). Za třetí jasně řekli, že pro proces německého sjednocení předpokládají urychlené odzbrojení a dlouhodobě překonání vojenských paktů. SPD odmítla zvláštní vystoupení obou německých států z NATO, resp. Varšavské smlouvy, jakož i odmítla rozšíření paktu NATO až k Odře.⁵⁷²

Stranický sjezd 18.-19. prosince 1989 v Congress Centrum v Západním Berlíně nepřinesl jasný postoj SPD v německé politice.⁵⁷³ Berlínského prohlášení, které v podvečer před zahájením stranického sjezdu připravilo předsednictvo, stranická rada a komise, bylo po dodatečných drobných úpravách přijato velkou většinou delegátů. Sjezdu se zúčastnili zástupci východoněmecké sociální demokracie (Marcus Meckel), Nového fóra (*Neues Forum*), Demokratického přelomu (*Demokratischer Aufbruch*), Demokracie teď (*Demokratie*

⁵⁷⁰ Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 154-155

⁵⁷¹ „Die Deutschen in Europa“. Berliner Erklärung der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands. SPD <<http://library.fes.de/prodok/fc90-00083.pdf>> [online29.20. 2009]

⁵⁷² Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 157

⁵⁷³ Grosser, Dieter: *Das Wagnis der Währungs-, Wirtschafts- und Sozialunion*, s. 139

Jetzt) a dalších opozičních skupin. Delegáti schválili rezoluci, která prohlásila SPD za „sesterskou stranu“ (*Schwesterpartei*).

Přítomnost opozičních skupin a od pádu zdi výrazně změněná realita naznačovaly, že vztahy mezi SED a západoněmeckou sociální demokracií budou výrazně přehodnoceny. Ovšem vypovědění dialogu ze strany SPD a Vogelův distanc od komunistické strany NDR se nelíbil některým sociálním demokratům. Ti se bouřili proti zákazu rozhovorů a „nařízení zakazující kontakt“ (*Kontaktsperregesetz*).⁵⁷⁴ Nakonec předsednictvo strany souhlasilo s Epplerovým kompromisní formulací, že pokud se v SED prosadí síly, které budou mít podobnou představu demokracie, svobody a lidských práv jako sociální demokracie, potom SED nebude vyloučena z dialogu, který je mezi rozdílnými stranami v obou německých státech žádoucí.⁵⁷⁵

Hlavní řečník prvního dne sjezdu Willy Brandt vystoupil se svým proslovem, v němž shrnul postoj SPD k německé záležitosti srozumitelněji než tak činilo berlínské prohlášení. Brandt řekl: „*Evropa je skutečné téma, Německo důležité podtéma*“. A dodal: „*Určitě také platí, že jsme... blížeji německé jednotě, než se to asi ještě donedávna očekávalo.*“⁵⁷⁶ Brandt dále žádal přiznat Němcům právo na sebeurčení, aby vnitřní problémy mohly řešit sami bez „poručnictví“ (*Bevormundung*) vítězných mocností. Po něm vystoupil Oskar Lafontaine, aby se vyjádřil k novému programu strany. Sárský premiér se distancoval od Brandtových slov o národním státě a vrátil se zpět k internacionalismu „*liberálně sociální demokracie*“.⁵⁷⁷ Lafontaine řekl, že sjednocení lidí, tedy společnosti a sociálně spravedlivé uspořádání v obou státech je důležitější než státní jednota. Pouze jeho koncept byl jasný a konzistentní, ale nebyl přijatelný pro celou sociální demokracii: existence dvou států, sítí paragrafů, které by zastavily příliv přesídlenců z NDR, finanční pomoc bez podmínek, aby se koncept zdál morální a současně byl takového rozsahu, který by nepocíťovali západoněmečtí voliči a tím byl pro ně akceptovatelný.⁵⁷⁸ Sárský premiér sklidil za svojí řeč dlouhý a bouřlivý potlesk a pozorovatelé měli za to, že tímto proslovem fakticky rozhodl o své kandidatuře na kancléře.⁵⁷⁹ Průzkumy mu dávaly větší šance než jeho soupeři předsedovi SPD Hansu-Jochenu Vogelovi.

Po stranickém sjezdu působila sociální demokracie nadále nejednotným dojmem. Mezi sociálními demokraty panovala shoda v tom, „že politika uvolnění a bezpečnostní

⁵⁷⁴ Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 158

⁵⁷⁵ Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 158

⁵⁷⁶ Cit. podle Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 158

⁵⁷⁷ Potthoff, Heinrich – Miller, Susanne: *The Social Democratic Party of Germany 1848-2005*, s. 321

⁵⁷⁸ Grosser, Dieter: *Das Wagnis der Währungs-, Wirtschafts- und Sozialunion*, s. 139

⁵⁷⁹ Potthoff, Heinrich – Miller, Susanne: *The Social Democratic Party of Germany 1848-2005*, s. 321

partnerství obou paktů se staly přebytnými a tím měly být vytvořeny předpoklady pro sjednocení“.⁵⁸⁰ Nicméně starší členové SPD, kteří stáli napravo od středu a byli často konzervativnější, neusilovali o překonání paktů, ale přáli si sjednocení Německa. Naproti tomu mladší členové, jež byli více levicoví, „*nebrali cíl sjednocení tak vážně*“. Cítili se jako „*vlastenci staré Spolkové republiky*“. Podle nich měl demokratický socialismus v NDR dostat jen opravdovou šanci. Měli blíže ke kritikům režimu, kteří se nechtěli vzdát svého státu, nýbrž usilovali o jeho zreformování. Rozpor mezi oběma tábory v SPD se personalizoval do Willyho Brandta a Oskara Lafontaine. Předseda strany Hans-Jochen Vogel stál názorově i věkově mezi nimi. Snažil se obě křídla spojit.⁵⁸¹

Mezitím kancléř Kohl domlouval na únor 1990 setkání s Modrowem, na kterém měli schválit vytvoření „smluvního společenství“ po volbách do Lidové sněmovny NDR. Na přípravné rozhovory reagovali sociální demokraté různě. Ehmke kritizoval Kohlovo počínání, neboť se tím pomáhá východoněmecké státostraně v předvolebním boji. Ve skutečnosti ale SED pouze předstírá snahu o demokratizaci, aby získala přízeň voličů. Za tato slova byl Ehmke kritizován v tisku spolustraníkem Voscherauem. Podle něho se Ehmke tím, že kritizuje Kohlův postup, zříká vlastního minulého počínání. Navíc před kontinuitou kancléřovy politiky může prý Ehmke „*jen smeknout klobouk*“.⁵⁸² Po lednové návštěvě Moskvy, kde Gorbačov naznačil, že NDR nemůže od SSSR čekat pomoc, změnil předseda vlády NDR svůj rezervovaný a neurčitý postoj k otázce znovusjednocení a přišel s vlastním plánem na sjednocení. Podle něho by nový německý stát zůstal vojensky neutrální.

Předseda SPD Vogel přijal změnu Modrowova postoje kladně, ale nebyl ochoten akceptovat jak vojenskou neutralitu Německa, jak si jí přál východoněmecký předseda vlády, tak členství sjednoceného státu v NATO, což chtěla Unie. Sociální demokraté byli rozděleni v názoru, v jakém bezpečnostním uspořádání má existovat sjednocené Německo. V minulosti usilovala sociální demokracie o postupnému překonání obou vojenských bloků a doufala, že bude vytvořen nový společný bezpečnostní systém.⁵⁸³ Vzhledem k rozporným postojům spolkové vlády a SPD nejen k otázce členství státu v paktu, žádal Vogel kancléře o okamžité zřízení společného orgánu ze zástupců spolkového sněmu a spolkové rady, jenž by připravoval příslušná rozhodnutí.⁵⁸⁴

SPD se nelíbilo, že tisíce lidí nadále prchá z NDR ze dvou důvodů. Za prvé způsobovali ohromné sociální komplikace v SRN a za druhé ještě více oslabovali pozici

⁵⁸⁰ Cit. podle Bahr, Egon: *Zu meiner Zeit*, s. 579

⁵⁸¹ Bahr, Egon: *Zu meiner Zeit*, s. 579

⁵⁸² Cit. podle Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 160.

⁵⁸³ Asmus, Ronald D.: A United Germany, in: *Foreign Affairs*, roč. 69, č. 2, Jaro 1990, s. 69

⁵⁸⁴ Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 161

NDR. Základní zákon pozitivně diskriminoval přesídlence z NDR (*Übersiedler*) na úkor vlastních občanů. Vogel nechtěl, aby docházelo k takovému zvýhodňování a podporu nacházel postupně i v ostatních stranách. Spolková frakce sociální demokratů žádala začít používat místo statusu vyhnanců (*Vertriebenenstatus*) jednotné právo na státní příslušnost a zavést nová pravidla pro přistěhovalce z NDR a tím omezit příliv východních Němců.⁵⁸⁵ Přijímací strop jako první zavedly Brémy, které měli sociálnědemokratického starostu Klause Wedemeiera. K omezení počtu východoněmeckých přesídlenců se postupně přidaly další země v čele se sociálnědemokratickými premiéry – Severní Porýní-Vestfálsko pod vládou Johannese Raua a Lafontainovo Sársko. Spolková rada jednomyslně schválila s platností od 1.7.1990 nová pravidla pro přijímání přistěhovalců z NDR.

Snaha západní SPD po stranickém sjezdu konaném na konci roku 1989 působit jednotným dojmem se minula účinkem. Berlínské prohlášení sice deklarovalo za cíl sjednocené Německo, ale stále se ozývaly hlasy chtějící zachování obou států. Východoněmecká sociální demokracie pořádala 13.ledna 1990 první celostátní konferenci. 450 delegátů zastupujících asi 72 000 členů se vyslovili pro dokončení sjednocení Německa.⁵⁸⁶ Tímto prohlášením byli v SPD umlčeni příznivci „dvojí státnosti“ (*Zweistaatlichkeit*).

Způsob provedení jednoty se stal tématem číslo jedna. Cesta měla vést přes společné instituce, orgány a taková opatření, která by zabránila vlně odchodů z NDR do západního Německa. V roce 1989 opustilo svojí vlast a odešlo do SRN 343 854 východoněmeckých občanů. Tisková agentura DPA s odvoláním na noviny *Bild am Sonntag* uvedla, že během prvního půldruhého měsíce roku 1990 se přesunulo do SRN dalších 89 tisíc lidí. Většina z nich jako důvod uváděla, že nedoufají v rychlé hospodářské oživení svého státu.⁵⁸⁷

První zasedání společného politického výboru sociálních demokratů ze západního (SPD) a východního Německa (SDP) se uskutečnilo 4. února 1990 v hotelu Palast ve Východním Berlíně. Výbor měl hlasovat o koncepci uspořádání německé jednoty. Přestože byla domluvena rovnoprávná spolupráce, vůdčí roli musela převzít západní SPD, neboť východoněmečtí členové výboru se mezi sebou nedokázali shodnout. Po skončení jednání uspořádali Stephan Hilsberg, první mluvčí sociální demokracie v NDR, a Johannes Rau, místopředseda SPD v SRN mezinárodní tiskovou konferenci. Na ní Rau uvedl, že státní sjednocení je nezbytná cesta, jak zabránit vylidnění NDR. Vlna odchodů oslabuje oba státy.

⁵⁸⁵ Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 161

⁵⁸⁶ < http://www.chroniknet.de/daly_de.0.html?datum=13.1.1990&year=1990&month=1&day=13 > [online 20. 10. 2009]

⁵⁸⁷ < <http://www.ddr89.de/ddr89/chronik/0290/0290.html> > [online 20. 10. 2009]

Aby se to změnilo, musí se východnímu Německu otevřít nová perspektiva. Tou perspektivou měla být hospodářská a měnová unie. Rau však vyloučil, že by se mohla uskutečnit ještě v roce 1990.⁵⁸⁸ Matthäus-Maierová, která se už od listopadu 1989 zabývala vztahy obou německých států v hospodářské a měnové oblasti, určila v únoru 1990 jako možný termín pro zavedení měnové unie rok 1991.⁵⁸⁹

Paralelně k procesu sjednocování Evropy mělo také postupně docházet k budoucí užší spolupráci obou států, která by vedla až ke společné hospodářské a měnové unii. Návrh vytvoření hospodářské a měnové unie zmínila Ingrid Matthäus-Maier, mluvčí spolkové frakce SPD ve finanční oblasti, a Wolfgang Roth, mluvčí SPD v hospodářsko-politických záležitostech, na závěr vrcholného setkání Evropského společenství ve Štrasburku 10. prosince 1989. Vedení SPD uvítalo, když spolkový kancléř oznámil v Bundestagu, že mezi oběma státy začala příslušná vyjednávání o vytvoření měnové a hospodářské unie.

Na stranický sjezd v Lipsku (22.-25. února 1990) pozvala východní SPD zástupce své sesterské strany ze SRN. Willy Brandt, stejně jako předseda SDP v NDR Ibrahim Böhme, souhlasil s rychlým zavedením měnové a hospodářské unie, avšak Lafontaine kontroval. Upozorňoval, že při měnové unii se musí dávat pozor na stabilní hodnotu peněz. Proud přestěhovalců z NDR se měl zastavit administrativními zásahy. Podle Lafontaineho se mělo sjednocení Německa chápat jako předstupeň k evropskému sjednocení. Proto se měla měnová unie mezi oběma německými státy sladit s ES.⁵⁹⁰ Vzhledem k pochybnostem Spolkové banky chtěl odložit vytvoření unie o několik měsíců.

Většinový postoj SPD, vehementně zastávaný Ingrid Matthäus-Maierovou, mluvčí parlamentní frakce ve finanční oblasti, a Wolfgangem Rothem, mluvčí v hospodářsko-politických otázkách, se mezitím velmi přiblížil k postoji spolkové vlády a byl od něj jen stěží odlišitelný.⁵⁹¹ Sociální demokraté věděli, že Kohl při své budoucí návštěvě Lipska oznámí směný kurz východní Marky za západní v poměru 1:1. Bývalý spolkový kancléř Helmut Schmidt pochyboval o správnosti nastavení směnného kurzu. Nicméně aby zvýšil volební šanci SPD, předběhl kancléře a veřejně se vyslovil pro směnný poměr jedna ku jedné.

Od února 1990 stála v popředí nejen otázka hospodářské a měnové unie, ale i otázka členství sjednoceného státu v NATO a způsob, jakým bude právně zdůvodněno sjednocení. Při vzniku Základního zákona v roce 1949 se počítalo s rozdělením Německa jako s dočasným řešením. Proto Parlamentní rada v čele s Konradem Adenauerem vložila do

⁵⁸⁸ < <http://www.ddr89.de/ddr89/chronik/0290/0290.html> > [online 20. 10. 2009]

⁵⁸⁹ Grosser, Dieter: *Das Wagnis der Währungs-, Wirtschafts- und Sozialunion*, s. 154-455

⁵⁹⁰ Grosser, Dieter: *Das Wagnis der Währungs-, Wirtschafts- und Sozialunion*, s. 190

⁵⁹¹ Grosser, Dieter: *Das Wagnis der Währungs-, Wirtschafts- und Sozialunion*, s. 190

ústavy formuli, že sjednocení je cílem Spolkové republiky a zároveň přidala dvě možnosti, jak to uskutečnit – buď podle článku 23 nebo 146. Zatímco spolková vláda dávala přednost čl. 23, přikláněla se sociální demokracie spíše k druhé možnosti. Ale i v této záležitosti nepanovala shoda. Zatímco východní sociální demokraté preferovali připojení podle čl.23, byla SPD ve Spolkové republice rozdělena. Nicméně většina byla pro postup podle článku 146.⁵⁹² Přesto článek 23 úplně nezavrhl. Dne 6. března se sešla frakce SPD, aby diskutovala o návrzích, které jí předložily některé pracovní skupiny. Zastánci cesty podle čl. 146 říkali, že se musí postupovat s rozvahou a že NDR nesmí být pohlcena. Oba státy mají být rovnocennými účastníky procesu. Naproti tomu právní skupina vedená Hertou Däubler-Gmelin upozornila na případ Sárska, které bylo podle článku 23 Základního zákona připojeno ke Spolkové republice v roce 1957. Předsednictvo frakce SPD vzalo na vědomí „sárský příklad“. Svůj návrh pro předsednictvo strany upravilo tak, že sjednocení může proběhnout jak připojením (Beitritt) podle čl. 23, tak cestou podle čl. 146, kdy vstoupí v platnost nová ústava. Oskar Lafontaine trval na postupu podle článku 146, ostatně v tom našel podporu u mladých sociálních demokratů (Jusos).⁵⁹³ Předsednictvo strany přece jen přijalo návrh, který mu předložilo předsednictvo frakce.

Mezitím navštívili Gorbačova v Moskvě spolkový kancléř Kohl a spolkový ministr zahraničí Genscher. Dne 10. února souhlasil Gorbačov se znovusjednocení obou států. Na tiskové konferenci uvedl, že sjednocený stát nemůže být ani členem NATO ani členem Varšavské smlouvy, ale jako rovnoprávný partner se zapojí do evropského bezpečnostního systému. To bylo v rozporu s požadavkem SPD. Peter Glotz měl podle zápisu prohlásit: „*Německo nesmí být ani vteřinu mimo alianci.*“⁵⁹⁴ Heidemarie Wiczorek-Zeul nebyla proti německému členství v politických orgánech NATO, nýbrž proti dalšímu setrvání v jeho vojenských strukturách. Norbet Gansel upozornil spolustraníky, aby neprezentovaly „*nesovětské jako Sověti*“.⁵⁹⁵ Hans-Jürgen Wischnewski nesouhlasil s plánem představeným na konferenci. Domníval se, že v budoucnu budou vedle sebe existovat jak hospodářská a měnová unie a společné orgány na straně jedné, tak oba vojenské pakty na straně druhé.⁵⁹⁶ Naproti tomu Willy Brandt odmítal vystoupení Německa z NATO.

⁵⁹² Potthoff, Heinrich – Miller, Susanne: *The Social Democratic Party of Germany 1848-2005*, s. 324

⁵⁹³ **Jusos** – mládežnická organizace Sociálně demokratické strany. Pracovní společenství mladých sociálních demokratek a demokratů v SPD.

⁵⁹⁴ Cit. podle Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 164

⁵⁹⁵ Cit. podle Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 164

⁵⁹⁶ Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 164

Na zasedání frakce 24.dubna byl představen dokument „*Od konfrontace bloků k evropskému bezpečnostnímu systému*“ (*Von der Konfrontation der Blöcke zu einem europäischen Sicherheitssystem*), který vznikl pod vedením Horsta Ehmkeho. Dokument přebíral postoj spolkového ministra zahraničí Genschera.⁵⁹⁷ Sjednocené Německo mělo setrvat v Severoatlantické alianci, jejíž vojenské funkce se měly změnit. Zároveň neměly být na území NDR umístěny žádné ozbrojené síly NATO ani bundeswehr, celá oblast měla získat zvláštní vojenský status. Předložený dokument se velmi zamlouval Willy Brandtovi a Oskaru Lafontainovi. Někteří návrh odmítli, protože se stavěli proti trvalému členství v NATO a proti plánované účasti amerických a kanadských vojsk v budoucím evropském bezpečnostním systému. Dne 5.března přišli s protinávrhem Heidemarie Wieczorek-Zeul a Hermann Scheer, předseda pracovní skupiny pro odzbrojení ve frakci. V „*Memorandu k otázce členství sjednoceného Německa v NATO*“ (*Denkschrift zur Frage der Mitgliedschaft eines vereinigten Deutschland in der NATO*) se počítalo s návratem struktury severoatlantické aliance k roku 1949, kdy do ní ještě nebyly začleněny armády členských států a kdy neexistovalo vrchní velitelství. Nakonec byl schválen Ehmkův dokument „*Od konfrontace bloků k evropskému bezpečnostnímu systému*“.⁵⁹⁸

Výsledek březnových voleb do Lidové sněmovny znamenal pro SPD „šok“ a velké zklamání.⁵⁹⁹ Přestože předvolební výzkumy favorizovaly její východní sesterskou organizaci, zvítězila Aliance pro Německo, seskupení podporované kancléřovou stranou. Volby vyzněly jako jasný signál východních Němců, že chtějí rychlé sjednocení. Sociální demokracie se opět dostala do vleku událostí. Pod tlakem okolností musela přehodnotit postoj v otázce sjednocení. Zastánci rychlého sjednocení, např. Hans Büchler žádal rychlé vyjednání vedoucí k co nejdříve k jednotě Německa. Přitom bylo druhořadé zda to bude podle článku 23 nebo 146 Základního zákona. Pomalý postup mohl zapříčinit i protesty občanů NDR proti nové vládě. Zároveň upozornil, že proud uprchlíků nemůže zastavit krácení dávek přesídlencům

S takovým návrhem přišel sárský předseda vlády Oskar Lafontaine. Jeho taktika byla jasná, chtěl nabídnout alternativu k politice Kohlova kabinetu, čímž musel polarizovat vztah ke spolkové vládě. Lafontainův postoj ke sjednocení byl také ovlivněn skutečností, že ho nominovalo předsednictvo strany a poté v březnu 1990 i stranická rada jako kandidáta na kancléře.⁶⁰⁰ I když definitivní rozhodnutí o jeho kandidatuře mělo padnout až na zářijovém volebním sjezdu strany, brala se jeho nominace za jistou. Ještě na jaře 1990 nemohl

⁵⁹⁷ Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 165

⁵⁹⁸ Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 165

⁵⁹⁹ Bahr, Egon: *Zu meiner Zeit*, s. 584

⁶⁰⁰ Presseservice der SPD Nr.138/90 vom 27.3. 1990, in: < <http://library.fes.de/cgi-bin/populo/spde.pl> > [online 22.10. 2009]

Lafontaine vědět, že první celoněmecké volby do Bundestagu budou v prosinci 1990. Proto se snažil soustředit předvolební strategii jen na území Spolkové republiky. Možná díky získaným zkušenostem z volebního boje do sárského zemského parlamentu vsadil na zhoršující se náladu a klesající obětavost západních Němců.⁶⁰¹

Po volbách do Lidové sněmovny NDR a utvoření Maiziérový koaliční vlády (12.dubna 1990), jejímž členem se stala i východoněmecká sociální demokracie, se rozběhlo intenzivní jednání o první státní smlouvě mezi vládami obou německých států. Rokování o hospodářské, měnové a sociální unii také probíhalo po linii západoněmecké a východoněmecké sociální demokracie. V dubnu se sešly předsednictva obou stran a výkonný výbor frakce Spolkového sněmu a Lidové sněmovny. Sociální demokracie v SRN se opět nedokázala shodnout na jednom stanovisku. Na jedné straně předsednictvo frakce a předseda SPD Vogel souhlasili s první státní smlouvou, ale skupina kolem sárského předsedy vlády Lafontainea (Johannes Rau, Gerhard Schröder, Horst Ehmke) ji odmítali.⁶⁰² Vogel uvítal, že v koaliční smlouvě Maizierovy vlády se mluví o přechodu k západní marce, čímž východní sociální demokraté zastávali jasné stanovisko- chtěli unii.

Naproti tomu u jejich západních kolegů to vřelo. Lafontaine vycházel z postnacionálního pojetí sjednocení, které neusiluje obnovit národní stát, ale spíše o jednotu společnosti, která vznikne až dlouholetým procesem. „*Společenské integrace se nedosáhne podle metody statistického průměru. Když člověk podrží levou nohu ve vařící vodě a pravou ve studené vodě, tak je průměrná teplota vlažná – ale přece to bolí.*“⁶⁰³ Sárský předseda vlády a zároveň kandidát SPD na kancléře požadoval odložení státní smlouvy. Podle něho by rychlé zavedení západní marky na území NDR mělo za následek zkrachování řady podniků a zvýšení nezaměstnanosti.⁶⁰⁴ V tom mu odborníci dávali za pravdu. Lafontaine chtěl, aby celý proces zohledňoval zájmy občanů. Opačného názoru byli Wolfgang Thierse, Karl-August Kamilli nebo Richard Schröder, který upozorňoval na existenci černého trhu a celkový chaos. V zavedení unie viděl záruku věrohodnosti politického procesu obnovy.⁶⁰⁵

Na jaře roku 1990 probíhaly v některých spolkových zemích volby do místních parlamentů. Vítězství sociálních demokratů Johannease Rau v Severním Porýní-Vestfálsku a Gerharda Schrödera v Dolním Sasku změnily mocenské poměry ve Spolkové radě. SPD

⁶⁰¹ Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 166

⁶⁰² Grosser, Dieter: *Das Wagnis der Währungs-, Wirtschafts- und Sozialunion*, s. 313

⁶⁰³ Cit. podle Lafontaine, Oskar: *Deutsche Wahrheiten. Die nationale und die soziale Frage*, Hamburg: Hoffmann und Campe, 1990, s. 172

⁶⁰⁴ Lafontaine, Oskar: *Deutsche Wahrheiten. Die nationale und die soziale Frage*, s. 191-194

⁶⁰⁵ Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 167

mohla svojí většinou zablokovat ve Spolkové radě návrhy Kohlovy vlády a neratifikovat tak podepsanou státní smlouvu o měnové, hospodářské a sociální unii. Vítězství příznivců Lafontaineho posílila jeho postavení ve straně. Dne 25. dubna byl Lafontaine těžce zraněn psychicky nemocnou ženou, která ho napadla a pobodala po skončení volební akce v Kolíně (městské části Mülheim). Sárský premiér si sice zachoval svůj vliv, ale v rozhodující fázi do poloviny května se musel částečně stáhnout a nemohl prosazovat svoje názory tak intenzivně jako předtím.⁶⁰⁶ Vogel se pokusil získat Lafontaineho pro souhlas se smlouvou. Proto začali sociální demokraté jezdit za uzdravujícím se kolegou do Sárska. Lafontaine se však odmítal akceptovat státní smlouvu o měnové, hospodářské a sociální unii a pohrozil, že pokud strana smlouvu ve Spolkové radě neodmítne, vzdá se své kandidatury na kancléře.⁶⁰⁷

Osobní vztahy mezi Vogelem a Lafountainem se zhoršily v důsledku rozdílného postoje ke státní smlouvě. V polovině května přijel předseda sociální demokracie do Sárska a seznámil Lafontaine s návrhem stanoviska Spolkové rady.⁶⁰⁸ Dokument uznával státní smlouvu jako „*první podstatný krok směrem k vytvoření státní jednoty*“⁶⁰⁹, ale kritizoval malé zohlednění zájmů spolkových zemí. Druhý den Vogel předložil výboru pro německou jednotu návrh, ve kterém vyšel vstříc Lafountainovi. Kancléři Kohlovi byla přisouzena odpovědnost za „*průběh a nevídaný časový tlak, pod kterým se má přijít se státní smlouvou.*“⁶¹⁰ SPD neodmítala smlouvu jako takovou, ale chtěla jí společně se sesterskou stranou upravit, vylepšit. Při večerním setkání zástupců obou sociálních demokracií ve Spolkovém sněmu došlo k neshodě. Návrh smlouvy se zamlouval Dietrichovi Stobbemu a místopředsedovi frakce Rudolfovi Dresslerovi, ale narazil u zastánců Lafontaineho linie- Gerharda Schrödera a Horsta Ehmkeho. Proto Ehmke po telefonické konzultaci se sárským premiérem doporučil spolkové frakci s návrhem smlouvy nesouhlasit.

Dne 18. května 1990 ministři financí obou států Theo Waigel (SRN) a Walter Romberg (NDR) podepsali státní smlouvu. Vogel poukazoval, že kdyby západní SPD přes ústupky spolkové vlády smlouvu odmítla, oslabila by tím pozici východní sociální demokracie, která jako strana vládní koalice NDR, se smlouvou souhlasila.⁶¹¹ Nebylo vůbec jasné jaký postoj zaujmou zástupci Hamburku ve Státní radě. Ve městě vládla koalice SPD/FDP. Kdyby hlasovali pro, smlouva by prošla.

⁶⁰⁶ Grosser, Dieter: *Das Wagnis der Währungs-, Wirtschafts- und Sozialunion*, s. 312

⁶⁰⁷ Grosser, Dieter: *Das Wagnis der Währungs-, Wirtschafts- und Sozialunion*, s. 313

⁶⁰⁸ Stanovisko vypracoval z pověření zemí Wolfgang Clement, státní sekretář v Severním-Porýní Vestfálsku.

⁶⁰⁹ Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 168

⁶¹⁰ Cit. podle Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 168

⁶¹¹ Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 169

Lafontaine nadále setrval na svém. Björn Engholm, který zastával většinový postoj sociálních demokratů „ano, ale“, Gerhard Schröder, který patřil k menšině zastávající se Lafontaineho, důvěrník sárského premiéra Reinhard Klimmt a také Lafontaine přepracovali znění usnesení Spolkové rady. Předložený návrh státní smlouvy zamítli a žádali dodatečné úpravy (např. větší právo zemí spolurozhodovat o termínu celoněmeckých voleb do Bundestagu). Předseda Vogel varoval, že odložení zavedení západní marky budou východní Němci připisovat SPD a nikoli Kohlovi.

Většina členů předsednictva strany podpořila Lafontainea a vydala prohlášení, že se smlouvou v navrhovaném znění nemůže souhlasit. Předsednictvo strany požadovalo, aby byl ke smlouvě připojen protokol, který by obsahoval následující změny a doplnění. Jednalo se o čtyři body:

1. Provést taková opatření, která by ulehčila hospodářskou transformaci v NDR a zabránila zhroucení tamějších funkčních podniků, ke kterému by určitě došlo během prvních měsíců, a tím by se snížila nezaměstnanost.

2. Úzce svázat ochranu životního prostředí s vytvořením hospodářské unie. Proto se měla vytvořit unie v ochraně životního prostředí (Umweltunion), jíž by se přikládala stejná důležitost jako hospodářské unii.

3. Použít majetek SED a jejích pomocných organizací jakož i stran Bloku pro společné účely.

4. Cesta k německému sjednocení a jeho podoba a nakonec i celoněmecké volby nemohl vyjednat kancléř Kohl jako svojí osobní záležitost. Před ratifikací státní smlouvy se musí vytvořit konsensus. SPD chtěla být silněji zapojena do rozhodovacího procesu v německo-německých záležitostech.⁶¹²

V úřadu spolkového kancléře se 29.května setkali zástupci Unie a SPD, aby zahájily třetí kolo rozhovorů. Zatímco první a druhé jednání odhalily velké neshody (např. v otázce majetku Stasi, SED a stran Bloku, opatření zabráňující zneužití výměny měny), konalo se třetí setkání bez větších kontroverzí. Diskuze mezi SPD a spolkovou vládou skončila pro sociální demokraty relativně úspěchem. Podařilo se jí prosadit některé požadované úpravy: společně se státní smlouvou měl vstoupit v platnost dodatečný rámcový zákon o životním prostředí, dále šlo o ústupky v hospodářských a sociálních otázkách.

Ještě den před zahájením třetího kola rozhovorů zkomplikoval situaci Lafontaine. V interviu pro Spiegel se nechal slyšet, že zavedení západní marky na území NDR považuje za velkou chybu. Lafontainea podpořila jen menšina sociálních demokratů (Reinhard Klimmt,

⁶¹² Presseservice der SPD č. 205 vom 21.5. 1990, in: < <http://library.fes.de/cgi-bin/populo/spde.pl> > [online 22.10. 2009]

Gerhard Schröder). Naproti tomu většina poslanců SPD otevřeně deklarovala, že by se smlouvou souhlasili. Richard Schröder kritizoval snahu oddálit přijetí státní smlouvy. Neuváženost tohoto kroku by jen zhoršilo stávající situaci. Předseda strany Vogel se snažil na veřejnosti vzbudit dojem, že v této otázce neexistuje u sociálních demokratů názorová pluralita.

Dne 5.června, v průběhu vyjednávání spolkové vlády a sociálních demokratů, oznámil sárský premiér vedení strany, že odstupuje z kandidatury na kancléře. Znovu se obnovily cestování do Sárska. Zde spolu jednali Lafontaine a jeho příznivci (Engholm, Schröder, Scharping, Söri, Hiersemann, Klimmt) spolu se zastánci smlouvy (Ehmke, Vogelem). Hovořilo se o různých variantách, jak přimět Lafontainea k souhlasu. Místopředseda frakce Horst Ehmke veřejně prohlásil, že by mohlo dojít k výměně muže číslo jedna.⁶¹³ Předsednictvo strany na svém zasedání 11.června odmítlo Ehmkův výstup a dementovalo pověsti o odstoupení Hanse-Jochena Vogela z funkce předsedy strany.

Hlasování o návrhu státní smlouvy, které se konalo 21. června v Bundestagu a 22. června ve Spolkové radě, nakonec skončilo úspěšnou ratifikací smlouvy o hospodářské, měnové a sociální unii. Ve Spolkovém sněmu byla většina poslanců SPD pro návrh smlouvy, proti se vyslovilo asi 25 sociálních demokratů. Ve Spolkové radě hlasovaly proti návrhu zástupci Sárska a Dolního Saska.

Těsně před vznikem měnové unie upozorňoval sárský premiér na nedostatečnou přípravu celého procesu: „*Zavedení západoněmecké marky je špatně připraveno, a bude mít za následek dramatický nárůst nezaměstnanosti. Nedostatečná příprava měnové unie a zavedení německé marky vedou ke značnému zatížení daňových poplatníků v SRN.*“⁶¹⁴ Výsledkem vyjednávání kolem smlouvy o hospodářské, měnové a sociální unii byl pokles Lafontaineho popularity u voličů.⁶¹⁵ Dne 23. června pak odmítla stranická rada SPD v NDR volit na slučovacím sjezdu nového celoněmeckého předsedu, jak navrhovali příznivci sárského premiéra.

Po schválení první státní smlouvy (Staatsvertrag) kontroverze mezi spolkovou vládou a SPD rozhodně neutichly. Souběžně se smlouvou o měnové, hospodářské a sociální unii se začaly sjednávat další tři smlouvy: 1) Smlouva „*dva plus čtyři*“ (*Zwei-plus-Vier Vertrag*), 2) smlouva o volbách (*Wahlvertrag*), 3) druhá státní smlouva - Smlouva o

⁶¹³ Potthoff, Heinrich – Miller, Susanne: *The Social Democratic Party of Germany 1848-2005*, s. 326

⁶¹⁴ Cit. podle Roesler, Jörg: *Ostdeutsche Wirtschaft im Umbruch 1970-2000*, s. 62, který přebírá citaci z *Wochenpost* ze 3. června 1990.

⁶¹⁵ Podle Infas a Emnid klesla popularita Lafontaineho během jednoho týdne o 6%. Průzkum Forsa přišel s tím, že stávající spolkový kancléř Helmut Kohl poprvé vede. Většina voličů SPD, zhruba 54%, chtěli za aby v čele celoněmecké SPD stál Vogel. Jen 34% se vyslovilo pro Lafontaineho. Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 172

sjednocení (*Einigungsvertrag*). Nejméně sporných bodů existovalo v zahraniční politice. Když 5. května v Bonnu odstartovaly rozhovory „2+4“, tlačila SPD ještě více na spolkovou vládu, aby uznala polskou západní hranici Odra-Nisa a zřekla se územních nároků. V den ratifikace první státní smlouvy ve Spolkovém sněmu bylo schváleno prohlášení k západní polské hranici ve Spolkovém sněmu a Lidové sněmovně. Pár dní předtím na kavkazském summitu vyslovil Gorbačov svůj souhlas se setrváním sjednoceného Německo v NATO. K tomuto úspěchu gratulovali kancléři Kohlovi a ministru zahraničí Genscherovi přední sociální demokraté (Vogel, Lafontaine).

Od této chvíle sociální demokracie změnila taktiku a snažila se tempo sjednocení naopak urychlit. Jako termín přistoupení bylo navrženo 15. září 1990. Lafontaine dokonce navrhoval okamžité připojení (sic!). V této době už bylo zřejmé, že se první společné volby do Spolkového sněmu budou konat oproti původním představám sociálních demokratů ještě v roce 1990. Požadavky SPD byli následující: volby měly proběhnout až po sjednocení obou států, nově sjednocená země měla tvořit jednu volební oblast, mělo existovat jednotné volební právo a jednotná 5 % hlasovací klausule.

Od zavedení jednotné volební klausule na celém území si sociální demokraté slibovali, že znemožní PDS vstoupit do Spolkového sněmu. Strana demokratického socialismu byla přímou pokračovatelkou státostrany SED. Na rozdíl od nově vzniklých stran a občanských hnutí mohla ve volbách využít své finanční, personální a organizační zázemí. Proto západoněmecká sociální demokracie nabídla občanským hnutím místo na své lince. Nejednotné volební právo sociální demokracie odmítla, protože by to vedlo k rozdílné váze volebních hlasů a dvojí legitimaci poslance. Zároveň pohrozila, že pokud bude stanovena rozdílná hlasovací klausule, odvolá se ke spolkovému ústavnímu soudu. Jednotné volební právo podporovala v Bundestagu většina sociálních demokratů, východní a západní Liberálové a také jednotlivci z CDU.⁶¹⁶ Se stejným požadavkem vystoupily ve Spolkové radě země Severní Porýní-Vestfálsko, Sársko, Brémy a Šlesvicko-Holštýnsko. S návrhem nesouhlasily Berlín a Dolní Sasko, kde SPD musela brát ohled na své koaliční partnery Zelené, resp. Alternative Liste. Spolková vláda a opozice se dohodli na jednotné pětiprocentní klauzuli pro celou volební oblast a při prvních celoněmeckých volbách do Bundestagu mohly spojit své kandidátky dvě nekonkurující si strany.

Vedle hlasovací klauzule existoval další sporný bod - termín voleb. Předseda východoněmecké vlády Maiziere navrhl, aby NDR přijala Základní zákon a aby byl termín zemských voleb na území bývalé NDR stanoven na 14. října 1990. Proti tomu se zvedla velká

⁶¹⁶ Proti se postavili někteří sociální demokraté, např. Peter von Oertzen.

vlna nevole v SPD. Maizieres navrhoval něco jiného než bylo dojednáno mezi spolkovou vládou a opozicí. Navíc SPD kalkulovala s tím, že pozdější termín voleb zvětší hospodářské a sociální potíže a voliči to ve volbách Kohlově straně spočítají. Původně trvala SPD na požadavku, aby státní sjednocení proběhlo do 15. září 1990 podle čl. 23 Základního zákona a volby se konaly 2. prosince 1990. Naproti tomu vláda chtěla volby do Bundestagu co nejdříve, ale nesouhlasila se sjednocením v tak brzké době. Výsledkem byl kompromis. Dne 9. srpna spolková vláda rozhodla, že původní termín voleb stanový na 2. prosince zůstane, ale znovusjednocení se uskuteční později než v září.⁶¹⁷

Ještě před vstoupením v platnost smlouvy o hospodářské, měnové a sociální unii (první státní smlouva) se rozběhla jednání o tzv. *Smlouvu o sjednocení (Einigungsvertrag)*, tedy druhé státní smlouvě. Protože upravovala některé články Základního zákona, musela být schválena ústavní většinou, tzn. dvoutřetinovou většinou ve Spolkovém sněmu a Spolkové radě. Na rozdíl od vyjednávání o první státní smlouvě se nyní sociální demokracie zapojila do politického procesu. SPD požadovala sepsat novou ústavu, kterou měli občané schválit v referendu. Paradoxem bylo, že více sporů při vyjednávání proběhlo na linii spolková vláda a opozice než na linii NDR a SRN.⁶¹⁸ Důvod je nutné hledat ve větší participaci opozice na politického procesu, neboť se snažila prosadit svoje vlastní představy konzultované s východní SDP.

Rozhovory o druhé státní smlouvě začaly v létě 1990. Rozdílné společensko-hospodářské systémy panujících v obou státech se odrazily v ústavním pořádku. Na východě a západě existovaly různá právní ustanovení. Některé z nich zakotvily jen v hlavách právníků, ale některé záležitosti se stali součástí mentality a morálky obyvatel daného státu. Kontroverze proběhly kolem vytvoření otázky nové ústavy, přerušení těhotenství, vyvlastnění majetku a jeho náhrady, finančního vyrovnání mezi novými spolkovými zeměmi a státem..

Na rozdíl od spolkové vlády požadovala SPD stěžejní reformu Základního zákona. Usilovala o zpřesnění ústavy a rozšíření demokratických prvků. V ústavě se mělo zakotvit právo na práci, ochrana životního prostředí, právo zaměstnanců spolurozhodovat v podnicích, firmách a na úřadech a umožnit lidové referendum. Hlavní požadavek, aby nová ústava byla schválena celým německým národem v lidovém hlasování, zůstal. SPD se neprosadila, nicméně dosáhla alespoň kompromisu ohledně článku 5 Smlouvy o sjednocení, který doporučoval provést do dvou let změny nebo doplnění ústavy ve sporných bodech.⁶¹⁹

⁶¹⁷ Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 175

⁶¹⁸ Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 175

⁶¹⁹ Článek 5 Budoucí změny ústavy: „Vlády obou smluvních stran doporučují zákonodárnému sboru sjednoceného Německa, aby se v souvislosti s německým sjednocením během dvou let zabýval uvedenými otázkami změny nebo doplnění Základního zákona, zejména- co se týče vztahu mezi spolkem a zeměmi

Během čtyřiceti let zabavil východoněmecký režim majetek tisícům lidí. Jak napravit toto bezpráví? Východní a západní sociální demokraté se domluvili, že v této věci budou stát zastávat opačný postoj než spolková vláda. SPD požadovala uplatnit princip odškodnění, náhrady namísto vrácení původního vyvlastněného majetku. Henning Voscherau a Wolfgang Clement se o tom pokoušeli přesvědčit státního sekretáře na spolkovém ministerstvu spravedlnosti a pozdějšího ministra zahraničních věcí Klause Kinkela. SPD upozorňovala, že navrácení majetku původním majitelům nebo jejich dědicům bude trvat desítky let a tím se znemožní důležité investice, protože nikdo nebude vkládat peníze do majetku, pokud nebude vědět zda mu zůstane v jeho vlastnictví.

Velice sporným tématem se stalo přerozdělení daní z přidané hodnoty a finanční vyrovnání zemí. SPD marně podporovala svoji sesterskou stranu v požadavku lepšího financování nových zemí a obcí, aby se zajistily potřebné inovace. Zlepšení nebylo dosaženo také díky sociálně-demokratickým vládám ve starých spolkových zemích, které se k návrhu příliš nehlásily.

Velmi ožehavým bodem se stalo přerušení těhotenství (*Schwangerschaftsabbruch*). Zatímco demokratická Spolková republika měla velmi přísný paragraf 218 trestního zákoníku (*Strafgesetzbuch*), který dával tvrdé tresty, byla NDR v této oblasti velmi liberální. Při jednáních se spolkovou vládou narazili sociální demokraté na dogmatické stanovisko CSU, která odmítala úpravu tohoto ustanovení. Sociální demokracie argumentovala právem ženy na seberealizaci a sebeurčení. Nakonec se oba tábory domluvily na odložení řešení. Po přechodné období měly vedle sebe existovat rozdílná právní nařízení.

Těsně před třetím kolem vyjednávání o druhé státní smlouvě, 19. srpna, kritizovali spolkové země, v nichž vládla SPD, dosažené výsledky rozhovorů. Někteří sociální demokraté zpochybnili připravovaný návrh smlouvy a chtěli okamžité připojení a doplňující zákon o předání pravomocí (*Überleitungsgesetze*). Ingrid Matthäus-Maier a Wolfgang Roth vysvětlovali požadavek rychlého přistoupení dvěma důvody. Za prvé snahou ušetřit (každý měsíc zpoždění stál min.miliardu Marek) a za druhé tím, že dosud nevyměnění byrokrati ze SED brzdí přizpůsobení východoněmeckého hospodářství západnímu.⁶²⁰ Předseda SPD Vogel celou debatu označil za čistou taktiku, neboť „*nikdo vážně nepočítal*“, že by ratifikace

odpovídá společnému rozhodnutí premiérů z 5. července 1990, - co se týče jiné reorganizace území Berlín/Braniborsko než předepisuje článek 29 Základního zákona skrze dohodu zúčastněných zemí, - úvahami o přijetí vytčených státních cílů do Základního zákona, - otázkou užití článku 146 Základního zákona a v jeho rámci lidového hlasování.“ In: <<http://www.bpb.de/wissen/FM/JCMZ,0,0,Grundgesetz.html>> [online 10.7.2009]

⁶²⁰ Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 177

*Smlouvy o sjednocení ztroskotala na SPD.*⁶²¹ Taktika sociální demokracie při vyjednávání o druhé státní smlouvě se pohybovala mezi neshodou a souhlasem či spoluprací.

Při hlasování o ratifikaci ve Spolkovém sněmu 20. září souhlasila se sjednocovací smlouvou velká většina sociálně demokratických poslanců. Na rozdíl od první státní smlouvy byla SPD více zapojena do vyjednávání a mohla lépe prosazovat své návrhy.

Na konci roku 1989 se nedokázala západoněmecká a východoněmecká SPD shodnout ani v otázce samotného sjednocení. Do září 1990 se situace radikálně změnila a obě strany postupovaly společně. Dne 26. září sociální demokraté zahájili oddělené sjezdy v Berlíně, aby na nich rozhodli o vytvoření jedné celoněmecké sociálně demokratické strany. Další den proběhlo sloučení. Přesně čtyřiačtyřicet let po násilném sloučení SPD a KPD v sovětské okupační zóně do SED. Přestože se plánovalo symbolické sjednocení strany ve Východním Berlíně, kvůli zamoření Palast der Republik byl společný sjezd strany přesunut do Internationale Congress Centrum v Západním Berlíně. Při té příležitosti byl podepsán „Manifest ke znovuvytvoření jednotné sociálnědemokratické strany Německa“ (*Manifest zur Wiederherstellung der Einheit der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands*).⁶²² Jako čtvrtý místopředseda strany byl zvolen Wolfgagn Thierse.⁶²³ Dosavadní 40-ti členné předsednictvo strany bylo rozšířeno o 10 členů z východní SPD.

13. 2 Zelení a proces sjednocení

Po pádu berlínské zdi se zesílily uvnitř strany odstředivé tendence. Do popředí se začala dostávat otázka práva občanů NDR na sebeurčení a formy jejího vyjádření.

Levicovější proud v straně Zelení setrval až do konce roku 1989 na požadavku dvou států a to ze dvou důvodů. Za prvé nechtěl obnovu velkého národního Německa, které vzbuzovala reminiscence na národní socialismus a za další se usilovala o zachování NDR jako socialistické alternativy před exportem kapitalismu ze SRN. Zatímco Alternative Liste (AL) neustále vystupovala proti sjednocení, kapitalismu a „zatuchlému německému nacionalismu“ (*dumpfen Deutschnationalismus*), předložili poslanci za stranu Zelených Sieglinde Friess a Tay Eich v Bundestagu na konci listopadu 1989 návrh zákona „Proti znovusjednocení“ (*Wider die Wiedervereinigung*).⁶²⁴ Pasáže a články Základního zákona

⁶²¹ Cit. podle Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 177

⁶²² *Manifest zur Wiederherstellung der Einheit der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands vom 27. September 1990*, in: < <http://archiv.spd-berlin.de/.../1990-09-27-manifest-zur-wiederherstellung-der-einheit-der-sozialdemokratischen-partei-deutschlands> > [online 20.10. 2009]

⁶²³ Místopředsedy SPD se dále stali Oskar Lafontaine, Johannes Rau a Herta Däubler-Gmellin.

⁶²⁴ Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 183

SRN, které právně umožňovaly překonat rozdělení Německa na dva státy – preambule a články 23 a 146, se měly změnit nebo být vyškrtuty. Kromě této zákonodárné iniciativy se pořádaly různé protestní shromáždění proti znovusjednocení. Bonnské manifestace uspořádané levicovými skupinami na 24. listopadu 1989 se zúčastnila i zelená poslankyně Sieglinde Friess. Ve svém provolání uvedla: „*Nechceme podmanění NDR jako dvanácté spolkové země SRN, nýbrž, dva demokratické německé státy, ve kterých hájí lidé svá práva vzpurně a sebevědomě.*“⁶²⁵

Ve dnech 17.-19. listopadu 1989 se v Saarbrückenu, hlavním městě Sárska, konal „výhledový“ kongres strany Zelených. Oproti strnulému postoji levicového křídla Zelených, přišla skupina Aufbruch⁶²⁶ vedle realizace práva na sebeurčení občanů NDR s požadavkem úplně nové orientace německé politiky strany Zelených. Dovolávala se přání a potřeb občanů NDR. Přesto pro ní zůstala existence dvojí státnosti (*Zweitstaatlichkeit*) nadále vítanou alternativou. Po skončení kongresu upřesnily skupina požadovaný nový směr. Antje Vollmer popsala podobu tzv. „*mírné dvojí státnosti*“ (*sanften Zweitsaatlichkeit*), která měla představovat třetí cestu mezi rychlým sjednocením na straně jedné a rigidním, ztuhlým požadavkem na zachování dvou států na straně druhé. Připouštěla sice narůstající blízkost mezi Němci, ale zároveň organizovala samostatnost a nezbytný odstup. Aufbruch navrhla tzv. „*ekologickou konfederaci*“ (*ökologische Konföderation*), tedy takový model uspořádání obou států, ve kterém by měla NDR právo veta, čímž by se jí zaručil vlastní vývoj a možnost prosadit se.⁶²⁷ Díky institucionální formě uspořádání – konfederaci – by byla v porovnání se SRN slabá NDR politicky rovnocenným partnerem a ekologická problematika by se od počátku integrovala do navrhovaného modelu.

Dlouhodobě nebylo německé sjednocení vůbec vyloučeno. Avšak rozhodnutí záviselo stejnou měrou jak na Němcích v NDR tak ve Spolkové republice. Hlavním poučením z německých dějin bylo podle skupiny Aufbruch to, že „*z německého území už nesmí vzejít žádná válka*“ a že „*se nesmí podlehnout žádnému nacionalismu.*“⁶²⁸ Tím se postavila proti ztotožňování národního a nacionálního.

Naproti tomu skupina realistů přišla s jiným poučením. Kvůli Osvětím ztratil národ právo, aby mohl rozhodnout o své suverenitě a státnosti. Na historickém zdůvodnění existenci dvou německých států trval Joschka Fischer v jednom dokumentu, který uveřejnil 16.

⁶²⁵ Cit. podle Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 183

⁶²⁶ Skupina Aufbruch vznikla v roce 1988, kdy Antje Vollmer iniciovala vznik manifestu „*Grüner Aufbruch '88*“. Cílem této tzv. „*středové frakce*“ (*Zentralfraktion*) byla snaha smířit dva nesmiřitelné proudy – realisty a fundamentalisty (levice). Müller-Rommel, Ferdinand – Poguntke, Thomas: *Die Grünen*, in: Mintzel, Alf – Oberreuter, Heinrich (ed.): *Parteien in der Bundesrepublik Deutschland*, s. 293

⁶²⁷ Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 184

⁶²⁸ Cit. podle Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 184.

listopadu 1989 v *tageszeitung*. Fischer doporučoval úzkou spolupráci obou německých států v rámci Evropských společenství, neboť zde spočívá podle něho dlouhodobý zájem Zelených.⁶²⁹ Realos podporovali spolupráci obou německých států ve sjednocující se Evropě, ale nikoli samotné sjednocení Německa. Odmítání znovusjednocení bylo v naprostém rozporu s důraz Zelených na právo sebeurčení východoněmeckých občanů, kteří svojí většinou nyní požadovali sjednocení se Spolkovou republikou. Latentní konflikt mezi oběma pozicemi realisté vyřešili v únoru 1990, kdy opustili své dosavadní stanovisko odmítající znovusjednocení obou států.

Na konci listopadu 1989 se při debatě v Bundestagu ukázaly shody a rozpory v základních bodech německé politiky mezi jednotlivými skupinami ještě jasnější. Přestože realisté odmítali znovusjednocení (stejně jako Levice), souhlasili se skupinou Aufbruch, že ztroskotáním režimu NDR zkrachoval také socialismus jakožto socialistická alternativa ke kapitalistické Spolkové republice. Na druhou stranu zase Aufbruch nesouhlasil se sociálně regulovaným „rýnským kapitalismem“ (realisté nebyli proti), nýbrž v ukončení konkurenčního systému viděli šanci pro zelenou politiku. Jediné na čem se Zelení shodli bylo právo na sebeurčení občanů NDR. Co se týče otázky možnosti znovusjednocení, existovaly rozdílné přístupy. Jakmile se začalo ukazovat, že sjednocení je rychlejší než se myslelo, přiznala AL selhání, když sázela na zachování status quo, tedy dvojí německou státnost. První pochybnosti se objevily také ve skupině Levice, zda „*strohý zákaz znovusjednocení automaticky zamezí obávané kapitalistické kolonizaci.*“⁶³⁰ Přesto nadále většina Zelených odmítala znovusjednocení.

Spolková frakce předložila v Bundestagu 30. listopadu 1989 za všechny proudy kompromisní dokument – „*sedmibodový plán*“ (*Sieben-Punkte-Plan*). Zároveň šlo i o odpověď na „deseti bodový program“ (*Zehn-Punkte-Programm*) Helmuta Kohla z 28. listopadu 1989. Poslanci strany Zelených v něm uvedli, že občané NDR by měly mít neomezené právo, aby si sami určili, jak nahradit plánované hospodářství, které ničí životní prostředí a nezajistí zásobování obyvatelstva. Zároveň si měli také sami zvolit cestu jak se vymanit z područí diktatury jedné strany SED. Odmítali ale obnovu společného německého národního státu v hranicích z roku 1937. Dále požadovali bezpodmínečnou hospodářskou pomoc pro NDR, ekologickou pomoc východním zemím. Politika vůči druhému německému státu byla odstupňována do několika kroků: přes uznání státní suverenity NDR, zřeknutí se práva SRN na výhradní zastoupení Němců ve světě až po spolupráci, která měla sloužit evropské integraci.

⁶²⁹ Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 185

⁶³⁰ Cit. podle Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 186

Mezitím uvnitř strany stále více sílily hlasy žádající, aby se čelilo sjednocení, kterému stejně už nešlo zabránit, pozitivními koncepty. Už ke konci roku apelovali Norbert Kostede a Helmut Wiesentahal na svojí stranu, aby místo naříkání na hrozící kapitalismus, začala přemýšlet o konkrétních otázkách a navrhopvat řešení. Levice se dostávala se svým požadavkem dvojí státnosti ve frakci Zelených v Bundestagu stále více do defenzivy.⁶³¹ Do předsednictva frakce se po volbách konaných 16. ledna 1990 nedostal žádný představitel Linke.⁶³² Díky tomu se začala vnitrostranická situace více měnit. Navíc spolupráci mezi Aufbruch a Realos posílil tzv. „zelený kruh“ (*Grüne Runde*), tedy jakési diskuzní fórum, kde dva měsíce probíhaly přípravné rozhovory o ekologii, německé politice a reformě strany.⁶³³

Vzhledem k vyhrocenému dění panujícímu v NDR po pádu berlínské zdi se 6. února 1990 strana Zelených oficiálně zřekla požadavku na existenci dvou německých států. Místo německého národního státu se vyjádřili spíše pro smluvně zajištěnou spolupráci obou států, tak aby se snížil rozdíl v blahobytu. Dávalo se přednost evropskému sjednocování na úkor německému, neboť se obávali případné destabilizace Evropy ze strany sjednoceného německého národního státu. Toto usnesení narazilo uvnitř strany na ostrou kritiku. O den později odsoudili ve svém prohlášení odklon od principu dvojí státnosti poslanci die Linke Sieglinde Friess, Marie-Luise Schmidt a Tay Eich. Na rozporuplnost usnesení poslanecké frakce Zelených poukázala Antje Vollmer, která 6. února chyběla. Kritizovala, že se na jedné straně požaduje smluvně zajištěná spolupráce obou německých států, ale na druhé straně se zřeklo požadavku na dvojí státnost. Podle ní byla konfederace jediným skutečně rozumným protinávrhem k rychlém sjednocení.⁶³⁴ S usnesením frakce se ztotožnili např. poslanci Kleinert, Beck-Oberdorf, Hillerich, Trenz a Meneses-Vogl.

Vzhledem k blížícím se volbám do Lidové sněmovny NDR, probírali západoněmečtí Zelení možnost podpory Strany Zelených v NDR a spolupráci s PDS. Přestože Zelení podpořili požadavek „kulatého stolu“ (Runder Tisch) z 5. února 1990, aby do předvolebního boje v NDR nezasahovali cizí řečníci ze Západního Německa, rozhodla frakce zřídít pomocnou kancelář v Západním Berlíně. Až do voleb 18. března měla poskytovat pomoc a podporu ekologickým demokratickým skupinám v NDR, které o to požádají a které

⁶³¹ Předseda frakce Zelených Helmut Lippelt nahradil poslance za Linke Taye Eicha a návrh vyškrtnout z preambule Základního zákona příkaz znovusjednocení označil za politicky hloupé (politisch blode). Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 187

⁶³² Do předsednictva frakce Zelených byli zvoleni Willi Hoss, Waltraud Schoppe (Realos) a Antje Vollmer (Aufbruch).

⁶³³ Před vznikem „zeleného kruhu“ se klonila skupina Aufbruch k Linke pro její radikální pojetí demokracie. Realisté stejně jako Linke odmítali znovusjednocení. Obě uskupení se k sobě přiblížila, protože realisté začali požadovali změnu postoje Zelených k německé politice a Aufbruch se nechala stále více zapojovat do denní politické práce.

⁶³⁴ Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 188

neobdržely žádnou podporu od jiných západoněmeckých stran.⁶³⁵ Jednalo se o následující uskupení: Demokracie nyní (*Demokraie Jetzt*), Nové Fórum (*Neues-Forum*) a Iniciativu za mír a lidská práva, Nezávislý ženský spolek (*Unabhängigen Frauenverband*) a Spojená levice (*Die Vereinigte Linke*). Opatrná podpora východoněmeckých stran ve volbách do Lidové sněmovny měla za následek, že spojená kandidátka Strany Zelených v NDR s Nezávislým ženským spolkem dostala pouze 1,97% volebních hlasů. Vítězství Aliance pro Německo (*Allianz für Deutschland*) se posuzovalo jako hlasování obyvatel pro rychlé sjednocení.

Už února 1990 bylo více než zřejmé, že dojde k sjednocení obou států. Proto také Joschka Fischer žádal ústavní debatu o Základním zákoně. Podle něho čím větší bude nový německý stát, tím více se musí stát decentralizovanější a federativnějším uskupením.⁶³⁶ Zelení dávali přednost ústavnímu článku č. 146, neboť by tím byla zachována státní svébytnost NDR. Jiného názoru byl poslanec Caritas Hensel, který požadoval sjednocení podle čl. 23 Základního zákona. Po volbách v NDR se konal ve dnech 30. března - 1. dubna 1990 v Hagenu Spolkový sjezd strany Zelených. Nyní se už musel zabývat aktuální otázkou- jakým způsobem by mělo dojít k sjednocení. Pokud by se sjednocení odehrávalo podle čl.23, mluvili Zelení o nutnosti vypracovat novou ústavu, neboť by tím vzniklo něco nového.

Budoucí hospodářská modernizace NDR skrývala v sobě šanci pro ekologickou přestavbu. Zelení odmítali rychlé zavedení hospodářské a měnové unie, čímž by se zásadně redukovaly vlastní možnosti NDR při vyjednávání o ekologické s sociální politice. Přimlouvali se za vznik zeleného stolu, jakési protiváhy proti ekonomické ofenzivně západoněmeckých podniků. Zároveň Zelení žádali sociální unii a daňovou přírážku pro lépe vydělávající a zachování dílčích úspěchů ženského hnutí ve spolkové republice.

Po březnových volbách se začali Zelení diskutovat otázku případné spolupráce s PDS. Tuto možnost navrhl už před volbami Jürgen Reents, bývalý člen Komunistického svazu Západního Německa (*Komunistischen Bundes Westdeutschlands*) a člen spolkového předsednictva Zelených. Sporné téma vyřešil až spolkový sněm v Hagenu. Zde byla odmítnuta možnost v budoucnu spolupracovat s PDS a za politické kontaktní východoněmecké partnery určili skupiny, které byly po léta v ilegalitě a přispěly k revoluci.

Usnesení z Hagenu odstranilo vnitrostranické tenze pouze dočasně. Diskuse kolem postoje k PDS se stala hlavním problémem německé politiky Zelených a odsunul do pozadí snahy zpomalit sjednocovací proces a profilovat se jako ekologická strana. Následně se ústřední problém přetavil do otázky, v jaké části politického spektra se vlastně strana

⁶³⁵ Zelení kritizovali zasahování ostatních západoněmeckých stran do voleb v NDR, proto měli pracovníci kanceláře vykonávat činnost jen na přání samotných východoněmeckých stran.

⁶³⁶ Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 191

Zelených nachází, resp. nakolik je ekologickým a nakolik socialistickým uskupením. Skupina Aufbruch a realisté se jednoznačně shodli na ekologické platformě. Joschka Fischer žádal v červnu 1990, aby strana jasně odmítla socialismus, který „jako historická odpověď na kapitalismus..., jako uskutečnitelná utopie spravedlivé a solidární průmyslové společnosti ve prospěch lidí závislých na mzdě nebo úplně bez práv ...historicky selhal.“⁶³⁷

Zelení si přáli zapojit do sjednocovacího procesu občany. Gerald Häfner, Almut Kottwitz a Antje Vollmer, členové Zelených ve výboru „Německá jednota“ (Ausschuss „Deutsche Einheit“), požadovali, aby byla do státní smlouvy (Staatsvertrag) zahrnuta dohoda o vypracování společné ústavy a jejího přijetí národem. Nepřítomnost požadované dohody byla zásadním důvodem proč Zelení odmítli státní smlouvu a smlouvu o sjednocení. Frakce ve spolkovém sněmu a v Lidové sněmovně se pevně drželi společného prohlášení a následně odmítli obě státní smlouvy, protože k nim měli vážné ústavně právní, politické a hospodářské výhrady a varovali před vážnými důsledky, které podle nich bude mít neodpovědné stanovení termínu pro zavedení měnové unie.⁶³⁸ Kupodivu se na tomto odůvodnění shodly všechny skupiny, ale jejich motivy se lišily. Realisté a skupina Aufbruch se postavili k sjednocení Německa principiálně pozitivně, ale Linke odmítala nechat zvítězit Spolkovou republiku a její kapitalistický systém. Proto Zelení kladli další požadavky: ustavit ústavodárné shromáždění, zavést finanční opatření (např. škrtnout dluhy podniků v NDR), opatření v sociální oblasti (např. zavést spotřební pojištění) a v ekologické oblasti (např. přestat vyrábět atomovou energii).

Sjezd strany v Dortmundu ve dnech 8.-10. července 1990 přivítal spolupráci Zelených z obou německých států. Na sjezdu byla státní smlouva tvrdě kritizována, že jde o „dokument přivtělení a pouhého připojení NDR k SRN“. Rychle probíhající sjednocování nepovažovali Zelení za příznak odpovědné politiky, nýbrž za výraz „čistého držení moci spolkového kancléře a vlády.“⁶³⁹ Při hlasování o ratifikaci smlouvy v Bundestagu 20. září řekli zelení poslanci jasné „NE“. Zatímco po úspěšné ratifikaci poslanci CDU/CSU, FDP a SPD povstali a začali zpívat státní hymnu, Zelení opustili plenární sál.⁶⁴⁰

Již schválenou smlouvu o sjednocení (Einigungsvertrag) podrobilo další kritice shromáždění spolkových delegátů, který se konal v Bayeruthu 22.-23. září 1990. Označili ji za „vyvlastňovací smlouvu“ (Enteignungsvertrag) a vytkli jí zejména ustanovení o interupci,

⁶³⁷ Cit. podle Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 193

⁶³⁸ Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 194

⁶³⁹ Cit. podle Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 194

⁶⁴⁰ Bundestagssitzung vom 20.09.1990, Deutscher Bundestag -11. Wahlperiode- 226. Sitzung. Bonn, Donnerstag, 20.09.90, Archiv für Christlich-Demokratische Politik (ACDP) in: <<http://www.kas.de/wf/de/71.4519>> [online 14. 12. 2009]

úpravu majetku, ustanovení o zásobování energií a nakládání s dokumenty tajné východoněmecké policie Stasi.⁶⁴¹

Předčasné spolkové volby naplánované na prosinec 1990 bylo další tématem červencového sjezdu. Zelení odmítali prosincový termín, protože by znamenal okamžité připojení NDR ke Spolkové republice podle článku 23 Základního zákona bez možnosti jakékoli diskuse o změně ústavy. I když se strana stavěla proti volbám, chtěla nový volební zákon, který by zrušil nedemokratickou pětiprocentní hlasovací klauzuli nutnou pro vstup do Bundestagu a povolil by spojení kandidátek a občanských hnutí. Zatímco v Dortmundu se ještě „západní“ Zelení nedomohli společného volebního uskupení s východoněmeckým Bündnis 90, byla zde domluvena pouze úzká spolupráce v sociálních, ekologických a ústavněprávních otázkách. Společnou kandidátku uzavřeli až na konci září v Bayeruthu, kde zveřejnili prohlášení k volebnímu uskupení Die Grünen/Bündnis 90 pro první celoněmecké volby.⁶⁴²

Spolkový ústavní soud se zabýval námitkami Zelených k volebnímu zákonu a nakonec rozhodl, že sjednocené Německo bude rozděleno na dvě volební oblasti a že na území bývalého NDR nebude platit pětiprocentní hlasovací klausule. Tento dílčí úspěch strany Zelených byl v konečném důsledku v její neprospěch. Strana Zelených získala ve volební oblasti, která se stávala z území bývalého západního Německa, jen 4,8 % hlasů, což nestačilo pro vstup do Bundestagu. Kdyby existovala na celém území Německa jednotná volební oblast, zasedli by v prvním společném Bundestagu spolu s východními zelenými i jejich západní kolegové.

⁶⁴¹ Cit. podle Jäger, Wolfgang: *Die Überwindung der Teilung*, s. 194

⁶⁴² Wahlplattform 1989, Die Grünen in: *Archiv Heinrich Böll Stiftung*, in: http://www.boell.de/downloads/stiftung/1990_Wahlplattform.pdf > [online 29.10. 2009]
Bundesversammlungen Die Grünen , Januar 1980 bis Januar 1993 in: *Archiv Heinrich Böll Stiftung*, in: http://www.boell.de/.../stiftung/Bundesversammlungen_Die_Gruenen.pdf > <online 29.10. 2009>

14. Konec roku v novém státě

V noci z 2.-3. října 1990 probíhaly v Německé bouřlivé oslavy. Po 41 letech se německý národ opět sjednotil v jednom státě – Spolkové republice Německo. Přestala existovat Německá demokratická republika stejně jako všechny její státní orgány a Národní lidová armáda (NVA).⁶⁴³ Dne 4. října zasedal rozšířený Bundestag. Dosavadní poslance a poslankyně doplnilo 144 poslanců a poslankyň bývalé Lidové sněmovny NDR, čímž se počet členů Bundestagu navýšil na 663. Zároveň se vláda rozšířila o pět poslanců bez portfeje – Sabine Bergamonn-Pohl, Günter Krause a Lothar de Maizière (všichni tři za CDU) a Rainer Ortleb (FDP) a Hans-Joachim Walther (DSU).⁶⁴⁴

Dne 14. října 1990 proběhly zemské volby v nově vytvořených spolkových zemích na bývalém území NDR. Kromě Braniborska, kde nejvíce hlasů získala sociální demokracie (38,3 %) vyhrála ve čtyřech zemích CDU. V Meklenbursku-Pomořansku jí volilo 38,3 % lidí, v Sasku-Anhaltsku 39 %, v Durynsku 45,4 % a v Sasku získala absolutní většinu 53,8 %. Jako třetí nejsilnější strana skončili, vyjma Saska-Anhaltska s FDP, postkomunisté (PDS)⁶⁴⁵

První celoněmecké volby do Spolkového sněmu proběhly 2. prosince 1990. Pouze pro ně platila pětiprocentní hlasovací klausule odděleně pro staré a nové země. Výsledek se dal očekávat - vyhrála CDU/CSU se 43,8%. SPD získala 33,5%, FDP 11%, PDS pouze 2,4%.⁶⁴⁶ Zelení (Grünen) a Spojenectví 90 (Bündnis 90) propadli, neboť v celoněmeckém měřítku získali pouze 3,8% hlasů (Grünen obdržela v západní části Německa 4,7%, Spojenectví 90 dostalo na území bývalé NDR 5,9%).⁶⁴⁷ Zeleným uškodil negativní postoj ke sjednocení Spolkové republiky s NDR. Bývalí komunisté a Spojenectví 90 mohli zasednout v Bundestagu jen díky tomu, že se omezovací klausule pěti procent počítala zvlášť pro východ a západ území. Vítězná CDU/CSU vytvořila staronovou koaliční vládu s FDP. Dne 17. ledna 1991 Bundestag opět zvolil Helmuta Kohla spolkovým kancléřem. Stávající prezident Richard von Weizsäcker zůstal ve funkci až do roku 1994.⁶⁴⁸

⁶⁴³ Národní lidová armáda NDR vystoupila z Varšavského paktu 29. září 1990 a její vojáci přešli pod velení bundeswehru. Varšavská smlouva byla rozpuštěna v září 1991.

⁶⁴⁴ Jarausch, Konrad H.: *Die unverhoffte Einheit*, s. 290

⁶⁴⁵ Jarausch, Konrad H.: *Die unverhoffte Einheit*, s. 296

⁶⁴⁶ Wolfrum, Edgar: *Zdařilá demokracie*, s. 504

⁶⁴⁷ V roce 1993 došlo ke sloučení Zelených (Grünen) a Spojenectví 90 (Bündnis 90). Nová strana vystupovala pod názvem Spojenectví 90/Zelení (B90/G).

⁶⁴⁸ Richard von Weizsäcker (*1920) vykonával úřad prezidenta SRN od roku 1984.

15. Závěr

Znovusjednocení Německa v říjnu 1990 bylo umožněno řadou událostí. Mezi ty nejdůležitější patřila skutečnost, že Německá demokratická republika byla státem bez legitimacy a v roce 1989 na pokraji státního bankrotu, a že východní Němci ze dvou pozic - odcházejících a zůstávajících - tlačili na změnu situace a následně výrazným způsobem ovlivňovali politická rozhodnutí představitelů obou německých států a čtyř vítězných mocností. Za druhé byl rozhodující postoj spolkové vlády v čele s Helmutem Kohlem, která nejpozději na začátku roku 1990 usilovala o sjednocení obou států v krátkodobém horizontu a na úrovni federace.

Spolková republika od svého vzniku měla za cíl sjednocení Němců v jednom státě. Na tento odkaz, který byl uveden již v preambuli Základního zákona SRN, nezapomněla žádná ze spolkových vlád od kancléře Adenauera až po Kohla. Nicméně se lišily ve strategii a prostředcích jak toho dosáhnout. V roce 1982 došlo ke změně vlády. Koaliční kabinet utvořili křesťanští demokraté a socialisté (CDU/CSU) spolu s liberální stranou FDP. Mnozí se báli, že nový kabinet pohrbí východní politiku (Ostpolitik) předchozí vlády, ale radikální obrat v zahraniční politice Spolkové republiky se nekonal.

Léta 1981-1986 byla ve znamení „druhé studené války“. Mezinárodní vztahy mezi oběma supervelmocemi se zhoršily. Jak Spolková republika, tak i NDR nechtěly připustit, aby se mezinárodní ochlazení promítlo do německo-německé détente a založily své vztahy na konceptu „koalice rozumu“. Zatímco Berlín (východní) byl puzen zájmem ekonomickým (úvěry), spatřoval Bonn v zachování dobrých vztahů s NDR možnost pokračovat v Ostpolitice a ulehčit život východním krajanům.

Sociální demokracie sice přešla do opozice, ale nemohla (a vlastně ani nechtěla) ignorovat vládní Ostpolitik. Především proto, že Ostpolitik se nebrala jen jako politika spolkové vlády, nýbrž byla dítkem lidí kolem Willyho Brandta. Oni jí prosadili a praktikovali po dobu více než jednoho desetiletí. Doma ale i ve světě se Ostpolitik silně identifikovala se sociálně demokratickou stranou. Proto SPD přišla se svojí vlastní německou východní politikou – označovanou za „druhou Ostpolitik“ (*zweite Ostpolitik*) nebo-li „*paralelní zahraniční politiku*“ (*Neben-Aussenpolitik*). Jejím charakteristickým rysem byl důraz na bezpečnostní politiku, která podle nich chyběla první fázi Ostpolitik a mělo jít o jakési pokračování Ostpolitik ve vojenské oblasti.

Během osmdesátých let se v důsledku zhoršených mezinárodních vztahů stalo pro západoněmeckou sociální demokracii nejdůležitější veličinou zachování míru. Jemu mělo být podřízeno ostatní. SPD navázala kontakty s východoněmeckou komunistickou stranou SED a

27. srpna 1987 uveřejnily společný dokument nazvaný „*Spor ideologií a společná bezpečnost*“ (*Der Streit der Ideologien und die gemeinsame Sicherheit*). Dokument byl mimořádně problematický pro obě strany. Nicméně SPD tím překročila pomyslný „Rubikon“, neboť svým podpisem připustila relativizaci základních demokratických pozic. Ostrá kritika zaznívala od stran vládní koalice a také od některých sociálních demokratů.

Druhá opoziční strana Zelení, kteří se do Bundestagu poprvé dostali v roce 1983, byla shlukem mnoha skupin, křídel. Nicméně oficiální postoj Zelených k německé otázce v osmdesátých letech byl jednoznačný – byli proti znovusjednocení obou států, existence NDR měla být zachována.

Strukturální problémy direktivně řízené ekonomiky, s kterými se potýkaly východoevropské socialistické země včetně Sovětského svazu již od konce sedmdesátých let, bylo možné vyřešit pouze reformou, jejíž realizace se v případě NDR měla uskutečnit nejpozději v polovině osmdesátých let. S příchodem nového sovětského generálního tajemníka Michaila Gorbačova začalo období tzv. politiky perestrojky (přestavby) a glasnosti (informovanosti). Dosavadní rigidní strnulé přístupy komunistických stran východního bloku se měly nahradit proreformním stylem. Gorbačov chtěl reformami zabránit zaostávání Východu za Západem. V žádném případě neusiloval odstranit socialismus jako takový, ba naopak snažil se předejít jeho zhroucení.

Východoněmecké vedení na rozdíl od maďarských nebo polských komunistů setrvalo na tvrdé konzervativní linii. Generální tajemník SED Erich Honecker neustále opakoval, že jeho země je vyspělá a nepotřebuje reformy. Dokonce začal prohlašovat, že tvůrčí místo socialismus se přesunulo z Moskvy do Berlína. Za jedinou správnou variantu socialismu označil tu východoněmeckou verzi a na konci roku 1988 přišel s heslem „*socialismus v barvách NDR*“. Ona „vyspělost“ NDR mezi ostatními socialistickými státy sovětského bloku byla ve srovnání se Spolkovou republikou Německo tristní. Východní Němci se neporovnávali s lidmi z „bratrských zemí“ na východ od hranic, nýbrž s bratranci na západ od zdi.

Východoněmecký stát byl dítkem studené války, jeho existence nestála na vůli lidu, nýbrž na realitě bipolárního rozdělení světa. Klíčový rok 1989 umožnil východním Němcům, aby naplno ukázaly, že existence NDR spočívala na útlaku, represi a bajonetech vojáků sovětské armády. Nelegitimitnost režimu SED vyjadřovali občané NDR tím, že se snažili vystěhovat na Západ a následně v roce 1989 tzv. „hlasováním nohama“. Poté, co v květnu byly z maďarsko-rakouské hranice odstraněny zátarasy a z přísně střežené hranice se stala „zelená“ hranice, začali východní Němci v tisících opouštět svůj stát. Oficiální otevření

hranice ze strany maďarské vlády v září 1989 a vypovězení smlouvy s NDR z roku 1969 o navrácení občanů, kteří neměli vízum do třetí země, situaci ještě umocnilo. Maďarská vláda se odhodlala k tomuto kroku po rozhovorech se spolkovou vládou. Poté, co Kohl nabídl, že případné problémy, které by v souvislosti s otevřením hranice Maďarsku vznikly, zaplatí západoněmecký stát. Exodus východních Němců nabral takové intenzity, že se režim SED začal obávat, že vykrvácí. Kromě útěku přes maďarsko-rakouskou hranici zvolilo několik tisíc jiný způsob, jak se dostat do Spolkové republiky a obsadili velvyslanectví SRN v Praze, Budapešti, Varšavě a stálé zastupitelství ve východním Berlíně. Prchající občané NDR způsobovali problém také ve Spolkové republice, kde byl nedostatek bytů.

Mezitím v NDR začínala vznikat opoziční hnutí a zárodky budoucích politických stran, které požadovaly reformy svého státu, který nehodlali opustit. Pod tlakem ulic došlo k personální výměně ve vedení SED a konečnému odchodu Ericha Honeckera. Za tři týdny na to oznamoval člen politbyra Günther Schabowski nová pravidla pro cestování do zahraničí. Jeho nesoustředěné vystoupení a následná mediální spirála zapříčinily, že tisíce východních Němců se shromáždili u Berlínské zdi a vynutily si její otevření.

Pád berlínské zdi dne 9. listopad 1989 překvapil nejen spolkovou vládu, ale také světovou veřejnost. Spolkový kancléř Kohl byl právě na státní návštěvě Polska, kde začínal novou etapu německo-polských vztahů. Politici Spolkové republiky a čtyř vítězných velmocí z druhé světové války (USA, SSSR, Velká Británie, Francie) byli zaskočeni změnou situací a v následujících měsících spíše doháněli a odpovídali na probíhající události v NDR, než aby sami primárně určovali chod dalšího dění. Právě pokračující exodus občanů NDR i po pádu Berlínské zdi a masové demonstrace, na kterých východní Němci volali po sjednocení („Jsme jeden národ.“) spolu s kolabujícím hospodářstvím NDR představovaly nejdůležitější faktory, které určovaly a urychlovaly sjednocující proces v následných měsících.

V souvislosti s děním v NDR, resp. ve východním bloku v roce 1989 vnímaly spolková vláda a opoziční strany zastoupené v Bundestagu velmi pozorně. Očekávaly, že ke změnám dříve či později musí dojít i ve východním Německu. Nicméně předpokládaly, že se bude jednat o reformy. Pád berlínské zdi, otevření německo-německé hranice a sjednocení obou států a tedy zánik NDR za 329 dnů nepředvíдалy. Spolkovou vládu i opozici – sociální demokracii a Zelené - velmi překvapil 9. listopad 1989. Vždyť sociální demokrat Gerhard Schröder už v roce 1987 označil v jednom rozhovoru pro noviny požadavek na znovusjednocení Německa za „životní lež“ Spolkové republiky.

Jako první na dějinnou výzvu odpověděl 28. listopadu 1989 nejen spolkový kancléř Helmut Kohl zveřejněním „desetibodového plánu“ sjednocení Německa, ale také předseda

druhé největší opoziční strany SPD Hans Jochen Vogel. Ten dokonce v Bundestagu představil tzv. „pětibodový program“ ještě dříve než kancléř. Voglův plán se ztotožňoval s kancléřovým programem, což sociální demokrat také později řekl. Nicméně vzhledem větší důležitosti měla Kohlova slova, neboť byl kancléřem a stanovoval směr politiky Spolkové republiky. Jeho plán počítal s vytvořením konfederace z obou německých států.

Velký význam pro dosažení mezinárodního souhlasu s německou jednotou měl nesporně Washington. Pád berlínské zdi zastihl západní spojence, stejně jako Sovětský svaz nepřipravené. Zpočátku možnost znovusjednocení odmítala nejen Moskva, ale také francouzský prezident Mitterrand a především pak britská premiérka Margaret Thatcherová. Mitterrand brzy změnil své stanovisko a spíše se snažil prohloubit evropskou integraci a zapojit do tohoto úsilí spolkového kancléře. Velká Británie se vzdala odporu vůči německé jednotě až později. Zásadní roli pro mezinárodní dimenzi sjednocovacího procesu hrály USA, které se od počátku stavěly na stranu spolkové vlády a koordinovaným postupem v následujícím roce směřovaly ke znovusjednocení Německa, které mělo zůstat zakotvené na Západě (plnohodnotné členství v NATO a součást Evropských společenství).

Vzhledem k vítězství Kohlem podporované Aliance pro Německo (*Allianz für Deutschland*) v březnových volbách do Lidové komory NDR v roce 1990 bylo definitivně potvrzeno, že občané NDR řekli, jaké je jejich právo na sebeurčení - chtěli sjednocení se Spolkovou republikou. V květnu byla mezi oběma německými státy dojednána první státní smlouva – smlouva o měnové, hospodářské a sociální unii (*Vertrag über die Schaffung einer Währungs-, Wirtschafts- und Sozialunion zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Deutschen Demokratischen Republik*), jenž od 1. července zaváděla na území NDR jako jedinou platnou měnu západoněmeckou marku. Mezitím se začaly další německo-německé rozhovory o druhé státní smlouvě, tzv. sjednocovací smlouvě (*Einigungsvertrag*), která měla vyřešit sporné body obou stran a sjednotit právní systémy Spolkové republiky a NDR.

Nejasnost a nečitelnost, s níž se sociálnědemokratická strana během roku 1989 prezentovala v německo-německých záležitostech, se stávala s dramatickým vývojem událostí neudržitelná. Sociální demokraté se domnívali, že změny v NDR přijdou shora, a že svými kontakty s představiteli SED mohou přispět k zahájení reformy. Nicméně východoněmecké vedení se ke změnám nemělo. Vztahy SPD s východoněmeckou komunistickou stranou se výrazně zhoršovali v průběhu roku 1989 a především v souvislosti s kritickým projevem poslance Erharda Epplera v Bundestagu v létě 1989. Mnoho sociálních demokratů bylo zklamáno ze situace v NDR, kde Honecker stále odmítal provést jakékoli reformy. Taktika, že

spoluprací mezi SPD a SED dojde ovlivnění dění v NDR, se ukázala jako mylná. Ve straně zaznívaly hlasy, které volaly změnu přístupu.

Po pádu zdi ve straně narůstalo přesvědčení, že je konečně nutné, aby se sociální demokracie jasně vyjádřila pro německou jednotu. Sociální demokracie nebyla principiálně proti znovusjednocení, ale uvnitř strany existovalo několik názorů. Cesta mohla vést jak přes konfederaci, tak přes sjednocený stát, který nemusel být vůbec členem Severoatlantické aliance.

Na stranickém sjezdu na konci roku 1989 si SPD odhlasovala formulaci, že pokud se v SED prosadí síly, které budou mít podobnou představu demokracie, svobody a lidských práv jako sociální demokracie, potom bude SED jednat. Nicméně snaha působit po stranickém sjezdu jednotným dojmem se minul účinkem. Berlínské prohlášení sice deklarovalo za cíl sjednocené Německo, ale stále se ozývaly hlasy chtějící zachování obou států. Příznivcům „dvojí státnosti“ (Zweitaatlichkeit) v západoněmecké SPD vzalo půdu pod nohama až lednové prohlášení jejich sesterské strany v NDR, která se vyslovila pro dokončení sjednocení Německa. Způsob provedení jednoty se stal tématem číslo jedna.

Během celé první poloviny roku 1990 byla sociální demokracie ve vleku událostí a reagovala až ex post. Největší podíl na nejednotném postupu SPD k německému sjednocení měl sárský předseda vlády Oskar Lafontaine, který zásadně odmítal znovusjednocení v národním státě starého ražení, sjednocení obou států si dokázal představit ve Spojených státech evropských. Lafontaine byl stranou nominován jako kandidát na kancléře ve spolkových volbách, které se měly řádně konat někdy ke konci roku 1990. S ohledem na blížící se volební boj Lafontaine varoval před stíráním rozdílů mezi opozicí a vládní koalicí a požadoval, aby se sociální demokracie ostře vymezovala vůči Kohlově vládě. Sárský premiér varoval před neuváženými následky rychlého zavedení měnové unie a sjednocení obou států. Sárský premiér se také bál o sociální systém SRN a aby západní Němci nemuseli zaplatit důsledky sjednocovacího procesu. Lafontaine jako kandidát sociální demokracie na kancléře se stále více soustřeďoval na předvolební boj (spolkové volby do Bundestagu) a tomu podřizoval také sociálnědemokratickou roli v procesu sjednocení.

Po volbách do Lidové sněmovny NDR, v nichž byla nečekaně poražena východoněmecká SPD, přestože jí předvolební průzkumy favorizovaly, došlo k posunu stanoviska u západoněmeckých sociálních demokratů. Sociální demokraté ve Spolkové republice se začínali opouštět variantu vytvoření konfederace mezi oběma státy a klonit se ke sjednocení do jednoho státu. Zásadní zlom přišel s Gorbačovovým souhlasem, že budoucí stát může zůstat plnohodnotným členem NATO. Od této chvíle sociální demokracie změnila

taktiku a snažila se tempo sjednocení naopak urychlit. Jako termín přistoupení bylo navrženo 15. září 1990. Lafontaine dokonce navrhoval okamžité připojení.

Zároveň se SPD začala domáhat vlivu na utváření nových německo-německých smluv, a tak se podílet na vnitřních aspektech sjednocovacího procesu. Schválení první státní smlouvy (Staatsvertrag) v Bundestagu provázela řada kontroverzí mezi spolkovou vládou a SPD, které neuchly ani poté. Na rozdíl od spolkové vlády požadovala SPD stěžejní reformu Základního zákona. Usilovala o zpřesnění ústavy a rozšíření sociálních a ekologických prvků. V ústavě se mělo zakotvit právo na práci, ochrana životního prostředí, právo zaměstnanců spolurozhodovat v podnicích, firmách a na úřadech. Nová ústava měla být schválena celým německým národem v lidovém hlasování. Sociální demokracie tak neměla žádnou koncepci znovusjednocení. Změny v jejím postoji byly vynuceny soudobým vývojem událostí.

Naproti tomu Zelení byli principiálně proti znovusjednocení od svého vzniku v roce 1983. Strana trvala na existenci obou německých národů, přičemž mělo v NDR dojít k reformám. Nicméně i mezi Zelenými došlo po pádu berlínské zdi k zesílení pnutí a přehodnocování dosavadního oficiálního stanoviska. Poslanci strany Zelených žádali, aby občané NDR měli neomezené právo a sami si určili cestu jak nahradit plánované hospodářství, které ničí životní prostředí a nezajistí zásobování obyvatelstva, a také cestu jak se osvobodit z diktatury jedné strany. Odmítali ale obnovu společného německého národního státu v hranicích z roku 1937. Co se týče otázky možnosti znovusjednocení, existovaly nadále rozdílné přístupy.

Vzhledem k pokračujícímu exodu východoněmeckých občanů do SRN a zhoršujícím se hospodářským problémům v NDR po pádu berlínské zdi se 6. února 1990 Zelení oficiálně zřekli požadavku na existenci dvou německých států. Místo německého národního státu se vyjádřili spíše pro smluvně zajištěnou spolupráci obou států, tak aby se snížil rozdíl v životní úrovni lidí. Přednost byla dávana evropskému sjednocování před německým. Zelení se totiž obávali možné destabilizace Evropy ze strany sjednoceného německého národního státu.

Budoucí hospodářská modernizace NDR skrývala v sobě šanci pro ekologickou přestavbu. Proto Zelení odmítali rychlé zavedení hospodářské a měnové unie, čímž by se zásadně redukovaly vlastní možnosti NDR při vyjednávání o ekologické s sociální politice. Přimlouvali se za vznik zeleného stolu, jakési protiváhy proti ekonomické ofenzivně západoněmeckých podniků. Zároveň Zelení žádali sociální unii a daňovou přírážku pro lépe vydělávající a zachování dílčích úspěchů ženského hnutí ve spolkové republice. Podobně jako

u sociálního demokrata Lafontaine stála otázka národní až za otázkou sociální, tak u Zelených byla dávána přednost „zelené“ tématice před tematikou národní.

Zelení si přáli zapojit do sjednocovacího procesu občany a požadovali, aby byla do státní smlouvy zahrnuta dohoda o vypracování společné ústavy a jejího přijetí národem. Nepřítomnost požadované dohody byla zásadním důvodem proč Zelení odmítli státní smlouvu o sjednocení. Frakce ve spolkovém sněmu a v Lidové sněmovně se pevně držely společného prohlášení a následně odmítly obě státní smlouvy, protože k nim měli vážné ústavně právní, politické a hospodářské výhrady a varovali před vážnými důsledky, které podle nich bude mít neodpovědné stanovení termínu pro zavedení měnové unie. Kupodivu se na tomto odůvodnění shodly všechny skupiny, ale jejich motivy se lišily. Rychle probíhající sjednocování nepovažovali Zelení za známku odpovědné politiky, nýbrž jako výraz moci ze strany spolkového vlády.

Znovusjednocení Německa nebylo a nemohlo být jen záležitostí Němců samotných. Po druhé světové válce nebyla s poraženou Třetí říší podepsána mírová smlouva a práva a povinnosti ve vztahu k Berlínu a sjednocení Německa převzali vítězové a bývalí spojenci antihitlerovské koalice. Díky kladnému postoji USA ke sjednocení Německa (ale jako plnohodnotného člena NATO) mohly být úspěšně vyřešeny mezinárodní aspekty sjednocení. Spojené státy prosadily formát jednání „2+4“, tzn. jehož podstatou bylo vytvoření skupiny zástupců dvou německých států a čtyř vítězných mocností, kteří by hledali řešení německé otázky. Ministr zahraničí SRN Genscher již předtím uvedl, že nechce, aby o Německu jednaly samy čtyři mocnosti bez přítomnosti těch, kterých se to týká.

Na konferenci „Otevřené nebe“ zástupců NATO a Varšavské smlouvy v kanadské Ottavě konané 11.-14. února 1990 se podařilo americkému ministru zahraničí Jamesu Bakerovi získat pro mechanismus 2+4 souhlas Spolkové republiky, Francie, Británie i Moskvy. Následně proběhla čtyři setkání: v Bonnu (květen), Berlíně (červen), Paříži (červenec) a v Moskvě (září). Při posledních moskevských rozhovorech „2+4“ pak byla 12. září 1990 podepsána závěrečná „Smlouva o konečném uspořádání ve vztahu k Německu“ (*Vertrag über die abschließende Regelung in Bezug auf Deutschland*), označovaná též jako „Smlouva 2+4“ (*Zwei-plus-Vier-Vertrag*). Díky ní získala Spolková republika Německo plnou suverenitu. Dne 3. října pak došlo k znovusjednocení Německa.

Seznam použité literatury

Prameny

Národní archiv ČR, fond KSČ - Ústřední výbor 1945-1989, Praha – předsednictvo 1986-1989

Vydané dokumenty

40 Jahre Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland: eine Dokumentation, herausgegeben vom Auswärtigen Amt, Stuttgart: Bonn Aktuell, 1989.

Bundesprogramm 1980, Die Grünen, in: *Archiv Heinrich Böll Stiftung*, in: <http://www.boell.de/stiftung/archiv/archiv-4289.html> > [online 22.9. 2009]

Bundestagswahlprogramm 1987 – Farbe bekennen, Die Grünen in: *Archiv Heinrich Böll Stiftung*, in: [http://www.boell.de/downloads/stiftung/1987_Wahlprogramm\(1\).pdf](http://www.boell.de/downloads/stiftung/1987_Wahlprogramm(1).pdf) > [online 22.9. 2009]

„Die Deutschen in Europa“. Berliner Erklärung der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands. SPD <http://library.fes.de/prodok/fc90-00083.pdf> > [online 29. 10. 2009]

„Der Streit der Ideologien und die gemeinsame Sicherheit“, Grundwertekommission der SPD und Akademie für Gesellschaftswissenschaften beim ZK der SED, in: *Politik Informationdienst der SPD*, NR. 3 vom 3. August 1987, in: http://library.fes.de/library/netzquelle/ddr/politik/pdf/verfemte_4.pdf > <online 22. 10. 2009>

Dokumente zur Deutschlandpolitik: Deutsche Einheit Sonderedition aus den Akten des Bundeskanzleramtes 1989/90. Bearbeitet von Hanns Jürgen Küsters und Daniel Hofmann. München : Oldenbourg, 1998.

Dokumentation zur Deutschlandfrage, I.-X., Bonn: Siegler, 1970, 1975.

Sněmovní tisky Bundestagu <http://www.bundestag.de/dokumente/drucksachen/> > [online 22.10. 2009]

Verträge zur deutschen Einheit. Textausgabe, Stand: October 1990, Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 1991.

Wahlplattform 1989, Die Grünen in: *Archiv Heinrich Böll Stiftung*, in: http://www.boell.de/downloads/stiftung/1990_Wahlplattform.pdf > [online 29.10. 2009]

Knihy, sborníky

- SUCKUT, Siegfried - VOLLNHALS, Clemens – SÜß, Walter – ENGLMANN, Roger (Hrsg.): *Anatomie der Staatssicherheit. Geschichte, Struktur, Methoden. MfS-Handbuch*, kap. Hauptabteilung XVIII. Volkswirtschaft, in: <
http://www.bstu.bund.de/cln_028/nn_712566/DE/Publikationen/Anatomie-der-Staatssicherheit/Download/pdf_volkswirtschaft.templateId=raw.property=publicationFile.pdf/pdf_volkswirtschaft.pdf > [online 22.10. 2009]
- ASH, Timothy Garton: *Im Namen Europas. Deutschland und der geteilte Kontinent*. Wien 1993.
- BAHR, Egon: *Zu meiner Zeit*, München: Blessing, 1996.
- BINGEN, Dieter. *Die Polenpolitik der Bonner Republik von Adenauer bis Kohl 1949-1991*, Schriftenreihe des Bundesinstituts für ostwissenschaftliche und internationale Studien, Köln, Band 33, Baden-Baden: Nomos, 1998.
- BOCK, Siegfried – MUTH, Ingrid, SCHWIESAU, Hermann (Hg.): *DDR-Aussenpolitik im Rückspiegel. Diplomaten im Gespräch*,
- BOOKER, Christopher – NORTH, Richard: *Skryté dějiny evropské integrace od roku 1918 do současnosti*, Brno: Barrister & Principal, 2006.
- Bundesversammlungen Die Grünen , Januar 1980 bis Januar 1993 in: *Archiv Heinrich Böll Stiftung*, in:
<http://www.boell.de/.../stiftung/Bundesversammlungen_Die_Gruenen.pdf>
[29.11. 2009]
- Das Verfemte Dokument*. Zum 10. Jahrestag des SPD/SED-Papiers „Der Streit der Ideologien und die Gemeinsame Sicherheit“. Materialien einer Diskussionsveranstaltung der Friedrich-Ebert-Stiftung, Berliner Büro am 1. Februar 1997 in Berlin.
- DIEMER, Gebhard – KUHRT, Eberhard: *Kurze Chronik der deutschen Frage: mit den drei Verträgen zur Einigung Deutschlands*, München: Olzog, 1994.
- DOWE, Dieter (Hrsg.): *Die Ost- und Deutschlandpolitik der SPD in der Opposition 1982-1989*, Patiere eines Kongresses der Friedrich-Ebert-Stiftung am 14. und 15. September 1993 in Bonn, Bonn: Forschungsinstitut der Friedrich-Ebert-Stiftung, 1993.
- DURMAN, Karel: *Útěk od praporů. Kreml a krize impéria 1964-1991*, Praha: Karolinum, 1998.
- EHLER, Tomáš: *USA a znovusjednocení Německa. Diplomatický proces v letech 1989-1990*, Brno 2006.

- FIALA, Petr – PITROVÁ, Markéta: *Evropská unie*, 1. vyd., 3. dotisk (2005), Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2003
- FIALA, Petr: *Politický systém Spolkové republiky Německo*, Brno: Masarykova univerzita, 1994.
- GADDIS, John Lewis: *Studená válka*, Praha: Sloart, 2006.
- GENSCHER, Hans-Dietrich. *Erinnerungen*, Berlin: Siedler, 1995.
- GILBERT, Felix - LARGE, David Clay: *Konec evropské éry. Dějiny Evropy 1890–1990*. Praha, Mladá fronta 2003.
- GERBET, Pierre: *Budování Evropy*, Praha: Karolinum 2004.
- GREVE, Uwe: *Parteien-Krise. CDU am Scheideweg*, Frankfurt/M.-Berlin: Ullstein, 1993
- GROSSER, Dieter: *Das Wagnis der Währungs-, Wirtschafts- und Sozialunion. Politische Zwänge im Konflikt mit ökonomischen Regeln*, Geschichte der deutschen Einheit; Bd. 2, Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1998.
- HANDL, Vladimír- HRON, Jan – PICK, Otto. *Vztahy Spolkové republiky Německo ke státům střední Evropy od roku 1990*, Praha: Ústav mezinárodních vztahů – Karolinum, 1998.
- HACKE, Christian: *Die Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland. Weltmacht wider Willen?*, erweitere Neuauflage, Berlin: Ullstein, 1997.
- HAYDEMANN, Günther: *Die Innenpolitik der DDR*, München: R. Oldenbourg Verlag, 2003.
- HERTLE, Hans-Hermann: *Chronik des Mauerfalls*, Berlin: Links, 1996.
- HOBSBWAM, Eric: *Věk extrémů. Krátké dějiny 20. století 1914-1991*, Praha: Argo, 1998.
- HOCKENOS, Paul: *Joschka Fischer and The Making of the Berlin Republik. An Alternative History of Postwar Germany*, Oxford: Univerzaly Press, 2008.
- HORČIČKA, Václav – KOVÁŘ, Martin: *Dějiny evropské integrace II.*, Praha: Triton, 2005.
- HÝBNEROVÁ, S.: *Mezinárodní vztahy po roce 1945*. Praha 1997.
- CHATZOUDIS, Georgios: *Die Deutschlandpolitik der SPD in der zweite Hälfte des Jahres 1989*, Bonn: Historisches Forschungszentrum der Friedrich-Ebert-Stiftung, 2005, in: <http://library.fes.de/pdf-files/historiker/02953.pdf> > [online 22.10. 2009]
- JARAUSCH, Konrad H.: *Die unverhoffte Einheit 1989-1990*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1995.
- JÄGER, Wolfgang. *Die Überwindung der Teilung: der innerdeutsche Prozeß der Vereinigung 1989/90*, Geschichte der deutschen Einheit ; Bd. 3, Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1998.

- JESSE, Eckhard –MITTER, Armin (Hrsg.). *Die Gestaltung der deutschen Einheit. Geschichte – Politik – Gesellschaft*, Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 1992.
- JUDT, Matthias (Hg.): *DDR-Geschichte in Dokumenten. Beschlüsse, Berichte, interne Materialien und Alltagszeugnisse*, Berlin: Links, 1997
- IHME-TUCHEL, Beate: *Das „nördliche Dreieck“. Die Beziehung zwischen der DDR, der Tschechoslowakei und Polen in den Jahren 1954 – 1962*. Berlin 1993
- KAISER, Karl: *Deutschlands Vereinigung. Die internationalen Aspekte*, mit den wichtigen Dokumenten bearbeitet von Klaus Becher. Ulm: Bastei Lübbe, 1991.
- KOHL, Helmut: *Chťěl jsem sjednocení Německa*, Praha: Karolinum 1997.
- KORTE, Karl-Rudolf. *Deutschlandpolitik in Helmut Kohls Kanzlerschaft : Regierungsstil und Entscheidungen 1982-1989*, Geschichte der deutschen Einheit ; Bd. 1, Stuttgart : Deutsche Verlags-Anstalt, 1998.
- KOSTLÁN, Antonín - MORAVCOVÁ, Dagmar – VANÍČEK, Vratislav: *Encyklopedie dějin Německa*. Praha: Ivo Železný, 2001.
- KŘEN, Jan: *Dvě století střední Evropy*. Praha: Argo 2005.
- KUHRT, Eberhard – BUCK, Hannsjörg F. – HOLZWEIBIG, Gunter (Hrsg.): *Die Endzeit der DDR-Wirtschaft. Analysen zur Wirtschafts-, Sozial- und Umweltpolitik*, Opladen: Leske und Budrich, 1999.
- KÜSTERS, Hanns-Jürgen: *Der Integrationsfriede. Viermächte-Verhandlungen über die Friedensregelung mit Deutschland 1945-1990*, München: Oldenbourg, 2000.
- LAPP, Peter Joachim. *Die DDR geht - die Länder kommen*, Forum deutsche Einheit ; 1, Bonn: Ebert Stiftung, 1990.
- LAFONTAINE, Oskar: *Deutsche Wahrheiten. Die nationale und die soziale Frage*, Hamburg: Hoffmann und Campe, 1990.
- LUŇÁK, Petr: *Západ. Spojené státy a západní Evropa ve studené válce*. Praha: Libri 1997.
- MCGOWAN, Lee: *Radikální pravice v Německu. Od roku 1870 po současnost*, Praha: Prostor, 2004.
- MINTZEL, Alf – OBERREUTER, Heinrich (Hrsg.): *Parteien in der Bundesrepublik Deutschland*, Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 1990.
- MORAVCOVÁ, Dagmar – PLECHANOVÁ, Běla - KREIDL, Jan: *Evropská politika sjednoceného Německa 1990-1999*, Praha : ISE, 2000.
- MÜLLER, Helmut: *Dějiny Německa*, 2. dopl. vyd., Praha: NLN, 2003.
- NÁLEVKA, Vladimír: *Kapitoly z dějin studené války*, 1, Praha 1997.
- NÁLEVKA, Vladimír: *Světová politika ve 20. století*, 2 , Praha : Skřivan ml., 2000.

- OLSEN, Jonathan: Německá PDS: Mezi východem a západem in: Hloušek, Vít - Kopeček, Lubomír (ed.): *RUDÍ a RŮŽOVÍ. Transformace komunistických stran*, Brno: MPÚ Masarykovy univerzity, 2002.
- ORT, Alexandr: *Evropa 20. století*. Praha: Arista 2000.
- Oxfordský slovník světové politiky*, Joel Krieger (ed.), Praha: Ottovo nakladatelství, 2000.
- PLATO, Alexander von: *Die Vereinigung Deutschlands-ein weltpolitisches Machtspiel. Bush, Kohl, Gorbatschow und die geheimen Moskauer Protokolle*, Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 2003.
- PLECHANOVÁ, Běla - FIDLER, Jiří: *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941-1995*. Praha 1997.
- PLŠKOVÁ, Jaroslava: *Východní politika Brandtovy vlády v letech 1969-1974*. Praha 1999.
- POTTHOFF, Heinrich – MILLER, Susanne: *The Social Democratic Party of Germany 1848-2005*, Bonn: Dietz 2006.
- PRYCE-JONES, David: *Pád komunismu*, Liberec: Dialog, 1996.
- ROESLER, Jörg: *Ostdeutsche Wirtschaft im Umbruch 1970-2000*,
- ŘÍCHOVÁ, Blanka: *Úvod do současné politologie. Srovnávací analýza demokratických politických systémů*, Praha: Portál, 2002.
- SCHÖLLGEN, Gregor: *Die Aussenpolitik der Bundesrepublik Deutschland. Von den Anfängen bis zur Gegenwart*, München: Beck, 1999.
- STARITZ, Dietrich: *Geschichte der DDR*, erweiterter Neuauflage, Frankfurt am Main: Suhrkamp: 1996.
- SUCHÝ, Petr: *Reagan a říše a zla. Vývoj americké zahraniční politiky a vztahů mezi supervelmocemi v letech 1981-1989*, Brno: CDK, 2004.
- SCHELL, Manfred – KALINKA, Werner: *Stasi - nekonečný příběh. Osoby a fakta*, Praha: Naše vojsko 2005.
- ŠAUER, Jaroslav. *Německá otázka v evropské politice*, Praha: Oeconomica, 2005.
- TAYLOR, Frederick: *Berlínská zeď 13. srpna 1961 – 9. listopadu 1989*, Brno: BB/art, 2008.
- TELTSCHIK, Horst: *329 Tage. Innenansichten der Einigung*, Berlin: Siedler, 1991.
- THATCHER, Margaret: *Roky na Downing Street Years*, Praha: Naše Vojsko 1996.
- UWE, Andersen – WOYKE, Wichard (Hrsg.): *Handwörterbuch des politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland*, 5. aktualis. Aufl., Opladen: Leske und Budrich, 2003.
- VESELÝ, Zdeněk: *Dějiny mezinárodních vztahů*, Plzeň: Aleš Čeněk, 2007.

- VYKOUKAL, Jiří - LITERA, Bohuslav – TEJCHMAN, Miroslav: *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*, Praha: Libri, 2000.
- WEBER, Hermann: *Dějiny NDR*, Praha: NLN, 2003.
- WEIDENFELD, Werner: *Außenpolitik für die deutsche Einheit. Die Entscheidungsjahre 1989/90*, Geschichte der deutschen Einheit ; Bd. 4, Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1998.
- WEIDENFELD, Werner - KORTE, Karl-Rudolf: *Handbuch zur deutschen Einheit*, 2.durchg. Auf., Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 1992.
- WOLFRUM, Edgar: *Zdařilá demokracie. Dějiny Spolkové republiky Německo od jejich počátků až po dnešek*, Brno: Barrister & Principal, 2008.

Články

- ARNOLD, Eckart: German Foreign Policy and Unification, in: *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, Vol. 67, No. 3. (Jul., 1991), pp. 453-471
- ASMUS, Ronald D.: A United Germany, in: *Foreign Affairs*, roč. 69, č. 2, 1990, s. 63-75
- BERING, Henrik: The Underestimated Chancellor, in: *Policy Review*, 96, 1999 (Aug./Sept.), s. 53-67
- BOLD, Frank: Základy a důsledky německé „Ostpolitik“, in: *Dějiny a současnost*, 13, 1991, č. 2, s. 41-46
- „Die ständigen Sorgen eines Ständigen Vertreters. Hans Otto Bräutigam über Beziehungsprobleme, Botschaftsbesetzung und Beitritt,“ in: *Neues Deutschland*, Mittwoch, 22.Juli 2009 < <http://www.neues-deutschland.de/artikel/146018.die-staendigen-sorgen-eines-staendigen-vertreTERS.html>> [on-line 22.7.2009]
- GRAIG, Gordon A.: Did Ostpolitik Work ?, in: *Foreign Affairs*, roč.73, č. 1, 1994 (Jan./Feb.), s.162-167
- Demonstrace na Alexandrově náměstí, Přeložil Jiří Sirotek, Der Spiegel, 6.11. 1995, č. 45, str.72-79, in: *Střední Evropa*, Roč. 13, č. 72/73 (1997), s. 61-65
- ENGELMANN, Roger: Funkční proměna Státní bezpečnosti, in: *Soudobé dějiny VII*, č.1-2, 2000, s.122-137
- EPSTEIN, Catherine: East Germany and its history since 1989, in: *The Journal of Modern History*, Vol. 75, No.3, September 2003, pp. 634 – 661.
- HARRIS, Chauncy D.: Unification of Germany in 1990, in: *Geographical Review*, Vol. 81, No. 2. (Apr., 1991), s. 170-182.

- HERTLE, Hans-Hermann: Gespräch mit Gerhardt Schürer: Es wäre besser gewesen, wir wären früher pleite gegangen, in: *Deutschland Archiv*, č.2, 1992, s. 132-142
- HORSTER, Maximilian: The Trade in Political Prisoners between the Two Germanies, 1962-1989, in: *Journal of Contemporary History*, č. 3, 2004, roč. 39
- CHOVANCOVÁ, Nicole: Politicko-ekonomický vývoj Nemecka po zjednotení 1990, in: *Slovenská politologická revue*, č. 1, 2005, s. 1-45, in: <http://www.ucm.sk/revue/2005/1/chovancovan.pdf> > [online: 22.10. 2009]
- KAISER, Carl-Cristian: Der General ging unter die Decke, *Die Zeit*, 28. August 1992. http://library.fes.de/library/netzquelle/ddr/politik/pdf/verfemte_4.pdf > [online: 22.10. 2009]
- KAISER, Karl: Germany's Unification, in: *Foreign Affairs*, roč. 70, č. 1, zima 1990 / 1991, s. 179-205.
- KOTYK, V.: Gorbačovova politika perestrojky-cíle a výsledky, in: *Slovanský přehled*, 86, 1993, č. 3-4, s. 326-337
- LAPP, Peter Joachim: Wahlen und Wahlfälschungen in der DDR, in: *Deutschland Archiv*, č. 1, 1996, s. 92 - 99
- LUŇÁK, Petr: Gorbačov a sjednocení Německa, in: *Historický obzor*, 5, 1995, č.3-4, s. 69-73
- POND, Elizabeth: A Wall Destroyed: The Dynamics of German Unification in the GDR, in: *International Security*, Vol. 15, No. 2. (Autumn, 1990), s. 35-66
- REUTH, Ralf Georg: Komplot - jak skutečně došlo ke sjednocení Německa / Ralf Georg Reuth, Andreas Bönte ; Přel. Blanka Pscheidtová, in: *Střední Evropa*, roč. 13, č. 72-73, 1997, s. 38-60
- RICHTER, Michael: Zvláštnost pokojné revoluce v NDR v rámci převratu ve východní, střední a jihovýchodní Evropě, in: *Soudobě dějiny*, roč.7, č. 1-2, 2000, s. 172-196
- SPOHR, Kristina: German Unification: Between Official History, Academic Scholarship, and Political Memorirs, in: *The Historical Journal*, Vol. 43, No. 3. (Sep., 2000), s. 869-888
- VEEN, Hans-Joachim: Vnitřní jednota je již zde - politika by neměla sledovat falešný kolektivní mýtus, přel. Lenka Mertová, in: *Střední Evropa*, roč. 13, č. 72-73, 1997, s. 10-16
- WETTIG, Gerhard: Omyly Egona Bahra, přel. Jiří Sirotek, in: *Střední Evropa*, roč. 13, č. 72-73, 1997, s. 27-37

Časopisy

Deutschland Archiv

Europa-Archiv

Journal of Contemporary History

Foreign Affairs

Střední Evropa

Soudobé dějiny

Webové odkazy

2+4 Chronik < <http://www.2plus4.de> > [online 22. 10. 2009]

Archiv Heinrich Böll Stiftung < <http://boell.de/stiftung> > [online 22.9. 2009]

<<http://www.bpb.de/wissen/FMJCMZ,0,0,Grundgesetz.html>> [online 10.7.2009]

<<http://www.ddr89.de>> [online 27.7.2009]

<<http://www.documentarchiv.de>> [online 24.11. 2009]

Friedrich-Ebert-Stiftung < <http://library.fes.de> > [online 22. 10. 2009]

Chronik der Mauer, <<http://www.chronik-der-mauer.de>> [online 28.10.2009].

<<http://www.chroniknet.de>> [online 20. 10. 2009]

<<http://www.natoaktual.cz> > [online 6.9. 2009]

Stiftung Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland <<http://www.hdg.de> > [online 24.11.2009]

U.S. Department of State < <http://www.state.gov/www/global/arms/treaties/abm/abm2.htm> > [online 22.10. 2009]

